

T.C.

**ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

**KRİPTO PARANIN İSLAM HUKUKU AÇISINDAN
DEĞERLENDİRİLMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İSMAİL FERDİ ÜÇTAŞ

Tez Danışmanı

PROF. DR. TEVHİT AYENGİN

ÇANAKKALE – 2022

T.C.

ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

**KRİPTO PARANIN İSLAM HUKUKU AÇISINDAN
DEĞERLENDİRİLMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İSMAİL FERDİ ÜÇTAŞ

Tez Danışmanı

PROF. DR. TEVHİT AYENGİN

ÇANAKKALE – 2022

ETİK BEYAN

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kuralları'na uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi taahhüt ve beyan ederim.

(İmza)

İsmail Ferdi ÜÇTAŞ

(Tarih) .././20..

TEŞEKKÜR

Bu tezin gerçekleŐtirilmesinde, çalıŐmam boyunca benden bir an olsun yardımlarını esirgemeyen saygı değer danışman hocam Prof. Dr. Tevhid AYENGİN, alıŐma sÜresince tÜm zorlukları benimle göğüsleyen eŐim Őeyma ÜTAŐ ve hayatımın her evresinde bana destek olan değerli aileme sonsuz teŐekkürlerimi sunarım.

İsmail Ferdi ÜTAŐ
anakkale, Eylül 2022

ÖZET

KRİPTO PARANIN İSLAM HUKUKU AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

İsmail Ferdi ÜÇTAŞ

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans Yeterlik Tezi

Danışman: Prof. Dr. Tevhit AYENGİN

30/09/2022, 143

Son yıllarda teknolojinin gelişmesinden kuşkusuz finans sektörü de nasibini alarak finans ile teknoloji bir araya getiren Fintech, Start up gibi şirketler kurulmaya başlamıştır. İnsanlık tarihindeki en büyük buluşlardan olan para, finans alanındaki bu başkalaşım içerisinde kendisine yer bularak önemli bir değişime uğramıştır. Hala da bu başkalaşım devam etmektedir. Üretimini ve iş/işlemlerini kriptoloji yöntemi ile gerçekleştiren, alt yapı olarak blockchain kullanan kripto para birimleri bu başkalaşımın tezahürlerinden bir tanesidir. Daha yeni bir kavram olmasına rağmen halk tarafından bir hayli ilgi gören kripto para birimleri, haliyle İslam Hukuku'nun da ilgisini çekmiş ve olumlu/olumsuz birçok görüş almıştır. İslam Dünyasında kripto para birimleri hususunda fetva hareketliliğinin yanında kripto para ile alakalı olumlu/şartlı olumlu görüş bildirenler tarafından bazı fiili hareketlenmelerde görünmüştür. İslami olduğu iddia edilen kripto paralar ve blockchain alt yapılı çeşitli İslami olduğu iddia edilen maddi ve manevi çalışmalar bu hareketlenmelerdeki en önemli tezahürlerdendir. Çalışmamız içerisinde bu malumatlara ek olarak zannımızca önemli bir buluş olan blockchain alt yapısı hususunda nerelerde kullanılabileceği ile alakalı bir bölüm de yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Para, Kripto Para, Blockchain, Kriptoloji, İslam, Finans

ABSTRACT

EVALUATION OF CRYPTO MONEY IN TERMS OF ISLAMIC LAW

İsmail Ferdi ÜÇTAŞ

Çanakkale Onsekiz Mart University

School of Graduate Studies

Basic İslâmic Sciences Master's Thesis

Advisor: Assoc. Prof. Dr. Tevhit AYENGİN

30/09/2022, 143

Undoubtedly, the financial sector has also taken its share from the development of technology in recent years, and companies such as Fintech and Start-up, which combine finance and technology, have begun to be established. Money, one of the greatest inventions in the history of humanity, has undergone a significant change by finding a place for itself in this metamorphosis in the field of finance. This transformation still continues. Cryptocurrencies, which perform their production and business/transactions with the cryptology method and use blockchain as an infrastructure, are one of the manifestations of this metamorphosis. Although it is a new concept, cryptocurrencies, which attract a lot of attention from the public, naturally attracted the attention of Islamic Law and received many positive / negative opinions. In addition to the fatwa movement regarding cryptocurrencies in the Islamic World, some actual movements were seen by those who expressed positive/conditional positive opinions about cryptocurrencies. Cryptocurrencies claimed to be Islamic and various alleged Islamic material and spiritual studies with blockchain infrastructure are among the most important manifestations of these movements. In addition to this information in our study, there is also a section about where it can be used in terms of blockchain infrastructure, which is an important invention in our opinion.

Keywords: Money, Cryptocurrency, Blockchain, Cryptology, Islam, Finance

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

JÜRİ ONAY SAYFASI.....	i
ETİK BEYAN.....	ii
TEŞEKKÜR.....	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR.....	viii

BİRİNCİ BÖLÜM

1

GİRİŞ

İKİNCİ BÖLÜM

İKTİSAT VE İSLAM HUKUKU AÇISINDAN KRİPTO PARA

2.1. İktisat Açısından Para.....	3
2.1.1. Paranın Tanımı.....	3
2.1.2. Paranın Tarihçesi.....	5
Parasız Dönem.....	5
Trampa Usulü.....	6
Hesap Parası Dönemi.....	9
Paralı Dönem.....	9
2.1.3. Paranın İşlevleri.....	14
Hesap Birimi Olarak Para.....	16

Mübadele Aracı Olarak Para.....	16
Tasarruf Aracı Olarak Para.....	18
Ekonomik Faaliyetleri Teşvik Eden veya Köstekleyen Para.....	19
Gelirleri Yeniden Dağıtma Aracı Olan Para.....	19
Nüfuz Aracı Olan Para.....	20
Geleceği Tahmin Aracı Olan Para.....	20
İktisat Politikası Vasıtası Olan Para.....	20
Ödeme Aracı Olan Para.....	20
2.1.4. Paranın Özellikleri.....	21
Paranın Fiziki Özellikleri.....	21
Birim Başına Uygun Fiyat Olmalıdır.....	21
Dayanıklı Olmalıdır.....	21
Para Standart ve Bölünebilir Olmalıdır.....	21
Paranın Taşınmasında Kolaylık Olmalıdır.....	22
Paranın Kolay Bir Şekilde Taklit Edilebilir Olmaması.....	22
Para Nadir Olmalıdır.....	22
Paranın İktisadi Özellikleri.....	22
2.1.5. Para Standardı.....	22
Mal Para Standardı.....	23
Metal Para Standardı.....	24
Çift Metal Sistemi.....	24
Tek Metal Sistemi.....	26
Temsili Para Standardı.....	29
Kâğıt Para Standardı.....	29
Elektronik (Dijital) Para Standardı.....	31

	Kaydi Para.....	31
	Kripto (Sanal) Para.....	32
2.2.	İslam Hukuku Açısından Para.....	32
2.2.1.	Paranın Tanımı.....	32
2.2.2.	Paranın Fonksiyonları.....	33
2.2.3.	İslam Dünyasında Paranın Tarihçesi.....	36
	Cahiliye Dönemi.....	37
	Hz. Muhammed Dönemi.....	39
	Hulefâ-i Raşidîn Dönemi.....	39
	Hz. Ebubekir Dönemi.....	39
	Hz. Ömer Dönemi.....	39
	Hz. Osman Dönemi.....	41
	Hz. Ali Dönemi.....	41
	Emeviler Dönemi.....	41
	Abbasiler Dönemi.....	43
	Osmanlı Dönemi.....	44
	Pozitif Dönem.....	49

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İKTİSAT AÇISINDAN KRİPTO PARA

3.1.	İktisat Açısından Kripto Para.....	51
3.1.1.	Dijital Para Anlayışı.....	51
3.1.2.	Kripto Para ile e-Para Arasındaki Farklılık.....	54
3.1.3.	Kripto Para ve Özellikleri.....	56
3.1.4.	Kripto Paraların Arzı.....	60

3.1.5	Kriptoloji ve Blockchain Teknolojisi.....	62
3.1.6.	Dağıtılmış/Dağıtık Defter Teknolojisi.....	64
3.1.7.	İspat Yöntemleri.....	65
	Proof of Work (İş İspatı).....	65
	Proof of State (Hisse İspatı).....	66
3.1.8.	Kripto Paraların Kullanım Alanları.....	69
3.1.9.	Kripto Paraların Avantajları ve Dezavantajları.....	72
	Kripto Paranın Avantajları.....	72
	Kripto Paranın Dezavantajları.....	73
3.1.10.	Kripto Paranın Değeri.....	76
3.1.11.	Kripto Para Çeşitleri.....	77
	Bitcoin (BTC).....	77
	Bitcoin Sistemi Nasıl Çalışır?.....	78
	SHA-256.....	79
	Dijital İmza.....	79
	İş İspatı (Proof of Work).....	80
	Genel Özellikleri.....	80
	Ethereum (ETH).....	83
	Ripple (XRP).....	83
	Eos(EOS).....	83
	Binance Coin (BNB).....	83
	Cardano (ADA).....	84
	IOATA.....	84
	Tron (TRX).....	84
	Monero (XMR).....	84

3.2.	Türkiye’de ve Dünya’da Kripto Para.....	84
3.3.	Kripto Para Asli İtibari ile Nedir? (Varsayım).....	89

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KRİPTO PARANIN İSLAM HUKUKU AÇISINDAN İNCELENMESİ

4.1.	İslam Hukuku Açısından Kripto Para.....	90
4.1.1.	İslam Hukuku Açısından Kripto Parada Bulunması Gereken Özellikler.....	91
	Hukukun Gayelerine Uygunluk.....	91
	Para Vasfı Şartlarına Uygunluk.....	91
	Engellenemez Rizikoların Ortadan Kaldırılması.....	91
	Paranın Devlet Otoritesince Kabulü.....	92
	Akdin Sıhhat Şartlarında Uygunluk.....	92
	Sebepsiz Zenginleşmeye Engel Olunması.....	93
4.1.2.	Kripto Paraların Mal-Semen ve Mebi’ Olup-Olmama Meselesi.....	93
4.1.3.	Kripto Paranın Nehyi Meselesi.....	106
4.2.	Kripto Paranın Meşruiyeti Meselesi.....	110
4.2.1.	Kripto Paranın Bir Devlet Eliyle Piyasaya Sürülmemesi ve Bir Devlet Tarafından Tanınmamasına Yönelik Tartışmalar.....	111
4.2.2.	Kripto Paranın Yapısının Manipülasyona ve Spekülasyona Müsait Olması ve Neticesinde Değerinde Dalgalanma Meydan Gelmesi ile Haksız/Sebepsiz Kazanç Elde Edilmesine Yönelik Tartışmalar.....	115
4.2.3.	Kripto Paranın Yasa Dışı İşlere Müsait Yapısının Bulunması Hususunda Tartışmalar.....	117
4.2.4.	Kripto Paranın Üretiminde Elektrik Sarfiyatının Yüksek Olduğuna Dair Tartışmalar.....	118
4.2.5.	Kripto Paranın Vergilendirilmesinde ki Zorluklar Hakkında Tartışmalar....	118

4.2.6. Kripto Para Sistemindeki Madencilik İşi ile Cuâle Akdi Arasındaki Benzerlikler Hakkındaki Tartışmalar.....	119
4.2.7. Kripto Para Sisteminde Yaşanan Erişim Problemi Hakkında Söylemler.....	120
4.2.8. Kripto Para Sisteminde Yapılan İşlemlerin Geri Alınamaması ve Hesabın Kaybolması Hakkında Söylemler.....	120
4.2.9. Kripto Paranın Sunmuş Olduğu Hizmetler ve Sistemi Hakkında Tartışmalar.	121
4.2.10. Kripto Para Sisteminin Kumara Benzediğine Yönelik Tartışmalar.....	123
4.2.11. Kripto Paranın Yatırım Aracı Olarak Görülmesi Hususunda Söylemler....	124
4.2.12. Kabz Yönünde Kripto Para Hakkındaki Söylemler.....	125
4.2.13. Kripto Paranın ve Sisteminin Pozitif Ekonomide Paranın ve Bankanın Bir Alternatifi Olduğu Hakkında Söylemler.....	125
4.2.14. Kripto Para İnkita' Durumundadır Hakkındaki Söylemler.....	126
4.2.15. Kripto Paranın Bey'ul Ma'dum Olduğuna Yönelik Söylemler.....	126
4.3. İslami Ölçülere Uygun Kripto Para ve Blockchain Tabanlı Platform Oluşturma Çabaları.....	126
4.3.1. Blockchain Tabanlı İslami Ölçülere Uygun Platformlar.....	127
Zekât Fonlarının Yönetimi.....	127
Kripto Para Borsası.....	127
Akıllı Çek-Bono-Kontrat İşlemleri.....	129
Çeşitli Blockchain Tabanlı Çalışmalar.....	130
4.3.2. İslami Ölçülere Uygun Kripto Para Oluşturma Çabaları.....	130
Stellar.....	131
CaizCoin.....	137
OneGram.....	144
BİGA Projesi.....	145
GoldX.....	148

Quintar.....	150
ADAB Coin.....	151
Aber (Öneri).....	151
Türkiye Merkez Bankası Dijital Para Birimi (Öneri).....	152
İsCoin (Öneri).....	153
Kuala Lumpur Zirvesi (Öneri).....	154
İran Milli Kripto Para Birimi (Öneri).....	155
4.3.3. Blockchain Teknolojisinin Kullanılabileceği Alanlar.....	156
Vakıf ve STK Hizmetleri.....	156
Seçim ve Referandum İş ve İşlemlerinde.....	156
Helal Gıda Tedarik Zinciri.....	156
Devlet Tescil İşlemleri.....	157
Tekâfül.....	157
Finansal Hizmetlerde.....	157
Smart Hukuk.....	158
Hizmet Sektörü.....	158
Zekât Fonları ve Yönetim Sistemi.....	158
BEŞİNCİ BÖLÜM	
SONUÇ ve ÖNERİLER	
KAYNAKÇA	163
ÖZGEÇMİŞ	I

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
çev.	Çevirmen
Hz.	Hazreti
s.a.v	Sallallahu Aleyhi ve Sellem
ss	Sayfa sayısı
t.y.	Tarih yok
vd.	Ve diğerleri
vb.	Ve benzeri
ed.	Editör
thk.	Tahkik Eden

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

Tarihi sürece baktığımızda insanlar, birbiri ile iletişime geçerek gerek trampa gerek satın alma gibi yöntemler ile ihtiyaçlarını birbirlerinden gidermişlerdir; insanoğlunun bu etkileşimi, günümüzde alışveriş olarak isimlendirilmektedir. Tarihte alışveriş esnasında insanlar, trampa yöntemi dışındaki diğer yöntemlerde bugün para ismini verdiğimiz şeyi, çeşitli formatlarda kullanmışlardır; ilk zamanlarda fil dişi, deniz kabukları, tuz gibi mekâna göre önem atfeden eşyalar, yiyecekler vs. para olarak kullanılmıştır. Tarihin ilerlemesiyle altın, gümüş gibi mal paralar, günümüz kâğıt para anlayışına yakın banknotlar, kâğıt paralar, insanların ticari muamelelerinde kullandığı para modelleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Son zamanlarda ise bilhassa teknolojinin gelişimiyle kaydi paralar ve paranın geldiği son nokta kripto paralar, insanların hayatına girmiştir.

Kripto para ismi verilen ve bir nev’i sanal para diyebileceğimiz para, her ne kadar günümüzde para işlevi görmekten daha çok yatırım aracı olarak kullanılsa da birçok insanın ilgi duymasıyla otoritelerin de dikkatini çekmiştir. Böylece İslam içerisinde de caiz olup olmadığı sorgulanır hale gelmiştir. İslam dünyası, bir yandan kripto paranın caizliği hususunda sorgulama yaparken bir yandan da kimi İslam Ülkeleri, kripto paranın İslam’a uygun düşmeyen yanlarını berî kılarak İslami Kripto Para Birimleri oluşturma çabasına girmiştir; özellikle uluslararası ticarete Amerika Dolar’ı hegemonyasından kurtulmak isteyen Malezya, Birleşik Arap Emirlikleri ve İran gibi ülkeler, bu hususta kolları sıvamıştır.

Kripto parayı, bir paradan daha çok bir yaşam tarzı olarak tanımlamamız kanımızca daha doğru olacaktır. Çünkü kripto para, şu ana kadar bize gösterdiği yüzü ile aracılığı ortadan kaldıran, takip edilebilirliği olmayan, tek bir sunucuya bağlı olmayan vs. özellikleri ile özgürlükçü bir yaşamı savunduğunu gösteren bir ideoloji ortaya koymaktadır.

Kripto paranın yukarıda ifade ettiğimiz özellikleri dikkatimizi çekmiş ve tarafımızca çalışma konusu olarak seçilmiştir; çalışmamızda ilk olarak iktisadi ve İslami açıdan paranın ve kripto paranın mahiyeti ele alınacaktır. Sonrasında çalışmamız içerisinde kripto paranın İslami açıdan uygun olup olmadığı hususunda fikir beyan edenler ve onların mesnetleri, İslami kripto para çalışmaları yapanlar, kripto paranın alt yapısı olarak ifade edebileceğimiz blockchain sistemi ve muhtemel kullanılacak alanları yer alacaktır.

Yaptığımız araştırmalar neticesinde kripto para hususunda yapılan çalışmalar dikkatimizi çekmiştir. Ancak yapılan araştırmaların, müstakil olarak Bitcoin'i ele aldığını ya da caiz olup olmadığı hususunda olduğu görülmüştür. Bu alışma ise daha çok İslami anlamda yürütülen kripto para ve nev'ilerinin girişimleri üzerinde durmakta ve kripto para birimlerinin tamamına yönelik araştırmalar içermektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

İKTİSAT VE İSLAM HUKUKU AÇISINDAN KRİPTO PARA

İkinci bölümde pozitif iktisat ve İslam iktisadı açısından para konusuna değinilecektir; paranın mahiyeti, tarihi, işlevleri, özellikleri gibi mevzular pozitif iktisadın ve İslam'ın penceresinden açıklanmaya çalışılacaktır.

2.1 İktisat Açısından Para

İnsanlık tarihi içerisinde ortaya çıkmasından bu yana birçok değişim yaşamış olan ve insanların ticari ilişkilerinde önemli bir işlevi olan para, günümüzde elimize alabildiğimiz somut bir kavram olmaktan çıkmış olup dijital ortamda meydana getirilen ve sanal ortam üzerinde piyasaya sürülmüş olan bir hale dönüşmüştür (Alkış, 2020: 177). Ayrıca tarihi süreç içerisinde para, toplumların sosyoekonomik durumlarına göre farklı tanımlar ile ifade edilmiş, hatta aynı toplum içerisinde tanım olarak bile farklılaştığı gözlemlenmiştir. Her geçen gün paranın tanımı konusunda güncellemeler yapıldığı görülmektedir (Çetinkaya, 2018: 12).

2.1.1. Paranın Tanımı

Para kelimesi, bütün ödeme araçlarını ifade eden genel bir anlama sahiptir ve Farsça pâre kelimesinden gelmektedir. Pâre kelimesi ise sözlükte “*parça, gümüş parçası*” (Akyıldız, 2003: 163) gibi manalara gelir. Arapçada para kelimesi; eleştirmek, tenkit etmek ve peşin vermek manalarına gelen “*nakd*” kelimesi ile ifade edilir (Onur, 2021: 292). Para en temel haliyle “*bir toplumun nezdinde değer ölçüsü ve ödeme aracı olarak kabul gören bir araçtır*” (Hiç, 1978: 1) şeklinde tanımlanabilir. Yani mal ve hizmet değişiminde genel anlamda kabul gören her şeye para ismi verilir. Başka bir deyişle para “*Üzerinde itibari değeri yazılı kâğıt veya metalden ödeme aracı veya borç ödemede umumun kabul ettiği bir şey veya mal*” (Alkış, 2020: 177) ya da “*mal ve hizmet alımlarında veya borç ödemelerinde kullanılan, toplumda kabul görmüş ortak değişim aracı ve değer ölçüsüdür.*” (Güney, 2020a: 32) şeklinde tanımlanabilir. Paranın toplum tarafından kabul görme şartına vurgu yapmak amacıyla “*Para, herkes onu para olarak kabul ettiği için paradır*” veya “*Parayı para yapan şey, herkesin onu para zannetmesidir*” gibi tekerleme türünden tanımlamalar, paranın tanımı için mümkündür (Aren, 2007: 14). Para ismi verilen şeyin herkes tarafından kabul edilmesi devlet zoruyla olabileceği gibi kendiliğinden de olabilir (Orman, 1992: 2).

Para, modern iktisatçıların görüşüne göre devlet eliyle basılması zorunlu olmamakla birlikte bankalar veya özel ticari kuruluşlar kendi paralarını çıkarabilirler (Alkış, 2020: 177). Buraya kadar bahis konusu olan para tanımlarına baktığımız zaman diyebiliriz ki söz konusu tanımlar aslında ekonomik, yasal ya da fiziksel bir tanım olmaktan çok psikolojik tanımlardır. Psikoloji, halkın parasal araca güvenmesinde önemli bir yer tutmaktadır. Ayrıca paranın yerine getirdiği işlevler de halkın paraya olan güvenini göstermektedir (Parasız, 2016: 5).

Yukarıdaki para tanımlarında; birbirinden bağımsız iki öge karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan birincisi; paranın değer ölçüsü ve ödeme aracı olması bakımından fonksiyonlarına işaret ederken ikincisi ise paranın (ya halkın kendisi tarafından ya da devlet zorlaması ile (Onur, 2021: 292)) toplum tarafından kabul edilmiş olması gerektiğini vurgulamaktadır. Buradan hareketle diyebiliriz ki bir toplumda, paranın fonksiyonları dikkate alındığında para işlevini görebilecek birçok nesne olması mümkündür. Mesela ülkemizde altın ve gümüş, banknot işlevini görebilir ki zamanında bu işlevi görerek para olarak da kullanılmıştır. Ya da frank, dm gibi para çeşitleri de kendi ülkelerinde para işlevini gördüğü gibi bizim ülkemizde de bu işlevi görebilir. Fakat bugün altın, gümüş, frank vb. ülkemizde para değeri taşımamaktadır. Çünkü toplumumuz, bunları para olarak kabul etmemektedir (Aren, 2007: 14).

Tarihsel sürece göz attığımızda zaman zaman para tarifine girmeyen şeyler para fonksiyonlarını yerine getirebilmiştir. Mesela çek, bono, tahvil vb. kimi zaman mübadele vasıtası olarak kullanılmıştır. Ancak bunlar günümüzde halk nezdinde para olarak kabul edilmemesi sebebiyle para tarifi içerisine dahil edilemezler. O halde diyebiliriz ki para fonksiyonunu yerine getirebilen çeşitli şeylerden bazıları ve para fonksiyonlarını her seferinde yerine getirenler ancak para tarifi içerisine girebilmektedirler (Hiç, 1978: 2).

Para, iktisadi anlamda sermaye değildir. Günlük hayatta, bir kimse bir işe para yatırdığı vakit “*bu işe çok sermaye yatırdım*” ifadesini kullanırsa bunun anlamı “*çok para yatırdım*” demektir. Ancak bu yanlış bir kullanımdır. Çünkü bir şeye sermaye diyebilmemiz için şeyin bir mal veya hizmetin üretiminde doğrudan rol oynaması gerekir. -Ki bu tür mallara sermaye malları ismi verilir.- Para ise bu işleve sahip değildir. Para, ancak sermaye mallarının satın alınmasında aracı görevi görür. Sermaye kelimesinin günlük hayattaki kullanımı mecazi mana ve nakdi sermaye manasındadır (Orman, 1992: 2).

Para, iktisadi anlamda mal değildir. Mal, doğrudan fayda sağlayan bir yapıya sahiptir. Yani ihtiyaçların giderilmesinde direkt fayda sağlar. Ancak para, ihtiyaçların giderilmesinde aracı görevi görür. İhtiyaç duyulan mal veya hizmetlerin alımında direk rol alır (Orman, 1992: 2).

Para, diğer bütün varlıklardan farklı olarak likid yani hazır alım gücü ismi verilen bir özelliğe sahiptir. Para haricinde elde hizmet ya da mal anlamında ne olursa olsun bunların elden çıkarılıp ihtiyaç duyulan mal veya hizmetin alınmasında değer ya da zaman kaybı yaşanır. Mesela bir kimse bir mal veya hizmet satın almak istese karşılığında ise elindeki mal veya hizmeti elden çıkarmaya çalışsa süre kaybı olur. Ya da o kimse elindeki malı veya hizmeti çabuk satılsın diye piyasa altında verip değer kaybı yaşayabilir (Orman, 1992: 3).

Paranın tatmin sınırı, sınırsızdır; insanın ihtiyaçlarının ve arzularının sınırı olmadığı gibi para isteminin de sınırı yoktur. Diğer mallarda ise tatmin sınırı vardır. Mesela bir kimse, yemek yemek isterse sınırsız yemesinin mümkünâtı yoktur. Çünkü belli bir yemekten sonra biyolojik olarak durmak zorunda kalacaktır (Orman, 1992: 3).

2.2.2 Paranın Tarihçesi

Geçmişten günümüze kadar ki yaşama baktığımızda paranın işlevinin hiç değişmediğini ancak para işlevini gören şeylerin değişim gösterdiğini görmekteyiz (Canbaz & Berkun, 2021: 100). Ayrıca mazesinin ne kadar eskiye dayandığı bilinmeyen paranın ya da para işlevi gören ve dönemden döneme değişiklik gösteren şeylerin, en ilkel kabilelerde bile var olduğunu bilmekteyiz.

İnsanlar, hayatları boyunca yaşamlarını idame ettirebilmeleri adına erzak, giyecek ve mesken arayışına girmişler (el-Hasenî, 1996: 17) ve bu denli dünya üzerinde birçok savaş vaki olmuştur. Ancak insanlar, alışverişin savaştan daha iyi olduğunu anladıkları vakit alışverişi geliştirme adına çalışmalar gerçekleştirmişlerdir (Orman, 1992: 3). İnsanlık tarihinin başlangıcına baktığımız zaman toplumlar arasında bir mal alışverişinin söz konusu olmadığını görmekteyiz. Ancak nüfusun artması ve buna bağlı olarak ise üretim gücünün ve tüketimin çoğalması, iş bölümünün gelişmesi ile uzmanlaşmaların zuhur etmesi gibi nedenlerden ötürü bazı toplumlarda daha bol olan üretimler o mala ihtiyaç duyan diğer toplumlarda ilgi çekti ve mübadele meydana geldi (el-Hasenî, 1996: 18). Tarihi verilere

bakarak alışverişi, parasız ve paralı dönem olarak iki döneme ayırmamız mümkündür (Orman, 1992: 3).

Parasız Dönem

Paranın ortaya çıkışı ile alakalı yapılan açıklamalara baktığımızda, herkesin kabul ettiği bir bilgi bulamamaktayız. Bu denli paranın ilk çıkışı, zuhur ettiği hali ya da ortaya çıkmadan önce piyasada ticari muamelelerin nasıl gerçekleştiği gibi bilgiler de herkesi tatmin eden bir sonuç yoktur. Gerçek nedir bilinmez ancak teorik olarak toplumların hiçbir nev’ide, parayı kullanmadıkları bir dönemin olduğu genel anlamda benimsenmektedir. Bu döneme ise “*aynî mübadele ekonomisi*” veya “*trampa ekonomisi*” veya “*aynî iktisat ekonomisi*” isimleri verilmektedir (Orman, 1992: 3). Parasız dönemde insanlar; trampa ve hesap parası dönemi (Ergin, 1983: 9-11) olmak üzere iki farklı usul geliştirmişlerdir.

Trampa Usulü

Trampa usulü; malın mal ile değişimidir ki buna muavaza ismi de verilir (İbn-i Âbidîn, t.y.: 540). Bu dönemde ticaret, iki malın birbirleri ile değiştirilmesi sonucu meydana gelmektedir. Bu işlemin gerçekleşmesi için ise iş bölümünün az da olsa önceden yapılmış olması lazımdır. Çünkü bir insan, ürettiğinin ihtiyacı kadar olanını tüketir ve fazlasını başka bir ihtiyaç olan mal veya hizmeti almak için değiştirmek ister. Herhalde bu dönemde iktisat hacminin son derece düşük olduğunu söylesek yanılmış olmayız (Orman, 1992: 4). Ayrıca mübadele yöntemi, toplumların ürettikleri ile ihtiyaçlarını diğer toplumlardan karşılama imkânı sağlamaktadır (el-Hasenî, 1996: 18).

Ayrıca zamanın ilerlemesiyle iş bölümünün gelişim göstermesi insanların takas ihtiyacını ve isteğini arttırmıştır (Orman, 1992: 4). Ancak bu durum aynı zamanda takas ekonomisine, iktisadın gelişmesine olumsuz etki yapan ve insanların ticari anlamda ilişkilerinin gelişmesini sağlayamayan (el-Hasenî, 1996: 18) bazı güçlüklerin bitişmesine ve takas ekonomisinin yetersiz kalmasına sebebiyet vermiştir. Bu zorluklar ve gelişmeler, ürünlerin ve emeğin mübadelesinde ortak bir değer ölçüsü lazımiyetini ortaya koymuş olup (Güney, 2020a: 29-62) tedricen paranın ortaya çıkmasında/buluşunda rol oynamıştır (Ergin, 1983: 23). Bu ortak ödeme araçları çoğunlukla insanların ihtiyacını sıklıkla hissettiği tuz, hurma, buğday ve hindistan cevizi gibi mallar olmuştur. Ayrıca değişik bölgelerde deniz canlılarının kabukları, inci, boncuk, hayvan derisi gibi mallar da para olarak kullanılmıştır. Böylece ilk para çeşidi olan mal para zuhur etmiştir (Güney, 2020a: 34).

Takas Ekonomisinin İçerdiği Güçlükler

Paranın tarihçesinde alt başlıklara geçmeden evvel takas ekonomisi ismini verdiğimiz alışveriş türünde yaşanması muhtemel birtakım zorluklardan bahsetmek istiyoruz;

Değer Tespiti Sorunu

Takas ekonomisinde malların veya hizmetlerin değerlerinin eşit olması gereklidir (Hiç, 1978: 3). Eşit olmaması durumunda, malların veya hizmetlerin değerinin/değişim oranının tespit edilmesi takas ekonomisinde ki güçlükler arasında yer almaktadır (Ergin, 1983: 23). Bu anlamda ortak bir ölçü olmayıp her alışverişte malların arz ve taleplerine göre değişim oranları, farklılık gösterebilmektedir. Ayrıca takas ekonomisindeki malların artışı, işleri daha zora sokmaktadır (el-Hasenî, 1996: 19). Ancak zamanın ilerlemesiyle takas ekonomisinde bu sorun, toplum anlayışında talebi yüksek (Hiç, 1978: 3) başka bir mal kullanılarak giderilmeye çalışılmıştır (Orman, 1992: 4). Modern ekonomide, bu sorun halk nezdinde talebi yüksek olan para ile son bulmaktadır (Hiç, 1978: 3).

Denkleşme Sorunu

Tarih içerisinde malların değerinin tespiti, bir şekilde mümkün olduysa da denkleşme sorunu meydana gelmiştir. – Ki bu problem birkaç farklı şekilde vaki olmuştur.- Bu sorunun vaki olma hallerinden ilki olan malların bölünebilir (el-Hasenî, 1996: 19) olmaması mevzuunu bir örnekle anlatmaya çalışalım; bir adamın çakısı olduğunu düşünelim. Çakısını ise 2 kilo et ile değiştirmek istediğini varsayalım. Çakının değerinin ise piyasada kabul gören değerinin 2 kilo et olduğunu farz edelim. Başka bir adamın da koyunu olduğunu ve çakıya ihtiyaç duyduğunu, ihtiyacına mukabil 2 kilo et vermeye razı olduğunu düşünelim. Çakısı olan adam, koyunu olan adam ile takasa girmek isteyecek olsa da koyunu olan adam, bu takasa razı olmayacaktır. Aslında ihtiyaçları örtüşen ve mübadeleye istekli olan bu kimselerin, koyunun bölünebilir bir varlık olmamasından ötürü mübadeleleri gerçekleşmez (Orman, 1992: 4).

Malların denkleşme problemi ile alakalı bir diğer vaki olan durum ise arzuların denkleşmeme (el-Hasenî, 1996: 18) problemidir. Bu mevzu da bir örnek ile açıklamaya çalışalım; Bir kimsenin peyniri olsa ve buğday ile değişmek istese başka bir kimsenin ise bıçağı olsa ve hurma ile değişmek etmek istese -ki iktisatta buna “*çifte rastlantı*” (Güney,

2020a: 33) ismi verilir- bu durumda her iki tarafta mübadeleye istekli olmasına rağmen arzuların uyuşmaması sebebiyle aralarında mübadele cereyan edemez. Hatta meseleyi biraz daha zor ama olabilmesi muhtemel bir duruma getirirsek; bir adamın keçisinin karşılığında hem ekmek hem kumaş hem ayakkabı gibi eşyalar almak istediğini varsayalım (Aren, 2007: 18).

Mübadelelerde ki temel şart, elden çıkarılmak istenen mallar ile ihtiyaç duyulan mallar ve mübadele yapacak kimseler de aynı olmalıdır (Orman, 1992: 5). Trampanın bu güçlüklerini aşmak için paranın mübadele aracı olma işlevine başvurmak gereklidir. Bu durumda herkes, malını parası ile mübadele eder sonra ise gider istediği malı kendi malına karşı mübadele ettiği para ile alır. Bu sayede de malların birbirine karşı değişim oranları değil de paranın mallara karşı değişim oranları belirlenmiş olur ve bu daha içinden çıkılabilecek bir hal olmuş olur (Aren, 2007: 18).

Malların veya Hizmetlerin Saklanması Problemi

Takas ekonomisinin bir diğer problemi, malların veya hizmetlerin saklanmasıdaki güçlüklerdir. Şayet bir kimse ihtiyacından fazla üretirse ve o an mübadele ihtiyacı da hissetmezse ürettiklerini depolama ihtiyacı hissedecektir. Fakat malların bozulma gibi durumlardan ötürü saklanma gücü ve hizmetlerin depolanamaması hali aşikârdır (Orman, 1992: 5).

Malların Nakli Sorunu

Bir mal, üretildiği yer harici başka bir yerde kullanılmak istenebilir. Bu durumda ise taşınma zorlukları ortaya çıkacaktır (Orman, 1992: 5).

Vadeli Ödemelerde Yaşanan Sıkıntılar

Takas işleminde şayet taraflar, aynı zamanda aralarındaki mübadeleyi gerçekleştiriyorsa bir problem hâsıl olmaz. Ancak taraflardan biri, mübadeleye konu olan malını hemen teslim ediyor diğeri ise malını sonraki bir zaman diliminde teslim edecekse, problemlerin zuhur etmesi muhtemeldir. Mesela trampa esnasında, teslim edilecek malın sıfatları belli iken daha sonra teslim edilecek malın nitelikleri belli değildir. Bu durum, daha sonra teslim edilecek malın niteliklerinin belki de tarif edilmesiyle çözülebilir ancak teori ile pratik birbirinden farklıdır. Zamanı geldiğinde teoride anlatılan pratikte karşılık bulmayabilir ki bu durum ise taraflar arasında problemlere yol açabilir (Ergin, 1983: 23).

Trampa Usulünde Büyük Kârların/Zararların Olması Durumu

Aynı mübadelede tarafların beklentileri/istekleri, farklılık arz edebilir. Bu durum da taraflar arasında büyük kâr/zarar oluşturabilir. Mesela bir aynı mübadelede A şahsının amacı, fayda yani mübadele edeceği malın/hizmetin neticesinde, aldığı malı/hizmeti tüketmek, B şahsının ise mübadele yani kâr etme olsun – ki buna iktisatta “*kullanım değeri*” ismi verilir.- Bu durumda fayda amaçlı mübadeleye giren şahsın, bu mübadeleden büyük zarar etmesi olasıdır (Orman, 1992: 5).

Hesap Parası Dönemi

Trampa ekonomisindeki sıkıntılar, insanları bunlardan kurtulmak için arayış içine sokmuş olup tedrici olarak paranın zuhur etmesine vesile olmuştur. Paranın icadı bir anda olmamış, evvelden paraya ve onun sistemine benzer yapıların olduğu dönemlerin, yaşandığı tarihi süreç içerisinde görülmüştür. Bu dönemlerden ilki ise “*Hesap Parası Dönemi*” olarak isimlendirilmektedir. Hesap parası sisteminde, herkesin kabul ettiği bir değer ölçüsü var olup, bu ortak değer ölçüsü olan şey, elden ele dolaşmayıp mübadeleye konu olan mallar, ona kıyas edilerek malların değeri tespit edilir (Kahveci & Bilginer, 2021: 262). Mesela Çin’de bıçak, Roma’da öküz, Amerika Yerlilerinde hayvan derisi ve tütün, hesap parası olarak kullanılmıştır. Örneğin fildişinin, ortak değer ölçüsü olduğunu, buğday ve hurmanın ise takas edilmek istenildiğini varsayalım. Bu durumda hurmanın ve buğdayın ayı ayrı fildişine göre değeri tespit edilir (1 hurma 2 fildişi, 2 kg buğday 1 fildişi gibi). Buna göre mübadele gerçekleştirilir. Bu yöntem, yukarıda zikredilen değer yönünden problemlerin birçoğunu bertaraf eder (Orman, 1992: 6).

Paralı Dönem

İnsanlık hem üretim miktarının artması hem de ihtiyaçların artması ile birlikte takas ekonomisi yöntemi ile mal değişimlerini gerçekleştirememiş ve yaklaşık olarak 2000 yıllık takas ekonomisi tecrübesinden sonra (Canbaz & Berkun, 2021: 100) MÖ 2500 yıllardan itibaren paralı ekonomiye geçiş yapmıştır. Fakat burada bahsi geçen paralı ekonomi, bugünkü para anlamında olmayıp değerini üretildiği varlıktan alan belirli bir malın para olarak kullanılması anlamındadır ki bu para türüne de mal para ismi verilir (Akdiş, 2011: 8). İlk paranın nerede kullanıldığı ile alakalı Anadolu veya Çin veya MÖ 2900’lü yıllarda Mohenjodaro kazılarında Hindistan’da bulunup kullanıldığı gibi çeşitli rivayetler bulunsa da Lidyalılar tarafından Anadolu’da kullanıldığı tarihi bir gerçektir (Doğan, 2018: 229). Bu

konu ile alakalı ayrıntılı açıklamayı ilerleyen bölümlerde yapacağız. Paranın buluşu ile birlikte uygarlıklar, takas ekonomisindeki zorluklardan kısmen de olsa kurtulmuş ve hızla paralı ekonomiye geçiş sağlamışlardır. Böylece paranın icadı, eşya ile emeğin değerinin ölçülmesinde ve ekonominin gelişim göstermesinde önemli bir rol oynamıştır. Ancak ilk para olarak kullanılan mal paraların taşınma, bölünme ve saklanma gibi sorunlara sahip olması; altın, gümüş ve bakır gibi bazı madenlerin para olarak kullanılmasına sebebiyet vermiştir. Böylece de paranın icadı meselesinde metal/madeni para dönemi başlamıştır ki söz konusu paralarda bir nevi mal para hükmündedir (Kahveci & Bilginer, 2021: 263). Madeni paraların tarihçesine baktığımızda, madeni paraların gelişmesinin ve mükemmelleşmesinin uzun bir zaman aldığını görebilmekteyiz. Madeni para dönemi içerisinde “Tartılan Paralar Devresi” ve “Sayılan Para Devresi” ismi verilen iki dönem yer almaktadır. Tartılan paralar devresinde paralar, ağırlıklarına göre yani tartılarak mübadelelerde işlem görmekteyken sayılan para devresinde paralar, sayılarak mübadelelerde kullanılmaktaydı. Bu dönem içerisinde belirli vezinlerde, kalitelerde ve işaretlerde paralar tedavüle sürülmüştür (Orman, 1992: 6).

Mal ve hizmet alımında takas işlevi gören şeyleri, taşınması kolay ve dayanıklı olan kıymetli maden standardına dönüştürerek paranın tarihi seyrinde önemli bir dönüm noktası oluşturan Lidyalılar (Onur, 2021: 294), ilk defa MÖ 7.yüzyılda (MÖ 600’lü yıllar) madeni paraları basmışlardır(HMB, 2022). Lidya Kralı olan Gyges, ilk madeni paraları, yumurta şeklinde külçe halinde bastırmış ve piyasaya sürmüştür. Asurluların hükümdarı olan Sennashareb ise sikkeleri gümüş külçelerden bastırarak altın ve gümüşün yaygın bir şekilde para olarak kullanılmasına öncü olmuştur. Altın ve gümüş madenleri, para basımı için evvelden külçe olarak kullanılsa da sonraları sikke halinde de kullanılmıştır (Kahveci & Bilginer, 2021: 263). Basılan madeni paralar, bahsi geçen dönemlerde sadece ekonomiyi kolaylaştıran bir aracı olmamış aynı zamanda devletler için bir otorite vasıtası (mesaj iletme aracı) olmuştur; piyasa içerisinde hangi devletin parasının yoğunluğu var ise otorite o devletin elinde anlayışının hâkim olduğu bu dönemlerde uygarlıklar hemen madeni para uygulamasına uyum sağlamışlardır. Bilhassa yayılmacı politika izleyen ve istilacı olan devletler, bu dönemlerde otorite mesajı göndermek adına madeni para basma eğilimine girmiştir; piyasada dolaşan madeni paranın üzerinde kimin resmi var ise o toprakları yöneticisi o kimsedir (Canbaz & Berkun, 2021: 100-101).

Paranın bir diğer dönüm noktası olarak görebileceğimiz kâğıt para basımı, MS 806 yılında ilk olarak Çin’de gerçekleşmiştir(TCMB, 2022). Tarihi kaynaklara baktığımızda kâğıt para basımından önce kâğıt para basımına hazırlık olarak görebileceğimiz, MÖ 118 yılında Çin’de deriden imal edilen paraların, piyasada var olduğunu görmekteyiz. Kâğıt para basımı ile alakalı dönemin Çin Hükümdarı (Song Hanedanı), tüccarlara devlet borcu öderken hazineden ödenen altın ve gümüşlerin verilmesi hususunda hazinenin azaldığını ve devletin bu açıdan zafiyete uğrayabileceğini düşünmüştür. Bu denli üzerinde değer yazılı olan kağıtlar ile ödemeleri yapmaya başlamış ve kâğıt para basımı bu şekilde gerçekleşmiştir. Başlangıçta tüccarlar bu duruma karşı çıkmıştır (Canbaz & Berkun, 2021: 101). Ancak insanlığın gelişimi ile beraber ticaret hacmi artmış ve metal/madeni para gerek kullanım gerekse taşınabilirlik (nakliye masrafı, güvenliği, taşınması problem vs.) hususunda zorluklar meydana getirmeye başlamıştır. Kâğıt para formu ise bir nebze piyasayı rahatlatmış ve insanlar kısa sürede kâğıt parayı benimsemiştirler (Onur, 2021: 294). İlerleyen zaman dilimlerinde altına endeksli para, kâğıt para ve sarraflara işletilmesi amacıyla emanet bırakılan altın veya gümüş gibi madenlerin yerine sarraflar tarafından altın veya gümüşü hem temsil etsin hem de kanıt olsun diye verilen ve banknot olarak isimlendirilen -ki günümüzdeki kâğıt para mantığı buradan gelmektedir.- paralar gibi para çeşitleri ortaya çıkmıştır (Kahveci & Bilginer, 2021: 263).

Burada banknot ismi verilen paralara, bir nebze daha dokunmanın gerekli olduğu düşüncesindeyiz; banka notu anlamına gelen ve banknot adı verilen sertifikalardır (Çetinkaya, 2018: 12). Altın ve gümüş paralarda var olan taşınma ve muhafaza problemleri zamanla altın ve gümüş sertifikalarının ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Elinde altın ve gümüş olan kimseler, ellerindeki sarraflara emanet ederek yerine bu altın ve gümüşün değerini gösteren sertifikalar teslim almıştır. Böylece altın ve gümüşün taşınma ve muhafaza problemi ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Zamanla da bu sertifikalar, aynı altın ve gümüş gibi piyasalarda işlem görmeye başlamıştır. Para ile alakalı bu gelişmeden esinlenme ile XVII. Yüzyıldan itibaren Avrupa’daki bankalar, kasalarda tam karşılığı olmasa da istenildiği vakit kıymetli madene çevrilebilen banknotlar bastı ve bu banknotlar tedavülde yerini aldı. Kurulan sistemde kıymetli madenlerden elde edilen paralar ile söz konusu banknotlar, hukuk önünde eşit ödeme gücüne sahipti. Fakat özel bankaların çıkarmış olduğu banknotlar hususunda zaman zaman suiistimaller ve çeşitli problem baş gösterdi. Buna binaen ise özel bankaların basmış olduğu banknotların yerini devletin merkez bankasının bastığı, zorunlu

mübadele aracı olarak tayin edilen ve kıymetli maden karşılığı olmayan kâğıt paralar aldı (Güney, 2020a: 35). Bu dönemden sonra bilhassa kâğıt paraların ve zikredilen diğer para çeşitlerinin kullanımı yaygınlaşmıştır. Kâğıt para, içsel bir değere sahip olmayıp pozitif hukuktan değerini almaktadır (Kahveci & Bilginer, 2021: 263).

Tarihteki en eski temsili para, XIX. yüzyılda İngiltere’de tedavülde bulunan “*Goldsmith’s Note*” ismi verilen temsili paradır. Goldsmith ailesi XIX. yüzyılda İngiltere’de kuyumculuk, sarraflık ve tefecilik yapmaktaydı ve tacirlerin, varlıklı kimselerin kendilerine getirdikleri altınlar karşılığında “*Goldsmith’s Note*” ismi verilen makbuzları veriyorlardı. Bu makbuzlar ise bu dönemde piyasada geçerli bir belge olarak halk tarafından kabul görmekteydi. Osmanlı döneminde ise daha sonra ödenmek şartıyla basılan ve hangi miktar karşılığı olduğu önceden belli edilen kaimeler bir nev’i temsili para görevi görmekteydi. Bu paralar altın karşılığı para basmanın ve kâğıt paraya geçişin ilk adımları sayılabilir (Akdiş, 2011: 13).

Kâğıt para sisteminde bir para biriminin değeri, para biriminin ait olduğu ülkenin itibarı, ülkenin merkez bankasının para politikası, piyasayı da etkisi altına alan savaş ve yaptırım gibi etmenler ile pozitif ve negatif anlamda etkilenir. Yani günümüzde kurlara bakarak ülkelerin gücü hakkında yorumlar yapmamız mümkündür (Canbaz & Berkun, 2021: 101). Pozitif ekonomide paranın değeri, tam anlamıyla itibari olup kanun ile ödeme aracı olarak kabul görmüştür. Bu nedenle kâğıt paralar altın ve gümüş gibi öz değeri olmaması ya da herhangi bir maden ile ilişkili olmaması sebebiyle karşılığı kadar madenin, merkez bankasında ya da hazinede olması zorunlu değildir (Güney, 2020a: 36).

Tarih içerisinde ilk olarak kâğıt para, belirli ödemeleri yapmak adına MÖ 2500 yıllarda Çin’de ortaya çıkmıştır. Modern anlamda ise yine Çin’de 1368 yılında kullanılmaya başlanmıştır. Çin’de kâğıt para ve muadili çalışmaları çok erken zamanlarda başlamış olsa da dünya, kâğıt para üzeri çalışmalarına 17. Yüzyılda başlamıştır. 1661 yılında İsveç’te basılan para, Avrupa’da kullanılan ilk kâğıt para olma özelliğini taşımaktadır. Sonrasında 1690 yılında Massachusetts Hükümeti ve İngiltere’de askerlere ödemelerini yapmak amacıyla sarraflar tarafından üretimi ve arzı sağlanan kâğıt para basımına gidilmiştir. İngiltere’nin kâğıt para basımı hususunda 1690 yılındaki denemesi profesyonel olmayıp, 1694 yılında İngiltere Merkez Bankası tarafından tek elden kâğıt para basımı yapıldı (Canbaz & Berkun, 2021: 101). Fransa’da ise 1789 yılında “*assignat*” ismi verilen kâğıt paralar kamu

finansmanında da kullanılmıştır. Günümüzde neredeyse ortak para olarak kullanılan dolar ise ilk kez 1792 yılında gümüş olarak basılmıştır. Günümüzde kullandığımız Amerikan doları ise ilk kez tam olarak altın ve gümüş karşılığı olarak 1863 yılında piyasaya sürülmüştür. Osmanlı'da kâğıt para çıkarılma işlemi Tanzimat ile birlikte 1840 yılında gerçekleşmiştir. Çıkarılan ilk paralara “*kaime-i mutebere-i nakdiyye*” ismi verilmiştir ki bu paralar Türk Tarihi'ndeki ilk para olarak kayıtlara geçmiştir. Bahsi geçen geçici mahiyetteki elle yazılmış ve sadece İstanbul içerisinde tedavüldeki bu kaimeler yerini 1845 yılında basılı kaimelere bırakmıştır. Daha sonra ise Kırım Savaşı sırasında “*Ordu Kaimesi*” ismi verilen paralar piyasaya sürülmüş ve Osmanlı Bankasına banknot ihracı izni verilene kadar bu kaimeler tedavülde kalmıştır (Akdiş, 2011: 14).

17.asrın sonuna kadar kâğıt para formu dünya üzerinde ticari işlemlerde aktif olarak kullanılmıştır. Ancak 17.asrın sonunda çek ve senet gibi ödeme yöntemleri inkişaf olmuş ve piyasanın vazgeçilmezleri haline almışlardır. Çünkü sanayi inkılabı ile birlikte çok büyük hacimlerdeki ticari muamelelerde kâğıt para formunun kullanımı, nakliyesi (taşınma ücreti, güvenliği, taşınma problemi vs.) konusunda problemler meydana oluşturmuştur. Ancak çek ve senedin inkişafı hem ödemelerde kolaylık sağlamış hem de ticari işlemlerin hacimlerini arttırmıştır (Onur, 2021: 295).

19.asrın başlarında devletler, sarrafların ve bankaların güveni suiistimal etmesi neticesinde (sarrafların ve bankaların gücünden fazla piyasaya banknot vermesi) banknotların ihracında denetimi tekeline almış ve günümüz kâğıt para formu kurulmuştur. Bu sistem ile birlikte bankacılık sistemi gelişmiş olup, bankaların kaydi para tutması zorunlu hale gelmiştir. Ayrıca farklı ödeme enstrümanları bu sistem ile birlikte zuhur etmiştir (Onur, 2021: 295).

Mevduat veya banka parası ismi de verilen kaydi paralar, zaman içerisinde kullanılan ve halen kullanılmakta olan bir diğer para çeşidi olarak karşımıza çıkmaktadır. Kaydi paraların fiziki karşılığı yoktur ve çek ile transferi mümkün olur. Banka kredilerini de kaydi para içerisinde zikretmemiz mümkündür (Ergin, 1983: 25). Ayrıca son zamanlarda günlük ticari muamelelerde kullanılması ve taşınması zor olan altın ve gümüşün değerini gösteren kaydi paraların transferlerinin, hesaptan hesaba kolayca yapılabilmesi kullanımının yaygınlaşmasına sebebiyet vermiştir (Kahveci & Bilginer, 2021: 264).

Zaman ile birlikte ilerleyen teknoloji, iktisat alanında da yeniliklere sebebiyet vermiş ve insanların fiziki paraya olan ihtiyacını azaltmışlardır. Bu yeniliklerden bir tanesi de dijital para sistemidir. Dijital para sisteminde paralar, elektronik ortamlarda ve manyetik datalarda saklanma imkanına sahip olup bir nevi kâğıt paranın elektronik ortamdaki temsilidir. Aynı zamanda günlük ticari faaliyetlerde kolayca kullanım imkânı vardır. Yalnız para, dijitalleşmesi ile birlikte somut olan bir kavram iken soyutlaşma yoluna girmiştir. Dijital para sistemi ile soyutlaşma yoluna giren para, sanal para nevi'si ile birlikte tamamen farklılaşmıştır. Merkezi olmayan, kâğıt parayı temsil etme gücünü kaybeden, fiziksel bir karşılığı bulunmayan, elektronik ortamda saklanabilen, takasa açık ve dijital paranın bir nevi olarak kabul edebileceğimiz sanal para, bilhassa günümüzde büyük rağbet görmektedir (Kaplanhan, 2020: 101-138).

Teknolojik anlamda, kuantum bilgisayarların ve yapay zekanın bahsedildiği günümüzde paranın geldiği son nokta ise kripto paradır desek sanırım yanılmış olmayız. Kripto para; merkeziyeti olmayan, açık kaynak koda sahip, transferde hızlı, güvenilir ve aracıya ihtiyaç duymayan, diğer para çeşitlerinden farklı olarak blockchain altyapısını kullanan, piyasaya sürülmesi ve basımı güvenli olan ve değeri arz ile talebe bağlı olan bir yapıya sahiptir. Bu husus üzerinde ikinci ana başlığımız altında uzun uzadıya duracağımız için şimdilik bu kadar açıklama ile yetiniyoruz (Kahveci & Bilginer, 2021: 264).

Paranın ilk icadı ile neyden imal edileceği sorgulanan para, günümüzde fiziksel karşılığı olmayan dijital veri haline gelmiş olup ilerleyen zaman dilimlerinde ne hale geleceği ve bizi hangi tartışmalara götüreceği merakımızdır. Allah-u a'lem.

2.2.3. Paranın İşlevleri

Bu başlık altında paranın ne işe yaradığı ya da neye hizmet ettiği gibi soruların cevabını bulmaya çalışacağız. Paranın değer ölçüsü ve mübadele vasıtası olması gibi işlevleri, paranın temel fonksiyonları içerisinde yer almaktadır. Fakat bu ikisi arasında derecelendirme yapmak istersek değer ölçüsü, önürtülmelidir. Çünkü bir mübadelenin var olabilmesi için mübadele içinde değiştirilecek malların ya da hizmetlerin değişim oranları bilinmelidir. Yani mübadelede bir malın karşılığında diğer malın ne kadar verileceğinin tespiti yapılması gerekmektedir. Bu da ancak mübadeledeki her iki değer aynı ölçü ile ölçülmesiyle mümkün olabilir. Bu ise en kolay şekilde para ile olabilir (Aren, 2007: 15). Yani para, malların değeri niteliğinde malların değerlerinin bilinebilmesi için bir mizandır

diyebiliriz (Alkış, 2020: 179). Fakat burada şunu belirtmemiz lazımdır; malların değişim oranı paranın aracılığıyla belirlendikten sonra artık para, mübadelenin gerçekleşmesi için mutlak gereksinim değildir. Bundan sonra mallar, trampa usulü ile de mübadele edilebilir. O halde diyebiliriz ki para, değer ölçüsü fonksiyonu cihetiyle mübadele için gerekli ve vazgeçilmez bir ögedir. Fakat mübadele aracı olması yönüyle sadece trampanın zorluklarını ortadan kaldıran zorunlu olmayan faydalı bir ögedir (Aren, 2007: 15).

Paranın yukarıda zikrettiğimiz iki temel fonksiyonu arasında ise ufak bir farklılık söz konusudur; para, değer ölçüsü olarak işlev görüyorken, mübadele vasıtası olmayabilir. Kaldı ki hesap parası döneminde paranın, bu özelliğine temas etmiştik. Yani para, el değiştirmeksizin yerinde durur ancak mal ve hizmetlerin değerinin ölçülmesinde bir kıstas olarak önümüze çıkar. Şayet mübadele esnasında para, elden ele dolaşma gibi bir fiile giriyorsa, o halde mübadele vasıtası görevini de görür (Orman, 1992: 7). Mesela emek, toprak, fiziksel kapital ve iki tüketim malı olan gıda ve giyecekten oluşan bir toplum olduğunu ve her yiyecek ve giyecek maddesinin ise emek, toprak ve fiziksel kapitalden meydana geldiğini hayal edelim. Şayet bu toplumda gelişigüzel bir şekilde giyecek maddesi hesap birimi olarak kabul edilirse bu toplumda mübadele oranları gıda/giyecek, toprak/giyecek ve fiziksel kapital/giyecek olarak meydana gelir. Mesela giyeceğin hesap birimi olduğu toplumda gıda/giyecek, bir birim gıdaya karşılık mübadele edilecek elbise birim sayısını bize verir. Burada giyecek bir hesap birimidir ve ayrıca mübadele aracı olmasına gerek yoktur (Parasız, 2016: 6). Paranın temel iki fonksiyonundan, tâlî fonksiyonları zuhur eder ki bu tâlî fonksiyonlar asıl fonksiyona rücu edebilir.

Paranın işlevlerinden hesap birimi, mübadele aracı veya tasarruf aracı olması vb. daha çok paranın az kullanıldığı önceki zamanlar ile ilgili olup bu sebepten ötürü bunları paranın geleneksel işlevleri olarak adlandırmamız mümkündür. Fakat günümüze geldiğimiz de para ekonomisinin alanının genişlemesiyle beraber yukarıda zikrettiğimiz işlevlere ekonomik faaliyetleri teşvik edici veya köstekleyici olma, gelirleri yeniden dağıtma ve nüfuz aracı olmasından para vb. farklı türdeki işlevler de dâhil olmuştur ki bunları paranın modern işlevleri olarak isimlendirmemiz mümkündür. Paranın geleneksel işlevlerinin yanına eklenen modern işlevleri ile birlikte paranın, yansız olması tartışılabilir hale gelmiştir (Parasız, 2016: 5).

Hesap Birimi Olarak Para

Paranın bu işlevine “*hesap birimi olarak para*” denildiği gibi aynı zamanda “*değer ölçüsü*” ya da “*muhasabe birimi*” gibi isimlerde verilmektedir. Hesap birimi olarak para, mal ve hizmetlerin değerlerini belirleme, mal varlığını ve borçları hesaplama ve mal ve hizmetlerin fiyatlarını ölçme konusunda yarar sağlamaktadır. Şayet piyasa da para diye bir şey olmasaydı bu durumda tek düze bir hesap birimi de söz konusu olmayacaktı (Mışkın & Serletis, 2010: 45).

Mübadelelerde bir hesap biriminin kullanılması hem gereksiz birçok hesaplama yapılmasından kaçınılmasını sağlar hem de sosyal faydası büyüktür. Birçok sayıda mal bulunan örgütlenmiş bir takas sisteminde takas fiyatları koşullarında düzenleme ve planlama yapmak oldukça güç bir iştir (Parasız, 2016: 6); ekonomi içerisinde ne kadar mal/hizmet bulunursa bir diğer mal/hizmete karşılık gelen kısmının bilinmesi gerekir. Mesela 1 kg Tuz = 1 kg Buğday gibi. İktisatta $n(n-1) / 2$ formülü bize bunun sonucunu verir. Mesela ekonomide 20 mal olursa $n(n-1) / 2$ formülünden hareketle 190 fiyatın bilinmesi gerektiği bilgisine ulaşırız. Ancak hesap birimi olarak tek bir cins söz konusu olsa $n-1$ formülünden hareketle sadece 19 fiyat bilmemiz yeterli olacaktır (Onur, 2021: 293).

Para, bir diğer fonksiyonunda bahsedeceğimiz üzere aynı zamanda bedel olma özelliğine sahiptir. Onun bedel olma fonksiyonu değer ölçüsü olduğunu da göstermektedir. Şayet bir nesne, aynı değer ifade etmiyorsa söz konusu nesnenin izafi yönü değer ifade edebilir. Paranın ise aynı değer ifade etmez. Onun değeri izafi yönüdür (Alkış, 2020: 179).

Hesap birimi olarak parayı daha kolay bir şekilde anlatabilmek ve anlaşılabilmesini sağlamak için şöyle bir teşbih yapabiliriz; parayı hesap birimi açısından santimetre, gram, litre gibi düşünelim. Mesela Bursa ile Eskişehir arası 156 km’dir. Bu mesafeyi mil cinsinden söylemek istersek 100 mil olarak da söyleyebiliriz. Burada aradaki mesafeyi söylerken söylediğimiz birim miktarın düşmesi mesafenin de düştüğü anlamına gelmez. Bu mantığı hesap birimi olarak kullanılan Dolar, Sterlin, Euro için de oturtabiliriz (Parasız, 2016: 5).

Mübadele Aracı Olarak Para

Ticari muamelelerde, yapılan değiş-tokuş işlemlerinde bir değer ya da bir kıymet değişimi yapılmaktadır. İnsanların tarihin ilk zamanlarında ticari muamelelerini trampa usulü ile gerçekleştirmekteydi. Ancak bazen gerçek ihtiyacını bulmak adına birden fazla

ticari faaliyet yapmak zorunda kalabilirdi. İnsanoğlu bu sıkıntısını paranın inkişafı ile çözüme ulaştırmıştır (Onur, 2021: 293).

Bir paranın kira ödenmesine karşılık olması, borçların kendisiyle ödenmesi ve alışverişte değer ifade etmesi revaçta olduğu manasına gelmektedir. Şayet bir para revaçta ise mübadele aracı olur ki bu işlev paranın fonksiyonlarından bir tanesi olarak karşımıza çıkmaktadır (Alkış, 2020: 179).

Para, değer ölçüsü fonksiyonu itibariyle mübadele için elzem bir ögeyken mübadele aracı olması yönüyle sadece trampanın zorluklarını ortadan kaldıran zorunlu olmayan faydalı bir ögedir. Nitekim insanlar arasında iş bölümü artmış ve buna bağlı olarak mübadelenin gelişmesine şart olarak paranın mübadelelere aracı olma fonksiyonu gitgide artmıştır. Günümüzde artık toplumlarda para, değer ölçüsü olma yönüyle de sadece mübadeleleri kolaylaştıran yararlı bir araç görevini üstlenmekten ötesine geçmiş, onsuz mübadelelerin yapılamadığı zorunlu bir araç haline gelmiştir (Aren, 2007: 16).

Para, mübadele işlevinde iki mal arasında kalmaktadır. Günümüzde genellikle mübadele işlevinde kullanılan paralar madeni para, kâğıt para, vadesiz mevduat hesabı gibi paralardır. Bu anlamda kişisel çekler, mübadele vasıtası olarak yer alamaz. Çünkü bankaların sorumluluğuna ihtiyaç duyarlar (Parasız, 2016: 7).

Paranın mübadele aracı olması bazı sonuçları beraberinde getirmektedir. Bunlardan birincisi paranın yasal bir değerinin meydana gelmesidir. Bu sayede bütün borçlar, para ile ödenmiş olur. Bu durumda hiç kimse, takas şeklinde borç ödenmesini talep edemez. İkincisi ellerinde para olan kimseler, bunları hemen harcamak zorunda değillerdir. Kişi, parayı para şeklinde tasarruf olarak elde tutabilir. Üçüncüsü ise para, piyasaya arz edilen herhangi bir mala dönüştürülebilir. Burada para, genel anlamda satın alma gücünden yararlanmaktadır (Parasız, 2016: 7).

Bir paranın değişim aracı olarak varlığını devam ettirebilmesi için öncelikle değerinde hızlı değişimlerin olmaması gerekir. Çünkü sürekli değeri değişen ve değerinde istikrar olmayan bir paranın tedavülde kalabilmesi mümkün değildir (Akdiş, 2011: 5).

Tasarruf Aracı olarak Para

Paranın değerinin geçmişten geleceğe taşınması manasına gelen değer saklama vasıtası fonksiyonu, kanımızca tli olsa da paranın, en önemli fonksiyonlarından bir tanesidir. Çünkü trampa ekonomisi döneminde zikrettiğimiz üzere malın saklanması meselesi trampanın güçlüklerinden bir tanesiydi ve paranın fonksiyonundaki bu güçlük böylece ortadan kalkmıştır (Orman, 1992: 8).

Paranın değer biriktirme işlevi, mübadele konusuyla ilgili olmayan paranın ilk iki işlevinin zorunlu sonucu olan ve bir bakıma ilk iki işlevin yan ürünü diyebileceğimiz niteliğe sahiptir. Para, değer ölçüsü ve mübadele aracı olması vesilesi ile bir değer taşır (Aren, 2007: 15-16). Bu nedenle para biriktirmek, bir bakıma değer biriktirmek demektir. Bu anlamda para, insanlara bu olanağı sağlayan bir araç işlevi de görür. Paranın bu fonksiyonuna, aynı zamanda “*değer saklama vasıtası*” ismi de verilmektedir. Paranın bu işlevi sayesinde para ile bir değer saklandığı zamandan saklanacağı zamana kadar korunmuş olur. Allah, paranın bu işlevine Tevbe Suresi 34.ayette “*Altın ve gümüşü biriktirip Allah yolunda sarf etmeyenler*” buyurarak işaret etmiştir (Alkış, 2020: 179).

Değiş-tokuş usulünde elde edilen malların bir kısmı, uzun süre saklanma hususunda elverişli olmayabilir. Kısa zamanda bozulması ile de zayı olabilir. Ancak bazı insanlar ellerindeki değeri, sahip olduklarından daha fazlasına sahip olmak ya da hayatlarının ilerleyen zamanlarında daha kaliteli yaşam sürmek adına tolere edilebilecek muhtemel ihtiyaçlarını ihmal edip değer biriktirmek isteyebilirler. Bu anlamda değer biriktirme olarak para, insanların en çok tercih ettiği ve mübadelelerde kabzı en hızlı olan araçtır. Böylelikle kişiler, ihtiyacı olan ve bozulması kısa sürede gerçekleşen malların alınabilmesi için parayı kullanmaktadırlar (Onur, 2021: 293-294).

Para, zor günler için değeri olan her şey gibi saklanabilme özelliğine sahiptir. Mesela kimilerine göre otomobil hem dayanıklı tüketim malıdır hem de stok değeri olarak elde tutulabilir. Fakat otomobili elde tutmanın sebebi sağladığı hizmettir. şayet söz konusu hizmete talep düşerse o halde otomobilin tasarruf aracı olarak elde tutulmasının da sebebi yok olacak ve otomobili elde tutmak değersiz olacaktır. Aynı mantığı paraya da verebiliriz (Parasız, 2016: 8).

Bir paranın uzun dönemli tasarruf aracı olabilmesi için o paranın değerinin uzun dönemde istikrarlı bir şekilde değişmeden devam etmesi gerekir. Değerinde sürekli inişler ve çıkışlar olan ya da her geçen gün alım gücü düşen bir paranın uzun dönemli tasarruf aracı olması mümkün değildir (Akdiş, 2011: 6).

Pek çok mali işlem belli bir süre sonra bazı ödemeleri de beraberinde getirir. Bu durumda belli değişmez bir ölçünün var olmasını gerektirir. Mübadeleler söz konusu olduğunda aracılık görevi gören para, bunu yapmaya muktedirdir. Ülkemizde hesap birimi olan TL ertelenmiş ödemeler içinde bir ölçüt olarak kullanılabilir (Parasız, 2016: 8).

Ekonomik Faaliyetleri Teşvik Eden veya Köstekleyen Para

Para, muameleleri kolaylaştıran, üretimi teşvik eden ve yatırımları finanse eden bir fonksiyona sahiptir. Şayet para arzında, artış veya faiz oranlarında dikkate alınacak bir düşüş söz konusu olursa bu durumda kesin olmamakla birlikte ekonomide, fiyat artışları söz konusu olabilmektedir. Mesela ekonomik birimlerin, likit ankeslerini takviye etmeye gayret etmesi durumunda mal talebinde bir azalma olması öngörülür. Fakat şiddetli ve sürekli depresyon durumları hariç ekonomik birimlerin, likit balanslarını takviye etme talepleri gerçekleşme oranı zayıf bir durumdur. Ya da ekonomik birimleri, istedikleri zaman sıkıntısız bir şekilde düşük faiz ile para bulamama durumlarından ve ilerleyen zamanlarda fiyatlarda, meydana gelebilecek yükselişlerden korktuklarından ellerindeki işletilmeyen likit ankeslerini, azaltmaya yönelebilirler. Bunun sonucunda ise mal talebinde hâsıl olan artış, hem tüketim hem de yatırım harcamalarını etkiler (Parasız, 2016: 8).

Gelirleri Yeniden Dağıtma Aracı Olan Para

Paranın ekonomideki etkilerinden bir tanesi de gelir yaratıcı olmasıdır. Mesela banka kredilerinden yararlanan özel şahıslar veya işletmeler iş hacimlerini buna bağlı olarak da karlarını arttırabilirler. Tabi bu durumun aksi de söz konusu mümkündür. Mesela bazı sektörlerde kredi verilmesinin reddedilmesi; o sektörlerin gelişimini eksi yönde etkilemektedir. Buradan hareketle diyebiliriz ki kredi politikasının hem kredi hacmine doğrudan müdahale etme etkisi ile hem de dolaylı olarak işletmelerin kar hacmine müdahale etkisi ile ulusal gelir üzerinde etki oluşturur (Parasız, 2016: 9).

Kredi politikasının enflasyon dönemlerinde geliri yeniden dağıtıcı gibi bir etkisi de söz konusudur. Tasarruf sahipleri ve sabit gelirli kimseler, satın alma gücünün azaldığı ve

fazlalaştığını kolaylıkla fark edebilirler. Buna karşın ise ödünç alan kimseler, enflasyondan yararlanırlar. Çünkü borçlarını geri öderken değeri düşmüş olan para ile öderler. Böylece de bu kimse veya işletmeler için satın alma gücü, pozitif yönde yeniden dağıtılmış olur (Parasız, 2016: 9).

Nüfuz Aracı Olan Para

Dengesizlik dönemlerinde para, nüfuz aleti olabilmektedir ki Roy F. Harrod “para kuvvettir” demiştir. Günümüz ekonomistlerine göre para gücüne sahip olan birimler, bazı isteklerini diğer ekonomik birimlere kabul ettirmek için paranın gücünü kullanabileceklerini iddia etmektedirler. Bu duruma örnek olarak bankaları verebiliriz. Bankalarda uzun vade söz bahis olunca kimi faaliyetlere kredi imkânı tanırken kimi faaliyetlere ise kredi imkânı tanımamaktadır. Bu durum ise ekonomiye yön vererek bazı işletmelerin iflas etmesine kimi işletmelerin ise iflasına engel olur. Ya da bazı sektörlerin gelişmesini sağlarken bazı sektörlerin ise gelişmemesine neden olur. O halde diyebiliriz ki bankaların üretim politikasına etkisi hatırı sayılır derecededir (Parasız, 2016: 9).

Geleceği Tahmin Etme Aracı Olan Para

Piyasa içerisinde hesaplar, para aracılığıyla gerçekleştiği vakit, geçmişten şimdiki hesap hareketlerinden yola çıkılarak gelecek ile alakalı tahminler yapılabilmesi mümkündür (Orman, 1992: 8-9). Böylece para, geleceği tahmin etme aracı ile ekonomik gelişme konusunda gelecek ile alakalı mali düzeni sağlama vasıtası görür (Alkış, 2020: 179).

İktisat Politikası Vasıtası Olan Para

Günümüzde para arzının ayarlanması ile iktisadi hayata olumlu ya da olumsuz anlamda dokunulabilir (Orman, 1992: 8) veyahut iktisadi hayat düzene sokulabilir (Alkış, 2020: 179).

Ödeme Aracı Olan Para

Bazı durumlarda para, karşılığında bir hizmet ya da mal alınmadan da bir muameleye katılabilir. Mesela A şahsı, B şahsına bir hediye vermek istese, hediyesini para olarak takdim etse, burada para herhangi bir mal ya da hizmetin karşılığı olarak bizi karşılamamaktadır. Burada bir ödeme var olup mübadele yoktur. Yani değer transferi söz konusudur. Bu haller paranın ödeme aracı olma fonksiyonunu ortaya koyar (Orman, 1992: 7). Ayrıca paranın

mübadele içerisinde bedel olarak iş görmesi ödeme aracı olmasına delalet etmektedir (Alkış, 2020: 179). Para, piyasa içerisinde alacak-borç ilişkilerinde başroldedir (Onur, 2021: 294).

2.2.4. Paranın Özellikleri

Paranın özelliklerini kendi içerisinde fiziki özellikler ve iktisadi özellikler olmak üzere iki kısma ayırmak mümkündür.

Paranın Fiziki Özellikleri

Birim Başına Uygun Fiyat Olmalıdır

Para olarak seçilen malın, çok nadir bir şekilde bulunabilir olmaması gerekmektedir. Bu nedenle de bir malın, para olabilmesi için birim başına mantıklı bir fiyatının olması şarttır. Mal paranın değeri, bütün alışverişlerin gerçekleştirilmesini mümkün kılacak şekilde olmalıdır. Bu nedenle mal paranın değeri hem oldukça düşük hem de oldukça yüksek olmalıdır. Mesela simit gibi değeri düşük eşyalar, mal ya da televizyon gibi değeri yüksek olan eşyalar, mal paranın uygun bir değeri ile alınabilmelidir (Parasız, 2016: 7).

Dayanıklı Olmalıdır

Bir malın, para olarak kullanılabilmesi için dayanıklı olması şarttır (Hiç, 1978: 3). Depolama esnasında mümkün olduğunda az bozulabilir olmalıdır. Mesela paranın bu özelliğinden ötürü demir, para için kullanılamayacak bir maddedir. Çünkü çok çabuk paslanma durumu söz konusu olabilir (Parasız, 2016: 7). Nitekim trampa ekonomisi döneminde malların muhafaza edilme özelliklerinden söz etmiştik. Trampa ekonomisi dönemi sıkıntılarında ötürü paralı döneme geçişte aynı sıkıntının devam etmemesi gerekir (Orman, 1992: 8).

Para Standart ve Bölünebilir Olmalıdır

Takas ekonomisinde karşılaşılan sıkıntıların en belirginini bir malın, satılması ve arzulanan malın satın alınması esnasında ortaya çıkan çok sayıdaki işlemdir ki bu anlamda alışverişler çok çeşitli değerlerde var olurlar (Hiç, 1978: 3). Bu nedenle de mal paranın oldukça bölünebilir olması gerekmektedir. Ayrıca para, mütecanis özelliğe sahip olması gerekir (Orman, 1992: 9). Yani halk parayı gördüğü zaman tanımalı ve güven duygusunu yaşamalıdır (Hiç, 1978: 3). Paranın bu özelliğinden ötürü mal para olarak altın ve gümüş diğer mal paralara göre daha elverişlidir (Parasız, 2016: 8).

Paranın Taşınmasında Kolaylık Olmalıdır

Paranın taşınmasında bir zorluk olmamalıdır ki takas ekonomisinde malların taşınmasındaki problemler, paralı döneme geçildiği takdirde sonlanmalıdır (Orman, 1992: 8).

Paranın Kolay Bir Şekilde Taklit Edilebilir Olmamalıdır

Para denilen şeyin, taklit edilmesi zor olmalıdır. Bu özelliği taşımayan para, güven duygusunu insanlardan yok eder. İnsanlar bilhassa ticari muamelelerinde ve diğer işlemlerinde eline geçen paranın gerçekliğini sorgular hale gelir (Orman, 1992: 9).

Para, Nadir Olmalıdır

Para olarak kabul olmuş şeyin, zor bulunur olması gerekir. Her ne kadar bu özellik, madeni paraları ilgilendiren bir özellik olarak görünse de pozitif ekonomide kâğıt paraları da ihtiva etmektedir. Şayet piyasada çok fazla para olursa paranın değeri kaybolmuş olur. Hatta paranın iflas ettiği de görülebilir ki tarihe göz attığımızda Almanya'da Mark'ın I. Dünya Savaşı'nda başına gelen budur. O halde bilhassa madeni paralar için diyebiliriz ki para biraz kıt olmalıdır (Orman, 1992: 9).

Paranın İktisadi Özellikleri

Paranın, değer istikrarına sahip olması gerekmektedir. Şayet paranın bu özelliği söz konusu olmaz ise halk tarafından kendisine duyulan güven olgusu yok olmuş olur ve para fonksiyonlarını icra edemeyecek duruma gelir (Orman, 1992: 9).

2.2.5. Para Standardı

Paranın ortaya çıkışı çok eski zamanlarda olmasına karşın paranın arzının belli bir kurala göre yürütülmesi daha sonraki dönemlerde meydana gelmiştir. Ülkeler, paralarının değerlerini ve miktarlarını belirli bir esasa göre belirlemek zorundadırlar. Aksi halde bu mevzuda keyfi olarak hareket ederler ki bu da ekonominin ve parasal düzenin tamamen bozulmasına sebebiyet verir. İşte ülkelerin paralarının yönetimi için kabul etmiş oldukları bu kaideye "*para standardı*" ya da "*para mikyası*" ismi verilmektedir (Aren, 2007: 31).

Para yönetimini keyfilikten kurtarıp karşımıza para standardının çıkabilmesi için ülkelerin para birimini yani değerini belirlemesi ve tedavüle ne kadar para sürebileceğini belirleyen bir yöntem ortaya koyması gerekmektedir (Aren, 2007: 31).

Para standardını aynı zamanda “tedavüle sürülecek para miktarının belirlenmesi yöntemi” olarak da tanımlamamız mümkündür. Çünkü para miktarı ancak para biriminin değerine göre ölçülebilir. Para standartlarını “maden para standardı” ve “kâğıt para standardı” olarak iki büyük gruba ayırmamız mümkündür. Harici para standartları da mevcuttur (Aren, 2007: 31).

Maden para standardında, standart olarak kabul gören madene göre -ki bunlar altın veya gümüşdür- para biriminin değeri ve miktarı ayarlanır. Tarihi sürece göz attığımızda altının ve gümüşün beraber para olarak kullanıldığını görmekteyiz. Bu döneme “çift para standardı ismi” verilmektedir (Aren, 2007: 32).

Para Standardı konusunda tarih içerisinde kullanılmış olan mal para standardı, metal para standardı, temsili para standardı, kâğıt para standardı, kaydi para standardı ve elektronik para standardı üzerinde duracağız.

Mal Para Standardı

Mal para (commodity money), bizzatı üretim ve tüketimde kullanılabilir ve içsel/hakiki değere (intrinsic value) sahip olan bir para türü olarak karşımıza çıkmaktadır (Güney, 2020a: 36). MÖ 2500 yıllardan itibaren toplumlar takas ekonomisinden paralı ekonomiye geçmeye başlamıştır. Bu geçişi sağlayan toplumlarda farklı para birimleri kullanılmaya başlanmıştır. Mesela tütün, deri, midye kabuğu, tuz, kurutulmuş balık, hindistan cevizi, boncuk, büyük taş parçaları (Hiç, 1978: 3), kestane, bilhassa sığır gibi canlı hayvanlar ve bel, çapa ve bıçak gibi madeni el aletleri vb. değişik dönemlerde para görevi görmüş mallardır. Harici altın ve gümüş gibi kıymetli madenlerde dönem dönem para olarak kullanılmıştır ki, bunlarda içsel değerlerinden ötürü mal para nev’inden değerlendirilmektedir. Bu şekilde belirli bir malın para işlevi görmesi mübadeleleri kolaylaştırmış ve mübadele sayısını düşürmüştür (Akdiş, 2011: 8).

Bir paranın mübadele işlevini kusursuz olarak görebilmesi için kolay taşınabilir olması, küçük parçalara bölünebilir olması, miktarı kolay arttırılmaz olması, dayanıklı olması, kolay tanınabilir olması ve standart olması gibi özelliklere sahip olması gerekir. Bu özelliklerin mal parada olmaması insanları para işlevini görece başka arayışlara itmiş ve insanlar metal para dönemine geçmiştir (Akdiş, 2011: 8).

MÖ 600'lü yıllardan itibaren kıymetli madenler, mal para olarak piyasada kullanılmaya başlanmıştır. Mal paraların en önemli özelliği içsel değeri ile piyasada gördüğü değer arasında fark olmaması ya da çok az bir fark olmasıdır. Fakat Arapların kullanmış olduğu ve ismini felsefe ismi verilen altın ve gümüş dışındaki madenlerden elde edilen paralar, kimi zaman içsel değerinden daha fazla değer piyasada görmüştür ki, bu da onun bir yönden bir dönem de olsa itibari değere sahip olduğunu göstermektedir. Bu durumlarda mal paranın da itibari para unsuru taşıdığını görmekteyiz (Güney, 2020a: 36).

Metal Para Standardı

Asli olarak metal paralar, mal paralardan farklı bir şey değildir (Hiç, 1978: 3). Fakat bu metallerin kolay taşınabilir olması, küçük parçalara bölünebilir olması, miktarı kolay arttırılmaz olması, dayanıklı olması, kolay tanınabilir olması ve standart olması gibi özellikleri, mallara göre daha fazla taşınmasından ötürü uzunca bir süre değişim aracı olarak işlev görmüşlerdir (Akdiş, 2011: 9).

Metal para denilince ilk olarak akla altın, gümüş, nikel, demir, tunç, bakır ve platin gibi paralar gelmektedir. Fakat farklı zaman dilimlerinde değişik metallerin de para işlevi gördüğü kaynaklarımızda yer almaktadır. Mesela elektrik¹ kaynaklarımızda yer alan rivayetlere göre Anadolu'daki bilinen en eski metal paradır (Akdiş, 2011: 9).

Altın ve gümüş uzun bir dönem metal para olarak kullanılmıştır. Metal para döneminde Asya ülkelerinde gümüş para, geçerli para birimi olarak kullanılsa da Avrupa ülkeleri, değerini fazla kaybetmesi sebebi ile altın paraya yönelmişlerdir (Hiç, 1978: 4). Bazı ülkeler ise hem altın parayı hem de gümüş parayı değişim oranı olarak tercih etmişlerdir. Bu sebepten ötürü metal para sistemi kendi içerisinde çift metal para dönemi ve tek metal para dönemi olarak iki kısma ayrılmaktadır (Akdiş, 2011: 9).

Çift Metal Para Standardı

Çift metal para sistemi, altın ile gümüşün beraber tedavülde olduğu para sistemine denir. Bu sistem XVIII. yüzyılın ilk yarısından XIX. yüzyılın ilk çeyreğine kadar Avrupa ve Amerika'da hüküm sürmüştür. Bu para sistemine aynı zamanda "*aksak metal sistemi*" ismi de verilmektedir. Çünkü bu sistem, toplam para miktarının ihtiyaç duyulan para miktarına

---

¹ Akarsulardan çıkarılan altın ve gümüşün doğal bir alaşım olan elektrik, 1/5 oranında gümüş içermektedir.

ulaşabilmesi için uygulanmaktadır. Fakat gümüşün üretimindeki artış ve gümüşün piyasa değerindeki düşüş, bu sistemi bazen aksaklığa uğratmaktadır. Gümüşün belirli bir ülkede para ve piyasa değeri konusunda istikrar sağlansa bile farklı ülkelerdeki altın ve gümüşün darphane paritesinin farklı oluşu, ülkeler arasında metal akımını meydana getirmektedir. Bir ülkede başka bir ülkeye göre değeri düşük olarak belirlenmiş olan metal, söz konusu ülkede para olarak kullanılırken değeri yüksek olarak tespit edilen metal ise diğer ülkeye kaçar. Bu duruma örnek olarak 1792 ve 1834 yıllarında Amerika'nın darphane paritesini yeniden ayarlaması sebebinden ötürü meydana gelen akımı örnek olarak verebiliriz. Bu akım da bu yılların ilk devresinde gümüş Amerika'ya altın Fransa'ya kaçmışken ikinci devrede altın Amerika'ya gümüş ise Fransa'ya kaçmıştır (Akdiş, 2011: 10).

Çift Metal Para Standardında piyasadaki para birimleri altın ve gümüşe çevrilebilir. Ayrıca bu sistem içerisinde darphane anlayışında bir sınırsızlık söz konusudur. Altın ve gümüş arasındaki değer açısından oran ise devlet tarafından ayarlanmaktadır (Doğan, 2018: 233).

İngiliz iş adamı ve aynı zamanda kral müşaviri olan Sir Thomas Gresham (1519-1579), çift metal sisteminin kullanıldığı dönemde güçlü paranın kaçmasını ve zayıf paranın tedavülde kalmasını gözlemleyerek “*kötü para, iyi parayı kovar*” düşüncesini ortaya atmıştır. Daha sonradan Sir Thomas'ın bu düşüncesi “*Gresham Kanunu*” olarak benimsenmiştir. Bu kanun çift metal sisteminin aksaklıklarını ve günümüzde mübadele oranları farklı belirlenebilecek tüm paraları kapsayan genel bir prensip ortaya koyar (Akdiş, 2011: 10).

Peygamber (SAV) Dönemi'nde çift metal para standardı kullanıldığı söylememiz mümkündür. Çünkü gerek Kur'ân'a gerekse sünnete baktığımızda zekât, nisab, mehir gibi mali işlemler ile alakası bulunan konularda para birimi olarak o dönemde Hicaz'da piyasada bulunan altın ve gümüş paralar zikredilmiş ve isteyenlere istediği para birimi ile yükümlülüklerine düşen konularda ödeme yapabilme özgürlüğü verilmiştir. Bu paraların ise birbirleri ile değiştirilmesi hususunda Hz. Muhammed, herhangi bir tahdit getirmemiştir (Gözübenli, 1986: 136-141).

Tek Metal Para Standardı

Altın veya gümüşün tek başına geçerli para olarak tedavülde olduğu sisteme, tek metal sistemi ismi verilmektedir. Bu sistem kendi içerisinde gümüş standardı ve altın standardı olarak iki kısma ayrılmaktadır (Akdiş, 2011: 10).

Gümüş Para Standardı

Gümüşün metal olarak tek ve geçerli para birimi olması durumunda oluşan para sistemine, gümüş para sistemi ismi verilmektedir. Altın, dönem dönem üretim ve arz noktasında yetersiz kalmıştır. Bu dönemlerde gümüş, para işlevini yerine getirmiş ve genel olarak sikke şeklinde tedavüle sokulmuştur. Gümüş miktarındaki üretim artışına istinaden altının dolaşım ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde üretime başlanması ile altın para sistemine geçiş sağlanmıştır (Akdiş, 2011: 10).

Gümüş Para Standardında gümüş sikkeler ağırlık ve ayar bakımından devlet kontrolünde olup ayar ve ağırlık sınırı devlet tarafından belirlenmekteydi. Gümüş para standardında zamanla içsel değer ile itibari değer arasında ciddi farklar meydana gelmiştir (Doğan, 2018: 233).

Altın Para Standardı

Gümüşün istikrarlı bir şekilde aksaması söz konusu olduğundan XIX. yüzyılın başlarında Avrupa ve Amerika, çift metal sisteminden vazgeçmiş ve altın para sistemine geçiş sağlamıştır (Akdiş, 2011: 11). Altın standardının kendi içerisinde çeşitleri mevcuttur. Fakat bu çeşitlerin hepsinde ortak olarak bulunan özellik, paranın satın alma kuvvetinin altın cinsinden sabit olmasıdır. Burada sözü edilen para, yasal tedavül zorunluluğuna sahip olan standart para değildir. Buradaki kasıt tedavülde bulunan paraların tamamıdır. Para biriminin değerinin altın cinsinden sabit tutulabilmesi için bazı şartların gerçekleşmesi şarttır;

Bu şartların birincisi; para biriminin değerinin altın cinsinden hesaplanması gereklidir (Aren, 2007: 33).

Bu şartların ikincisi; hesaplama gerçekleşikten sonra hesaplanan oran üzerinden altının paraya, paranın altına çevrilebilmesi serbest olmalıdır. Bu koşul ancak para otoritesinin belirlenmiş oran üzerinden altın alıp satmayı yükümlenmesi ile gerçekleşebilir. Bu yükümlülük ise para otoritesinin kendisine getirilecek paraları altına, altınları ise paraya

çevirmesi anlamına gelmektedir. Bu olanak ise altın fiyatının sabit olması için yeterlidir. Tabi burada kurulan aynı ilişki para ile başka bir mal arasında da kurulması mümkündür. Örneğin Toprak Mahsulleri Ofisi buğdayın kilosunu 10 TL olarak belirlerse ve bu fiyatlandırma üzerinden alım-satım işlemini gerçekleştirirse paranın değeri buğday cinsinden gerçekleşmiş olacaktır. Bunun neticesinde artık kimse ofisten alabileceği buğdayı gidip başkasından 11 TL karşılığında satın almaz. Ya da ofiste 10 TL karşılığında satabileceği buğdayı 9 TL karşılığında satmaz (Aren, 2007: 33).

Son olarak ise bu şartların üçüncüsü; ülkeye altın dışalımını ve dışsatımını serbest olmalıdır. Bu şart ise altının değerini sadece ülke içinde değil bütün dünyada sabitler. Örneğin altının fiyatı, TL cinsinden düşünüldüğünde şayet ülke içinde ve dışında farklı ise bu fark dış alım ve satım sayesinde kendiliğinden ortadan kalkacaktır. Tabi burada şayet fark mevcutsa spekülörlerin ortaya çıkmaması düşünülemez. Bu kimseler bu farktan yararlanarak şayet dışarıdaki fiyat daha yüksekse dışarıya altın satımı aksi durumda ise dışarıdan altın alımı yapacaklardır (Aren, 2007: 34).

Altın para standardında ülkede tedavülde bulunan para hacmini ülkede var olan altın miktarı belirlemektedir. Buna göre ülkede var olan altın miktarı artarsa ülkedeki tedavülde bulunan para genişleyecek azalırsa da tedavül hacmi daralacaktır. Bir ülkede ki altın miktarı ise ülkenin ödemeler bilançosuna göre hacim kazanır. Şayet ödemeler bilançosu fazlalık verirse ülkeye altın girer, açık verirse ülkeden altın çıkar. O halde diyebiliriz ki; altın para sisteminde para hacmi, doğrudan ödemeler bilançosu ile bağlantılıdır (Aren, 2007: 34).

Yukarıda bahsi geçen koşullar bir ülkede şayet yerine gelmişse söz konusu ülkede altın standardından bahsetmek mümkündür. Altın standardı, tarih içerisinde 3 farklı biçimde uygulanagelmiştir;

Altın Sikke Standardı

Altın standardının, ilk ve en saf şekli olarak tarif edebileceğimiz altın sikke standardında altın bizatihi sikke olarak tedavül edilmektedir (Aren, 2007: 34). Yani piyasada belli ağırlık ve gramda basılı altın para tedavülü söz konusudur (Akdiş, 2011: 11). Bu standart içerisinde darphaneler, göze gelmeyecek kadar ufak bir karşılığa kendilerine gelen külçe altınları ile sikke basıp, kendilerine gelen sikkeleri ise eriterek tekrardan külçe haline getiriyorlardı. Aynı zamanda bu standart içerisinde büyük para tutarlarına mukabil gelen

sikkelerin taşınmasında meydana gelebilecek zorluklar göz önüne alınarak sikkeleri temsil etmek üzere kâğıt para darbı da mevcuttur. Söz konusu kâğıt paralarda sikkeler için kullanılan sınırlamalara ve koşullara tabi edildiğinden söz konusu standardın kendisinde hiçbir değişiklik yapılmaz. Buradan yola çıkarak diyebiliriz bu standart içerisinde sikke ile kâğıt para birebir şeklinde tahvil edilebilir (Aren, 2007: 34).

Altın sikke standardında devletin resmi parası basılı altın sikkelerdir. Bu paralar haricindekiler ise tali/yardımcı paralar olarak görülmektedir. Bu sistemde sikkelerin ayar ve gramı sabittir ve ülkeye altın giriş çıkışı serbesttir (Akdiş, 2011: 11).

Batı Avrupa’da 1816 yılında “Coinage Act”² ile altın sikke ayarını 22 kat ve ağırlığını 7.988 gr ayarlayarak altın sikke sistemini ilk uygulayan ülke İngiltere olmuştur. Osmanlı’da ise ilk altın Fatih Sultan Mehmet tarafından 1478 yılında kestirilmiş fakat Osmanlı’da altın sikke standardı hiç kullanılmamıştır. Osmanlı’da 1879 yılına kadar çift metal sistemi kullanılmıştır (Akdiş, 2011: 12).

Altın Külçe Standardı

1925 yılında İngiltere’de başlayan ve 1931 yılında Amerika’da sonlanan Altın Külçe Sistemi, para birimini belirli ayar ve ağırlıktaki altına endeksleyerek altın tedavülü zorunluluğunu ortadan kaldırmayı amaçlamıştır (Doğan, 2018: 233).

Altın külçe standardında, piyasada altın dolaşımı yoktur. Onun yerine altın karşılığı sayılan belgeler, sertifikalar, banknotlar veya kaimeler var olmakla birlikte bu paraların altın karşılığı vardır. Söz konusu altın karşılığı, piyasada bulunan belgeler istenildiği takdirde para çıkarma yetkisine sahip olan kuruma veya makama başvurulduğunda temsil etmiş olduğu miktar kadar külçe altın ile değiştirilebilir. Piyasada bulunan paralar sınırsız ödeme gücüne sahiptir (Akdiş, 2011: 12).

Altın Kambiyo Standardı

Altın Kambiyo Standardında, piyasada bulunan para, belirli gram ve ayarda altına sabitlenmiş bir başka yabancı paraya belli bir parite üzerinden bağlanır. Yani milli para, belirli bir kurda başka bir yabancı paraya bağlanır. Sonrasında ise bu yabancı para belli gram ve ayarda altın ile temsil edilir. Bu sistemde milli para istenilirse ilk olarak bağlandığı

---

² 2 Nisan 1792 yılında ABD Kongresi tarafından kabul edilen Sikke Yasası

yabancı paraya, sonrasında ise temsil ettiği altın miktarına dönüştürülebilir. Bağlanan paraya aynı zamanda anahtar para, bağlı para, tâbi para isimleri verilmektedir (Doğan, 2018: 233).

Altın kambiyo standardında bir ülkenin kabul etmesi gerektiği doğrudan altına bağlı bir yabancı para vardır. Bu nedenle bütün ülkelerin aynı anda bu standarda sahip olmaları olanaksızdır. Aynı zamanda bu standardın en göze çarpan özelliklerinden bir tanesi de diğer iki standarda göre bağımsız bir sisteme sahip değildir (Aren, 2007: 35).

Altın kambiyo standardında tek bir altın stoku bile birden fazla ülkenin parası için karşılık görevi yaptığı için dünya altın stoku daha tasarruflu bir şekilde kullanılır (Aren, 2007: 35).

Temsili Para Standardı

Temsili para, gerçek bir değeri temsil eden piyasada tedavül eden paralardır. Bu sisteme ise Temsili Para Standardı ismi verilmektedir. Bu sistemde temsili paralar, para olarak kabul gören mal ve metallerin yerine piyasada tedavül edilmişlerdir. Bu paralar, sınırsız dolaşım hakkına sahiptir. Bu standardın ilk izlenimlerini, altın sikke standardı uygulanan dönemlerde görmekteyiz. Altın sikke standardında, yüksek meblağlarda altının taşınması ve nakledilmesinde güçlükler ortaya çıkmaya başlayınca söz konusu altınlar güvenilir olan banka ve bankalara teslim edilmiş, karşılığında ise “*altın sertifikaları*” alınmıştır. Bu sertifikalar ise tedavüle sürülmüştür. Bu altın sertifikalarına ilk temsili paralar dememiz mümkündür. Sonraki zamanlarda bu uygulamayı bankalar yürütmeye başlamış ve kendisine altın bırakan müşterilerine banka belgesi anlamına gelen “*banknote*” adı verilen belge vermişlerdir. Bu uygulamanın başladığı ilk dönemlerde tedavüldeki banknotların ve altın sertifikalarının %100 altın karşılığı bulunmaktaydı. Fakat zamanla kendilerine altın bırakılan bankerler ve bankalar, altın bırakan insanların altınlarını geri almadıklarını görünce piyasaya daha fazla banknotlar ve altın sertifikaları sürdüler. Böylece piyasadaki banknotların ve altın sertifikalarının %100 altın karşılığı ortadan kalkmış oldu (Akdiş, 2011: 13). Bu mevzu üzerinde birtakım örnekleri Paranın tarihçesi başlığı altında verdiğimiz için, daha fazla örneklendirme yapmayacağız.

Kâğıt Para Standardı

Altın para standardının tamamen ortadan kalkması ile birlikte kâğıt para standardı uygulanmaya başlamıştır. Bu sistem içerisinde kâğıt parayı çıkarmak ile görevlendirilmiş

kurum, kanunlarının kendisine verdiği imkânlar dâhilinde tedavüle kâğıt para sürmektedir. Bu sistemdeki para sadece hükümet kararına bağlı olarak çıkarılan ve “fiat para” ismi de verilen paradır. Bu paranın basımında karşılığında belli bir fizik değer taahhüt edilmemektedir. Bugünkü kullanılan kâğıt para standardı, fiat para uygulamasının bir nev’i örneğidir (Akdiş, 2011: 14).

Kâğıt para standardında bulunan temel özellik, para biriminin kâğıt gibi maliyeti kayda değer olmayan bir maddeden yapıldığı için bizatihi kendisi mal değeri taşımamaktadır. Bu sebepten ötürü tedavüle sürülecek para miktarını belirleyen bir maddi ölçü, dışarıdan dayatılan nesnel bir hudut söz konusu değildir. Hal böyle olunca devlet, para hacmini kendi isteğine göre ayarlamaktadır. Para miktarının belirlenmesi hususunda farklı devletler farklı zamanlarda veya bir devlet zaman içerisinde farklı düşüncelere kapılabilmektedir. Bu nedenden ötürü kâğıt para standı deyince akla altın para standı gibi belli bir sistem değil daha ziyade para yönetiminin maddi hudutlandırmalardan sıyrılmış ve serbestleşmiş hali gelir. Ayrıca belirtmek gerekir ki buradaki serbestlikten kasıt keyfilik değil para yönetiminde uygulanacak olan standardın seçimindeki serbestliktir (Aren, 2007: 39).

Kâğıt para standardında, para birimi belli başlı malların belirli miktarlarda birleşimi ile oluşan bir mal sepeti olarak tanımlanmaktadır. Altın standardında para birimi olarak ifade edilen altın miktarının yerini bu standart içerisinde belli bir mal sepeti almıştır. Bu standardı kullanan bir ülkede para miktarını ise söz konusu mal sepetlerinin miktarı belirlemektedir. Şayet bir ülkede para miktarı, mal sepetine (mal ve hizmetlerin üretimine) bağlı olarak ayarlanırsa bu durumda paranın değeri (mal sepetinin değeri) sabit tutulmuş olur. Eğer olmaz da sepet miktarından fazla para çıkarılırsa, sepetin değeri artar. Böylece de paranın değeri düşer. Aksi durumda ise sepetin değeri düşer. Böylece de paranın değeri yükselir. (Aren, 2007: 40)

Mal sepetindeki ve dolayısıyla para değerindeki değişmeler uygulamada genel fiyat endeksi ile ölçülmektedir. Şayet bu endeks değişmez ise (fiyat istikrarı olursa) paranın değerinin de değişmemesi sağlanmış olur. Bunu sağlamanın yolu ise fiyat endeksinin yükselmesiyle ve para hacminin daraltılması ile olur. Şayet fiyat endeksi düşerse de para hacmi genişletilmelidir. O halde diyebiliriz ki kâğıt para sisteminde amacın yerine gelmesi ve sistemin uygun bir şekilde devam etmesi için fiyat istikrarı şarttır (Aren, 2007: 40).

Kâğıt para standardında kâğıt paranın taahhüt edilmiş karşılığı söz konusu değildir ve sınırsız dolaşım hakkı vardır. Bu para dolaşım gücünü ve geçerliliğini kendisini piyasaya süren devletten alır. Söz konusu paranın değeri ise kendisini tedavüle süren devletin ekonomik piyasasına göre belirlenir. Bu sistemde para basma tekeli devlete ait olması sebebiyle bu işten ona bir miktar gelir kalemi açılmaktadır. Bu gelire senyoraj gelirleri ismi verilir (Akdiş, 2011: 14).

Elektronik (Dijital) Para

Elektronik para ödemelerde hamiline yazılı senet işlevi gören, banka hesaplamaları olmadan mali işlemlerde paranın kıymetinin elektronik bir şekilde teknik bir cihaza depolanan ve tarih içerisinde kâğıt paranın yanında gelişerek itibari kâğıt paraların temsili görünümündeki para çeşididir. Bu para çeşidinde ödemeler ve fon transferleri bankalar arasında elektronik bir şekilde gerçekleşir (Doğan, 2018: 235). Günümüzde E-cash, Cyber-Cash- Netcash, Mondex, GeldKarte, Proton, CASH, Netchex, Mini-Pay, Millicent gibi birçok örneği olan elektronik para, mevduat hesabına bağlı olan banka kartları işlevi gören, para çekilebilme özelliğine sahip olan, internet ve POS cihazlarında kredi kartı gibi ödeme yapılabilme özelliğine sahip olan debit kart ve daha önce kendisine depolanmış değer ile işlem yapılabilme fonksiyonuna sahip olan değeri depolanmış kartlar ve elektronik nakit olarak uygulanmaktadır (Mışkın & Serletis, 2010: 50).

Kaydi Para

Kaydi paraya aynı zamanda banka parası veya mevduat parası ismi verilmektedir. Kaydi para, fiziki varlığı olmayan bir para türü olup bankalarda kayıt üzerinde icra edilen muhasebe işlemleri ile meydana gelir. Kaydi paralar çek yazımı, bankaların kredi vermesi gibi yollar ile oluşturulabilir. Bankalarda bulunan mevduat hesaplarındaki bütün paraların çekilmeyeceği varsayımı olan rezerv bankacılığı, kaydi para oluşturmanın temelidir (Güney, 2020a: 37).

Mallar ve mal paralar, insanların doğrudan istifade edeceği olgularken itibari ve kaydi paralar, malların ve hizmetlerin alınmasındaki bir vasıta niteliğine sahiptirler. Söz konusu paralardan doğrudan bir menfaat elde etme söz konusu olamaz.

Kripto (Sanal) Para

Kripto para ya da sanal para olarak isimlendirilen para çeşidi ECB'nin (Avrupa Merkez Bankası) tanımına göre “*Bir merkez bankası, kredi kuruluşu ya da e-para kuruluşunca ihraç edilmemiş, bazı durumlarda paraya alternatif olarak kullanılabilen bir değer dijital temsili*” (Doğan, 2018: 235) olarak ifade edilmiştir. Söz konusu para çeşidinin diğer bir tanım çeşidi ise Türkiye’de 6493 sayılı Ödeme ve Menkul Kıymet Mutabakat Sistemleri, Ödeme Hizmetleri ve Elektronik Para Kuruluşları Hakkında Kanun’da ifade edilmiştir. Bu tanıma göre kripto para “*elektronik para ihraç eden kuruluş tarafından kabul edilen fon karşılığı ihraç edilen, elektronik olarak saklanan, bu Kanun’da tanımlanan ödeme işlemlerini gerçekleştirmek için kullanılan ve elektronik para ihraç eden kuruluş dışındaki gerçek ve tüzel kişiler tarafından da ödeme aracı olarak kabul edilen parasal değer*” (Doğan, 2020: 239) olarak tanımlanmıştır. Başka bir tanıma göre kripto para “*merkezi olmayan ve bireyler arasında internet ağı üzerinden doğrudan kişiden kişiye (peer to peer) banka gibi aracılara gerek duyulmadan transfer edilebilen dijital bir paradır.*” şeklinde tanımlanmıştır. Yukarıda verdiğimiz kripto para tanımlarından anlamaktayız ki söz konusu paranın arkasında bir devlet ya da resmi otorite bulunması gerektiğine dair bir şart elzem değildir ve söz konusu paranın sisteminde ödemeler herhangi bir finans kurumuna gitmeden direk karşı tarafa gönderilebilmektedir. Yani bir aracı da söz konusu değildir.

Kripto para ile alakalı çalışmamızın ikinci bölümünde daha geniş izah yapacağımız için burada sadece tanımını yapmak ile yetineceğiz.

2.2. İslam Hukuku Açısından Para

2.2.1. Paranın Tanımı

Bu başlık altında daha önceki başlıklarda para tanımını üzerine uzun mütalaalar etmemiz sebebiyle çok fazla durmayacağız. Sadece İslam cihetinde para hususunda yazılan eserlerden para hakkında birkaç kelam etmek ile yetineceğiz.

Sözlük anlamı “*karşılık, ücret, bedel, fiyat, değer, paha ve kıymet*” gibi manalara gelen para kelimesi, bir fihhi terim olarak en genel anlamıyla “*ticari bir mübadelede malın bedeli konumunda olan ve insanın zimmetinde borç olarak sabit olma özelliğini taşıyan mallar*” olarak tanımlanmaktadır (Alkış, 2020: 178). Diyanet İşleri Yüksel Kurulu paranın tanımını “*Devlet tarafından basılan/bastırılan, belirli bir egemenlik altında bulunan bütün topraklarda tedavül nesnesi olan, üstünde sayılarla kıymeti yazılı, değerli kağıt yahut metal*

obje” şeklinde yapmaktadır (Onur, 2021: 292). Fıkıhta misli mal olarak ifade ettiğimiz mallar, bu tanımın içerisine tamamıyla girmektedir. Kıyemi mallar ise mebi' konumunda olup semeniyet vasfı taşımamaktadırlar. Kehf-19, Yusuf-20 ve Al-İmran-75. Ayetlerden yola çıkarak fukaha en eski para birimi olarak tabii semeni -ki bunlar altın ve gümüştür- kabul etmektedir (el-Hasenî, 1996: 17).

2.2.2. Paranın Fonksiyonları

Kur'ân ve Sünnete baktığımız zaman, özellikle neyin para olarak kabul edilip edilemeyeceği hususunda sarıh bir açıklama ya da ölçü ya da düzenleme görememekteyiz. Nasslara baktığımız zaman ise kimi zaman dirhem, kimi zaman ise dinar ifadelerinin kullanıldığına rastlamaktayız. Fakat bu kullanım, ideal para ya da her daim kullanılması gereken para, altın ve gümüştür mahiyetinde değildir. Bu kullanımın sebebi nassların meydana geldiği dönemde söz konusu para türlerinin, insanların muamelelerinde var olmasındandır (Güney, 2020b: 7).

Klasik fıkıh eserlerinde paralar, yaratılıştan (hilkaten) ve insanların para olarak kabul ettikleri (ıstılahen) olmak üzere iki kısma ayırmaktadır (Onur, 2021: 297). Ayrıca İslam Hukukçuları altını ve gümüşü nakdeyn olarak isimlendirmekte olup bunları öz itibari ile semeniyet vasfına sahip oldukları için hilkaten zümresine dâhil etme hususunda ittifak halindedirler. Bunların sikke veya külçe olması arasında herhangi bir fark yoktur. Bu denli alışverişlerde paranın, semen olduğu hususunda fikir birliği vardır (Gözübenli, 1986: 69-112). Eskiden beri altın ve gümüşün para olarak kullanılması gerektiği görüşü olmakla birlikte hala günümüzde de bu anlayışı görebilmekteyiz (Hosein, 2007: 6-12).

Toplum tarafından benimsenen ve altın ile gümüş dışındaki madenlerden meydana gelen diğer bir para çeşitleri ise ıstılah paradır (Onur, 2021: 297). İstılah para, kıymetini ya toplumdaki ya da onu tedavüle sokan otoriteden alır. Bu paraya örnek olarak kâğıt para³, emtia para⁴, felsler vs. verebiliriz. Söz konusu paralar, para gibi değer görüp kullanılırlar. İtibari değerinin kaynağında ise halk tarafından benimsenmeleri yatmaktadır (Gözübenli, 1986: 69-112).

---

³ Öz itibariyle semeniyet fonksiyonu ve içsel değeri yok olan, mübadele vasfını gören ve değerini otoriteden alan para çeşididir.

⁴ Her ne kadar öz itibariyle semeniyet vasfı olmasa da ancak mal olarak kullanılan para çeşididir.

Altın ve gümüş, yüzyıllar boyunca dünya üzerinde para olarak işlev görmüş, bugün değer biriktirme ve muhafaza aracı olmak işlevini halen korumakta ve kriz zamanlarında ise sığınılan en güvenilir para olma vasfını taşıyan kaynak olma özelliğine sahiptir. Aslında altın ve gümüşün bu derece işlevinin olması tesadüfi değildir. Altın ve gümüş, diğer madenlere göre ayırt edici özelliklere sahiptir ki bu göze çarpan farklılıklar bilim adamları tarafından periyodik tabloda gösterilmiştir. Periyodik tablo içerisinde toplamda 118 element vardır. Bu elementlerden gaz olanlar, havayla teması geçince reaksiyona girenler, kendiliğinden yok olanlar ve radyoaktif olma özelliğinden ötürü ölümcül olanlar çıkartıldığı zaman geriye sadece 30 element kalmaktadır. Bu 30 elementin içerisinde doğal ortamda çok fazla bulunanları ve çok nadir bulunanları çıkarttığımız zaman ise 5 element kalmaktadır. Bu 5 elementten rodyum ve paladyum ise zaten dünya üzerinde ancak 19.yüzyılda keşfedilebilmiştir. Kalan 3 elementten platin ise 1768 derece gibi son derece yüksek bir ısı ile erimesi mümkün olması sebebiyle para olarak kullanılmaya elverişli olmamıştır. Çünkü eski dönemlerdeki var olan imkânlar ile platini eritmek neredeyse olanaksızdır. Bu anlamda elde sadece para olabilme özelliğine sahip altın ve gümüş kalmıştır. Bu nedenle altın ve gümüşün para olma vasfını özünde taşıdığını söylemek herhalde çok da yanlış bir tabir olmaz. Elbette fakihler arasında ittifak edilen tek para çeşidi altın ve gümüş olmadığını da belirtmek gerekir (Güney, 2020b: 7).

Tarih içerisinde para ile alakalı ilk tartışmalar, felslerin kullanılmasıyla zuhur etmiştir. Bu anlamda hılkaten paranın fonksiyonlarının tamamının, ıstılahi para tarafından karşılanıp karşılanamayacağı mevzuu tartışmalı mevzuu olmuştur. Bu mevzuya klasik fıkıh kitaplarında felsler başlığından ulaşılabilir. Hakkında sarıh bir açıklama ya da ölçü ya da düzenleme olmayan söz konusu mevzu ile alakalı farklı rivayetler söz konusudur; İmam Muhammed'e göre ıstılahi para, şayet semen vasfını ihtiva ederse o halde asli para olarak kabul ve işlem görür. Kaldı ki İslam Hukuku anlayışında satım akdi içerisinde felsler altın ve gümüş para gibi itibar görmektedir. Hanefi Mezhebi'nde ki anlayışa göre ise felsler ile mal mübadelesi yapmak uygundur. İmam Muhammed'in bu görüşünün temelinde halkın kabul ettiği şeyin para olduğudur (es-Serahsî, t.y.: 25-26). İmam Ebu Yusuf ve İmam Muhammed'e göre şayet müteakideyn anlaşırca bu durumda emtia, para olarak kabul edilebilir. Ancak Hanefi Mezhebi'nde ki genel kabul, bu görüşe mukabil İmam Muhammed'in görüşüdür (el-Mergînânî, t.y.: 86-90). İmam Serahsi'ye göre felsler, alışverişlerde halk tarafından semen olarak işlev görmektedir. Bu söylemini ise halkın

felsleri mübadele aracı olarak kabul ettiği düşüncesine dayandırmaktadır (es-Serahsî, t.y.: 25-26). Buna binaen İmam Serahsi, altın ve gümüş madenlerinin dışındaki madenlerden i'nal edilenlerinde para olarak kullanılabilceğini ileri sürmektedir. İmam Malik'in görüşüne göre şayet karşılığı varsa deri veya sikke, para olarak kullanılabilir. Maliki mezhebinden gelen bir görüştür ki bu görüşe göre halk tarafından benimsenen/tedavülde olan felsler tam manasıyla para hükmündedir ve sarf akdi ile alakalı hükümlere tamamına tabidir. Hatta bu mevzuda İmam Malik'e göre deriden para yapılırsa ve bu para kullanılırsa altın ve gümüş paralar ile aynı hükümlere ve sınırlamalara sahip olur. İmam Malik'in bu görüşünün temelinde, toplum nezdinde para olarak benimsenen şeyin para olduğu vardır. İmam Malik'in bu görüşünün bir neticesi olarak görebileceğimiz bir diğcr görüş ise halk nezdinde para olarak benimsenen deri veya sikke, altın ve gümüş karşılığında satılırsa veresiye caiz değildir. İmam Malik'in anlayışına göre şayet bir şey, para olarak adlandırılacaksa o şey, paranın işlevlerini yerine getirmeli ve halk tarafından kabul görcrc örf haline gelmelidir. Bu da belli bir süre gerektirir. Devletin parayı basması ve kanun olarak sunması, yukarıda ifade ettiğimiz belli bir süredir. Neticesinde ise halk tarafından benimsenerek örf halini alır (Usmani, 2002: 8-25). Bu mevzu ile alakalı Hanefî, Şafîi ve Hanbeli mezheplerinde ki tercih edilen/cumhurun görüşüdür ki bu görüşe göre ise felsler, para hükmünde olup yalnız her yönden altın ve gümüşte olduğu gibi birebir sarf ahkâmına tabi değildirler. Bu görüşlerden yola çıkarak diyebiliriz ki Mesela İmam Muhammed dışındaki Hanefîlere göre mübadeleye konu olacak felsler, şayet bizzat ortada olursa 1 fels karşılığında 2 fels peşin olarak caizdir. İmam Muhammed'e göre ise bu işlem caiz olmaz. Çünkü ona göre felsler tam manasıyla para hükmündedir ve sarf akdinin hükümlerine tam manasıyla uyum göstermektedir. İmam Muhammed'e göre böyle bir işlemin caiz olabilmesi için ya felslerin eşit miktarda değiştirilmeleri gerekir ya da farklı para birimleri ile değiştirilmeleri gerekir. Şayet mübadele esnasında felsler bizzat ortada yoklarsa bu durumda Hanefî mezhebine göre ittifakken bir felse karşılık iki fels caiz değildir. Diğcr mezheplerde ise bu durumda ihtilafli olmak üzere farklı görüşler söz konusudur (Güney, 2020b: 8).

Fıkıh Mezheplerinin nezdinde halk tarafından benimsenmiş olan fels ve mağşuş paralar, tam manasıyla olsun ya da olmasın sonuç olarak para hükmündedir. Bundan ötürü vadeli alacak ve borç ilişkilerinde riba yasağı, onda zuhur eder. Bu paraların/İstılâhen paraların tıpa tıp altın ve gümüş para gibi kabul edilip edilmemesi meselesi paranın fonksiyonları ya da temel fıkhi hükümleri konusunda farklılık meydana getirmez. Ancak söz

konusu paraların akitlerde ta'yin ile teayyün edilip edilmeyeceği mevzuunda ve sarf akitlerinde olan ek kısıtlamalara muhatap olup olmayacağı (altın ve gümüşün kısıtlamalarına sahip olup olmayacağı) yani fels ve mağşuş olan paraların birbirleri ile peşin olarak mübadelesinde miktarlarının farklı olup olamayacağı hususu fıkıh mezheplerince ihtilaf konulardır. İstilahen paraları altın ve gümüş paralar gibi görenler yukarıdaki her iki ihtilaf konusunda da felsleri altın ve gümüş para gibi değerlendirirler. İstilahen paraların farklı kategoride değerlendiren kimseler ise sarf akdinde daha esnek davranmak ile birlikte ıstilahen paraların ta'yin ile teayyün etmeyeceğini düşünmektedirler. Paraların durumu bakımından sarf akdi içerisinde zuhur eden bu ihtilaf, insanların günlük hukuki işlemlerine ve vade farkından ortaya çıkan faizli işlemlere sebebiyet vermez. Bu durumu şöyle açıklayabiliriz; ister altın ve gümüş olsun ister mağşuş ve fels ismi verilen paralar olsun ya da isterse diğer paralar olsun kendi cinsinden olmak kaydıyla vadeli bir şekilde mübadele edilmek istense bu durum bütün mezheplerce ittifakken ribe'n-nesfe olması nedeniyle caiz olmaz. Bu nedenden ötürü de faizli bir borçlanma bu paralarda söz konusu olamaz (Güney, 2020b: 8).

İslam Tarihi'ne göz attığımızda görüyoruz ki, izinsiz para basanlar ya da metal paranın gramını düşürerek mağşuş yapanlar, idareciler tarafından ta'zir türünden çeşitli cezalara çaptırılmıştır. Buradan anlaşılıyor ki; İslam Tarihi'nde para ya devlet denetimi altındaydı ya da bizatihi devlet tarafından darp edilmekteydi. Yani paranın itibarını koruyan bir otorite mevcuttu. Buna rağmen çeşitli aldatmacalar ile toplumda paradan nemalanmaya çalışanlar mevcuttu. Devlet bu kimselere çeşitli müeyyideler uygulayarak insanların mağdur olmasını önüne geçmeye çalışmaktaydı (Onur, 2021: 297).

Banka sektörünün İslam ülkelerinde yaygınlaşması ile birlikte İslam hukukçuları tarafından neyin para olup, neyin para olmayacağı hususunda araştırmalar yapılmaya başlanmıştır. Buna göre mevzu bahis konuda temel kıstas; devletin gücüyle desteklenmiş olan ve mübadele esnasında halk tarafından aracı olarak kabul edilmiş olandır (Alkış, 2020: 178).

2.2.3. İslam Dünyasında Paranın Tarihçesi

Tarihi verilere göz attığımızda ilk dönemlerde insanların parayı bilmedikleri yönünde bilgiler bulmamız mümkündür. Ancak bu durum günümüzdeki mükemmel para içindir demek daha doğrudur. Çünkü her ne kadar düzenli anlamda günümüzdeki gibi bir para

basımı ya da kullanımı sonraki yıllarda vaki olsa da insanlar para ihtiyacını bir şekilde ilk dönemlerde gidermiştir. Söz konusu ihtiyaç ya mal mübadelesi tarzında ya da para olarak kullanımı kabul edilen ağaç dalı, Hindistan cevizi kabuğu, deniz kabuğu vs. gibi eşyalar ile gerçekleşmiştir (Uslu, 2014: 29).

“Ve Âdem’e bütün isimleri öğretti. Sonra bunları meleklere gösterip “Sözünüzde doğru iseniz şunların isimlerini bana söyleyin” dedi. “Seni tenzih ederiz! Bize öğrettiğinden başka hiçbir bilgimiz yoktur. En kâmil ilim ve hikmet sahibi şüphesiz sensin” cevabını verdiler. “Ey Âdem! Bunların isimlerini onlara bildir” dedi. Onlara bunların isimlerini bildirince de “Size ben göklerin ve yerin gizlisini kesinlikle bilirim; yine sizin açıkladığınızı da gizlediğinizi de bilirim demedim mi!” buyurdu. Meleklerle, “Âdem’e secde edin” dediğimizde İblîs dışındakiler derhal secde ettiler; o direndi, büyüklendi ve kâfirlerden oldu.” (Bakara, 2:31-32-33) buyrulmaktadır. Demek ki Allah, Hz. Adem’e para ve para ile ilgili birtakım bilgileri vermiştir. Bu mevzuda eski paralar ve İslam Paraları konusunda incelemelerde bulunan Makrızı, Dinar ve Dirhemi ilk kullanan kimsenin Hz. Âdem olduğunu iddia etmektedir. Kaldı ki insanlar toplu yaşama geçtiğinden itibaren para ya da işlevini görebilecek birtakım varlıkları kullanmak zorundadır. Çünkü insan, sosyal bir varlıktır. Bütün ihtiyaçlarını ise tek başına gidermesinin mümkünâtı yoktur. Bu anlamda ihtiyacı olan bir şeyi başka birinden alırken elindeki varlık ile değişim gibi ya da aldığına karşılığını vermek gibi bir eğilimde bulunmak zorundadır (Uslu, 2014: 29).

Kur’ân-ı Kerim’e göz attığımızda Hz. Musa’nın, Hz. Şuayb için belirli bir ücret karşılığında çalışması (Kasas 28:27), Hz. Yusuf’un ufak bir miktar karşılığında satılması (Yûsuf 12:20) ve bütün peygamberlerin yaptıkları her şeyi ücret istemeden Allah rızası için yaptıkları (Şuarâ 26:109-127-145-164) malumatları bizlere ulaşmaktadır. Bu bilgiler bize gösteriyor ki; Hz. Muhammed döneminden önceki dönemlerde de para ya da onun yerine geçebilecek şeyler, metotlar vardı (Uslu, 2014: 30).

Cahiliye Dönemi

Cahiliye Dönemi Arap Yarımadası, ticari faaliyetlerin yapıldığı bir merkez konumunda olup Mekke ve Medine’nin bir bölümü, Baharat Yolu’nun bir kısmını oluşturmaktaydı. Ayrıca Ukaz, Mecenne ve Zü’l Meczaz ismi verilen panayırklar, Cahiliye dönemindeki Araplar tarafından değişik zaman ve mekânlarda kurulmaktaydı (Hamidullah, 2002: 560). Aynı zamanda Cahiliye Dönemi’nde ki Araplar, Yemen ve Suriye ile ticaret

anlamında ilişki içerisindeydi. Yani buralardan hareketle diyebiliriz ki, Cahiliye Dönemindeki Arap Yarımadasında tam bir iktisadi birlik söz konusuydu. Ancak Cahiliye Dönemi Araplarının, kendilerine has para birimleri mevcut değildi. Bu denli ticari ilişkide buldukları komşu devletlerin paralarını kullanmaktaydılar. Mesela Bizans parası olan dinarı, İran Parası olan dirhemi, varakı ve felse piyasada tutmaktaydılar. Ayrıca İslam'ın doğuş dönemi olan Cahiliye döneminin ve İslam'ın gelişim döneminin, metal/madeni para dönemi olduğunu da söylemimize ekleyelim.⁵

İslamiyet'ten önce Cahiliye Dönemi'nde, kullanılan paralar ile alakalı iki farklı rivayet gözümüze çarpmaktadır. I. Rivayete göre; Cahiliye Dönemi'nde altın para olarak dinar, gümüş para olarak ise dirhem kullanılmaktadır. Piyasadaki dinarlar, standart halde olmasına karşın dirhemler, ayar ve ağırlık bakımından farklılık arz etmektedir. Dirhemler kendi içerisinde Siyah Vâfiye ve Taberiye olarak iki kısma ayrılmaktadır. Siyah Vâfiye ismi verilen paralar, büyük ebatlı paralar olup aynı zaman da Beğaliye ismini de alırdı. Bu paralara Beğaliye ismi verilmesinin sebebi Re'sul Beğâl ismi verilen melike atıftır. Taberiye ismi verilen paralar ise küçük ebatlı paralar olup Taberistan'a atıfından ötürü bu ismi almaktadır. II. Rivayete göre, dinarlar standart halde olmasına karşın 4 farklı dirhem mevcuttu; Bunlardan birincisi 8 Dânik değerine (Dânik, dirhemin 1/6'sı kadar değere sahiptir) sahip olan Dirhem-i Beğali ismi verilen dirhemdir. İkinci dirhem türü, 4 Dânik değere sahip olan Dirhem-i Taberi'dir. Üçüncü dirhem türü, 3 Dânik değere sahip olan Dirhem-i Mağribi ve dördüncü dirhem türü, bir Dânik değerinde ki Dirhem-i Yemeni'dir. Her iki rivayette de ismi geçen dirhemler, komşu ülkelerden gelmektedir (Uslu, 2014: 30).

Vakidî'nin Kitâbu'l-Mekâyil adlı kitabından rivayet edildiği üzere cahiliye döneminde Arapların, yukarıdaki para sınıflandırmaları haricinde kullandıkları para ile alakalı birtakım tabirler mevcuttu; Ukiyye ismi verilen tabir 40 dirhem, Rıtıl 12 ukiyye ya da 480 dirhem, Neş 20 dirhem, Nevat 5 dirhem, Miskal 22 kırıttan 1 habbe eksik (ez-Zebîdî, 1984: 43), Dânik ise beş arpa ve bir arpanın 2/5 ağırlığında (Orta büyüklükte arpa) gibi. İslamiyet'in gelmesi ile birlikte Müslümanlar, bu tabirleri aynen kabul etmiştir.

---

⁵ Altın ve gümüş madenlerinden elde edilen ve mal para nev'inden kabul edilen paralar, değerlerini itibari paralar gibi devlet otoritesinden değil de içermiş oldukları madenden alırlar ve %1 oranındaki darp masrafı dikkate alınmadığı takdirde asıl kıymeti ve piyasa değeri arasında fark olmaz.

Hız. Muhammed D6nemi

Hız. Muhammed, Medine’de bir İslam Devleti kurduktan sonra iktisadi hayatta birtakım d6zenlemeler yaptı; İ tekelcilik sona erdi, gereksiz vergiler kaldırıldı ve Medine Pazarı’nda serbestlik sağlandı (Kallek, 1997: 177-178). Ancak Cahiliye d6nemindeki para sistemi aynen kullanılmış olup başka bir para sistemi 6zerine çalışma yapılmamıştır. Bu denli para ile alakalı İslami h6k6mlerin d6zenlenmesi, cahiliye d6nemindeki para sistemi 6zerine bina edilmiştir (Uslu, 2014: 30). Mesela Hız. Muhammed “*kimin 200 dirhemi var ise 5 dirhemini zekât versin*” buyurmuştur.

Hız. Muhammed D6nemi’nde para sistemi d6zenlemesi veya çalışması yapılmaması, çalışma yapılacak yeterince vaktin olmamasından kaynaklanmıştır, dememiz daha doğru bir c6mle olacaktır. 6nk6 gerek Mekke gerek ise Medine D6nemi olsun daha çok İslam’ın anlatılması ve yayılması 6zerine bir uğraşın gerçekleştiği d6nem olmuştur (Uslu, 2014: 30).

Hız. Muhammed D6nemi’nde çift metal para d6nemi yaşandığını s6ylememiz m6mk6nd6r. İçsel değeri ve nominal değeri birbirine yakın olan dinar ve dinarlar, mal para sınıfına girmektedir (Doğan, 2018: 229).

Hulefâ-i Raşidîn D6nemi

Hız. Ebubekir D6nemi

Hız. Ebubekir’in 2,5 yıllık hilafeti sırasında, yalancı peygamber ve devamında Yemame Savaşı, Kur’ân’ın Cem’i gibi meseleler vuku bulmuştur. Bundan 6t6r6 Hız. Ebubekir D6nemi’nde, bilhassa para olmak 6zere mali ve birçok alanda d6zenlemeler ve çalışmalar yapılamamış olup Hız. Muhammed D6nemi’nde ki para d6zeni aynen devam etmiştir (Uslu, 2014: 30).

Hız. 6mer D6nemi

Hız. 6mer devrinin ilk zamanlarında, Hız. Peygamber ve Hız. Ebubekir D6nemlerinde kullanılan birak dirhem tedav6ldeydi. Ayrıca Mısır, Irak ve şam gibi yerlerin fetih olunmasıyla birlikte buralardaki çeşitli ayardaki paralar da kullanıma girmişti. Ancak bu durum, halkın ticaret esnasında fikir ayrılığına d6şmesine sebebiyet vermişti. Ayrıca Hız. 6mer, dirhem’in farklılaştığı bu d6nemde bir ara haracın, birinci kalite dirhem ile verilmesini istemişti. Ancak haraç muhatapları bu durumu kaldıramamış ve Hız. 6mer’den hafifletmesini

talep etmişlerdi. Hz. Ömer, dirhemlerin farklılığı sebebiyle ortaya çıkan bu kaosu çözülmesi için bir heyet görevlendirmesi yapmıştır. Heyetin görevi; hem insanların ve beytü'l malın hakkını muhafaza etmek hem de dirhemler konusunda ortak yol bulmaktır (Uslu, 2014: 30).

Heyetin görevlendirilmesi döneminde, 10 dirhem 10 miskal, 10 dirhem 6 miskal ve 10 dirhem 5 miskal ağırlıklarında 3 farklı dirhem çeşidi piyasa da ağırlıklı olarak bulunmaktaydı (Uslu, 2014: 31). Heyet bu dirhem çeşitliliğinin bulunduğu ortamda, dirhemleri aynı ayara getirme/standartlaştırma çalışmaları yürütmüştür (Akyıldız, 2003: 164). Yürütülen çalışmalar ile alakalı iki farklı rivayet göze çarpmaktadır. Birinci rivayete göre; heyet bu üç farklı miskallerdeki dirhemlerin ortalaması olarak 10 dirhem 7 miskal ağırlık olarak dirhemleri standartlaştırma yoluna gitmiştir. İleride bahis olacağı üzere Abdülmelik bin Mervan'ın para basmasında kullanılan ölçüde budur. Ayrıca fıkıh kitaplarında bulunan 10 dirheme 7 miskal ağırlık meselesi de bu düstur üzerinedir. Hz. Ömer zamanında yapılan bu standartlaştırılma mevzuu üzerine tarih kitaplarından edindiğimiz bilgilere göre sahabelerden hiçbir itiraz görülmemiştir. Bu denli bu hususta en azından sükûti icma vardır demek mümkündür. İkinci rivayete göre ise Hz. Ömer, heyete piyasada hangi dirhemlerin daha çok kullanıldığının araştırılması görevini vermiş, bu talimat neticesinde heyet tarafından 8 dânik ağırlığındaki Beğali ve 4 dânik ağırlığındaki Taberi adlı dirhemlerin kullanımda olduğu tespit edilmiştir. Bu iki dirhemlerin ortalaması olarak ise 6 dânik ağırlığındaki bir dirhem ile standartlaştırılmanın yapıldığı ifade edilmektedir (Uslu, 2014: 31). Yalnız yeri gelmişken belirtmek gerekir ki standartlaştırma işinde yeni bir para basımı söz bahis değildir.

Hz. Ömer Döneminde, paraların üzerinden İslam dışı motifler zamanla silinerek yerine İslami motifler konulmuştur (Güney, 2020a: 34). Müslümanlar, bir süre sonra dinardan Hristiyanlık sembollerini ayırarak bir süre daha dinarı basmaya devam etmiştir. Ayrıca Hz. Ömer, kendi hilafet döneminde deve derilerinden para yapmayı düşünmüş ancak deve kıtlığı çıkacak endişesine bu görüşünden vazgeçmiştir.

Merginani 'den rivayetle Hz. Ömer Dönemi'nde para basma mevzuusu ile alakalı - ki çok da sahih bir rivayet olarak görülmez- Hz. Ömer'in, para bastırıldığı bilgisi bize ulaşmaktadır. Bu rivayete göre; İslam'ın ilk zamanlarında hurma çekirdeğinden İslam Parası mevcuttu. Hz. Ömer ise bu parayı, paraya benzer bir hale getirerek bir yüzüne "*La İlahe İllallah Muhammedun Rasulallah*" yazdırdı. Daha sonra bu yazı üzerine Nâsiruddevle İbn-i

Hamdan “*Sallallahu aleyhi ve ’ssellem*” yazısını ilave etmiştir (ez-Zebîdî, 1984: 45). Ayrıca paranın diğer yüzünde “*La İlahe İllallah*” ile “*Ömer*” yazıldığı da gelen rivayetler arasındadır (Uslu, 2014: 31). Makrîzî ise, Hz. Ömer tarafından bastırılan paralar ile alakalı İran paralarının tarzına ve süslemesine benzediğini bazılarında “*elhamdülillah*” bazılarında “*Muhammedun Rasulullah*” ve bazılarında ise “*La ilâhe illallahu Vahdehu*” yazdığını ifade etmiştir (ez-Zebîdî, 1984: 45).

Hz. Osman Dönemi

Hz. Osman Döneminde mahallî anlamda resmi işlerde kolaylık sağlamak adına kimi idareciler tarafından üzerinde “*Allah-u Ekber*” yazılı paraların basıldığı hususunda Makrîzî’den gelen bir rivayet bulunmaktadır (ez-Zebîdî, 1984: 48).

Hz. Ali Dönemi

Hz. Ali Dönemi’nde bir önceki başlıkta bahis olduğu üzere Hz. Osman Dönemi’nde olduğu gibi para basımı gerçekleştirildiği kaynaklardan bize ulaşmaktadır. Basılan paraların kenarlarında “*Bismillahi Rabbî*” ya da Kufî yazı ile “*veyullah*” ibaresi olduğu ifade edilmektedir (Uslu, 2014: 31).

Emeviler Dönemi

İslam Dünyası’nda, ilk resmi paranın Emevi Halifesi Abdülmelik bin Mervan tarafından H.75 senesinde basıldığı bilgisi gerek tarih kitaplarından gerekse fıkıh kitaplarından bizlere ulaşmaktadır. Paranın basımı öncesinde mevzuu ile alakalı bilhassa Muhammed bin Bakır olmak üzere dönemin âlimlerinden görüş alınmıştır (ez-Zebîdî, 1984: 46). Aynı zamanda Halife Abdülmelik bin Mervan, İslam Devletleri içerisinde para sistemini ilk olarak esaslı bir şekilde düzenleyen kimsedir.

Abdülmelik’in darp ettirdiği paraların bir yüzünde “*La İlahe İllallahu Vahdehu La Şerike Lehu*” yazarken diğer yüzünde “*Kul Huvellahu Ahad, Allahu’s Samed*” yazmaktadır. Kenarlarında ise “*Muhammed, Allah’ın Rasuludur*” ve “*Bütün dinlerin üzerindeki yerini alsın diye resulünü, doğru yol rehberi ve hak din ile gönderen O’dur; müşrikler hoşlanmasalar da!*” (Tevbe 9:33) mealindeki ayet yazılıdır. Paranın diğer yanında ise basıldığı tarihi yer almaktadır (Doğan, 2018: 230). Paranın ayar ve ağırlık açısından durumu Hz. Ömer dönemindeki standartlaştırılma da kabul edilen değerlerdir.

Abdülmelik bin Mervan tarafından darp edilen ilk resmi İslam parası, Hz. Ömer tarafından belirlenen 10 dirheme 7 miskal ölçüsünde halis altın ve gümüşten i'mal edilmiş olup Ümmet tarafından benimsenmiştir (ez-Zebîdî, 1984: 50). Ayrıca Hz. Muhammed zamanından itibaren var olan büyük dirhemın fazlası küçüğüne eklenmek suretiyle elde edilen 6 danîk değerinde olup farz olan zekât ibadeti hususunda Hz. Muhammed'in sünnetine uygun bir nitelik taşımaktadır (Uslu, 2014: 32).

İlk resmi İslam parasının basılma tarihi konusunda çoğunluk olarak kabul edilen Abdülmelik bin Mervan dönemi içerisinde, kaynaklara baktığımızda aslında bu meseleye Abdülmelik bin Mervan'ı iten birtakım sebeplerin olduğunu görmekteyiz. Bu sebeplerin hangisinin/hangilerinin doğru olduğu bilinmemektedir. Ancak bu rivayetlerden anlıyoruz ki ilk resmi İslam parası Abdülmelik bin Mervan tarafından basılmıştır (Uslu, 2014: 32). Bu sebepler;

Sahabeler ve onlardan sonraki nesil şer'i hükümlerin icra edilmesinden ötürü dinarların ve dirhemlerin ayarının ve ağırlığının bilmekteydi. Dirhemlerin farklılaştığı dönemlerde ise ayar ve ağırlıklar ortalama alınarak bilinebilmekteydi. Ayrıca bu şekilde hesaplama şekli ise sahabeye kolay gelmekteydi. Yalnız İslam topraklarının genişlemesiyle birlikte dinarların ve dirhemlerin ölçüsünü ve ağırlığını belirlemek toplumun menfaati açısından mecbur olmuştur. Bu denli Abdülmelik bin Mervan, cahiliye döneminden kendi dönemine kadar ki bütün paraların kullanılmasını yasaklamış ve tedavülden kaldırmıştır. Ardından daha öncelikle ağırlığı ve ayarı belirlenen parayı basarak tedavüle sürmüştür (Uslu, 2014: 32).

Abdülmelik bin Mervan, Doğu Roma İmparatoru'na bir mektup yazmıştır. Mektubunun başlık kısmına İhlas Suresinin ilk ayeti ve tarih numarası kısmına ise Hz. Muhammed'in ismini yazdırmıştır (ez-Zebîdî, 1984: 49). Bunu gören Doğu Roma İmparatoru *"Sizler yeni bir üslup çıkardınız, bu işi bırakın. Eğer bırakmazsanız, kullandığınız paraların üzerine Peygamberiniz hakkında hoşunuza gitmeyecek şekilde yazılar yazarız"* (Uslu, 2014: 32) mesajını Abdülmelik'e iletmiştir. Söz konusu hadisenin vâki olduğuna dair başta Makrizi olmak üzere birçok tarihçi-araştırmacıda rivayet bulunmaktadır. Bu mesele üzerine Abdülmelik, çok sinirlenmiş ve dönemin âlimlerinden bir heyet oluşturarak ne yapılabilir meselesini tartışmıştır. İstişareler neticesinde ise yukarıda bahsi geçen şekilde paraların basılmasına, tedavüldeki paraların ise toplatılmasına karar

vermiştir. Abdülmelik bin Mervan, Haccac vasıtasıyla şehrin her bir tarafına yeni basılan paraların kalıplarını dağıtmıştır. Ayrıca diğer İslam beldelerine de paranın basılması hususunda emir vermiştir. Halk ellerinde ki yabancı paraları darphaneye götürerek her 100 dirhem de 1 dirhem baskı parası karşılığında yeni paralardan darp ettirerek yeni paralara sahip olmuştur. Abdülmelik'in bu hareketi de Doğu Roma İmparatorluğuna bir cevap niteliğinde olmuştur. Abdülmelik bin Mervan'ın basmış olduğu para, uzun yıllar ayar ve ağırlığında değişiklik yapılmadan kullanılmıştır (ez-Zebîdî, 1984: 49). Abdülmelik'ten sonra gelen devlet adamları, Abdülmelik'in belirlediği bu ölçüye riayet etmişlerdir. Bu mevzu hakkında İbn Abidin, Medine Müftüsü Seyyid Muhammed Esad'ın bir sözünün paylaşmıştır. Muhammed Esad birçok para gördüğünü bunlarının bir kısmının Emevi Döneminde, bir kısmının 79 yılında Abbasi Devrinde, bir kısmının 173 senesinde Harun Reşid hilafetinde, bir kısmının 181 yılında, öncesinde ve sonrasında darp ettirildiğini ancak ayar ve ağırlık olarak hep aynı olduklarını ifade etmiştir (Uslu, 2014: 32).

Abdülmelik bin Mervan'a Halid bin Yezid bin Muaviye bin Ebi Süfyan "*ehli kitap âlimlerinden bazıları, kitaplarında en uzun ömürlü halifelerin, kendi adlarına para bastıran halifeler olduğunu zikrediyorlar*" (Uslu, 2014: 32) demiştir. Bu deyim üzerine Abdülmelik bin Mervan, para darp ettirmiştir.

Abbasiler Dönemi

Abbasilerin ilk döneminde, Emeviler döneminde kullanılan dinar ve dirhemler aynen kullanılmaya devam etti (Makrizi, 1967: 213). Ancak Ebu'l-Abbas Seflah, paraların ağırlıklarından 2 habbe, Halife Mansur ise 3 habbe azaltma gerçekleştirmiştir. Bağdat'ın kurulması döneminde piyasada 1 keçinin, altmış ntil hurmanın ve 10 ntil balın 1 dirhem değerinde olduğu bilgisi kaynaklardan bize ulaşmaktadır. Harun Reşid zamanında dinar ile dirhem arasında 1/20 oranında bir fark meydana gelmiştir. Basılan İlk İslam Parasının mağşuş⁶ olmama direnci Abbasi Halifesi el-Mütevekkil'e kadar devam etmiş olup el-Mütevekkil'den sonra bilhassa iktisatta olmak üzere düzen bozulmuştur. Bu yüzden gelirleri karşılamak adına dirhemler mağşuş edilme yoluna gidilmiştir. Bu durum bir nevi enflasyona

---

⁶ Altın ve gümüşten i' mal edilen paralar halk dilinde saf oldukları takdirde içerisinde gışş ismi verilen katkı oranının bir hayli düşük olmasından mütevellit altın ve gümüş olarak kabul edilirler. Ancak gışş oranı ne kadar artarsa yavaş yavaş para, fonksiyonlarını yitirmeye başlar ve mağşuş para ismini alırlar. Mağşuş paralar kendi içerisinde altın ve gümüşün, diğer madenler daha fazla olduğu mağlub-ı gışş ve altın ve gümüşün, diğer madenlerden daha az olduğu gâlib-i gışş olarak ikiye ayrılır.

benzemektedir. Paranın itibari değeri, içsel değerinden daha az hale gelmiştir (el-Hasenî, 1996: 67). Sonraki dönemlerde ise küçük hacimli ticari işlemlerde kullanılmak üzere fels⁷ ismi verilen paralar piyasaya sürülmüştür (es-Serahsî, t.y.: 25-26).

Osmanlı Dönemi

Osman Gazi (1299-1326) - Orhan Gazi (1326-1359) - I. Murat Dönemi (1359-1389) ve İkinci Fatih Sultan Mehmet Dönemi (1451-1481)

Osmanlı Devleti fethettikleri topraklarda kendisinden önce hüküm süren devletin madeni paralarını (sikkelerini) kullanmaktaydı. İlk Osmanlı sikkesi, genel kabule göre H.726 yılında Orhan Bey adına kesilen akçedir. Bu paranın 1, 5 ve 10 akçelik birimleri mevcuttu. 1 ve 5 akçeler Orhan Bey zamanında, 10 akçeler ise Fatih Sultan Mehmet ve II. Bayezid zamanında basılmıştır. Buna karşın ilk sikkenin basılması konusunda ilk sikkenin Osman Bey zamanında basıldığına dair bir malumat vardır ama bu bilgi tartışmalıdır. Ayrıca Osman Bey adına basılıp günümüze geldiği iddia edilen paranın sahte olduğuna dair görüşler de söz konusudur. Gümüş akçe, XVII. Yüzyılın sonlarına kadar Osmanlı'da temel para birimi olarak kullanıldı. H.726 yılında Hasene-i Sultani ismi verilen ve XVII. Yüzyılın başlarına kadar Venedik dukasıyla aynı değerini muhafaza eden ilk altın paranın basımı olan H.882 yılına kadar gümüş akçenin Osmanlı'da temel para birimi olarak kullanıldığı bu döneme monometalist dönem ismi verilir. Osmanlı Devleti, alışverişlerde ufaklık ihtiyacını karşılamak adına I. Murat zamanından itibaren basılan, bakır paraları kullandı. Ancak Osmanlı, hazineye yapılan ödemelerde bu bakır paraları kabul etmedi. Bahsi geçen bakır paralar, 2 ebatta basıldı. Bunların büyük olanın sekiz tanesi, küçük olanları ise yirmi dört tanesi bir gümüş akçeye karşılık gelmektedir (Akyıldız, 2003: 164).

1400'lü yıllarda Osmanlı Döneminde piyasada akçenin yanında ayarları düşük başka ülkelerin para birimleri de kullanılmaktaydı. 1479 yılına dek altın parası olmayan Osmanlı, mali hacmi büyük ticari işlemlerde Venedik Duka'sının kullanılmasına izin vermiştir. Ancak devlet iş ve işlemlerinde akçe, kuruş, şahî ve kızıl kuruş kullanılmasına müsaade edilmiştir (Öztürk, 2002: 804-805).

---

⁷ Bakır, bronz, demir gibi maddelerden i' mal edilen farklı ağırlık ve büyüklükteki paralar

Yavuz Sultan Selim (1512-1520) - II. Osman (1618-1622) - IV. Murat (1623-1640) ve IV. Mehmed Dönemi (1648-1687)

Osmanlı Devleti, Yavuz Sultan Selim Dönemi'nde üzerinde “*Sultan*” yazılı “*Sultani*” ve “*Eşrefi*” ismi verilen paralar i’ mal etmiştir. Bu paraların basım yerleri İstanbul, Musul, Amid, Cezire, Mardin, Mısır ve Urfa gibi bölgelerdir (DİA, 1995: 477). II. Osman Zamanı’nda ise iktisadi hayat bozulmuş olup paraların ayarlarında değişikliğe gidilmiştir. Bu dönemde Osmanî ismi verilen para basılmıştır. Bu paraların değeri 10 akçeye denk düşmekteydi. IV. Murat Devri’nde “*para*” ismi verilen para basılmış olup bu paraların ağırlıkları ve ayarları ile oynanmıştır. Ağırlıklarının 5 kırıttan az ağır olduğu tarihi kaynaklarda ifade edilmektedir (Akyıldız, 2003: 164).

16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı piyasasında kuruş adı verilen yabancı iri gümüş sikkeler görülmeye başlandı. 17. Yüzyılın ortalarına doğru ise para arzı, talebi karşılayamaması gerekçesiyle Avrupalı tüccarlar, kendilerine büyük kar getiren mağşuş sikkeleri Osmanlı piyasasına soktu. Bununla birlikte akçenin hâkim olmadığı Osmanlı topraklarında karmaşık olan para piyasası daha karmaşık bir hal aldı. Böylece Osmanlı ekonomisini yabancı paralar istila etti ve bu da Osmanlı topraklarının çeşitli bölgelerinde faaliyet gösteren darphanelerin ve buna bağlı olarak gümüş madenlerinin kapanmasına sebebiyet verdi. Hatta IV. Mehmet zamanında (1648-1687) darphane sayısının altıya kadar düştüğü bilgisi kaynaklarımızda yer almaktadır. Gümüş madenlerinin kapanmasıyla birlikte piyasa da gümüş kıtlığı başladı ve böylece hem değersizliği hem de yabancı paraların tedavülde çok fazla bulunmasından ötürü akçe, piyasadan bu dönemde gitgide kaybolmaya başladı (Akyıldız, 2003: 164).

II. Süleyman (1687-1691) – II. Mustafa (1695-1703) - III. Mustafa (1757 – 1774) ve I. Abdülhamit Dönemi (1774 – 1789)

Osmanlı Devleti, 17. yüzyılda sınırlı sayıda bakır sikkeler basmış olup, 1688 yılında savaşları finanse edebilmek, hazinenin açıklarını kapatabilmek ve altın ile gümüşün karşılayamadığı para arzını tamamlayabilmek adına bolca mankur, mangır ve pul ismi verilen bakır paralar darpetti. Bu paraların içsel değeri ile piyasada itibar gördüğü değer arasında fark mevcuttu. Her mangır bir akçe değeri karşılığındaydı. Devlet hazinesi, bu dönem içerisinde bakır sikkeyi ödeme aracı olarak uygun görmekteydi. Fakat altın ve gümüşte olduğu üzere isteyen kimse külçe götürüp bakır sikke bastıramıyordu. Kalpazanlar

bu dönem içerisinde en fazla nemalanan kişiler olmuştur. Kısa süre içerisinde paranın içsel değeri ile nominal değeri arasındaki farkı keşfetmişler ve bu durumu suiistimal etmişlerdir. Bunun üzerine yurt dışından gemiler ile getirilen bakır sikkeler piyasaya sürüldü. Bu durum ise piyasa da istikrarsızlığa ve enflasyona sebebiyet verdi. Böylece 1691 yılında mangırların darbu ve tedavüle olması yasaklandı (Akyıldız, 2003: 164).

17. yüzyılın sonlarına doğru yapılan bir düzenlemeyle birlikte 1 Osmanlı Para Birimi 3 Akçeye, 1 kuruş ise 40 para ölçüsüne eşit gelecek şekilde akçenin yerine Osmanlı para birimi kullanılmasına karar verildi. Bu sistemde ilk gümüş kuruş ise 1690 yılında basıldı. 1696 yılında II. Mustafa, piyasadaki para çeşitliliğinden doğan karmaşayı gidermek adına tedavüle bulunan farklı ayardaki altın ve gümüş paraları toplattı ve tek ayar üzerinde yeniden basmak için İzmir, Edirne ve Erzurum'da darphaneler açtı. Aynı zamanda yabancı sikkeleri de yerli paraya dönüştürdü ve böylece hazineye ek gelir sağlamış oldu.

1703 yılında gümüş kuruşunda, gram ağırlığı yeniden düzenlenerek ufak olanları basıldı (Akyıldız, 2003: 164). Bu yıllarda İstanbul ve yakın bölgelerde kuruş sistemi hakimdi. Fakat İstanbul'dan, Balkanların bir kısmından ve Anadolu'dan uzaklaştıkça yabancı paraların hâkimiyeti görülmekteydi. Bu nedenden ötürü de 18. yüzyılın ikinci yarısına kadar taşraların birçok yerinde kuruş para hâkimiyeti sağlayamamıştı.

18. yüzyılın başlarından 1760'lı yılların sonuna kadar yapılmış olan tağşişler sebebiyle kuruşun gümüş içeriği %40 azaltılmıştır. 1768-1774 yılları arası devam eden Osmanlı-Rus savaşları ise bu tağşişi daha hızlandırmış ve 1808 yılına kadar kuruş %50 oranında değer kaybetmiştir. Söz konusu savaşın sebep olduğu mali sıkıntılara çare olması açısından I. Abdülhamit 1789 yılında reel değerinin %20 üzerinde nominal değeri olan ve ikilik ismi ile adlandırılan sikkeleri, III.Selim'de 50 ve 100 paralık mağşuş sikkeleri tedavüle sokmuştur. Söz konusu mağşuş sikkeler, hazineye sıcak para girmesinden ötürü kısa süreli rahatlama yaşatsa da uzun vadede piyasa enflasyonist ve olumsuz bir dalgalanma yaşattı (Akyıldız, 2003: 165).

II. Mahmut (1808-1839), Abdülmecid (1839-1861) – Abdülaziz (1861-1876) ve II. Abdülhamit Dönemi (1876-1909)

1775 yılında maliye tarafından esham sistemine başvuruldu. Esham sistemi zaman zaman kullanımdan kaldırıldı. Ancak 1840 yılında bir nebze daha geliştirilerek tedavüle

karşılıksız olarak ilk Osmanlı kâğıt parası olan kaime; 50,100, 250 ve 500 kuruş değerlerinde sürüldü. Paradan daha çok faizli hazine belgesi çağrışımı yapan kaimeler, piyasada 8 sene geçerli oldu ve basımı birkaç defa tekrarlandı. Başlangıçta %12,5 olan kaime faizleri, zamanla %10, %6'lara kadar çekildi ve sonrasında sıfırlandı. Başlangıçta elle yazılan kaimeler, sahteciliğin artması ile beraber değer kaybına uğramış ve 1843 yılından itibaren basılı kaimeler piyasaya sürülmüştür (Doğan, 2018: 232). Zamanla piyasada artan kaimelerin değeri daha da düşmüştür. Kaime, düştüğü bu durum neticesinde İngiltere'den alınan bir borç ile 1862 yılının Eylül ayında piyasadan çekildi. Ayrıca devlet tarafından kaime, denetim altına alınmak istendi. Bu denli bankacılık anlayışı zuhur etti.

19. yüzyılın başlarında Osmanlı içerisinde para karmaşası hala devam etmekteydi. II. Mahmut devrinde (1808-1839) piyasa içerisinde 36 çeşit paranın var olduğu rivayet edilmektedir ki bu da para karmaşasının hangi boyutta olduğunu bize iyi bir şekilde anlatmaktadır. II. Mahmut, 1808'de İstanbul Altını, 1815'te Mahmudiye, 1816'da Rumi ve 1824'de Adlî ismi verilen muhasebe sikkeleri şeklinde tedavüle para sürmüştür. Ancak bu atılımların hiçbiri para birliğini sağlamaya yetmemiştir. Tanzimat ile birlikte bu para karmaşası çözülmek istendi ve bu yolda çeşitli adımlar atıldı. Bu adımlardan bir tanesi 1844 yılında çıkarılan ve 1844 Para Operasyonu ismi verilen (Öztürk, 2002: 804-805) "*Tashih-i Ayar*" fermanıdır. Bu ferman ile paranın ederi, sterline endekslenmiş ve sikkeler düzene sokulmaya çalışılmıştır. Bu ferman neticesinde 1 altın lira 100 gümüş kuruşa eşitlendi ve yeniden çift metal sistemine geçildi. Ayrıca bu fermanla Osmanlı sikkeleri 100 ve 50 kuruşluk altın, 20,10 ve 5 gümüş sikkeler olarak belirlendi. Daha sonraları ferman içerisinde yer almasa da 25 kuruşluk ile 2.5 ve 5 liralık altın paralar tedavüle alındı. Böylece de tedavülde beş tane altın para çeşidi oluştu. Aynı zamanda bu ferman ile birlikte tüccar malı, altın ve gümüş belirli bir ücret karşılığında darphanede altından %1, gümüşten ise %2,7 işlem ücreti ile işlenebileceği kararı alındı. Düzenlemenin gerçekleştiği ilk sene darphanede 12 milyon liralık altın ve 4 milyon liralık ise gümüş sikke darp edildi. Aynı zamanda bu düzenleme ile devletin zaman zaman mali tedbir olarak uygulamış olduğu para tağşişi de son buldu (Akyıldız, 2003: 165).

1862 yılında kâğıt para tedavüle sürüldü. Bu paralar istenildiği andan itibaren altına dönüştürülebilmekteydi. Ancak bu paraya karşı halk tarafından duyulan güvensizlik, bu paranın halk tarafından benimsenmemesine sebebiyet vermiştir (Genç, 1995: 376-380).

II. Abdülhamit Dönemi'nde ise mecidiyeler tedavüle sürülmüştür. Mecidiyeler içerisinde 20,10,5,2 ve 1 kuruşluk değere sahip paralar mevcuttur. Para kaosuna⁸ son verilme istenmesi sebebiyle yapılan düzenlemede sistemde altın sikke ile 20 kuruşluk gümüş sikke – ki buna Mecidiye ismi verilmektedir- temel para olarak kabul gördü ve devletin sonuna kadar tağşişe uğramadan değerini korudu. 1881'den sonra piyasadan gitgide gümüş para kaybolmaya başladı. Bu durumda altın, Osmanlı parası için tek standart haline geldi. Fakat bu duruma rağmen devlet gümüşü ödeme aracı olarak 1916 yılına kadar uygun gördü. Bu uygun görme, “*topal altın standardı*” ismi verilen bir ara sistemin ortaya çıkmasına sebebiyet verdi. Piyasada ki altın ve gümüş paranın yanında küçük alışverişlerde kullanılması adına bakır ve 20.06.1910 yılında kabul edilen bir kanunla 40,20,10 ve 5 paralık nikel sikkeler darp edildi. 8.04.1916'da çıkarılan “*Tevhid-i Meskûkât Kânûn-ı Muvakkati*” isimli kanun ile altın değer ölçüsü ve kuruş ise para birimi olarak belirlendi ve böylece altına dayalı tek maden sistemine geçildi. Bununla birlikte gümüş ve nikel paraların tedavülü de serbest bırakıldı. Ancak nikel para ile en fazla 50, gümüş ile de en fazla 300 kuruşluk borçlar ödenebilecekti. 19. yüzyılın ikinci yarısında artan ticari ilişkiler ile birlikte İngiliz Sterlini ve Fransız Frangı Osmanlı piyasasında kendisini göstermeye başladı. Bu paralara Tevhid-i Meskûkât Kânûn-ı Muvakkati adlı kanun ile 8 ay tedavülde kalma izni tanındı. Bu müddetin sonunda is söz konusu paraların tedavülleri yasaklandı (Akyıldız, 2003: 165).

1768-1774 yılları arasında icra eden Osmanlı-Rus savaşından sonra hazine sıkıntılarının giderilmesi için İkinci kaime tecrübesi, 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşlarını finanse edebilmek amacıyla yaşanmıştır. Fakat bu tecrübe birinci tecrübeye göre daha sıkıntılı bir süreç getirdi. Söz konusu savaş finanse edebilmek adına devlet, para basma imtiyazını verdiği 1863'te kurulan Bank-ı Osmâni Şâhâne'nin izni olmaksızın her türlü riski göze alarak hassas belirli bölgelerin dışında ülkenin tamamında tedavül edilmek üzere kaimeler bastı. Bankaya ise basılan paralara karşın %1 oranında komisyon ödedi. Fakat devletin bu politikası kaimeye çok fazla değer kaybettirdi ve kaime, altın karşısında 1/13

---

⁸ Osmanlı içerisinde yerli ve yabancı olmak üzere değişik isim ve ayarlı paranın kullanılması neticesinde aralarında fiyat farkını getirmiştir. Bu durum para alıp satmayı ve aralarındaki farktan yararlanmayı mesleğe çeviren bazı aracı zümrelerin -ki bu zümreler sarraflardır- hasil olmasına sebebiyet vermiştir. Bu dönem içerisinde ortaya çıkan sarraflar İstanbul haricinde Anadolu ve Rumeli'nin ticaret anlamında hareketli olduğu şehirlerinde aktif olmuş ve devlet adamları ile sıkı bir ilişki içerisine girmiştir. Bilhassa Galata bankerleri, Tanzimat döneminden Avrupalı bankaların Osmanlı topraklarında şubeler açıp faaliyet göstermeye başlamasına kadar -ki yaklaşık olarak bu durum tarih olarak 1880'lere tekabül etmektedir- altın çağını yaşamışlardır diyebiliriz. Çünkü bu kimseler Avrupa'da ki sermaye kontaklarını kullanarak düşük faizle ve uzun vadede borç aldılar. Sonrasında bu paraları devlete yüksek faizle ve kısa vadeyle satarak büyük bir kazanç elde ettiler.

oranına kadar geriledi. Söz konusu savaş sona erdiğinde hazinede piyasadaki kaimeyi çekecek imkânlar mevcut değildi. Bu nedenle çıkarılan 16 milyon değerindeki kaimeler 1878 yılından sonra yavaş yavaş tedavülden çekildi.

Mehmet Reşat Paşa Dönemi (1909-1918)

Devletin üçüncü ve son kaime tecrübesi ise I. Dünya savaşını finanse edebilmek amacıyla ortaya çıkmıştır. Söz konusu kaimeler Almanya'dan alınan borçlar ve hazine bonoları karşılık gösterilerek Duyun-i Umumiye denetiminde 1915'te basılmıştır (Akyıldız, 2003: 165). Yedi tertipte basılan 161.018.663 değerinde kaimenin 153.748.563 değeri Türkiye Cumhuriyeti'ne intikal ederken geriye kalan kısmı ise Osmanlı döneminde tedavülden çekildi. Cumhuriyetin ilk kâğıt parası 5 Aralık 1927 yılında darp edilmesiyle⁹ birlikte Türkiye Cumhuriyeti'ne intikal eden kaimeler 6 ay içinde tedavülden çekildi (Akyıldız, 2003: 166).

Pozitif Dönem

Altın ve gümüş, Osmanlı'nın son zamanlarına dek para olarak kabul görmüştür. Ancak Avrupa ülkelerinin ticaret için İpek Yolu'na ihtiyaç duymamaları sömürge düzeninin ve ticaretin onlara getirisi iktisadi anlamda kapitalizmi meydana getirmiştir. Bu da Avrupalı devletlerin iktisadi sistemi ve beraberinde para çeşitlerinde söz sahibi etmiştir. Bretton Woods Sistemi, altın ve gümüşe çevrilmeyen paraya geçiş noktasında resmiyet kazandırmış olup bu sistem ile altın, dolara sabitlenmiş olmuştur. Bu sistem bankacılık sistemini de beraberinde getirmiş olup, zamanla kaydi para, elektronik para, mevduat para gibi para çeşitleri meydana gelmiştir. Son zamanlardaki iktisadi sistemin düzensizliği ise kripto parayı doğurmuştur (Kardavi, 1984: 279).

1929 Büyük Dünya Krizinden sonra, ülkelerin hemen hemen hepsi kâğıt para sistemine dönmeye başladılar. İslam Dünyası da burada diğer ülkelere ayak uydurarak 19. Yüzyılın başlarından itibaren madeni para sisteminden kâğıt para sistemine aşama aşama geçmeye başladı. Bretton Woods ismi verilen bir sistem ile bir dönem 1 ons altın 35 dolar olacak şekilde kâğıt para ile altının bağlantısı sürmüştü fakat 1971 yılında söz konusu sistemin de aktif olmasıyla birlikte kâğıt para ile altının bağlantısı kalmamıştır. Tabii ki bu durumun

---

⁹ 1914 tarihli I. Dünya Savaşı'nda birçok devlet gibi Osmanlı'da altın para sistemini terk etmiş, kâğıt para sistemine dönmüştür.

da belli getirileri olmuştur. 1971 tarihinden itibaren ülkelerin para birimleri birbirine karşı serbest dalgalanmaya bırakılmıştır (Güney, 2020a: 36).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İKTİSAT AÇISINDAN KRIPTO PARA

Üçüncü bölümde pozitif iktisat açısından kripto para konusuna değinilecektir; kripto paranın mahiyeti, tarihi, işlevleri, özellikleri gibi mevzular pozitif iktisadın penceresinden açıklanmaya çalışılacaktır. Ayrıca kripto paranın dünya üzerindeki kullanımı, kripto paranın mahiyetine yönelik birtakım varsayımlar ve kripto paranın avantajları ile dezavantajları bölüm içerisinde aktarılmaya çalışılacaktır.

3.1. İktisat Açısından Kripto Para

Tarihte birçok değişikliğe uğrayan paranın günümüzde geldiği son nokta olan kripto para, "*crypto*" ve "*currency*" kelimelerinde türemektedir. Kripto para, blockchain olarak isimlendirilen teknik altyapıyı kullanan, merkezi olmayan (dağıtık sistem kullanıyor), aracı kuruma ihtiyaç duymayan ve internet aracılığıyla kullanımı sağlanan bir yapıya sahiptir. Kripto paralar, parasal işlemlerini (sahteciliğin önlenmesi, para arzı ve işlem kontrolleri vs.) ve tarafların aralarında paylaştıkları bilgileri güvence altına almak ve paranın üretiminde kullanılması adına kriptografi içermektedir (WBG, 2018: 23).

3.1.1. Dijital Para Anlayışı

Dijital paranın tanımı Avrupa Merkez Bankası tarafından "*Düzenlemesi olmayan, onu geliştirenler tarafından çıkarılan ve kontrol edilen ve belli bir sanal çevre içinde kabul gören dijital para*" şeklinde yapılmıştır (BTK, 2020: 4). Bir başka deyişle dijital para, kâğıt paraların bir nev'i temsili olan ve fiziksel paranın yerine getirdiği bütün işlevleri yerine getiren (transfer, ödeme aracı vs.) dijital paralar, fiziksel paralara ilave olarak kurulmuş olan, elektronik olarak saklanan ve basımı devlet gözetiminde darphane ya da başka kuruluşlarca yapılan bir ödeme aracıdır (Onur, 2021: 298). Banka hesaplarındaki paralar dijital paralar olup, kâğıt paraların temsilidir. Dijital paraların çeşitlerinden olan sanal paranın ise fiziksel manada bir karşılığı yoktur. Bu taksim içerisinde kripto para ise bir sanal para olup aynı zamanda dijital paranın da bir nevidir (Canbaz & Berkun, 2021: 106). Son zamanlarda teknolojinin hızla gelişmesi ile birlikte, paralar da dijitalleşmeye başlamıştır. Küreselleşme ve teknolojik gelişme etmenlerinden ötürü finans dünyasında birtakım ihtiyaçlar hâsıl olmuştur. Ancak kimi zaman yasalar kimi zaman ise altyapı yetersizliği söz konusu ihtiyaçları karşılamada bir duvar olmuştur. Sanal paralar, geleneksel finans anlayışı ve para

sisteminin yetersizliğinden ötürü ortaya çıkmış bir alternatiftir (Çetinkaya, 2018: 12). Paranın dijital ortama aktarılması; ilk olarak 1980 yılların sonunda Hollanda'da gerçekleşmiştir. Akaryakıt istasyonlarının sahipleri ve lojistik ile iştigal olan kimseler, yakıt alımında akıllı kart sistemini (Ücreti akıllı karta yükleme ve ücreti akıllı kartta çekme) kullanmışlardır. Aynı yıllarda ise Avrupa'da, bankada hesabı olan insanlar ödemelerini hesabından rahatlıkla yapabilsin diye POS cihazları kullanılmaya başlanmıştır. Proton (Belçika), GeldKarte (Almanya), Chipnick (Hollanda), Mondex (İngiltere), Moneo (Fransa), Octopus (Hong Kong), Suica (Japonya) ve EZ-link gibi ürünler 1990'lı yıllarda kart temelli ve elektronik cüzdan ile işlevsel hale gelen Avrupa ve Asya bölgesinde zuhur eden e-para çeşitleridir. Teknolojinin her geçen gün daha fazla gelişmesinden finans sektörü de nasibini almış olup, Dünya dijital para konusunda toplumunda meylini görerek çalışmalarına hız vermiştir. Christine Lagarde, Avrupa Merkez Bankası Başkanı olarak yaptığı ilk konuşmasında Merkez Bankası Özel Görev Komitesini dijital para hususunda görevlendireceğini ve klasik bankacılık anlayışının önüne modern teknolojinin geçeceğini belirtmiştir (BTK, 2020: 3).Günümüze elektronik paralarına elektronik nakitler, debit kartlar ve depolanmış kartlar (e-para, e-peypal vs.) örnek verilebilir.

Elektronik (Dijital) paralarda ödemeler, tediye sisteminde ya da cep telefonu, tablet, bilgisayar gibi cihazların aracılığıyla internet üzerinden yapılmaktadır. Elektronik paralar merkezidir. Yani fiziksel paralar gibi devlet ya da devletin tanıdığı bir kuruluş tarafından üretimi yapılır, piyasaya sürülür ve işlemleri (alım-satım-transfer vs.) kayıt altına alınır. Elektronik para ile yapılan işlemlerin onayı ise Merkez Bankası tarafından gerçekleşir (Onur, 2021: 298).

Sanal Para ile finansal teknoloji kavramları arasında sıkı bir ilişki vardır. Günümüze finansal teknolojiler ile güvenlik, ödeme, sigorta, veri toplama, yatırım hizmetleri gibi faaliyetlerde bulunmak mümkündür. Finansal teknoloji sisteminde güçlü bankalar ve finansal kuruluşlar, teknoloji ile iştigal olan şirketler ve altyapı hizmeti veren şirketler yer almaktadır. Finansal teknoloji içerisinde yer alan bu etmenler, sistem içerisinde aktif bir rol oynamaktadır. Zaman içerisinde ise bir etmen diğerine dönüşebilmektedir. Mesela finansal kuruluşlar, teknolojik işlemleri daha sık kullanır hale gelmişlerdir. Ya da ileri düzeyde hizmet veren teknoloji firmaları gerek sosyal ağ gerekse e posta gibi iletişim kanallarından eşler arası ödeme alabilmektedir. Son yıllarda finansal teknoloji firmalarının sayısı her geçen gün artmaktadır. Bilhassa parekende firmaları ödeme hizmetlerini bu alanda alma konusunda

atılım göstermiştir. Sanal para birimleri, mevcut ödeme araçlarının yetersizliği, kendilerine has teknolojileri ve işlemlerinde düşük maliyete sahip olmaları kısa süre içerisinde dikkatleri üzerinde toplattı. Kaldı ki her geçen gün artan teknoloji ile beraber finansal meselelerin çoğunluğu, online olarak gerçekleşmeye başlamıştır. Zamanla da farklı sistemler geliştirilmeye çalışılmaktadır (Çetinkaya, 2018: 12).

Uluslararası Para Fonu'nun (IMF) 2016 yılındaki yapmış olduğu araştırma neticesinde sunduğu rapora göre dijital bir değer içeren varlıkların tamamı dijital para birimi olarak ifade edilmektedir. Dijital para birimleri kendi içerisinde e-Para ve PayPal gibi itibari para açısından tanımlananlar ve sanal para birimleri gibi tanımlanmayanlar olarak iki kısma ayrılmaktadır. Sanal para birimleri ise dış dünya ile bağlantısı olup, çevrilebilme özelliğine sahip olanlar ve online oyun paraları gibi dış dünya ile bağlantısı olmayıp, çevrilebilme özelliğine sahip olmayanlar olarak iki kısma ayrılmaktadır. Dış dünya ile bağlantısı olan sanal para birimleri kendi içerisinde merkezi olan ve merkezi olmayan olarak iki kısımdır. Merkezi olmayan sanal para birimleri içerisinde doğrulama sistemi şifre bilimi ile gerçekleştirilen paralar ise kripto paralar olarak adlandırılmaktadır.

Sanal Para Birimlerini taksim etmek adına kullanılan en yaygın kategorilerden bir tanesi de merkezi ya da âdem-i merkezi olmasına göredir. Çünkü çift yönlü sanal para birimlerinde geri ödenebilirlik, ihraç, sanal para biriminin istimali ve dolaşımı hususunda kendisine haiz kaideleri ve uzlaşma gibi birtakım dinamikleri vardır. Bu dinamikler ise gerek güvenli ve merkezi bir şekilde gerekse kullanıcılar tarafından dağıtık bir şekilde gerçekleşir (Çetinkaya, 2018: 15).

FinCEN (Finansal Suçları Önleme Otoritesi), sanal para birimlerini kendi içerisinde merkezi olan sanal para birimleri ve merkezi olmayan sanal para birimleri olarak genel mahiyette iki bölüme ayırmıştır; Merkezi Olan Sanal Para Birimleri, merkezi bir yöneticiye ve merkez bankası gibi işlev gören merkezi bir muhafazacıya sahiptir. Sanal para birimlerinin ihracı ve işlemlerin tescil edildiği defteri kebir sisteminin tutulması gibi sistemin yönetilmesi ile alakalı iş ve işlemler bu merkezi yönetiminin işidir. Merkezi Olmayan Sanal Para Birimlerinde ise merkezi bir yönetici söz konusu olmayıp, kullanıcıların kendisi arasında transfer imkânı sağlanan bir yapı mevcuttur. Sistemde iş ve işlemlerin yürütülebilmesi için sistemin kendisine haiz bir takım iç tüzükleri mevcuttur (Çetinkaya, 2018: 15).

Bitcoin'in ortaya çıkmasıyla birlikte sanal para birimleri artık merkezi olmayan bir yapıya dönük bir şekilde inşa edilmeye başlanmıştır. Bu tarz sanal para birimleri ise değerini merkezi sanal para birimlerinin aksine kullanıcıların dağıtık sisteme karşı güveninden alır. Günümüzde birçok sanal para birimi olduğunu görmekteyiz. Sanal paraların bu anlamda yapısını iyi bir şekilde anlayabilmemiz için içerisinde sınıflandırma yapmamız lazım gelmektedir. Çeşitli yaklaşımlar ile yapılan sınıflandırmalarda ECB'nin 2012 yılındaki rapora göre en yaygın olarak kullanılan Reel para ile kıyaslanmış olan sanal para birimlerinin taksimi şu şekilde belirlenmiştir (Çetinkaya, 2018: 14-15);

Kapalı Sanal Para Şeması içerisine giren sanal paraların reel ekonomi ile bağlantısı olmayıp elde edilen paralar, platform içerisinde mal veya hizmet alımında kullanılır. Oyun içi alımlar, buna örnek gösterilebilir (BTK, 2020: 9). Bu para ile işlem yapan kullanıcılar, platforma dahil olmak için kayıt parası öderler ve platformdaki performanslarına göre sanal para birimi kazanırlar (Çetinkaya, 2018: 14).

Tek Yönlü Akışa Sahip Sanal Para Şeması içerisinde değerlendirilen paralar, reel ekonomi ile tek taraflı bağlantılıdır. Sabit ya da değişken kur ile reel para aracılığıyla elde edilen paralar, platform içerisinde mal veya hizmet almak amacıyla kullanılır. Elde edilen paraların ise tekraren reel paraya çevrilmesi mümkün değildir (BTK, 2020: 9). Değişim koşulları ise platform sahibi tarafından belirlenir. Bu platforma Facebook Credit örnek verilebilir (Çetinkaya, 2018: 14).

İki Yönlü Akışa Sahip Para Şeması içerisinde değerlendirilen paralar, reel ekonomi ile çift taraflı bağlantılıdır. Sabit ya da değişken kur anlayışı ile elde edilen paralar platform içerisinde mal veya hizmet almak için kullanılabilirdiği gibi tekraren reel paraya da dönüşme imkânı mevcuttur. Bu kategoride değerlendirilen paraların, konvertibilitesi olan reel paralardan farkı yoktur (BTK, 2020: 9). Bu kategoriye Bitcoin'i örnek olarak verebilmemiz mümkündür (Çetinkaya, 2018: 14).

3.1.2. Kripto Para ile e-Para Arasındaki Farklılık

Pozitif piyasada kripto para (sanal para) ile elektronik para kavramları hususunda bir anlam karmaşası vardır; elektronik paradan kasıt piyasalarda mevcut bulunan dolar, avro, Türk lirası gibi para birimleri olan, işlemlerde banka hesaplamalarına gerek duyulmadan paranın değeri bilgisayar veya bir başka veri depolama cihazında depolanmış olan özellikle

internet üzeri yapılan işlemlerde kişilerin adına yapılan (hamiline yazılmış bir senet gibi) ödeme aracıdır (Doğan, 2020: 239). Bir başka deyişle elektronik para, kâğıt paraların yanında gelişmiş olan muhafazası ve transferi -ki bu sistem içerisinde fon transferi de elektronik yapılır- elektronik bir şekilde sağlanan itibari kâğıt paranın temsili halidir (Alkış, 2020: 180). Sanal para ise Linden Dolar, Bitcoin gibi piyasalarda bulunmayan ve sonradan icat edilmiş olan para birimleri olarak somut bir şekilde ele alamadığımız, fiziki bir yapısından söz edemeyeceğimiz, elektronik ticari işlemlerde kullanımı mümkün olan ve kendisine mahsus hesap birimi olan bir ödeme aracıdır. Sanal para üreticisi aynı zamanda ürettiği sanal paranın birimini de tespit eder (Doğan, 2020: 239). Bu ayırmadan sonra şöyle bir mantıksal çıkarım yapabiliriz; bütün sanal paralar, elektronik paradır. Ancak bütün elektronik paralar, sanal para değildir (Onur, 2021: 298). Yani kripto para ile sanal para, sanal olma hususunda birleşse de birbirlerinden farklı şeylerdir.

E-para ile kripto para arasında transferleri hususunda farklılıklar bulunmaktadır; aracının olmadığı zamanlarda taraflar aralarında değer takası yaparken nakit kullanmak zorundalardır. E-para sisteminde ise değer takası, mutabakatın ve takasın sağlandığı merkezi olan bir platformda gerçekleşmektedir. Bu mevzuda ise kripto paraların getirmiş olduğu en büyük yenilik; paralar değer takasını herhangi bir aracı olmadan eşler arası transfer ile sağlamaktadır. Bunu mümkün kılan ise dağıtık defter teknolojisidir (Çetinkaya, 2018: 13).

Elektronik para birimleri ve sanal para birimleri, yasal düzenleme açısından farklılık arz etmektedirler; elektronik paralar için bir yasal düzenleme söz konusu iken sanal paralarda hukuki bir düzenleme söz konusu değildir (Alkış, 2020: 180). Elektronik parayı tedavüle sokma görevi, elektronik para kuruluşlarında iken sanal para, özel kişiler tarafından da hatta kimliği belirsiz kişiler tarafından da (Doğan, 2018: 236) tedavüle sokulabilmektedir. Ayrıca sanal paraların kabulü, sanal bir topluluk içerisinde benimsenmekteyken elektronik para ise herkesçe kabul gören bir para birimidir (Doğan, 2020: 239). Ayrıca elektronik para da kripto para da olan şifreleme ve madencilik işlemleri de söz konusu değildir (Onur, 2021: 298).

Elektronik para ile sanal para, arz, denetim ve itibari değerinin garanti altına alınması açısından birbirleri ile farklılık içermektedir; elektronik para arz sabittir ve itibari değeri garanti altındadır. Fakat sanal para da arz sabit değildir. Onu çıkaran kişinin kararına göre paranın arzı sağlanmaktadır. İtibari değeri ise garanti altında değildir. Ayrıca elektronik para

denetim altında iken sanal para da herhangi bir denetim altında değildir (Doğan, 2018: 236). Elektronik paraların uygulama biçimleri debit kartlar, daha önce kendisine yüklenmiş değer ile işlemin mümkün olduğu değeri depo edilmiş kartlar ve elektronik nakittir. Günümüzde E-cash, CyberCash, Netcash, Mondex, GeldKarte, Proton, CASH, Netchex, Mini-Pay ve Millicent gibi sistemler elektronik paranın kullanım çeşitleridir (Alkış, 2020: 180).

Elektronik para ile sanal para arasında buraya kadar zikrettiğimiz farklılıklara rağmen dijitallik yönünden aynı çatı altında paylaşmaları sebebiyle sanal paranın, elektronik paranın bir nevi olduğunu diyebilmek mümkündür (Doğan, 2020: 239).

Kripto paraya sanal para yanında aynı zamanda şifre para ismi de verilmektedir. Şifre para kavramı, paranın oluşturulmasının ve iletiminin (alım, satım, transfer vb.) kriptoloji ile yapılmasına ve merkezi olmayan bir otoriteye gerek duyulmamasına dayanan bir sistemi ifade etmektedir. Kripto paraya sanal para denilmesinin sebebi ise dijital ortamda üretimi sağlanması ve dijital ortamda işlem görmesi sebebiyledir (Alkış, 2020: 180).

Kripto para biriminin en meşhuru günümüzde Bitcoin'dir. Fakat Bitcoin ilk sanal para değildir. David Chaum, DigiCash isimli ilk sanal parayı üretmiş ve bu para 1990'lı yıllarda Dünya Ekonomisinde kendisini göstermiştir. Fakat 1998 yılında iflas etmesiyle de piyasadan kaybolmuştur. Bu tanımlamalardan yola çıkarak diyebiliriz ki Bitcoin, sanal paranın bir alt türü, şifre paranın ise ilk örneğidir (Doğan, 2018: 238).

3.1.3. Kripto Para ve Özellikleri

Kripto para kavramı son zamanlarda hayatımızda sıklıkla duymuş olduğumuz buna bağlı olarak da İslam nezdinde hükmü bulunmaya çalışılan bir değerdir. Ancak bu konuda yapılan hataların başında kripto para birimlerinin hacmi en fazla olmasından ötürü tanınırlığı en yüksek olan Bitcoin'e müstakil bakarak mutlak manada kripto paraları açıklamaya çalışmaktır. Bitcoin, yalnızca kripto para birimlerinden bir tanesi olup günümüzde 20057 farklı kripto para birimi vardır. Kripto para birimlerinin hemen hemen hepsinin blockchain altyapısını kullanması sebebiyle sistemlerinde benzerlikte olsa da Bitcoin'in merkeze alınarak, kripto para birimi adı altında araştırma yapılması kanımızca yanlış bir tutumdur. Araştırma yaparken kripto para birimlerinden hangisi çalışılacaksa ayrımını yapmak önem atfetmektedir.

Kripto paralar âdem-i merkezi bir yapıya sahiptir (Canbaz & Berkun, 2021: 106). Yani herhangi bir merkezi ya da merkezi bir otoritesi yoktur; İnternet üzerindeki ağlar, temelde tek merkezli ağ, çok merkezli ağ ve dağıtık ağ olmak üzere 3 kısma ayrılmaktadır; Bir kimse şayet internet tabanlı bir sistem kurmak isterse ihtiyacına ve amacına binaen bu farklı ağ tiplerinden birini tercih etmelidir. Mesela bir kullanıcı tüm bilgilerin tek merkezde toplanıp yönetilmesini isterse bu durumda tek merkezli ağ türünü tercih etmelidir. Bu sistem diğerlerine göre yönetim açısından daha kolaydır. Fakat bu ağ tipinde merkeze yönelik bir saldırı ya da merkezde bir çökme söz konusu olduğunda tüm sisteme zarar gelme durumu hâsıl olur. Dağıtık ağ sisteminde ise ağdaki bütün bilgisayarlar eşit öneme sahiptir. Ağ üzerindeki bilgiler, tek merkezde değil ağ üzerindeki bütün node (düğüm) içerisindedir. Bu ağ tipinde nodelerin bir kısmı zarar görse bile, sistem diğer nodelerden çalışmaya devam eder. Yani sistemdeki kayıtlı bilgilerin tamamı herkeste var gibi düşünülebilir. Bu denli sistemin çökmesi, bilgilerin kaybolması ancak ana internet ağlarının yok olması ile mümkün olur ki bu da çok küçük bir ihtimaldir. Söz konusu sistemde herhangi bir değişikliğin gerçekleşmesi için salt çoğunluğun sağlanması -ki buna konsorsiyum ismi verilir- gereklidir. Yani sistem içerisinde kimse tek başına değişiklik gücüne sahip değildir. Bitcoin de burada bahsi geçen dağıtık ağ tipini kullanmaktadır (Candan & Yaşlak, 2020: 261).

Merkezi olmayan kripto paralarda iş ve işlemler kullanıcılar tarafından gerçekleştirilir. Bu platformun kullanıcı grubu bir de taraf grubu vardır; Sanal para platformunda, yeni bir sanal para icadında bulunan kimse bir sanal para şeması oluşturup altyapısını hazırlar. Kimi zamanda kurucu kimliğini kamuoyunda gizleyebilir. Bitcoin'in kurucusu için bu örneği verebiliriz (Çetinkaya, 2018: 16).

Kripto paralar, Türk Lirası, Dolar, Euro vs. gibi basılı paralar olmayıp, bilgisayar üzerinde kayıtlı haldedir ve şifreler aracılığıyla sanal cüzdanlara konulup yine şifreler aracılığıyla sanal cüzdandan çıkışı sağlanabilir. Bu paralara, kripto denilmesinin bir diğer sebebi de budur. Kripto paralar ile aynı geleneksel paralarda olduğu gibi kişi/kişiler veya kurum/kurumlar, kripto parayı kabul edenlerden mal ve hizmet alımında bulunabildiği gibi ödeme de alabilmektedir. Kripto paraların değeri arz-talep dengesine göre belirlenmektedir. Yani bir madeni para gibi içsel değeri ya da bir kâğıt para gibi itibari değeri söz konusu değildir. Kripto para sahipleri, kripto paraları bir emtia gibi ya da takas işlemlerinde kullanarak onun değerini belirlemektedir (Çetinkaya, 2018: 13).

Kripto para formlarında para alımı ve satımı yapma işi, herkes tarafından gerçekleştirilebilmektedir. Kripto para oluşturan ve kripto para sahipleri, devlete bir vergi ödemeksizin sahip oldukları kripto paraları değerlendirebilmekte ve kripto paraları ile mali bağımsızlık kazanmaktadırlar. Kripto paralar, serbest piyasa kurallarının geçerliliğinden, engelsiz internet erişiminden ve vatandaşların eğitilmiş olmasından bir hayli etkilenmektedir (Alkış, 2020: 183).

Kripto para sistemindeki kilit nokta gizlilik ve şifredir. Günümüzde kripto paraya yönlendirilen en büyük eleştirilerden bir tanesi hackerler tarafından hesapların çalınabilmesi ihtimalidir. Kripto para platformunda güvenlik açısından tek şifre fonksiyonu işlevseldir ve adresler arasındaki işlemlerin tamamı herkese açık bir şekilde gerçekleşir. Katılımcıların kimlikleri ise rumuz ya da takma ad dediğimiz isimler ile saklanmıştır. Bu şekilde sistem içerisindeki kullanıcılar görülmekte fakat gerçek kimliklerine ve cüzdanlarına ulaşmak ise güçleştirilmiş olur. Satıcılar ve kripto para üreticileri kendi şifreleri ile sahip oldukları kripto para miktarlarını transfer edebilirler. Bitcoin'in transfer edildiği yeni sahibi ise kendi şifresini oluşturarak transfer edilen kripto paranın sahibi olur (Alkış, 2020: 184).

Kripto para birimlerinde işlem onaylandıktan sonra kaydı elektronik olarak tescil edilir. Kayıt yeri olarak ise blockzincir kullanılır. Daha sonra uzun bir şekilde üzerinde duracağımız blockzincir teknolojisini anlamamızın kolaylaşması açısından bir muhasebe sistemi gibi düşünmemiz yerinde olacaktır. Blockzincir, sistem içerisindeki bütün bilgileri içerir ve herkesin ulaşabileceği bir şekilde kaydı gerçekleştirir. Kripto para sisteminde node ismi verilen ağ düğümleri ise ödemeleri onaylama işini gerçekleştirmektedir (Karaoğlan vd., 2018: 16).

Kripto paralar, şifreli bir koddan ibaret olup herkes tarafından da benimsenmemiştir. Bu denli borçlu ve alacaklı arasındaki ilişkide kripto paranın kabulü konusunda kimse zorlama yapamaz (Onur, 2021: 299). Ayrıca yasalara baktığımızda (birkaç ülke haricinde) kripto parayla alakalı herhangi bir düzenleme ya da statü belirlemesi bulunmamaktadır. Bilhassa devlet içerisinde hiçbir kurum söz konusu para çeşidi ile ödemeler kabul etmemektedir. Kripto paranın bu durumu belirsizliğe yol açmakta ve hakkındaki spekülasyonları arttırmaktadır. Kripto paranın hiçbir kamu müdahalesinden etkilenmemesi (Alkış, 2020: 184) ve merkezi bir yapıya sahip olmaması nedeniyle piyasadaki aşırı dalgalanmalarına engel olunamamaktadır. Bu denli kar ve zarar tahmini önceden

yapılamamaktadır. Değeri arz-talep ilişkisinden meydana gelir (Onur, 2021: 299). Kripto para sisteminde şayet herhangi bir hak ihlali söz konusu olursa tüketici koruma kanunu bu platformda yetkisizdir ki, kripto para birimleri henüz piyasada yeni yeni kendine yer bulmaya çalışmaktadır. Kaldı ki kullanıcılar arttığı zaman sistem içerisindeki sorunlar ve riskler artış gösterecektir. Bu anlamda sistemde bilinmeyenli birçok risk söz konusudur diyebiliriz (Alkış, 2020: 184).

Kripto para, bağımsız bir yapıya sahip olmasından mütevellit (yani ne bir devlete ne bir kuruma ne de bir kuruluşa bağlı) ne manipülasyonlardan ne de enflasyondan etkilenmez. Kripto paranın bir aracı kuruma ihtiyaç duymamasından dolayı (Onur, 2021: 299) işlemlerde maliyet minimum seviyede olup, zaman konusunda da tasarruf sağlanır. Mesela transfer işleminde parayı kullanıcı hesabından diğer kullanıcı hesabına direkt iletir. Kripto para sisteminde özgürce işlem yapma olanağı mevcuttur. Çünkü bu sistem içerisinde hesaplar tamamen gizli olup herhangi bir üçüncü taraf olan kurumların ya da kuruluşların belirlemiş olduğu kurallar yoktur (Alkış, 2020: 184). Platform içerisinde 7/24 işlem yapma özgürlüğü vardır (Karaoğlan vd., 2018: 17). Ayrıca iş ve işlemlerin aracısız olarak maksimum güvenlikte olması (Canbaz & Berkun, 2021: 104), her işin takip edilebilir olması ve dağıtık defter teknolojisinin kullanılması yatırımcıların kısa zamanda ilgisini çekmiş ve kripto para platformu geleneksel aracı kurumları geride bırakmıştır. Bu alandaki işletmeleri ise değişiklik yapmaya zorlamıştır. Aynı zamanda kısa zamanda kâr anlamında yüksek gelir sağlaması ile de kullanıcılar açısından ayrı bir cazibe yakalamıştır (BTK, 2020: 9).

Günümüzde kripto paranın emtia ya da para ya da menkul kıymet olduğu hususunda ciddi bir tartışma vardır. Ancak kripto paranın mahiyetini incelediğimizde hiçbir gruba dahil edemediğimizi görmekteyiz. Mesela “*kripto para, emtiadır*” desek; devlet tarafından denetlenen ve düzenlemesi yapılan bir finansal kurum/kuruluş çatısı altında kripto parayı görmemiz gerekir. Ancak kripto para merkezi olmayan, özgür para transferine imkân veren ve devletin müdahalesinden uzak bir yapıya sahiptir. Yani emtia olması düşünülemez. Ya da “*kripto para, paradır*” desek; geleneksel paranın işlevlerinden ve gereklerinden bazılarına ters düşen yapısı ve teknolojisi ile açmazları-bilinmezleri çok fazladır. Bu denli para grubuna da girmesi düşünülemez. “*Kripto para, yatırım aracıdır*” desek; ülkemizde ve diğer ülkelerde “*Thodex*” örneğinde olduğu gibi güvenli bir platforma sahip değildir. Dolandırıcılık kapısının her zaman açık olduğu bir yapıya sahiptir. Bu denli bu derece gri noktası bulunan kripto paranın hangi gruba dahil edileceği bir tartışma konusu olup,

Müslüman camia tarafından temkinli yaklaşılması gerekmektedir (Canbaz & Berkun, 2021: 103).

Kripto paraların ortaya çıkmasında rol oynayan bir numaralı etken olarak 2008 yılındaki küresel kriz gösterilmektedir. Krizden sonra 2008 yılında Satoshi Nakamoto rumuzlu kişi/kişiler “*Bitcoin: A Peer-to-peer Electronic Cash System*” adlı makaleyi yayınlamış ve kripto paraların birçoğunun dayandığı altyapı olan Blockchain ile kripto paraların sistemi anlatılmıştır (Canbaz & Berkun, 2021: 103-104). Krizin neticesinde merkez bankalarına ve finans kuruluşlarına güven azalmış olup ABD doları ve Euro gibi rezervi güçlü olan paralara bir alternatif olarak kripto paralar inkişaf etmiştir. Transfer imkânına sahip olan kripto paralar, günümüzde fiziki para gibi mal ve hizmet alımında kullanılmaktadır (BTK, 2020: 5).

Wiley Brand’e göre 2008 yılındaki mali kriz ile 1929 yılındaki Büyük Buhran benzerlik göstermektedir. 1929 yılındaki Büyük Buhran’dan kurtulmak için Merkez Bankaları, para basma eylemine girişmiştir. Ancak bu durum, para piyasasının dengesinin bozulmasına neden olmuştur. Satoshi, benzer bir sıkıntının yaşanmaması için mevcut para düzeninden farklı bir para anlayışının var olması ile bu sıkıntıdan sıyrılmasının mümkün olduğuna inandı. Bunun içinde kripto para anlayışını Bitcoin ile ortaya koydu. Ayrıca Satoshi, e-ticarete yaşanan sıkıntıların ve işlem maliyetlerinin düşmesi için de bir sistemin var olması gerektiğine inanmaktaydı. Bitcoin’den sonra dünya, kripto para varlıkları üzerine tartışmaya başladı ve neticesinde birçok kripto para çeşidi ve token basıldı (Canbaz & Berkun, 2021: 104).

3.1.4. Kripto Paraların Arzı

Kripto paraların arzı, kurulduğu zaman itibariyle belirlenmiş olup herhangi bir müdahale ile değiştirilmesi mümkün değildir. Mesela Bitcoin, 21 milyon olarak maksimum arzı belirlenmiştir. Bitcoin haricinde üretilen diğer kripto para cinslerine, alternatif coin manasına gelen Altcoin (Alkış, 2020: 182) ve türev kripto paralar (Karaoğlan vd., 2018: 16) ismi verilmektedir. Bitcoin haricindeki kripto paralara alternatif coin denilmesinin sebebi; Bitcoin, dijital para birimlerinin üretilmesi konusunda yol gösterici mahiyette işlev görmüştür. Piyasada mevcut altcoinlerin tamamına yakınının sistemi, birbirleri ile hemen hemen aynıdır. Bu nedenden ötürü kripto para ekosistemi tarafından söz konusu altcoinlere sıcak bakılmamaktadır ve bunlar altcoin mezarlığına gitmektedir (Alkış, 2020: 182).

Kripto para birimleri, fiziksel paralardan farklı olarak piyasaya sürülmesi hususunda merkezi bir kurum/kuruluşa ihtiyaç duymaz (Onur, 2021: 299) ve para basılması hususunda hükümet şayet uygun görürse merkez bankaları ek para basma eğilimine girebiliyorken kripto paraların miktarı-zamanlaması kuruluş esnasında belirlenir ve bir daha değişmez. Yani para arzı sınırlıdır. Kripto paranın sahibinin izni haricinde kripto paralara el konulamaz (Canbaz & Berkun, 2021: 106). Avrupa Merkez Bankası'nın yapmış olduğu değerlendirmeye göre kripto paralar regülasyona tabi olmayan dijital para formatının sanal para kısmına girmektedir (BTK, 2020: 9).

Kripto para arzının gerçekleşmesi için madenci (mining/miner) ismi verilen kimseler, kripto para platformunda bir takım matematiksel problemleri çözmesi gerekir. Bu işe ise madencilik ismi verilir. Yasal anlamda ise madencilik yapmak hususunda problem teşkil eden bir durum söz konusu değildir (BTK, 2020: 9). Madenciler, kripto para üretiminde yüksek güce sahip işlemciler (CPU), ekran kartları (GPU), madencilğe özel üretilmiş araçlar (ASIC) vs. gibi yazılımların kullanım yeteneğine sahiptirler (WBG, 2018: 25). O denli her isteyen kimse Bitcoin sisteminde madencilik yapamaz. Bitcoin elde etmenin yollarından biri olan madencilik haricinde kripto para sahibi olmak isteyen kimseler, geleneksel paraları ile kripto para borsalarından kripto para satın alabilirler (Doğan, 2018: 238). Zira kripto para sisteminde bilhassa hacker saldırılarından ötürü korunma hususunda şifreleme ve güvenlik önlemleri bir hayli önem arz etmektedir (Alkış, 2020: 183). Kripto para birimlerinin arz süresi birbirinden farklılık teşkil etmektedir. Mesela meşhur kripto para birimlerinden olan Bitcoin'in arzı 10-60 dakika arası azalan bir fonksiyon ile gerçekleşirken son zamanlarda popülerlik kazanan Dogecoin'in arzı 1 dakikada bir, Litecoin'in ise 2,5 dakikada bir, negatif faiz yapısına sahip olan Freicoin, harcaması olmayan paranın azaldığı para anlayışına sahiptir. Ethereum sistemi ise zincire 15 saniye de bir eklenme gerçekleştirmektedir (Onur, 2021: 301).

Âdem-i merkezi sanal para birimleri, madencilere ihtiyaç duymaktadır. Madenciler, platform içerisinde işlemlerin takibini ve teyidini sağlamak adına bilgisayar sürecine dâhil olmak zorunda ve işlemleri blockzincire dâhil etmelidir. Ayrıca kripto para platformunda cüzdan sağlayıcıları mevcuttur; platform içerisinde yapılacak iş ve işlemlerin doğrulanmasında, başlatılmasında, yapılan işlemlerin geçmişlerini görmeye ya da kullanıcıların anahtar şifrelerinde kullanılmak üzere sanal cüzdan hizmeti verilir (Çetinkaya, 2018: 16).

Kripto paraların kullandığı blockzincir teknolojisinde, uzlaşma protokolü olarak proof of work kullanılır. Sistem içerisinde enerji tüketimi fazla olmakla birlikte üst düzey pahalı bilgisayar ve ekipmanları kullanılmak zorundadır. Çünkü madenciler tarafından, blockzincir içerisindeki her bir düğümdeki veri, her işlem sonrası tutarlılığı kontrol edilir (Onur, 2021: 301).

3.1.5. Kriptoloji ve Blockchain Teknolojisi

Kripto para ile alakalı iş ve işlemlerin tamamı, 2009 yılından beri blockchain teknolojisine dayanmaktadır. Blockchain teknolojisi, en basit haliyle bir açık kayıt defterdir. İnternetteki veriler bu açık kayıt deftere kayıt olunmaktadır. Bu bilgiler ise şifreli bir şekilde veri zincirleri ile birbirine bağlanır. Daha sonra ise bloklar halinde birleştirilir (BTK, 2020: 10).

Blockchain sisteminde işlem adı verilen ve nakit ya da menkul kıymet ile alım-satım, borçlanma, takas gibi piyasa hareketi, yapılan işlemin sistem tarafından kaydının ve korumasının sağlanması ve yapılan işlemin yine sistem tarafından kontrol altında tutulması sistemin ana unsurlarını ifade eder. Aynı zamanda bu ana unsurlar bize sistemin işleyişi hakkında da bilgi verir (Onur, 2021: 300).

Blockchain teknolojisi, işlemlerin şifrelenmiş bir şekilde takip edildiği dağıtık bir veri tabanına sahiptir. Bu teknolojiye her kullanıcıda şifre gibi gizli tutulması gereken bir özel anahtar bir de diğer kullanıcılar ile paylaşılan, blok zincirlerinde saklanan ve şifrelenerek üretilmiş olan adreslere tekabül eden bir genel anahtar vardır (Doğan, 2018: 237). Herkes ile paylaşılan anahtar şifreleme yöntemi iki kez harcama yapma problemini ortadan kaldırmaktadır. Bu bilgiler ışığında örnek olması ve kafamızda bu sistemin daha netleşmesi açısından Blockchain teknolojisinde bir para transferini basit bir şekilde anlatmaya çalışalım; sanal parayı alacak kimse, para sahibine kendisine verilen genel şifreyi göndermesi ile işlem başlar. Sonra paranın, bir algoritmanın dijital imzası ile transferi gerçekleşir. Her para bir adres yani bir genel anahtar ile ilişkilendirilmiştir. Bu anlamda söz konusu teknolojiye para transferi, paranın bir adresten diğerine değiş tokuşudur. Bu sistemde bütün işlemler izlenebilirdir ama işlemi yapan kimselerin kimliğinin bilinmemesi sağlanır (Pilkington, 2020). Elbette bu durumun çeşitli yasa dışı problemlere sebebiyet vermesi muhtemeldir.

Blockzincir teknolojisinin tabiri caiz ise çakmasını yapmak mümkün olmadığı gibi (Onur, 2021: 300) kodlanmasından ötürü blockchain platformunda oluşturulan blokların değiştirilmesi ya da silinmesi teorik olarak mümkün olsa da pratikte imkansız yazan bir durumdur. Çünkü şayet bir kimse bir zincirdeki veriyi değiştirmek istese o zincirin en başındaki bloğa kadar gitmek zorundadır ki, bu durum amelde imkânı olmayan bir durumdur; blockchain sistemi son derece güvenli bir sistemdir. Sisteme dışarıdan bir saldırının başarılı olabilmesi için sistemdeki blokların %51'nin aynı anda değişmesi lazım gelir -ki buna %51 saldırısı ismi verilir (Onur, 2021: 302)-. Ancak bu günümüzdeki bilgisayarların ya da önümüzdeki zamanlarda çıkacak olan kuantum bilgisayarların bile yapabileceği bir iş değildir (BTK, 2020: 10). Ancak ilerleyen zamanlarda bu saldırının mümkün olması durumunda sistem üzerinde çifte harcama gibi birçok problem zuhur etmesi muhtemeldir; platformda sanal para işlemi yapıldıktan sonra minerlar tarafından gerçekleştirilen işlemler, platformdaki %51'lik güce sahip olanlar tarafından geri çevrilmesi ile çifte harcama ortaya çıkabilir (Onur, 2021: 302-303). Ya da gerçekleşen bir işleme mani olma anlamında %51'lik gücün doğrudan karşıabilmesi ayrı bir sıkıntıdır.

Blockchain sisteminde üretim, bir bloğun dolması ve bir sonraki bloğun eklenmesi ile mümkün olmaktadır. Yeni eklenen blok içerisinde bir önceki bloğun özeti, rakamlar aracılığıyla tutulur (Onur, 2021: 301).

Blockchain ismi verilen teknoloji aslında kendi kendini denetleme özelliğine sahip olan bir dijital değer ekosistemi ya da küresel işlem defteri olarak tanımlanabilir. Bu dijital değer ekosistemi, bir varlığı ıslak imza olmadan ve elden ele geçirmeden güvenli bir şekilde muhafazayı ve transfer etmeyi sağlar. Ayrıca bu teknolojinin para ve finans sistemleri haricinde merkezi kaydı gerektiren birçok alanda kullanımı mümkündür (Doğan, 2018: 236).

Blockchain teknolojisi, kimileri tarafından defter-i kebîr olarak isimlendirilmişse de aslında kullanılan sistem, defter-i kebîr sisteminden farklıdır. Blockchain teknoloji sistemi, defter-i kebîr sisteminde olduğu gibi tek bir merkezi kayda sahip değildir. Bu teknolojide sistemi kullanan bütün üyelerde, kayıtların tamamı blok zincirler şeklinde vardır. Bu sistem, bozulmalara yönelik geliştirilmiş olan teknolojidir (Doğan, 2020: 240).

Blockchain teknolojisi, dijital bir kayıt deposu görevi de görebilmektedir. Bu anlamda en büyük özelliği ise âdem-i merkezi bir doğrulama sistemine sahip olmasıdır. Böylelikle blockchain teknolojisinin, sadece kripto para üretiminde değil seçimlerin

gerçekleştirilmesi, finansal verilerin saklanması, menkul ya da gayri menkul satışların bilgilerinin depolanması, doğum ve ölüm evraklarının tutulmasına kadar birçok alanda kullanım (saklama- yönetme- denetleme) imkânı mevcuttur. Bireysel kullanıcılara dijital kimliği ile ciddi bir kontrol imkânı sağlamaktadır (BTK, 2020: 11). Günümüzde çoğunlukla kripto paralar için kullanılan blockchain sayesinde kripto paralar cep telefonu, bilgisayar ve flash bellek gibi depolama araçlarında muhafazası sağlanabilir.

Blockchain sisteminde aracıya hacet olmadığı gibi yukarıda ifade edildiği üzere son derece güvenli ve şeffaf bir sistem kullanıcılarına sunmaktadır. Ayrıca işlem maliyetlerinin hacminin az olması, işlem sürelerinin kısa olması ve transfer işlemlerinin anonim olması kullanıcılar açısından cazibe noktası oluşturmuştur. Ayrıca pozitif bankacılık sisteminde merkezi olmayan bir doğrulama sistemine sahip olması da onu iyi bir alternatif haline getirmektedir (Hardle vd., 2019: 18).

Blockchain platformunda kullanılan açık kaynak kodlu programlar, yapılan işlemleri zaman bakımından ardışık olarak dizer. Platform içerisinde yapılan işlemlerin muhafazası ise bloklar sayesinde gerçekleşir. Her işlem bloklar içerisinde ardışık olarak dizilir. Görünüm olarak zinciri anımsatan bu manzara sebebiyle blockzincir ismini sistem almaktadır (Onur, 2021: 300).

3.1.6. Dağıtılmış/Dağıtık Defter Teknolojisi

Dağıtılmış defter teknolojisinin en önemli özelliği, merkezi olmayan bir yapıya ve bir ağ üzerinde çeşitli noktalarda birden fazla veri tabanına sahip olmasıdır. Düğüm/Node olarak isimlendirilen birden çok sunucu içerisinde veriler muhafaza edilir. Her düğüm bir muhasebeci/ bir müşavir mantığındadır. Dağıtık defter teknolojisi, ağın farklı noktalarında bulunan değiştirilmesi imkansız yakın bilgileri doğrular, toplar ve eriştirir teknolojik altyapıya ve protokollere sahiptir (BTK, 2020: 11). Kontrol mekanizması ise karışık bir algoritma ile sağlanmaya çalışılır.

Dağıtık defter teknolojisinde yapılan işlemlerin tarihi, saati ve detayları işlem üzerine damgalanır. Bu şekilde işlemin yapıldığı zamana yönelik net bir şekilde bilgi verebilir. Dağıtık defter teknolojisinde yapılan işlemlerin tamamı, herkes tarafından izlenebilir (BTK, 2020: 11).

Dağıttık defter teknolojisinde, bir uzlaşma mekanizması vardır. Bu mekanizmanın amacı düğümlerdeki bilgileri çoğaltmaktır. Sistem içerisindeki her bir işlem düğümlerde onaylanır ve uzlaşma sağlanır. Uzlaşma sağlanmayan bilgiler ise iletişim ağına yönlendirilir. Sistemdeki her bir işleme, zaman damgası vurulur. Zaman damgaları ise düğümlerdeki çoğaltılan tarihsel defterlere kaydedilir. Tarihsel defterlere, herhangi bir makineden erişim mümkünatı vardır. Ancak değiştirilmesi mümkün değildir. Bu nedenle sistem denetlenebilir ancak değiştirilemez. Yani güvenlidir (BTK, 2020: 12).

Sistem içerisinde koordine, kontrol ve denetim unsurlarının tamamı, merkezi bir yapıdan uzak olması sebebiyle kullanıcılar tarafından gerçekleştirilmektedir. Dağıttık defter teknolojisinde; defter bilgilerinin dijital olarak kaydının tutulması, sistem içerisinde yapılan işlemlerin tek bir merkezde toplanmaması, uzlaşma mekanizması ve iletişim-işlem gizliliğindeki kullanılan şifreler şeklinde sistemin 4 ana sütunları olarak karşımıza çıkmaktadır. Dağıtılmış defter teknolojisinde ödemelerin, merkezi olmayan bir sistem ile yapılabilmesi mümkündür. Kripto paralar için dağıtılmış defter teknolojisi, bu hizmeti sunmaktadır. Geleneksel ödeme sistemlerindeki defter-i kebir sisteminin yerini almıştır (BTK, 2020: 14).

3.1.7. İspat Yöntemleri

Proof of Work (İş İspatı)

Proof of Work Protokolü (PoW), ilk olarak Cynthia Dwork ve Moni Naor adlı bilgisayar uzmanları tarafından, 1993 yılında bir makale kaleme alarak tanıtıldı. Sene 1999 olduğunda ise Markus Jakobsson ve Ari Juels adlı araştırmacıların yoğun çalışmaları ile literatür içerisinde anılmaya başlandı. Başlangıçta Proof of Work sistemi, bir sistemin işlemesine engellemek amacıyla yapılan siber saldırıların ve e posta yoluyla gönderilen spam mesajların önlenmesi amacıyla kullanılan bir hizmetti. 1990'lı yıllarda bilhassa DDoS saldırıları olmak üzere bilgisayarlarda ciddi hasarlara neden olan virüs gibi yazılımlardan korunmak amacıyla kullanıldı. 31 Ekim 2008 yılına gelindiğinde ise daha önce kullanıldığı şeklin tamamen dışında bir görev ile “*Bitcoin: Eşler Arası Elektronik Nakit Sistemi*” adlı makalede Satoshi Nakamoto rumuzlu biri/birileri tarafından anlatıldı; güvenli bir ödeme sistemine ve kripto paranın üretimine yardımcı misyonuna sahip oldu (“Btcturk”, 2020).

PoW sisteminin çeşitli avantajlarının ve dezavantajlarının olduğunu öne süren kimseler mevcuttur;

Merkezi otorite olmadan bir para birimi ve ödeme merkezi oluşmasında Proof of Work önemli bir etmendir; ağdaki güvenliğin sağlanabilmesinde hesaplama gücü (ağ içerisinde yer alan işlemcilerin yapabildiği deneme sayısı ve doğrulama gücü) kilit noktalardan bir tanesidir. Ağdaki güvenlik ancak %51 saldırısı ile tehlikeye girebilir ki bu durum oldukça güç bir durum olup bu da Proof of Work Protokolü sayesinde. Hesaplama gücü ile PoW, güvenlik anlamında avantajlı gözükse de bu durum tekelleşme sorununu da getirmektedir. Sistem içerisinde yüksek işlemci gücüne sahip olan, sistemde en çok söz hakkına sahip kimsedir. Aslında PoW sisteminin merkezsizlik özelliği, sistem içerisinde en fazla hesaplama gücüne sahip olanın, en fazla söz hakkına sahip olmasıyla tehlikeye girmektedir. Mesela 2017 yılında Bitmain, yönetiminde bulunan Bitcoin madencilik havuzunda, sistemin %45'ine kadar ulaşmıştır ("Btcturk", 2020).

PoW, yüksek işlem gücüne ihtiyaç duymasından mütevellit yoğun enerji tüketimine ihtiyaç duymaktadır. Bu durum ise kaynakların sorumsuzca kullanılması manasına gelmektedir ("Btcturk", 2020).

PoW Protokolü, günümüzde Bitcoin başta olmak üzere kripto paraların birçoğunda kullanılmaktadır. PoW Protokolünün daha iyi anlaşılması adına Bitcoin sistemindeki görevini anlatmaya çalışalım; Bitcoin sistemi içerisinde iş, transfer bilgilerini ve bir önceki blok özetini içeren bir blok, hash özetleme fonksiyonu ile hedef özet formatına ulaşılması problemi iken ispat ise bu problemin 10 dakika içerisinde çözülmesi işlemidir. Madenci ismi verilen kimseler söz konusu problemi çözmek için önceki hash özeti, bloka eklenecek transfer bilgilerini ve "nonce" değerini kullanır. Bu işlemin sonunda sistem başında belirli adette 0 (sıfır) bulunan özet formata ulaşılmaya çalışılır. Söz konusu işlemde önceki hash özeti ile transfer bilgileri sabit değerlerdir. Madenciler, amaçladığı hedef özete nonce değerini değiştirerek varmaya çalışır (Candan & Yaşlak, 2020: 267).

Şayet bir kimse bir blok içerisinde şayet değişikliğe gitmek isterse söz konusu ve ondan sonraki bloklar ile alakalı bütün problemleri çözmesi gerekir. Bu durum ise ancak ağ içerisinde bulunan toplam işlemci gücünün çoğunluğunu elde bulundurmak ile mümkün olabilir ki matematiksel olarak bu durum muhaldir. İş ispatının temel amacı ise bu tür manipüleleri engellemeye çalışmaktır (Candan & Yaşlak, 2020: 267).

Proof of Stake (Hisse Kanıtı)

Proof of Stake (Hisse Kanıtı-PoS), Proof of Work (PoW) sisteminin bir alternatifi olarak Sunny King ve Scott Nadal tarafından yayımlanan bir makale ile tanıtılan ve sunulan bir ispat yöntemidir (“Btcturk”, 2020). PoW adlı sistemin aksine tam bir doğa dostu olan PoS sistemini ilk kullanan kripto para birimi 2012 yılında ortaya çıkan Peercoin olmuştur; PoW sisteminde kullanılan üst düzey elektrik tüketimi, PoS ile ortadan kaldırılmaya çalışılmaktadır. Sistem, bloğu çözümledikten sonra bloğa değil dijital varlık sahibine odaklanmaktadır (“Bitpanda”, 2021). PoS sistemi içerisinde yer alan kripto para birimlerine ve blokzincir teknolojilerine PoS Coin ismi verilir (“Bitlo”, t.y.).

Sistemde sunucu görevini üstlenmek isteyen kimselere “*Validator/Onaylayıcı*” ismi verilir. Onaylayıcı, sistemdeki işlemlerin aksamadan yürümesi için teminat olarak sahip olduğu sistemde kullanılan kripto paralarından bir kısmını kitler. Bu işleme “*staking*” ismi verilir (“Btcturk”, 2020). Bu işlem, aslında sistemde yanlış işlemlerin onaylanmasını engellemek amacıyla vardır. PoS, bu şekilde işlemlerin daha güvende olacağını düşünmektedir; sistem, blok eklenmesi karşılığı alınacak ödülün, teminat olarak verilen miktardan daha az olması ile bu süreci yönetmektedir (“Bitpanda”, 2021).

Proof of Stake sisteminde, hesaplama gücü yerini sermaye gücüne bırakmaktadır; ekipmandan ziyade kripto varlığa sahip olmak daha önemlidir. Ancak burada onaylayıcının tekelleşmemesi de önemlidir (“Btcturk”, 2020). Bu nedenle yeni bloğun onaylayıcısını seçmek için PoS, her ağa has olan algoritmalarını kullanır. Algoritmanın çalışma mantığında, kripto para yaşına bakmak ve rastgeleleştirme vardır. Kripto para yaşına bakma, yeni bloğun onaylanmasında kullanılmayan kripto paralara bakma (kilit paralara bakma) manasına gelmektedir; kullanıcı ne kadar uzun süredir onaylama işleminde görev almadıysa yeni bloğun onaylayıcısı olması şansı o derece yüksektir. Rastgeleleştirme işleminde ise algoritma, onaylayıcılar arasından en fazla parasını kitleyenlere ve en düşük hesaplama gücüne sahip kimselere bakar (“Bitpanda”, 2021).

Kilit paradan kasıt, başka bir hesaba transferi ve alım-satımda kullanımı mümkün olmayan kripto para manasına gelmektedir. Kilit paranın transfere hazır hale gelmesi için kilidinin kaldırılması gerekir. Onaylayıcı istediği zaman bu kilidi kaldırma yetkisine sahiptir. Ancak onaylayıcının daha önceden yaptığı onaylamaların doğruluğunun kontrolü için transfer yasağı, kilidin kaldırılmasından bir müddet sonra kalkar (“Bitpanda”, 2021).

PoS, kullanıldıkça farklı versiyonları geliştirilmeye başlanmıştır. Delegated PoS (yetkilendirilmiş hisse kanıtı) ve Leased PoS (kiralanmış hisse kanıtı), bu versiyonlarda akla ilk gelenlerdir (“Bitpanda”, 2021). Delegated PoS (dPoS) sistemi, PoS doğrulama işlemleri arasında en merkezsiz olan olarak kabul edilir. Bu sistemde temel amaç platform içerisinde en fazla kripto para birimine sahip olan kimsenin, söz sahibi olmasını sağlamaktır. Bu işlemi ise “sosyal itibar sistemi” ismini verdikleri bir yöntem ile gerçekleştirmektedir; onaylayıcı olmak isteyen kimse, cüzdanındaki kripto para varlığını, başka bir kullanıcıya delege eder. Delege edilen miktar, delege edilen kimsenin mal varlığı olarak görülür. Ancak cüzdandan transfer imkânı yoktur. Böylece delege edilen kullanıcının sözü platformda artar. Platformda bir kimse, ne kadar delege alırsa o derece sözü geçerli olur ve kazancı artar. Kazanç ise hisseleri oranında delegeler ile paylaşılır. Leased PoS (LPoS) sisteminde, kullanıcılar cüzdanlarında bulunan kripto paraları kiraya verme imkanına sahiptir. Kiraya verilen kripto paralar, hesapta halen görülmeye devam eder. Ancak bu kripto paralar ile alım-satım, transfer gibi işlemler yapılamaz. Kripto paraların kiraya verildiği kullanıcı ise madencilik işlemlerinden böylece daha fazla kazanç sağlar. Kazancını ise ortakları ile hisseleri oranında paylaşır. Kiraya verme işlemi yapan kullanıcı istediği anda kira işini sonlandırıp başka kullanıcıya kiraya verme işlemi yapabilir. Bu sistemin amacı, sistem içerisinde küçük hacimli kripto paraya sahip olan kullanıcıları, sistem içerisinde aktif hale getirmektir. LPoS sisteminde, en çok bilinen kripto para birimi Waves’tir (“Btcturk”, 2020).

Bir onaylayıcının stake işlemi gerçekleştirebilmesi için işlem yaptığı kripto para biriminin belirlediği ölçüde en az kripto para birimi kitlemesi gerekiyor. Bu ölçü kripto para platformlarında farklılık arz etmektedir. Bu durum kripto para platformlarının ödül mekanizmasının nasıl işlediği ile alakalı bir durumdur. Mesela Ethereum 2.0 sisteminde en az 32 Ethere sahip olmak gerekir (“Bitpanda”, 2021).

Pos sisteminde sermaye büyüklüğü önemsenen konuların başında gelmektedir; bir onaylayıcının sistemde ne kadar fazla kilit parası varsa bir sonraki onaylama işlemi yapması o kadar yüksek ihtimaldir. Bu durumu kullanıp avantaja çevirmek isteyen kullanıcılar vardır. Kullanıcılar, ortak bir stake havuzu yaparak kazanacakları ödülü arttırmaya çalışmaktadırlar. Günümüzde oldukça stake havuzu bulanmakla beraber bu havuza katılım şartları farklılık arz etmektedir; kimisi aylık belli bir ücret alırken kimisi ise kimin fazla kripto parası varsa onu havuza kabul etmektedir (“Bitpanda”, 2021).

PoS sistemi, PoW sistemine göre daha avantajlı yönlerinin olduğunu iddia edenler mevcuttur;

PoS sistemi, PoW sistemine göre %51 saldırısından korunmada daha güvenlidir. PoS sisteminde, %51 saldırısı yapmak için saldırı yapılacak kripto para platformunda kripto paraların %51'ne sahip olmak gereklidir. Bu da oldukça pahalı bir işlemdir. Örneği PoS sisteminde olan Cardano adlı kripto paraya %51 saldırısı yapmak istense 25.140.107.194,32 Amerika Doları ihtiyaç duyulan para olacaktır (“Bitpanda”, 2021).

PoS sistemi, PoW sistemine göre yeni blok üretiminde enerji tasarrufu bakımından daha ileri seviyededir. Bu nedenle PoS sistemi, çoğu platformda doğa dostu olarak nitelenir (“Bitpanda”, 2021).

PoS sistemine katılım için tek gerekli olan şey, belli bir miktarda kripto paraya sahip olmaktır. Bu anlamda katılım, PoW sistemine göre daha kolaydır (“Bitpanda”, 2021).

PoS sistemi, PoW sistemine göre daha kolay para kazanma imkânı sağlar. Şayet bir kimsenin belli bir miktar kripto para birimi var ise ve bunu onaylayıcısı olmak istediği platforma kitlerse sahip olduğu kripto para birimini kısa zamanda ciddi miktarlara ulaştırabilir.

PoS sisteminin yukarıda zikrettiğimiz avantajlı yönlerinin yanında dezavantajlı yönlerinin olduğunu iddia edenler de vardır;

PoS sisteminde kitlenen paranın trade işlemlerinde kullanılması devre dışı kalmaktadır. Günlük al-sat işlemlerinden para kazanan bir kimse için bu durum kısıtlayıcı bir durumdur (“Bitpanda”, 2021).

PoS sistemi, PoW sistemine göre çok yeni bir program olup açıkları halen bulunup kapatılmaya çalışılmaktadır. Bu durumda olumsuz durumlara sebebiyet verebilme ihtimalini ortaya koymaktadır (“Bitpanda”, 2021).

PoS protokolünü kullanan başlıca kripto para birimlerine Cardano (ADA), Cosmos (ATOM), Ontology (ONT), Waves (WAVES), TRON (TRX) kripto para birimleri örnek olarak verilebilir (“Bitpanda”, 2021).

3.1.8. Kripto Paraların Kullanım Alanları

En önemli kripto para borsalarından biri olan CoinMarketCep'te 29.06.2022 tarihi itibariyle 20057 kripto para birimi vardır. Kripto para birimlerinin piyasa değeri 2022 yılı haziran ayı itibari ile 898.745.628.511,3 Amerikan dolarını bulmuş olup her yıl %12 değerinde büyüme yaşamaktadır. Buna bağlı olarak her geçen gün alternatif anlamda kullanımı artan ve büyüyen kripto para birimleri günümüzde sadece yatırım aracı olarak değil, mal ve hizmet alımı gibi farklı alanlarda da kullanılmaya başlanmıştır (“CoinMarketCap”, 2022). Kripto paraların kullanım alanları;

Seyahat alanında kripto paraların kullanılması bir hayli yaygınlaşmıştır. Bilhassa uluslararası anlamda ve internet üzerinden hizmet veren acenteler arasında bir alternatif olarak kripto paralar kullanılmaktadır. Bu alanda uçak bileti, araba kiralama, gemi turu ve otel rezervasyonu gibi hizmetler veren Cheapier.com adlı site 2013 yılından bu yana Bitcoin ile ödemeyi kabul etmektedir (BTK, 2020: 13).

Emlak alanında kimi firmalar, son zamanlarda kripto paralar ile ödemeyi kabul etmektedir. Emlak alanında listenin ilk sırasında verebileceğimiz örnek; Propy.com'dur. Söz konusu site kripto paralar ile ilk olarak uluslararası anlamda gayri menkul satışı yapan sitedir. Mycoinreality.com ise, Propy.com adlı siteyi bu alanda takip etmektedir. Sitesinde BTC ile alınabilecek birçok ev seçeneği bulunmaktadır. Mesela 2014 yılında Vegas'ta bir villa, 157.000 BTC ile Mycoinreality.com sitesinde kendisine alıcı bulmuştur (BTK, 2020: 14).

Sosyal Medya bilhassa son dönemlerde insanların kişisel duygu ve düşüncelerini paylaşmak için kullandığı bir mecradan çok profesyonel anlamda kariyer yükselmesinin gerçekleştirildiği yer olmuştur. Bu sitelerden bir tanesi de Vanywhere.com olmuştur. Bahsi geçen sitede, özel yeteneği olan kimseler, özel yeteneğini almak isteyen kimseler ile buluşup özel yeteneklerini belli bir ücret karşılığında pazarlamaktadır. Bu sitede yapılan satışların tamamı ise kripto paralar ile yapılmaktadır (BTK, 2020: 14).

Eğitim ücretlerini tahsil etme noktasında Kıbrıs, İsviçre, Almanya ve ABD gibi ülkelerde bulunan bazı üniversiteler, başta BTC olmak üzere kripto para birimleri ile ödeme kabul ettiklerini sitelerinde duyurmuşlardır. Bu alanda ilk uyum gösteren üniversite Lefkoşa

Üniversitesi olmuştur. Bahsi geçen üniversite meşhur bitcoin ödeme aracı olan Bitpay ile üniversite ücretlerini Bitcoin olarak kabul etmiştir (BTK, 2020: 14).

Günümüzde geleneksel bağış toplama yöntemleri gerek toplanması gerek takibi gerek ise denetimi açısından yetersiz kalmaktadır. Bu anlamda son zamanlarda teknolojinin gelişimi ve blockzincir platformunun sık kullanımı bu alanda da işleri kolaylaştırmıştır. Blockzincir teknolojisi ile bağışın/fonun nereden geldiği, nereye gittiği ya da paranın nerede toplandığı mevzuların takibi kolay olması vesilesi ile bilhassa yardım kuruluşlarında blockchain platformu kullanılmaya başlanmıştır. Böylece bilhassa yardım kuruluşlarındaki mali anlamda usulsüzlüklerin, ortadan kalkması öngörülmektedir. Dünya Gıda Programı (WFP)'nin, gıda için topladığı yardımların şeffaflık açısından dağıtılmasının blockchain sistemi üzerinde olması bu duruma en güzel örnektir (BTK, 2020: 14).

Araba alımı-satımı mecrasında da kripto paralar kullanılır hale gelmiştir. Tesla'nın kurucusu ve sahibi Elon Musk, Tesla S Modeli'ni 2013 Aralık ayında 91,4 BTC'ye satarak bu alanda ilk olmuştur. Elon Musk'ı ise bu yolda Avrupa'da Lamborghini takip etmiş, 2014 yılında Lamborghini LP 550-2 Coupe modeli, 216,8 BTC'ye satılmıştır (BTK, 2020: 15).

Parekende satış noktasında dünyada ün salan firmalardan bir kısmı, kripto paralar ile ödeme kabul etmeye başlamıştır. Listenin başında ise mobilya sektöründe dünyada ismini duyuran Overstock.com, Bitcoin ile satış kabul etmektedir. Sonrasında ise Crate and Barrel, Nordstrom, Whole Foods gibi parekende satış yapan şirketler, ödeme olarak kripto paraları onaylamaktadırlar (BTK, 2020: 15).

Kripto para platformunun olumlu anlamda etkilediği alanlardan bir tanesi de dijital yayıncılık olmuştur. Dijital yayın ile iştigal olanlar ile reklam verenler arasında ki etkileşimin daha iyi hale gelebilmesi için kripto para sistemleri iyi bir alternatif olmuştur. Buna örnek olarak SolidOpinion firması verilebilir. Bahsi geçen firma, makale başı ödeme reklamcılığı reklam türünü bulmuştur. Anlaşmalı olduğu dijital yayıncıların hedef kitlesinin okuduğu makalelerin üzerine reklam alanları oluşturmuştur (BTK, 2020: 15).

Sanat ile uğraşan kimseler, eserlerini internet ortamında satarken araçlar ile uğraşmaktan problemler yaşamaktadır. Bu sebeple kripto para sistemi, onlar için iyi bir alternatif olmuştur. Bitpremier.com internet sitesi, kripto para ile ödeme kabul eden bu minvaldeki bir sitedir. Amsterdam'da hayatını sürdüren Reinier Van Den Bezemer

Schoonderwoerd adlı sanatçı, "Collaboration" adlı eserini 10.000 Euro'ya denk gelen bir kripto para birimi karşılığında satmıştır (BTK, 2020: 15).

Oyun yayıncıları ve geliştiricileri için kripto paralar önemli bir alternatif olmuştur. Birtakım online oyunlar, kripto para birimleri ile işlem yapmaya başlamıştır. Bu oyunların başında Büyük ORB Projesi adlı oyun vardır; oyun içi paralar, kripto paralara çevrilebildiği gibi sonrasında fiziksel paralara da çeviri imkânı vardır (BTK, 2020: 16).

3.1.9. Kripto Paraların Avantajları ve Dezavantajları

Kripto paralar, gün geçtikçe kullanımı artan ve bir nevi para piyasasında alternatif olarak görülmeye başlayan bir değerdir. Yalnız bu değerın avantajlı yanları olduğu kadar dezavantajlı tarafları da bulunmaktadır;

Kripto Paraların Avantajları

Kripto paralar, sırdaş hesap özelliğine haiz olup, önemli bir yatırım aracıdır; muhafaza edilmek istenen değerlerin ülkelerde kalmasında önemli bir işlevi olabilir. Böylelikle bütün ülkenin kabul ettiği bir döviz rezervi, ülkede kalmış olur.

Kripto paralar, spekülâtif/manipülâtif hareketler içermezler; kripto para platformunda, sistem en başta kurulduğu şekilde devam eder ve dışarıdan bir müdahaleye maruz kalmaz ve neticesinde arz artışının gelişi güzel bir şekilde yapılamamasından ötürü bu anlamda spekülâtif hareketler içermez. Mesela para arzı ya da talebi, hiç kimsenin isteği üzerine yönlendirilemez. Böylelikle piyasada üretim dışı paranın olması düşünülemez ve neticesinde sistem içerisinde spekülâtif bir durum olmaz. (Çetinkaya, 2018: 19). Yalnız bu durumun bir de olumsuz bir yanı bulunmaktadır; kripto paranın kuruluşunda belirlenen arzı, deflasyona maruz kalmasına sebebiyet verebilir (Canbaz & Berkun, 2021: 115).

Kripto paranın kullandığı dağıtık sistem, platformu yüksek şifreleme gücüne ulaştırmaktadır; Hesaplara saldırı düzenlenmesi ya da şifrenin hacklenmesi ya da veri değişimi gibi durumların olması -ki böyle bir durum ancak sistem gücünün %51'ni elde bulundurmak ile mümkündür- gelecekte üretilmesi düşünülen kuantum bilgisayarlar ile bile çok düşük bir ihtimaldir (Canbaz & Berkun, 2021: 115). Ancak daha ileride icat olunacak bilgisayarlar karşısında bu sistemin ne kadar dayanabileceği ise muğlak bir konudur.

Kripto para, konvertibilitesi yüksek bir değerdir; kripto para platformunda, kripto para borsaları sayesinde sahip olunan kripto paralar, başka para birimlerine dönüştürülebilmektedir. Ancak bu mevzuda bir handikap söz konusudur; günümüz mobil ve internet bankacılığı dediğimiz işlemlere göre merkezi olmayan farklı bir sistemde olası sorunlar, bu dönüştürme işleminde sıkıntılar yaşatabilir (Onur, 2021: 299).

Kripto para platformu içerisinde iş-işlemler, çok hızlı, maliyeti düşük ve işlem yapılırken herhangi bir merkeze bağlı olmamasından ötürü işlem yapılmasına mâni olacak, izin gerektiren bir hal olmadan gerçekleşir. Kullanıcılar cep telefonu gibi günlük hayatta bolca kullanılan aletler ile temel bankacılık işlemlerini rahatlıkla yapabilmektedirler (Canbaz & Berkun, 2021: 114). Ancak internetin olmadığı ortamlarda işlem yapılamaması ve bir muhatabın olmamasından, olası aksiliklerde hak kaybının yaşanabilmesi bu güçlü yanların problemidir. Yalnız burada şunu belirtmek lazım gelir ki, internet ile alakalı bahsettiğimiz problem, günümüz internet bankacılığı ya da mobil bankacılık dediğimiz işlemlerde de karşılaşılabilmektedir (Onur, 2021: 299).

Kripto Paraların Dezavantajları

Kripto para, dolandırıcılık olaylarından mütevellit mağduriyetlerin yaşandığı bir platformdur; kripto para platformu her ne kadar kendi içerisinde güvenli bir sistem olarak kabul edilse de ancak bu kural, sadece sistem kendi içerisinde işlediği zaman ve transferlerde mümkündür. Günümüzde kripto paralar aynı zamanda bir ticari meta olarak da görülmekte olup daha çok ise borsalarda işlem görmektedir. Borsalarda arza sunulan kripto paraların ise aynı derecede güvenliğe sahip olup olmaması mevzu ise muammadır. Kripto para borsalarının hacklenmesi neticesinde kripto paraların çalınması durumu tarih içerisinde de şahit olunmuş bir durumdur. Mesela ilk kripto para borsası olan Mt. Gox'ın hacklenmesi ile bugünkü değeri yaklaşık 3 milyar doları bulan 870.000 Bitcoin'in çalındığı duyurulmuştur. Benzer şekilde 2018 yılının haziran ayında Dünya'da en büyük kripto para borsalarından olan BITHUMB'un hacklenmesiyle 31,5 milyon dolar değerinde kripto para çalındığı ilan edilmiştir. Ayrıca tarihi kaynaklarımız bize bugüne kadar 3,8 milyar dolar değeri olan kripto paranın çalındığını haber vermektedir (Candan & Yaşlak, 2020: 275). Bu meselelerin bir benzeri ise ülkemizde gerçekleşmiştir. Thodex isimli bir firma kripto para alımı ve satımı yapılması için 2017 yılında Faruk Fatih Özer tarafından kurulmuş ancak 356 Milyon Türk Lirası gibi büyük bir vurgun yaparak 20.04.2021 yılında kaçmıştır. Birçok insanın mağdur

olmasına sebebiyet veren bu olay neticesinde Fatih Özer, 31.08.2022 yılında Arnavutluk'ta yakalanmıştır. Ancak para kaybı yaşayan insanların paralarını geri alıp veya alamayacağı konusu muammadır ("Hürriyet.com", 2022). Aslında söz konusu hacklenmenin ve çalınma olaylarına son vermenin kolay bir yolu mevcuttur. Şayet kripto paralar soğuk cüzdan adı verilen internet bağlantısının olmadığı hesaplarda muhafaza edilse sorun çözülür. Fakat günümüzde dahi kripto para, anlık alımı-satımı olan bir değer aracı olduğu için her an erişime hazır, internetin olduğu ortamda tutulması daha çok tercih edilen durumdur. Burada sözünü etmek gerekir ki; hırsızlık ve dolandırıcılık olayları kripto para platformunda değil, borsalarında meydana gelmiştir. Yani sistem için şimdilik güvenlik açısından bir problem olmadığını söyleyebiliriz. Ancak sistemin %51 gücünü ele geçirmek ile bu durumların platformlarda da yaşanması muhtemeldir. Her ne kadar pozitif sistemde de bu durumun olabiliritesi varsa da en azından pozitif sistemin muhatabı vardır (Candan & Yaşlak, 2020: 275).

Kripto para platformunda, dağıtık bir sistem ile denetimler gerçekleştirilmektedir; Tüm kayıtların kullanıcılara şeffaf bir şekilde sunulması ve kullanıcıların tamamı tarafından istenilen anda işlem yapılabilme özgürlüğü, politika geliştirme yolunda önemli bir settir.

Kripto para sisteminde para arzı hususunda her an üretimin artması/eksilmesi ihtimali vardır; kripto para platformu, merkezi bir yönetime sahip olmamasından ötürü para arzı noktasına müdahale söz konusu olmayıp her an üretimin artması ya da azalması mümkündür. Bu da beklenmedik volatilité başta olmak üzere birçok güvensizlik etmenlerini getirmektedir. Günümüzde de birçok örneği olduğu gibi kripto paranın değerindeki istikrarsızlık birçok insanın mağduriyetine sebebiyet vermiştir. Kripto paralar, borsa sistemi gibi her an el değiştirmeye müsait bir yapıya sahiptir.

Kripto paralar sisteminde hesaplar, anonim olarak kaydedilmekte gerçek kimlikler ile giriş yapılmamaktadır; kripto para platformunda, şifreyi bilen herkes sisteme erişim sağlayabilir (Çetinkaya, 2018: 19).

Kripto para sistemi aracısız olmasından dolayı güvenlik problemleri içermesi muhtemeldir; Bankacılık sisteminde olduğu gibi fon alımı ve arzı yapanları buluşturan ve bu işlemi hızlandırıp kolaylaştıran ayrıca denetleyen bir aracının olmaması güvensizlik ortamı oluşturmaktadır. Kripto para platformunda her node içerisinde bütün verilerin özet şeklinde

kopyası mevcuttur. Bu verileri içeren nodelerin erişimi ise herkese açıktır. Yani kullanıcıların gizliliğin ihlali ihtimali, küçükte olsa vardır (Onur, 2021: 303).

Kripto para üretiminde çok fazla elektrik tüketimi yapılmakta ve her geçen gün kripto paranın çeşitliliği artmaktadır; kripto paranın bu halleri değeri ile doğrudan etkili durumlardır. Burada şunu da belirtmek gerekir ki kripto para, insanlar arasında her ne kadar her geçen gün tanınırlığı artsa da hala dünyanın çoğunluğu kripto parayı, bir para hüviyetinde görmemekte ve kripto para hakkında ayrıntılı bilgi olmaması sebebiyle meseleye soğuk bakmaktadır. Bilhassa muhtemel kullanıcılar (Canbaz & Berkun, 2021: 115).

Kripto para, dünya üzerinde birkaç ülke haricinde bir yasal düzenlemeye sahip olmamasından ötürü ise rizikosu fazladır; kripto paradaki yasal düzenleme eksikliği sebebiyle hak kayıplarının önlenememesi durumu vardır (Çetinkaya, 2018: 19).

Kripto para hesaplarında anonimlik hâkim olması, kullanıcılar açısından bilinmezlik getirdiği için avantajlı bir yöndür (Canbaz & Berkun, 2021: 115). Ancak dezavantajlı olan kısmı da vardır; sisteme giriş şifresinin kaybolması, unutulması, çalınması durumlarında hesap sahibi, hesabın kendisine ait olduğunu kanıtlayamaz ya da hesap sahibinin ölümü halinde hesaba erişim ihtimali yoktur. Bu durumda mirasçıların hiçbiri bir hak iddia edemez (Onur, 2021: 299). Ancak belirtmek gerekir ki, kullanıcıların anonim olması durumu, bazı yatırımcılar tarafından bilhassa istenen bir durumdur.

Kripto paralar, platform içerisindeki süreçte devletin olmamasından ötürü vergi mükellefiyeti içine girmemesi ve hesapların anonim olması, devlet açısından dezavantaj ancak kullanıcı açısından avantaj sayılabilecek durumlar arasına girmektedir (Canbaz & Berkun, 2021: 115); Kripto paraların tescil problemi, vergilendirilememesine sebebiyet vermektedir.

Kripto para platform üzerinden suç işleme ihtimali yüksektir; transfer edilen ücretlerin kim tarafından kime, ne sebeple gönderildiği bilinmemesinden (Çetinkaya, 2018: 19) ve devlet/herhangi bir kurum tarafından denetim yapılmamasından ötürü kara para aklama ve değişik suçların bu platform üzerinden işlenmesi muhtemeldir (Canbaz & Berkun, 2021: 114).

Kripto para platformunda muhatap olmamasından ötürü yapılan transferlerin geri alınamaması ve onaylanan işleme itiraz getirilememesi ayrı bir problem teşkil etmektedir.

Kripto para platformundaki para birimlerinden olan Bitcoin’de 10-60 dakika arasında, Ethereum’da ise 15 saniyede bir blok eklemesi yapılmaktadır. Performans anlamında geleneksel veri tabanları ile karşılaştırıldığında yetersiz kaldığı gözlenmektedir (Onur, 2021: 303).

3.1.10. Kripto Paranın Değeri

Değerli madenlerin pahasını içsel değerleri, kâğıt paraların değerini ise devletlerin itibari belirler. Günümüzde amacı dışında daha çok bir yatırım aracı olarak kullanılan kripto paranın değeri ise kendine atfedilen değerdir ve değerini etkileyen birçok faktör bulunmaktadır (Hardle vd., 2019: 5). Faktörlerin başında ise arz-talep gelmektedir; insanlar tarafından mübadele aracı olarak ya da emtia olarak ya da yatırım aracı olarak kabul görmesi/kabul görmemesi değerinde negatif ve pozitif anlamda değişimlere sebebiyet vermektedir. Ayrıca kripto para üretilirken üretiminde kullanılan elektrik ve altyapı giderleri de kripto paranın değerinde önemli ölçütlerden bir tanesidir (Canbaz & Berkun, 2021: 113).

Kripto paranın fiyatına etkileyen faktörler bir tanesi de paraya yönelik beklentilerdir, şayet paraya yönelik gelir/zarar oluşturabilecek bir ihtimal vaki olursa paranın değerinde pozitif/negatif anlamda etkilenmeler olabilir. Mesela Elon Musk, twitter hesabından (kripto paraları kastederek) bir kırık kalp mesajı göndermiş, Bitcoin’in değeri Haziran 2021’de 40.000 ABD Doları olması beklenirken 36600 ABD Dolarına (Bitcoin yatırımcıları için %4,8’lik değer kaybı demektir), Ethereum’un %7, Dogecoin’in ise %13 değer kaybetmesine sebebiyet vermiştir. Bu kalpli mesajdan sonra kripto para piyasası 114 Milyar ABD Doları değer kaybetmiştir. Ya da Elon Musk’ın sosyal medya hesaplarından ufak bir mesajı Dogecoin örneğinde olduğu gibi olumlu bir etki oluşturabilmektedir (Canbaz & Berkun, 2021: 113).

Pozitif ekonomide şayet bir kimse kripto para sahibi olmak isterse nakit, PayPal, banka havalesi gibi yollar ile kripto para borsalarından sahip olabilmektedir. Örneğin 6 Şubat 2010 tarihinde kripto para ve özelde Bitcoin satımını gerçekleştiren ilk borsa olan Bitcoin Market kurulmuştur. Daha sonra zaman içerisinde kripto para satışı yapan ve 7/24 hizmet veren borsalar artış göstermiştir. Söz konusu borsalar, işlem yapılması için üyeliği, üyelikte ise bazı kişisel verilerin beyan edilmesini zorunlu kılmışlardır. Bu zorunluluk, bilinmez olan işlemlerin problem olmasını engellemekte aynı zamanda para transferlerinin ise takibini sağlamayı kolaylaştırmaktadır. Borsalar, işlemlerin büyüklüğüne göre komisyon ücreti

almaktadırlar. Bunun haricinde kullanıcıların, işlemlerinin onay almasını sağlayan ve madencilere bağışlarının işlem önceliği için bir avantaj ortaya çıkarabilmektedirler. Bazı borsalar, kurulmalarından itibaren işlem hacimlerinde yaşadıkları negatif tablo, onları kapanmaya götürmesi, bazı borsaların ise -ki bu borsaların sayısı şu ana dek kurulmuş olan borsaların yarısına yakın bir sayıya tekabül ediyor- müşterilerin zararlarına yönelik herhangi bir ödeme yapmadan piyasadan çekildiği göze çarpmaktadır. Mesela Mt. Gox adlı borsa 2010 kuruluşudur ve 2014 yılında iflas etmiştir. İflası neticesinde bünyesindeki 850.000 BTL -ki bu miktarın büyük bir kısmı müşteriye ait- ortadan yok olmuştur. Günümüzde halihazırda 19.449 adet kripto para borsası hizmet vermektedir. Bunlardan OkeX, Latoken, Binance, CoinEgg, CoinBene gibi kripto borsaları ön plana çıkmaktadır (Doğan, 2020: 252).

3.1.11. Kripto Para Çeşitleri

“Blockchain” şifreleme teknolojisi kullanılarak üretilmiş olan birçok para birimi mevcuttur. Fakat ilk ve yaygın olması sebebiyle “Bitcoin” ön plana çıkarken haricinde Ethereum, XRP, Ripple, Bitcoin Cash, Cardano, Litecoin, Nem, Neo, Stellar, IOTA, EOS, Monero, TRON, Dash, Ethereum Classic, Tezos, Zcash, VeChain gibi kripto para çeşitleri günümüzde mevcuttur (Alkış, 2020: 182). Günden güne sayısı artan kripto para çeşitlerinin sayısı meşhur kripto para birimi ile alakalı bilgilendirme yapan CoinMarketCap sitesine göre 29 Nisan 2022 tarihinden itibaren 20057 farklı çeşide ulaşmıştır. Ayrıca kripto paraların piyasa değeri 897.880.136.349,775 ABD dolarıdır. Kripto paranın günlük işlem hacmi ise 60.781.871.066,23 ABD doları olarak işlem görmektedir. Piyasada işlem gören kripto para borsalarının %42,5’lik kısmını Bitcoin oluşturmaktadır ki değeri 20,087.51 ABD dolarıdır. Dünya piyasasında ilk üçte yer alan Bitcoin, Ethereum ve Tether adlı kripto para çeşitlerinin takriben değeri 29.06.2022 tarihi itibarı ile 468.101,7 TL’dir (“CoinMarketCap”, 2022).

WEİSS RATİNGS'e göre 2019 yılı içerisinde o ana dek en iyi 10 kripto para birimi belirlenmiştir. Bu kripto paralar ile alakalı kısa bilgilendirme yaparak genel mahiyette kripto paralara çeşitleri üzerinden devam edeceğiz. Bu sıralama da ayrıntılarını verme açısından aslan payını ilk ve pazarı en geniş olması sebebiyle Bitcoin alacaktır. Aslında Bitcoin için söylediğimiz şeyler %90 oranında diğer kripto paralar için de geçerlidir. Bu denli Bitcoin’i geniş çapta açıklayıp diğer kripto para birimlerini ise farklılıklarıyla ortaya koyacağız.

Bitcoin (BTC)

Günümüzde itibari paranın bir nev'i alternatif olarak görülen Bitcoin'in temellerinin ne zaman atıldığına dair net bir bilgi olmayıp, inkişafı ile alakalı genel kanı; 2008 yılında yaşanan küresel finansal kriz sonrası 31 Ekim 2008 tarihinde, gerçek kimliği hakkında herhangi bir bilgi olmayan Satoshi Nakamoto rumuzlu bir kimsenin/kimselerin "*Bitcoin: A peer-to-Peer Electronic Cash System*" adlı yayınladığı makale ile hayatımıza girmiştir. Bitcoin söz konusu makale ile teorik anlamda tanımlanmıştır. 2009 yılında ise daha sonra ismi Bitcoin Core olarak değiştirilecek olan Bitcoin programı işlevsel hale getirilmiştir (Karaoğlan vd., 2018: 16). Satoshi, Bitcoin'i üçüncü bir parti finansal kuruluşa ihtiyaç duyulmadan kişiden kişiye internet üzerinden direkt para gönderme işlemi olarak tanımlamaktadır (Candan & Yaşlak, 2020: 260). Başka bir tanım ile Bitcoin, bir kullanıcıdan diğerine gönderilmesi mümkün olan (peer to peer, eşlerarası) şifreleme yöntemi ile kendi kendini kontrol edebilen, uygulamaları ve güvenliği sağlayan şifre paranın ilk örneği olan bir nev'i sanal paradır (Alkış, 2020: 182). Bitcoin piyasada en fazla hacme sahip olması ve ilk olması açısından bilinirliliği en fazla olan kripto para birimi olarak karşımıza çıkmaktadır (Karaoğlan vd., 2018: 16).

Satoshi Nakamoto'nun kim/ne olduğu üzerine dünya üzerinde geniş tartışmalar yer almaktadır. Bu mevzu ile alakalı iddialardan bir tanesi ise tarafımızca fazlasıyla ilginçtir. Bitcoin'in kurucusu kabul edilen Satoshi Nakamoto'nun ismi, bu teknolojiyi kuran olarak kabul edilen Samsung, Toshiba, Nakamichi ve Motorola adlı şirketlerin/kuruluşların isimlerindeki hecelerinden meydana gelmektedir (Canbaz & Berkun, 2021: 102). Doğruluğu kanıtlanması hususunda bir delil bulunmayan bu iddia, sadece gündemde ilgi çekici olarak yerini korumaktadır.

Bitcoin Sistemi Nasıl Çalışır?

Bitcoin'in üretimi merkezi bir işlem neticesinde gerçekleşmeyip, sistem içerisinde gönüllü bilgisayarlar tarafından gerçekleşmektedir; Sistem içerisinde madenci ismi verilen bir kavram vardır. Madenci, açık kaynak kodlu madenci programını kendi bilgisayarında çalıştırarak Bitcoin üretim işine dâhil olabilir (Çetinkaya, 2018: 16) ve ayrıca platform içerisindeki işlemlerin onaylarını gerçekleştirebilir. Madenciler, platform içerisindeki işlemlerin onaylanması ya da para arzının gerçekleşmesi için, blok içerisinde bütün işlemleri toplar ve zorlu bir matematik problemini işlemcilerine çözdürmeye (iş ispatının -Proof of

work- sağlanabilmesi için) çalışırlar. Buna madencilik ismi verilir. Bu işlemde birbirleri ile yarışan madenciler arasında problemi ilk çözen madenci, blok yapısını tamamlar ve zincirin son halkasına bloğunu ekleme hakkını elde ederek mükafata hak kazanır. Başlarda 50 Bitcoin olan bu ödül her 210.000 bir blokta yarılanmakta olup, bu işlem yaklaşık olarak 4 senedir (Her 10 dakikada bir blok üretimi gerçekleşir. 4 senede ise bu rakam 210.240 eder. 210.00 sayısı yuvarlanarak söylenmiştir) (Canbaz & Berkun, 2021: 106). Günümüzde bu ödül, 12.5 Bitcoin'dir (Karaoğlan vd., 2018: 16). Her geçen gün problemler daha da zorlaşmaktadır (Çetinkaya, 2018: 17).

Bir kimse Bitcoin sahibi olmak ya da Bitcoin'i ile işlem yapmak isterse Bitcoin client ismi verilen programı bilgisayarında çalıştırmalı veya bu programı çalıştıran internet sitesinde bir hesap oluşturmalıdır (Doğan, 2018: 238).

SHA-256

Bitcoin, kriptografiktir; aslı itibari ile matematiksel bir yöntem olan kriptografi günümüzde daha çok bilgisayar sistemlerindeki veri transferlerinin korunmasında kullanılmaktadır. Yani bir bilginin gizli olduğu ya da korunmaya ihtiyaç duyulması anında kullanılmaktadır (Candan & Yaşlak, 2020: 263). Bitcoin işlemlerinde kriptografik özet fonksiyonu olarak en güvenilir özet fonksiyonlarından SHA-256 isimli temel özet fonksiyonunu kullanmaktadır (Satoshi Nakamoto, 2008). Teorik olarak 256 adet ardışık 0-1 ile $2^{216} \approx 1.15 \times 10^{77}$ farklı özet türetilenmektedir. Özetten gönderiye ulaşabilmek ise matematiksel açıdan imkânsız bir durumdur. Aynı zamanda gönderide yapılacak olan en ufak bir değişiklik özetin değişmesine sebebiyet verecektir. Mesela bir harfin küçükten büyüğe bile çevrilmesi özetin değişmesine sebebiyet verir (Candan & Yaşlak, 2020: 266).

Dijital İmza

Dijital imza, gizli (Private) ve açık (public) anahtar olmak üzere 2 anahtardan meydana gelen bir şifreleme yöntemidir. Elliptic Curve Multiplication (ECM) fonksiyonu ile gizli anahtardan açık anahtar üretilmektedir. Söz konusu fonksiyon tek taraflıdır. Yani açık anahtardan yola çıkarak pratikte gizli anahtara ulaşılması muhal bir durumdur. Gizli anahtar 256 adet ardışık 0-1 diziliminden meydana gelmektedir. Bu da demek oluyor ki $2^{216} \approx 1.15 \times 10^{77}$ farklı gizli anahtar üretmek mümkündür. Şayet bir kimse açık anahtardan yola çıkarak gizli anahtara ulaşmak isterse 10^{77} farklı sayıdaki ihtimali ECM

fonksiyonuna tek tek girerek denemek zorundadır. Söz konusu ihtimal çok küçük bir ihtimaldir. Bu görüşümüzü şu şekilde destekleyelim; evren içerisinde gözlemlenebilen yaklaşık olarak atom sayısının 10^{80} sayısı kadardır. Şayet bir kimse günümüzdeki süper bilgisayarlarla bile bu deneme işine girişirse yapılan hesaplamalar neticesinde bu deneme milyar kere milyar yıl sürecektir. İlerleyen zamanlarda şayet Kuantum bilgisayarlar kullanılacak hale gelse ve bu iş için kullanılmaya başlasa bile Bitcoin ağında bulunan nodelerin mutabakatı ile fonksiyonun zorluğu arttırılır ve Bitcoin sisteminin güvenliği günümüzdeki gibi devam edecektir.

Dijital İmzanın kullanımına gelince; Gönderide bulunmak isteyen bir kimse gizli anahtarı ile gönderisini imzalar ve aynı zamanda gönderi ile birlikte gizli anahtardan üretilmiş olan açık anahtarda gönderilmiş olur. Gönderiyi alacak olan kimse ise gönderiyi ve açık anahtarı kullanarak gönderinin, göndericiden geldiğini matematiksel olarak doğrulamış olur. Bitcoin sisteminde aynı zamanda açık anahtar ile özet fonksiyonların kullanılması neticesinde cüzdan adresi oluşturulmaktadır.

İş İspatı (Proof of Work)

Bitcoin, iş ispatında Proof of Work sistemini kullanmaktadır. Daha önceki başlıklarda Proof of Work sistemi anlatılmış olması sebebiyle ayrıca açıklama yapılmayacaktır.

Genel Özellikleri

Bitcoin sisteminde Nakamoto ilk Bitcoin blokonu üreten kimse olmuştur. Toplamda basılacak Bitcoin sayısı ise 21 milyon adet ile sınırlandırılmıştır. 22 Nisan 2020 tarihine kadar ise bu rakamın 18.340.037 adeti piyasaya sürülmüştür. Şayet Bitcoin üretimi devam ederse 2040 yılında 21 Milyon adet Bitcoin üretimine ulaşılabacaktır. Burada şunu belirtmeliyiz ki; Bitcoin üretimi gerçekten zor bir işlemdir. Aralıksız çalışılması halinde her 10 dakikada ancak 25 Bitcoin üretimi mümkündür. Bitcoin yüksek işlemci performansı ile kapsamlı bilgisayar algoritmalarından meydana getirilen ve anahtar şifrelerden oluşan bir dijital para birimidir (Alkış, 2020: 182).

Bitcoin Merkezi ya da sahibi olmadığı gibi bir kişi, kurum, kuruluş ile bağlantısı bulunmamaktadır. İsteyen herkes bir kısıtlama söz konusu olmaksızın Bitcoin platformuna

katılabilir. Bitcoin platformu, aracı olmadan (taraflar arası uçtan uca -Peer-to-peer-) değer ve veri transferi imkânı sağlamaktadır (BTK, 2020: 5). Peer to peer (uçtan uca) kavramı, bir internet terimi olmakla birlikte bir internet ağında bulunan bilgisayarların, bir sunucu bulunmaksızın birbirleriyle doğrudan iletişimini ve veri paylaşabilmesini ifade eder. Bu ağdaki her bilgisayar hem sunucu hem de kullanıcı görevini üstlenir. Bu altyapı, Bitcoin sisteminde de kullanılarak kullanıcıların birbirine doğrudan Bitcoin göndermesine olanak sağlar. Bitcoin sistemi bu mevzuda pozitif sistemi yıkmaktadır. Transfer bilgilerini tutma, geçersiz transfer kontrolü ve transfer işleminin gerçekleşmesi gibi işlemler bir merkez tarafından değil de Bitcoin sistemi üzerinden otomatik gerçekleştirilir. Mesela hesabında BTC (Bitcoin) olan bir kimse başka bir kimsenin hesabına bir başkasının kontrolüne, sınırlamasına ve engeline takılmadan transfer yapabilmektedir. Kaldı ki pozitif sistemde internet üzerinden para gönderimi yapmak – ki ancak havale, EFT, PayPal gibi sistemler ile mümkün- ya da internet tabanlı sistemde bir ödeme yapmak genellikle banka, Visa ve Master Card gibi üçüncü parti muteber bir finansal kuruluş ile mümkündür. Hatta bazı durumlarda birden fazla aracı da devreye girebilmektedir (Candan & Yaşlak, 2020: 260-262).

Bitcoin platformunda blokzincirin bir kopyasını isteyen herkes kendi cihazında muhafaza edebilir (BTK, 2020: 5). Bitcoin, uzun vadeli amaçlarda yer alması özelliği ile kripto paraların altını olarak, kripto para platformunda anılmaktadır (BTK, 2020: 6).

Bitcoin sistemi, açık kaynak kodlu bir yazılıma sahiptir. Açık kaynak kodu kavramı, bir internet terimidir. Söz konusu kavram gönüllü yatırımcılar tarafından bila ücret geliştirilmiş olan, herkesi kullanımına ücretsiz sunulmuş olan ve isteyen kimselerin inceleyebildiği, kopyalayabildiği ve geliştirebildiği kodları ifade etmektedir. Bu kod türünde yazılımlar ve sistemler tamamen şeffaftır ki Bitcoin'in kök yazılımı da bu tarz kod türüne aittir. Bu nedenle Bitcoin'in sisteminin nasıl işlediği ve arkasında nasıl bir algoritmanın işlediği herkes tarafından bilinmesi mümkündür (Candan & Yaşlak, 2020: 263).

Bitcoin'in teknik alt yapısı bir hayli terimsel ve karışık olarak görünse de kullanımı bir hayli kolaydır. Bitcoin wallet programlarından birinin yüklendiği cihazlar ile Bitcoin alım-satılması ya da transfer edilebilmesi mümkündür. Bitcoin cüzdanı denilince içerisinde Bitcoinlerin saklandığı ve saklanan Bitcoinler ile işlemlerin yapılabildiği programları anlamamız mümkündür (Çetinkaya, 2018: 16).

Bitcoin sistemine dışarıdan bir müdahale ile para arzı yapmak mümkün değildir. Toplamda 21 Milyon Bitcoin arzı olacaktır. Yani sınırlı bir arza sahiptir. Bitcoin sisteminde en az 0.00000001 kadar işlem yapılabilmesi mümkündür. Bitcoin para biriminde en ufak birimi "Satoshi" olarak isimlendirilmektedir. Yaklaşık olarak 100 milyon Satoshi 1 Bitcoin'e tekabül etmektedir. 01.12.2016 tarihi itibari ile 16.018.575 adet Bitcoin arzı gerçekleşmiştir. 2140 yılına kadar ise madencilere ödül olarak 4.981.425 adet Bitcoin'in ödül olarak verileceği bilinmektedir. Söz konusu Bitcoinler ise ödül olarak arza dahil olacaktır (Çetinkaya, 2018: 17). Ayrıca Bitcoin, likiditesi yüksek olduğu kadar volatilitesi de yüksek bir değerdir (Canbaz & Berkun, 2021: 106). İstenildiği anda TL, ABD Doları, Euro vs. gibi para birimlerine dönüştürmek mümkündür. Bitcoin değeri ile (kabul edenler arasında) mal ve hizmet alımı ya da satımı ya da takas imkânı mevcuttur (Çetinkaya, 2018: 17).

Bitcoin elektronik bir ödeme sistemidir. Yani tamamıyla sanal olup banknot gibi baskılı hali ya da kullanımı söz konusu değildir. Bitcoin'in, çalıştığı yazılım basit bir yapıya sahip olup laptop hatta cep telefonu gibi işlemcilerde bile çalışmaktadır. Son zamanlarda Bitcoin'in kullanımı, işlem maliyetinin az olması, küresel bir yapıya sahip olması, sahtekarlık, dolandırıcılık ve hacker gibi meselelerde güvenilir olması, kullanıcılarına anonim bir şekilde işlem yapmaya izin vermesi, bir değer saklama aracı hüviyetinde olması ve kullanım alanlarının da genişlemesi vs. sebeplerinden ötürü bir hayli fazlalaşmış olup alternatif piyasanın baş aktörlerinden biri haline almıştır (Çetinkaya, 2018: 16).

Asli itibari ile bir ödeme aracı olan Bitcoin¹⁰, günümüzde alınıp-satılan ve borsada işlem gören bir değer olması sebebiyle paradan daha çok bir mala ya da yatırım aracına benzemektedir. Kripto para kendisini bir değer biriktirme aracı olarak kanıtladığı zaman -ki bu da ancak değerinde aşırı dalgalanma bittiğinde ve değeri yeterince yükseldiğinde mümkün- bir para birimi olarak tanımlanması mümkün olacaktır (Candan & Yaşlak, 2020: 261)

Avrupa Birliği 2009/110 sayılı Elektronik Para Direktifi kapsamı içerisine Bitcoin'in dahil olup olmadığı konusu ekonomistler arasında bir tartışma konusudur. Avrupa Birliği 2007/64 sayılı Ödeme Hizmetleri Direkti kapsamına ise Bitcoin'in girmediği ekonomistler tarafından ittifak edilen bir durumdur. Bitcoin'in durumuna Türk Hukuk'unda bakacak

---

¹⁰ Şayet Bitcoin kelimesi büyük "b" harfi ile yazılırsa bu durumda Bitcoin Konseptini ve sistemini ifade eder. Fakat küçük "b" harfi ile başlıyorsa bu durumda transfere konu olan miktar ve değer ifade etmiş olur.

olursak Türk Hukuku'nun 6493 sayılı kanun gereği Bitcoin, tam anlamıyla elektronik para şartlarını taşımamaktadır. Bu kanunların dışında ekonomistlerden bir grup Bitcoin'in değişiminin ancak ulusal para ile mümkün olmasından ötürü tam mahiyette para sayılamayacağı görüşünü bildirmektedirler. Zira bu görüşün haklılık payı mevcuttur. Bitcoin hem tam anlamıyla paranın bütün işlevlerini yerine getirememekte hem de işlemlerim de ulusal paraya ihtiyaç duymaktadır (Alkış, 2020: 183). Ayrıca buraya kadar verdiğimiz verileri göz önüne aldığımızda Bitcoin ve türevleri kripto paraların, elektronik ve dijital para kavramı içerisine girmediğini söylememiz mümkündür (Doğan, 2018: 237).

Ethereum (ETH)

Kurucusu Vitalik Buterin'dir. Kuzey Amerika'da yapılan bir konfrasta ilk defa tanıtımı yapılmıştır. Bitcoin'e nazaran daha hızlı ve düşük ücretli işlemler sunmaktadır. Ayrıca Ethereum, kendisine ait blokzincir geliştirme platformuna sahiptir. Bu özelliğe sahip olan ilk kripto para birimi olarak karşımıza çıkmaktadır (BTK, 2020: 6).

Ripple (XRP)

Western Union ve SWIFT gibi uluslararası para gönderme platformlarına bir alternatif olarak ortaya çıkan Ripple, 3 saniyelik işlemleri ile kripto para birimleri arasında en hızlılarından bir tanesidir. Ripple, dünya çapında daha hızlı ve düşük maliyetli bir şekilde para transferi yapabilmek adına birçok banka ile çalışmaktadır (BTK, 2020: 6).

Eos (EOS)

Blokzincir teknolojisinin kronik sorunlarından olan hız, ölçeklenebilirlik ve esneklik sorunlarını ortadan kaldırmak amacıyla zuhur etmiş bir kripto para birimidir (BTK, 2020: 6).

Litecoin (LTC)

Charlie Lee tarafından tasarlanan Litecoin, daha çok günlük işlerde kullanıma uygun bir şekilde üretilmiştir. Charlie Lee, eski bir Google çalışanıdır. Kripto para platformunda Litecoin, daha az maliyetli ve günlük işlemlere daha yatkın olmasından ötürü kripto paraların gümüşü olarak görülmektedir (BTK, 2020: 6).

Binance Coin (BNB)

Kripto para borsasının en büyük hacmine sahip olan ve Malta Merkezli Binance Şirketi'nin ürettiği bir kripto para birimidir (BTK, 2020: 6).

Cardano (ADA)

Ölçeklenebilirlik, birlikte çalışabilirlik ve esneklik gibi blockzincir teknolojisinin en büyük çıkmazlarını bilimsel ve hakemli akademik çalışma ile ortadan kaldırmaya çalışan bir kripto para birimidir (BTK, 2020: 6).

IOATA

Tangle ismi verilen teknoloji ile ücretsiz, güvenli ve hızlı işlem fırsatı sunan IOTA, nesnelerin interneti faaliyet alanıdır. Ölçeklenebilir, modüler ve merkezi olmayan bir yapıya sahiptir (BTK, 2020: 7).

Tron (TRX)

Eğlence sektörüne yönelik kurulmuş olan, merkezi olmayan ve blockzincir teknolojisine dayalı olan bir kripto para birimidir. İnsanlar, TRON altyapısını kullanarak ürettikleri eğlence içeriklerini sanal ortamda paylaşarak, satarak para kazanma hedefindedir. Yani insanlar diledikleri şeyleri diledikleri ile diledikleri şekilde paylaşsın diye bu sistem kurulmuştur (BTK, 2020: 7).

Monero (XMR)

Gizlilik odaklı kurulan bir kripto para birimidir. İnsanlar, anonim bir şekilde para alabilir ve gönderebilirler. Monero kullanan insanların bakiyeleri ve yaptıkları işlemleri diğer insanların görebilmesi mümkün değildir. Moneroyu diğer kripto para birimlerinden ayıran temel bir tabir vardır; "*Monero kullanıcıları kendi kendinin bankasıdır*" (BTK, 2020: 7).

3.2. Türkiye ve Dünya'da Kripto Para

Türkiye, kripto para kullanımında Dünya'da dördüncü, Avrupa'da ise birinci sıradadır. 2020 yılı verilerine göre Türkiye'de, 2.400.000 insan kripto para sahibidir. Türkiye'de, 2017 yılı itibari ile Bitcoin ile birlikte diğer kripto paraların tanınırlığı artmış

olup Ripple, Digibyte, Bitcoin Cash, Stellar gibi kripto para birimleri, halk nezdinde en fazla itibar gören halini almışlardır (BTK, 2020: 21). Türkiye’de 2021 yılının altıncı ayından itibaren 11 adet kripto para borsası bulunmaktadır. Bunlardan en önemlisi BTC Türk Platformu, 2013 yılında kurulmuş, Bitcoin alıp-satma konusunda ise Türkiye’de birinci, Dünya’da ise dördüncü sıradadır (Canbaz & Berkun, 2021: 110).

Bitcoin alım ve satımında kullanılan para birimlerine baktığımızda piyasanın %89’nu oluşturan ABD doları ve Japon Yeni’ni görmekteyiz. Kalan %11’lik kısım incelendiğinde; Kore Won’u, Avro, İngiliz Pound’u ve Türk Lirası dikkatleri üzerine çekmektedir. Türk Lirası, bu piyasada 6/1000’lik payı elinde bulundurmaktadır ki, bu pay yaklaşık olarak Türkiye’nin Dünya’da altıncı sırada olmasını sağlamaktadır (Canbaz & Berkun, 2021: 111).

Türkiye, yukarıda ifade ettiğimiz kripto para birimlerine rağbet göstermekle beraber kendi kripto para birimini kurmak adına ciddi adımlar da atmıştır. 11. Kalkınma Planı’nda (Türkiye Cumhurbaşkanlığı, 2019-2023 Dönemi ilk kalkınma planı başlığı altında, 23 Temmuz 2019 tarihinde "*Blokzincir Tabanlı Dijital Merkez Bankası Parası*" adlı karar, Resmî Gazete’de 11. Kalkınma Planı içerisinde yürürlüğe girmiştir) kripto para ile alakalı düzenlemeler söz konusudur. Bu düzenlemeler arasında "*Dijital Merkez Bankası Parası üretimi yapılacaktır. Üretim, blockchain altyapısı ile olacaktır.*" ve "*Ödeme Hizmetleri ve Elektronik Para Kuruluşları Birliği adı altında bir kurum oluşturulacaktır.*" düzenlemeleri yer almaktadır (BTK, 2020: 22).

27.6.2013 - 28690 sayılı resmi gazete - 6493 sayılı "*Ödeme ve Menkul Kıymet Mutabakat Sistemleri, Ödeme Hizmetleri ve Elektronik Para Kuruluşları Hakkında Kanun*" adlı bir kanunda ilk defa elektronik para ifadesi kullanılmıştır. Ayrıca söz konusu kanunda kripto para ile alakalı kanunda, AB standartlarına uygun kararlar yer almakta ve ödeme ile elektronik paraya yönelik genel hükümler barındırmaktadır (BTK, 2020: 22).

Türkiye’de kripto para kullanımı gitgide artmakta olup blokzincir adı altında birçok çalışma yürütülmektedir; bu çalışmaların ilki Akbank’a aittir. Akbank, yurtdışına para transferinde kullanılmak üzere blokzincir teknolojisini kullanmak için teknoloji firması Ripple ile 2017 yılında anlaşma sağlamıştır. Blockchain ile alakalı yapılan bir diğer çalışma Takasbank’ın çalışmasıdır. Üzerinde üçüncü bölümümüzde uzun soluklu duracağımız bu çalışmanın adı BİGA olarak belirlenmiştir. BİGA Projesi ile alakalı ilk çalışmalar 2016 yılının ilk çeyreğinde başlamış olup, fiziksel karşılığı bulunan dijital altınların taraflar arası

transferi, blockchain altyapısını kullanarak yapılması amaçlanmıştır. 2017 yılının Aralık ayında yapılan çalışmalar ile proje başlatılmış olup, 2021 yılında 2.0 versiyon sunulması amacıyla 2019 yılının Aralık ayında 1.0 versiyonu piyasaya sürülmüştür. BİGA Projesi, 7/24 transfer özelliği, işlem mahremiyeti, izlenebilirlik (veriye kolay erişim) ve dijital altın karşılığında bulunan fiziki karşılık ile birçok blockzincir teknolojisine göre ön plandadır (Canbaz & Berkun, 2021: 112-113).

Kripto para ile alakalı düzenlemeleri, zannımızca tek başına değerlendirmek bir hata olacaktır. Bu denli bahsi geçen konu ile alakalı değerlendirmeleri "Gelir Vergisi Mevzuatı", Katma Değer Vergisi Kanunu", "Kurumlar Vergisi Kanunu", Elektronik Fon Transferi Mevzuatı" ve "Kara Para Aklamayla Mücadele Mevzuatı" çerçevelerinden bakarak değerlendirmek daha doğrudur. Ayrıca Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) tarafından kripto paraların denetlenmesinin yapılması gündeme gelmiştir. SPK, şayet düzenleme yapılırsa tüketiciye bu alanda bir güven geleceğini ve piyasada büyümenin sağlanacağı görüşündedir (BTK, 2020: 22).

Türkiye’de kripto para kavramının ne olduğu ifadesi şu ana kadar resmi kanatların gözünden bakış ile açıklanmaya çalışılmıştır. Ancak zannımızca bu konunun hakkıyla açıklanabilmesi için halkın ve işletmelerin gözünden bakmak ile mümkün olabilecektir. Bu anlamda yapılan birçok çalışma vardır ve tarafımızca incelenmiştir. Bu hususta genel kanıyı ifade etmeye çalışacağız; Evvelden halkın gözünden kripto paranın ne olduğu üzerine eğilelim; Türkiye’de 29.01-05.02.2018 tarihleri arasında 52’si kadın ve 102’si erkek olmak üzere 4 soru ankete katılanların demografik hallerini, 3 soru internet kullanımlarını ve 11 soru kripto para hakkında bilgi düzeylerini ve fikirlerini çözümlmek için toplamda 18 soruluk kolayda örnekleme yöntemi ile kimilerine çevrimiçi kimilerine ise yüz yüze 154 kişiye bir anket yapıldı. Anketin neticesinde ankete katılanlar, internet kullanım alışkanlıklarına göre 4 gruba taksim edildiler (bu taksimi kısa bir şekilde geçmemiz, ileride açıklama yapacağımız hususlar nedeni ile önemlidir); Normal okuyucular olarak adlandırılan grup, kadın ve yaş ortalaması diğer gruplara göre daha yüksek olan, internette 5 saatten fazla zaman geçirmeyen, okuma amaçlı internet kullanan ve oyun-eğlence amaçlı internet kullanmayanlardır. Sosyal Medyacılar adı verilen grup, eğitim seviyeleri düşük, sosyal medya kullanımı için interneti yoğun kullanan, 1-3 saat arası internet kullanımı yapan ve internet üzerinden alışveriş-iş-okuma oranları düşük olanlardır. Yoğun kullanıcılar olarak isimlendirilen grup, yaş ortalaması düşük ancak eğitim düzeyi yüksek olan, 5 saat ve üzeri

internet kullanımı yapan, sosyal medya-oyun/eğlence-haberleşme amacıyla internet kullanımı yüksek olan ve internet üzeri okuma oranı yüksek olan gruptur. Gruplandırma da ki son kısım ise katkıda bulunanlar grubudur. Bu grup internet üzerinde içerik üreten, 18-39 yaş aralığında, internetteki geçirdikleri süreler değişkenlik gösteren ve interneti sosyal medya-haberleşme-öğrenme gibi faaliyetlerde yoğun kullanmakta olanlardır. Bu taksim edilmiş gruplar içerisinde 18 yaş altı dahil edilmemiştir (Karaoğlan vd., 2018: 19-20).

Yapılan ankete göre; kullanıcıların %90'ı kripto parayı duymuşlar ve biliyorlar. %11,7'lik kısmı ise kripto para sahibi ya da sahibiymiş. Kripto para alımında bulunan gruplar, daha çok yoğun kullanıcılar ve katkıda bulunanlardır. Ankette hangi kripto paranın bilindiğine dair sorulan soru neticesinde (Sorunun şıkları olarak Coinmarket'te hacmi en yüksek ilk 8 para ve diğer olmak üzere 9 seçenek bulunmaktadır) %81 Bitcoin, %40 Ethereum, %37 Litecoin ve %30 Ripple cevapları alınmıştır. Kripto paraya karşı tutumu ölçmek üzere sorulan sorulara göre ise genel kanı şu şekildedir; kripto para, teknolojik ve finansal anlamda bir yeniliktir. Gelecekte ise daha fazla kullanılacaktır. Değer olarak karşılığı yok, rizikosu fazla ve yatırım olarak da akıllıca bir tarafı yoktur. Kripto para, gruplar arasında değerlendirilmesine göre; normal okuyucular ve sosyal medyacılara, yenilik faktörü açısından kripto paraya soğuk, yoğun kullanıcılar ve katkıda bulunanlar ise sıcak bakmaktadır. Anketin son bölümünde ise kripto paranın yatırım olarak neye benzediği sorusunun cevabı olarak %38 teknoloji şirketi hissesi, %33 emin değilim, %12 döviz, %8 banka hissesi, %5 diğer ve %4 altın olarak cevaplar alınmıştır (Karaoğlan vd., 2018: 20-21).

Türkiye'de kripto para algısını çözmek üzere eğilmemiz gereken ikinci nokta ise işletmeler gözünde kripto paradır. Bunun üzerine kripto parayı bir ödeme aracı olarak gören 122 şirket için, 6 tane kripto para anlayışları ile alakalı ve 4 tane şirketlerin demografik yapılarını öğrenmek adına 12.02.2018 tarihine kadar doldurulmak üzere 10 soruluk bir anket hazırlanmıştır. Anket firmalara e-posta üzerinden ulaştırılmak istenmiştir. Ancak söz konusu e-postaya, bilişim, foto, eğlence, grafik, dijital pazarlama, grafik ve prodüksiyon, konsept teknoloji, inşaat (mühendislik/mimarlık), kripto para madenciliği ile iştiğal olan, merkezi İstanbul ve Ankara ağırlıklı 10 şirket dönüş yapmış ve geri dönüş yapan bazı şirketler ile uzun süreli telefon görüşmeleri de (görüşülen kişiler ya işletmelerin sahibi ya yöneticileri ya da ortakları) konu ile alakalı gerçekleştirilmiştir. İşletmelerde ki muhataplar 27-40 yaş aralığı yani Y kuşağı diyebileceğimiz teknolojiyi seven, değişime önem veren ve dış dünya ile iletişim için kendini geliştirmeye önem veren kişilerdir (Karaoğlan vd., 2018: 22-23).

İşletmelere, bünyelerinde hangi kripto paranın geçerli olduğu sorulması üzerine ağırlıklı olarak Bitcoin cevabı alınmıştır. Daha sonrasında alternatif coin olarak Ethereum ve Litecoin 'in daha fazla geçerli olduğu görülmüştür. Ancak işletmelerin genel kanısı bu hususta kripto para borsasında geçerli olan bütün kripto paraların kabul edileceğidir. Ancak işletmeler, kullanmayacakları ya da yatırım yapmayacakları kripto para birimleri ile işlem yapıldığında hemen bu kripto para birimlerinin Bitcoin, Ethereum ve Litecoin gibi kripto varlıklara çevirdiklerini ifade etmişlerdir. Kripto parayı ödeme çeşidi olarak en erken kabul eden işletme, bu kabule 2012 yılında başlamıştır. İşletmelere “*neden kripto para kabul ediyorsunuz?*” diye sorulmuş ve cevapların 2 sebepte toplandığı görülmüştür; birinci sebebe göre işletmeler, teknolojiyi günümüzde büyük bir güç olarak görmekte ve onun reklam ve tanıtım yüzünü kullanmak istemektedirler. İkinci sebep ise sürekli gelişen piyasaya uyum sağlama isteğidir (Karaoğlan vd., 2018: 23).

İşletmeler, Türkiye’de kripto para birimlerinin kullanımı artması için bir nevi gönüllü çalışanlar olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Ayrıca kripto para birimlerinde transfer hızı, ödeme seçeneklerinin artması ve düşük maliyet gibi etkenler işletmeleri diğer etkileyen hususlardır. Kripto para, ihracatta sağladığı avantaj ve 7/24 işlem yapabilmek özgürlüğü ile yine işletmelerin iyi bir alternatifi konumundadır (Karaoğlan vd., 2018: 24).

İşletmelere “*Kripto para kullandıktan sonra değişen ne oldu?*” ve “*Kripto para kullanmaya devam etmek istiyor musunuz?*” diye soruldu. Verilen cevaplar neticesinde görüşlerin bir çatı altında toplandığı görülmüştür. Bu görüşleri bir işletmenin verdiği cevap ile özetlemeye çalışalım; 15 yıl önce kredi kartı kullanılmamaktaydı. Ancak şimdiye baktığımızda hemen hemen herkesin cebinde kredi kartı var. Kripto para ve blockchain teknolojisi de bu duruma gelecektir. İşletmelere kripto para ile alakalı karşılaştıkları sorunlar soruldu. Verilen cevaplar ise 2 genel kanıda birleşmiştir; bunlardan birincisi kur dalgalanmasının fazla olması ve muhasebe ile vergi sisteminde düzensizliktir. İşletmelere göre şayet bu problemler ortadan kalkarsa ödeme seçeneklerine bir alternatif daha gelecek ve kripto para ile ödemeler daha da kolaylaşacaktır. Bu değişim ise işletmeler açısından küçük ancak ülke açısından büyük fayda manasına gelmektedir. İşletmelere göre kripto para, finansal anlamda bir devrimdir. Buna uygun davranılması şarttır. Köstek olunması yerine sıkıntılarının giderilerek yola devam edilmesi şarttır. Kripto para, ülkeye geç gelen matbaa olmamalıdır. İşletmelerden bir diğer tavsiye ise yatırımcılardır; kaybettikleri zaman

üzülmeyecekleri rakamlar ile oynamaları gerekir. Kripto para, kur dalgalanması yüksek bir varlık türüdür (Karaoğlan vd., 2018: 25).

ABD, kripto para kullanımında listenin başında yer almaktadır. Mayıs 2020'de yapılan değerlendirmeye göre Güney Kore, Rusya, Çin ve İngiltere kripto para ile alakalı maddi anlamda çalışmalar yapan ülkelerdir. Türkiye ise bu listede 14. sırada kendine yer bulmaktadır. Ayrıca ABD, kripto para birimlerini yasal olarak kabul etmektedir (BTK, 2020: 7). Avrupa Birliği üyelerinden sadece Almanya, İsveç, Estonya ve Birleşik Krallık kripto para birimlerini yasal olarak kabul etmekte olup, Bangladeş, Bolivya, Ekvator, Kırgızistan ve Nepal gibi ülkeler ise kripto para birimlerini yasa dışı olarak görmektedir (BTK, 2020: 9).

3.3. Kripto Para Aslı İtibari ile Nedir? (Varsayım)

Kripto paranın, sadece bir para olmadığını bir güvenlik yazılımı olduğunu düşünen birtakım kimselerde mevcuttur (Dilipak, 2021); kripto paralar, son yılların büyük teknolojisi olan insansız hava araçları, şoförsüz arabalar, yapay zekâsı yüksek humanoid tarzı robotlar gibi cihazların, dışarıdan yönetilmesini engellemek adına ensesine çakılacak bir güvenlik duvarıdır. Kripto paranın bir güvenlik yazılımı olduğunu iddia edenler, gelecekte yapay zekâ teknolojisinin yayılacağını, şoförsüz taksilerin, insansı robot doktorların, öğretmenlerin, polislerin, askerlerin vs. olacağını bundan mütevellit kripto paraların, bu tür cihazların bir siber saldırı ile dışarıdan kontrol edilememesi için önemli bir güç olduğunu da savunmaktadır. Mesela bu kimselere göre gelecekteki bir savaş, insanlar arasında değil insanların ürettiği robotlar, insansız hava araçları, insansız tanklar vs. arasında gerçekleşecektir ki, son yıllarda Türkiye gibi ülkelerin ürettiği insansız araçlar bu görüşü desteklemektedir. Bundan dolayı şimdiden bir güvenlik yazılımı olan kripto paraların, depolanması lazımdır. Allah-u alem.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KRIPTO PARANIN İSLAM HUKUKU AÇISINDAN İNCELENMESİ

Dördüncü bölümde İslam Hukuku açısından kripto para konusuna değinilecektir; kripto paranın mahiyeti, işlevleri, özellikleri, meşruiyeti gibi mevzular İslam Hukuku penceresinden açıklanmaya çalışılacaktır. Ayrıca blockchain tabanlı ve İslami olduğu iddia edilen kripto paraların mahiyetinden, finansal ve çeşitli alanlardaki potansiyel çalışmalardan bölüm içerisinde bahsedilecektir.

4.1. İslam Hukuku Açısından Kripto Para

Kripto paraların, fihhi açıdan incelenebilmesi için temel kaynaklarda ve sonraki dönemlerde bahsi geçen para görüşlerinin gözden geçirilmesi gerekmektedir (Candan & Yaşlak, 2020: 278). Klasik fihhi kitaplar, madeni para döneminde kaleme alınmasından ötürü günümüzdeki kaydi para, itibari para gibi kavramlar ile ilgili doğrudan bilgi bulmak mümkün değildir. Ancak klasik fihhi kaynakların, mezhepler arasında mağşuş ve fels ismi verilen paralar üzerinden yaptığı açıklamalara dayanarak itibari para hususunda birtakım açıklamalar yapılması mümkündür (Güney, 2020b: 9).

Para, malın bedeline işaret eden, mübadeleye aracılık eden ve kişinin zimmetinde sabit olabilen şeyin ismidir. Bir şeye para denilebilmesi için halk tarafından genel anlamda kabul görmesi, değişim aracı olması ve devlet tarafından desteklenmesi gerekmektedir. İslam Devletleri, para fonksiyonlarını yerine getirebilen ve halk arasında örf halini alan şeyleri para olması için yeterli standartlara sahip olduğu düşüncesi ile iktifa etmiştir – ki devletin para basması, bu sürecin başlangıcı olarak sayılmaktadır-. Ayrıca İslam nezdinde para denilen şey, mütekavvim olmalı, semen vasfını içermeli ve garar, cehalet, kumar gibi şeylerden uzak olmalıdır (Canbaz & Berkun, 2021: 116).

İslam ekonomisinde para, hızlı gelişim göstermiştir. Çünkü takas işlemleri, İslam'da her daim tabiri caiz ise diken üzerinde yapılmıştır. Çünkü malın cinsi, vadesi ve malın kalitesi faiz mevzuu açısından riziko içermektedir. Bu denli İslam ekonomisinde malların direkt değişimi değil de malın satılıp paraya çevrilmesi sonradan istenilen malın alınması ön plandadır (Canbaz & Berkun, 2021: 116).

İslam nezdinde bir mali akdin/mali mübadelenin geçerli olabilmesi için; akdin geçerlilik şartları ve hukukun gayeleri yerine getirilmiş olması gereklidir. Akdin geçerlilik

şartları, “*Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda haksızlıkla yemeyin; ancak karşılıklı rızânıza dayanan ticaret böyle değildir ve kendinizi öldürmeyin. Şüphesiz Allah size karşı çok merhametlidir*” (Nisa 4/29) ayeti ile sarîh bir şekilde açıklanmıştır. Ayrıca fukahânın belirlemiş olduğu ölçütlere göre bir akitte ikrah, hezil, garar ve zarar, cehalet, gâbin ve tağrîr, galat, hile, fasit şart ve faiz gibi hususların da yer almaması gereklidir. Mali mübadelelerde hukukun gayelerinin yerine gelmesi demek; akdin mevzuusu olan malın piyasada ve halkın ihtiyacında olması, niteliği ve varlığı belli olması, korunması, ispatı mümkün olması ve adalet gibi şartları sağlaması gerekir. Bu bağlamda kripto para da akdin geçerlilik şartlarına ve hukukun ana gayelerine haiz olmalı ki, İslam gözünde sahîh olarak kabul edilebilsin (Canbaz & Berkun, 2021: 113).

4.1.1. İslam Hukuku Açısından Kripto Parada Bulunması Gereken Özellikler

Kripto paranın İslam Hukuku açısından para olarak kabul edilebilmesi için birtakım şartları bünyesinde barındırması gerekmektedir.

Hukukun Gayelerine Uygunluk

İslam Hukukuna göre mali konularda hukukun gayelerine uygun davranılması esastır; paranın revaçta olması yani paranın meşru yollar ile insanların elinde dolaşımında olması ve paranın aidiyeti açık ve kesin olması gereklidir. Ancak kripto paranın her yerde işlem görmemesi, herkes tarafından kabul görmemesi ve şifreli olması sebebiyle hukukun gayelerini taşıyıp taşımadığı hususunda tartışma söz konusudur. Mesela kripto parayı sakladığımız hesabın şifresini kaybettiğimiz zaman paramızı da geri döndürülmesi imkânsız bir şekilde kaybetmiş oluyoruz ve bu paranın nereye ya da kime gittiğini de bilmiyoruz. Ayrıca söz konusu paranın bize aidiyetini gösteren elde bir delil de söz konusu değildir (Alkış, 2020: 188).

Para Vasfı Şartlarına Uygunluk

İslam Hukuku şartlarına göre bir şeyin para olarak kabul görmesi için piyasada mübadele aracı, değer ölçüsü ve tasarruf vasıtası olarak bulunması şarttır. İslam Hukukuna göre şayet bir para mübadele aracı ve değer ölçüsü olması açısından güven veriyorsa o paranın kullanımı caizdir (Alkış, 2020: 189).

Engellenemez Rizikoların Ortadan Kaldırılması

İslam, iktisatta riziko hususunda (her konuda olduğu gibi) ifrat ve tefritten uzak duran bir yaklaşıma sahip olmuştur; mali kazanç mevzu bahis olduğunda risksizlik ve çok risk uzak durulması gereken bir durumdur. Kripto para bünyesinde manipülasyon ve spekülasyon hallerinin fazla olmasından ötürü İslam anlayışındaki paradan uzak bir tablo çizmektedir. Mesela Elon Musk'ın resmi twitter hesabında paylaşmış olduğu kripto para birimlerinden biri olan dogecoin paylaşımları, bazıları için ciddi mağduriyetler meydana getirdiği gibi kimileri için de sebepsiz bir kazanca sebebiyet vermiştir.

Paranın Devlet Otoritesince Kabulü

Bir toplum içerisinde bir paranın, işlevlerini yerine getirebilmesi için o toplumun insanların geneli tarafından ve devleti tarafından o paranın kabul görmesi gereklidir. İslam hukukçusu olan Hallaf'a ve birçok İslam Hukukçusuna göre bir şeyin para olarak kabul edilebilmesi için o şeyde insanların mübadelesi ve devletin kanun gücü o şeyde olmak zorundadır. Kripto paralar ise devlet ve genel otorite güvencesine sahip olmaması sebebiyle bir hayli eleştiri almaktadır. Bu nedenden ötürü kripto paralar para politikası aracı olarak kullanılmamaktadır ki, iktisatçılar tarafından kripto paranın bu özelliği vurgulanmıştır (Alkış, 2020: 190).

Akdin Sıhhat Şartlarında Uygunluk

İslam Hukukuna göre bir mali işlemin geçerli olabilmesi için içerisinde ikrah, hezil, garar, zarar, cehalet, gabin, tağrir, galat, hile, haksız şart ve faiz bulunmaması gerekmektedir. Mali işlemler ile alakalı bu kıstaslar tarafların zarara uğramaması için önemlidir ki, kripto para ile alakalı iş ve işlemler içerisinde de bunlara dikkat edilmesi gerekmektedir. Ancak garar -ki akdin haksız kazanca sebebiyet verecek tarzda kapalılık içermesi; net olmayan bir durum üzerine akit yapmak anlamına gelir. Fukahaya göre şayet bir akit garar içeriyorsa o akit ittifakla sahih değildir (Dönmez, 1996: 366).- cehalet -ki hukuki işlemlerde, mevzuun bilinmezlik ve belirsizlik içermesi; satılan malın cins, nev'i veya miktarının ile satış bedelinin cins, meblağ ve vadesinin bilinmemesi (Dönmez, 1993: 219)-, gabin -ki çift taraflı akitlerde bedeller arasında değer açısından dengesizlik ve farklılıktan ötürü aldanma (Bardakoğlu, 1996: 268)-, tağrir -ki ivazlı akitlerde müteakideynden birinin diğerini aldatması; teşvik ve göz boyama gibi etmenler ile bir malı olduğundan farklı gösterme ve bu

şekilde aldatma (Günay, 2010: 375)- ve hile -ki bir kimsenin tek taraflı bir hukuki işlem/bir akit gerçekleştirmesi için kandırılması; bir kimseye istenilen yönde yanlış fikre yönlendirmek veyahut yanlış fikrinde devamını sağlamak (Köse, 1998: 28)- kripto para platformunda şu ana dek görülen hususlardır (Alkış, 2020: 191).

İslam, hukuki ve ticari işlemlerde insanların tam manasıyla dürüst davranmasını ve insanların birbirlerine güvenmesini bu nedenden ötürü aldanma ve aldatma gibi davranışlardan ya da risklerden ve belirsizliklerden kaçınılmasını talep etmiştir. Bu mevzu ile alakalı Hz. Muhammed (SAV) “*Bizi aldatan bizden değildir*” (Müslim bin Haccac, 2005: 58) buyurmuştur.

Sebepsiz Zenginleşmeye Engel Olunması

Kripto para, içerdiği manipülatif ve spekülatif hareketler ile sebepsiz zenginleşmeye yol açabilecek bir yapıya sahiptir; Mesela Elon Musk’ın resmi twitter hesabından kripto parayı kastederek ancak kripto paraya mâl olabilecek herhangi bir emare koymadan paylaştığı bir paylaşım bile kripto para değerinde ciddi dalgalanmalara sebep olabilmektedir. Bu durum ise kimi kısım için sebepsiz zenginleşme kimi kısım ise ciddi bir mağduriyet halidir. İslam anlayışına göre bu durumun kripto para için devam etmesi, kripto paranın İslam nezdinde kabul edilemezler tarafında yer almasını sağlayacaktır.

4.1.2. Kripto Paraların Mal-Semen ve Mebî’ Olup-Olmama Meselesi

Kelime manası “*malik olunan her türlü şey*” olan mal kelimesinin tanımına, klasik sözlüklerde gündelik yaşamda çok kullanılması sebebiyle manasının açık olduğu düşünüldüğü yer verilmemiştir. Bununla beraber bu kelimeye, kullanıldığı toplumda sahip olunan şeylerden önemli ve öncelikli olanlar yerine kullanılmak suretiyle özel manalar verilmiştir. Mesela göçebe toplumlarda mal; hayvanların anlaşıldığı bir kelime olmuşken cahiliye dönemi Araplarında mal; deve, altın ve gümüş gibi şeylerin karşılığı olmuştur. Mal kelimesi, Kur’ân’ı Kerim de ise daha çok sözlük manası olarak kabul edilen özel mülkiyet, zenginlik ve servet gibi manalarda kullanılmıştır (Hacak, 2003: 461).

Fıkıh literatürüne geldiğimizde mal kelimesinin manası sözlük manasında olduğu gibi bir açıklığa sahip değildir. Çünkü fıkhî ekollerin mal kelimesine yaklaşımlarının farklı olması ve fıkıh ilmindeki teknik mana ile gündelik dildeki mananın örtüşmemesi bu duruma sebebiyet veren nedenlerden sayılabilir. Fıkıh literatüründe mutlak manada mal; “*Mülkiyet*

başta olmak üzere aynı hakların konusunu ortaya koyan şeydir” diyebiliriz. Fıkıh nezdinde bir şeyin mal niteliğinde olabilmesi için söz konusu şeyin aynı haklara konu olabilmesi ve söz konusu şeyin üzerinde her türlü hukuki işlemin gerçekleşebilmesi gereklidir. Fakat burada bir problem daha ortaya çıkmaktadır; Fıkaha arasında nelerin aynı haklara konu olabileceği ve hangi nesnelere üzerinde hangi hukuki işlemlerin uygulanabileceği ihtilafli mevzulardır. Bu ihtilaflar da mezhepler arasında malın tanımlanmasında güçlük doğuran bir diğer nedenlerdendir (Hacak, 2003: 461). Fıkıh literatüründe mal kelimesi için eşya hukukunda tanımı yapılan terim ve dar anlamının dışında daha geniş manalarda kullanıldığı yerleri görmekte mümkündür. Mesela mal kelimesi tekil olarak kullanıldığı vakit servet, mal varlığının aktif kısmı ve özel mülkiyet hakkı gibi manalara gelmektedir. Çoğul olarak kullanıldığı zaman ise (yani emvâl olarak) muamelatta mali ilişkiler manasında mal varlığı hukukunu, kul haklarını ve devlete ait bütün gelirleri ifade eder (Hacak, 2003: 462).

Hanefilerin nezdinde mallar; mal niteliğinde olmayan şeyler, mütakavvim olmayan mallar ve mütekavvim mallar olmak üzere üç gruba ayrılmaktadırlar. Mal, Mecelle'nin 126. Maddesi'ndeki *“Tabı-ı insani mail olup da vakt-i hacet için iddihar olunabilen şeydir ki menkûle ve gayr-ı menkûle şamil olur”* (Ahmet Cevdet Paşa, 1300:43) tanımından hareketle *“İnsanın tabii kendisine mail olup da hacet vakti için iddihar olunabilen, yani toplanıp saklanabilen şeydir”* (Bilmen, t.y.: 9). şeklinde tanımlanmaktadır. Tanımdan da anlaşılacağı üzere Hanefilerin mal tanımında örfi ve tabii unsurlar ön plana çıkmaktadır (Hacak, 2003: 462).

Hanefilere göre bir şeyin, mal niteliği kazanabilmesi için kendisinde iki niteliğin bulunması gereklidir; mal olacak şey, örfen iktisadi bir değer taşıması lazımdır. Fakat bu fayda veren malın, sadece Müslümanlar tarafından caiz olması elzem değildir. Bu mal, ehl-i kitap tarafından da mübah görülebilir. Bir şeyin mal niteliğinde sayılabilmesi için ikinci nitelik ise mal olacak şeyin, müstakil olarak bir varlık hüviyetini kazanması/fiilen ihraz edilmiş olması gerekir. Aynı zamanda akdin mevzuusu olan malın bu durumu, akdin sıhhat şartlarından bir tanesidir. Bu şart, bilhassa hakları ve malın kullanılmasıyla elde edilen menfaati, mal tanımının dışında tutmak amacıyla konulmaktadır. Hz. Muhammed mevcut olmayan ve henüz mülk olarak edinilmemiş malın alışverişini yasak etmektedir. Ayrıca bu mevzu ile alakalı Mecellenin 126. Maddesinde *“Tab-ı insani mâil olup vakti hacet için iddihar olunabilen şeydir ki, menkûle ve gayri menkûle şamil olur.”* ifadesinden hareketle bilgisayar programları ya da yazılımlar ya da internet yoluyla elde edilen bilgiler fiziksel

anlamda bir varlık göstermemesi sebebiyle hukuk dilinde eşya-mal olarak nitelenmemektedir. Bu pencereden baktığımızda bir nev'i sanal para olan kripto paralarda fiziksel olarak bir varlığa tekâbül etmediğinden ötürü kimileri tarafından ma'dum olarak yorumlanmaktadır. Yalnız bilgisayar programları, yazılımları vs. bir veri taşıyıcısına yüklenirse bu durumda hukuk gözünde eşya hüviyetini kazanır ve fikri hak konusunu oluşturabilir. Çünkü Hanefilere göre menfaatlerin doğrudan ihraz edilmesi muhaldir. Maliki, Şafii ve Hanbeli mezheplerinin mal anlayışında “İddihar ve ihraz edilme” şartı esas alınmaz; menfaat, mal tanımını içerisine girmektedir. Ayrıca açık bir şekilde söylenmese de Maliki, Şafii ve Hanbeli Mezheplerinde bir şeyin mal olması için şer'an necis olmaması da gerekmektedir (Hacak, 2003: 462). Hanefilere göre şayet bir mal, fiziki olarak varlığa sahip değilse mütekavvim özelliğine sahip değildir. Mesela hayvanın göğsündeki süt şayet sağılıp müstakil bir varlık olarak zuhur etmedikçe mütekavvim özelliğini taşıyamaz. Bu anlamda kripto parayı mütekavvim zümresinde saymayan olduğu gibi Faraz Adam gibi şer'i olarak yasaklanmadığından ötürü mütekavvim zümresine dahil edenlerde mevcuttur. Faraz Adam'a göre Bitcoin, semen olma özelliğini taşımasa da mütekavvim maldır. Bu mevzuu da Filistin Fetva kurulu tarafından, kripto paraların haksız kazanç ve sebepsiz zenginleşmeye neden olması, garar içermesi, kumar ile benzerlik göstermesi ve fiziksel olarak mevcut olmaması sebebiyle İslam'a göre para zümresinde sayılamayacağı görüşü dikkate alınmıştır (Kahveci & Bilginer, 2021: 272-274).

Mecelle'nin 127. Maddesindeki “*Mal-ı mütekavvim iki manaya istimal olunur. Biri intifai mübah olan şeydir, diğeri muhrez demektir. Mesela denizde iken balık gayr-i mütekavvim olup istiyad ile ihraz olundukta mal-ı mütekavvim olur*” (Ahmet Cevdet Paşa, 1300:45) ifadesine göre mütekavvim mal, şer'i olarak kendisinden faydalanılması mübah olan şeylerdir. Ayrıca örfi olarak ihraz olunan mal da mütekavvim mal zümresine dâhil olmaktadır. Mesela denizdeki balık gayr-i muhrez olmaması sebebiyle gayri mütekavvim sayılırlar. Ancak avlanması ile beraber artık ihraz olunmuş demektir ve mütekavvim zümresine dâhil olur. Ya da besmele ile kesilmiş olan bir koyunda mütekavvim mal zümresine dâhildir (Bilmen, t.y.: 10). Malın mütekavvim özelliğine haiz olması; hukuki değer taşıdığı manasına gelir. Hanefilerin nezdinde şayet bir şey mal ise aynı haklara ve hukuki işlemlere bahis olabildiği gibi hukuken de koruma altına alınmış olur.

Hanefilere göre gayri mütekavvim mallar, belirli şartlar ve kısıtlamalar ile aynı haklara konu olabilirler. Mesela hamr ve domuz eti, Hanefiler nezdinde mütekavvim

olmayan mal hükmündedir. Bu tür mallar üzerinde geçici tedbirle veya sınırlı yollarla mülkiyet gibi ayni hakların kurulması mümkündür. Bir kimsenin hamr veya domuz eti sahibi iken Müslüman olması veya mevzu bahis malların kendisine miras olarak kalması, bu duruma örnek verilebilir. Şayet bir kimsenin başına, örnek verdiğimiz gibi bir durum gelirse bu mallara sahip olmaya devam etmesi, devretmesi veya hukuki bir işleme mevzu etmesi mümkün olmadığı için onları farklı bir şekilde değerlendirmesi gerekmektedir; sahip olduğu hamrı ya dökecek ya da sirkeye çevirecek. Mecelle'nin 212., 371. ve 382. Maddelerinden hareketle Hanefilerin nezdinde mütekavvim olmayan bir mal şayet bir akdin konusu olursa, söz konusu akit batıl olur. Eğer söz konusu mallar akdin semeni veya bedeli olursa bu durumda ise akit gerçekleşir fakat fasit olur. Hanefilerin nezdinde mütekavvim olmayan mallar, hukuki koruma altında olmaması sebebiyle itlaf edildiklerinde tazmin sorumluluğuna girmezler. Müslüman topluluğunda yaşayan ehl-i kitaba gelince bu kimselere göre hamr ve domuz eti gibi mallar, mütekavvim kategorisindedir. Yani kendi dinleri, söz konusu malları mübah olarak görmektedir. Bu sebeple bu mallar, bu kimseler arasında hukuki işlemlerin konusu olabilirler. Aynı zamanda bu mallar, bu kimseler arasında ayni haklara konu olabilirler ve hukuken koruma altındadırlar (Hacak, 2003: 462).

Maliki, Şafii ve Hanbeli mezheplerinin nezdinde mal, Hanefilerin mütekavvim mal anlayışındadır. Şafii fukahasıdan Zerkeşi malı "*Kendisinden faydalanılan veya faydalanılması mümkün olan şeyler*" olarak tanımlamaktadır. Hanbeli fukahasıdan Hırakî ise malı "*Kendisinden faydalanılması genel bir ihtiyaç veya zarurete bağlı olmayan mübah olan şeylerdir*" olarak tanımlar. Hırakî'nin tanımına göre hiçbir faydası olmayan haşereler, yasaklanan bir faydası olan hamr ve kendisine ihtiyaç sebebiyle mübah olan köpek, mal tanımının hudutları içerisine girmemektedir (Hacak, 2003: 462).

Maliki, Şafii ve Hanbeli mezheplerinde bir şeyin mal olma vasfını kazanması için şer'an necis olmama şartı bulunmaktadır. Bundan ötürü mevzu bahis mezheplerde mal olan ve olmayan arasında muhterem mal ismi verilen bir ara kavram geliştirilmiştir. Bu kavramın doğmasına sebebiyet veren şey, "*ihtisas hak*" ismi verilen hak türüdür. Bu hak türüne göre necis olmasından ötürü mal sayılmayan birtakım nesnelere üzerinde ayni hak gibi yetkiler kurulamasa da yarı ayni hak diyebileceğimiz haklar vardır. Böylece söz konusu nesnelere, ayni haklara konu olan ve hiçbir hakka konu olmayan şekilde taksim etme ihtiyacı hâsıl oldu. Bu da "*muhterem nesne*" kavramının doğmasına sebebiyet verdi. Mesela köpek ve hamr gibi şer'an necis olan ama kendisinden faydalanılması mübah olan şeyler, ihtisas hakkı

sebebiyle birtakım haklara konu olabilmektedir. Bu duruma malikin müdahalesi olmadan meydana gelen hamrı, eğitilmiş köpeği, tabaklanan meyte derisini, hayvan gübresini ve Malikilere göre kurban derisini örnek olarak verebiliriz (Hacak, 2003: 462).

Muhterem nesne üzerinde sadece ihtisas hakkı kurulması mümkündür. Bu nedenle söz konusu nesne üzerindeki haklar zayıftır ve sınırlıdır; bu şeylerin itlafi ya da gaspı söz konusu olduğunda tazmin sorumluluğu hâsıl olmaz. Yalnız gasp durumunda geri verilmesi de dini bir vecibedir. Muhterem nesneyi elinde bulunduran kimselerin, söz konusu nesnelere kendi hakimiyet alanlarında bulundurma ve kendisinden faydalanma hakları mevcuttur ve miras yoluyla da intikal etmektedir. Şafii ve Hanbeli Mezhepleri nezdinde muhterem nesnelere bazı açılardan hibe, vasiyet ve vedia gibi işlemlerde mal niteliğinde kabul edilmişlerdir. Muhterem mal sahiplerinin ihtisas hakkı olduğu gibi zilyetlik hakları da vardır. Bu kimseler, bu zilyedliğin hukuken koruma altında olduğunu ileri sürmüş ve bu fikrini geliştirerek bu nesnelere ayları üzerinde bir takım hukuki işlemlerin zorlama ile zilyedliğin nakli olarak yorumlamıştır. Bu şekilde bu malların kiraya verilmesi bazı fukaha tarafından “*zilyedliğin naklinden muâvaza*” olarak yorumlanarak caiz görülmüştür (Hacak, 2003: 463).

İslam Hukukuna göre mali varlıklarda bulunması gereken bazı özellikler söz konusudur. Evvelen mal piyasada olmalı ve kendisine rağbet edilmelidir. Ayrıca malın korunması, ispatının mümkün olması, adaleti gibi unsurların bulunması elzemdir (Canbaz & Berkun, 2021: 117). Malın vasfı, niteliği, ağırlığı ve miktarı gibi unsurlar ise taraflar arasında anlaşmazlığa sebebiyet vermemek adına belli edilerek mal üzerinden şüphelerin kaldırılması gereklidir. Kripto para ise istikrara sahip olmayan, kumara benzeyen ve varlığını soyut anlamda sanal ortamda sürdüren bir yapıya sahiptir. Bu anlamda kripto para ile alakalı yapılan iş ve işlemler (alım-satım vs.) maldan elde edilen menfaate benzemektedir olduğuna dair görüşler söz konusudur (Kahveci & Bilginer, 2021: 274).

Müfti Faraz Adam, kripto paraların mahiyeti ve fıkhındaki iz düşümü üzerinde bir çalışma gerçekleştirmiştir. Adam, çalışmasına para, mal ve semen konularından bahsederek başlamış olup, Bitcoin’in ortaya çıkışına kısa bir şekilde değinerek devam etmiştir. Faraz’a göre Bitcoin, mütekavvim mal zümresine ilhak edilebilir ki, bu durum tartışmaya açıktır. Bitcoin şer’an paranın işlevlerini yerine getirmemekte ve bu denli semeniyet vasfını taşımamaktadır. Ayrıca Bitcoin volatilité, güvenlik, teknolojik, kara para aklama, veri, işlem, aracılık, yasal düzenleme, yapısal deflasyon, rekabet, ölçeklenebilirlik, tekel ve likitide gibi

birçok risk içermektedir. Bitcoin'in yapısına baktığımızda pazarlanabilirlik, şeffaflık, dolaşım, malın korunması ve adalet konularında başarısız olmuştur. Buraya kadar zikredilen menfi haller ise Bitcoin alanların, Bitcoinlerini harcamamalarına, biriktirmelerine böylece de bu kimselerin likitide yapıp Bitcoin'in değerinde sebepsiz büyümeye sebep olmasına neden olmaktadır. Bu şekilde ise Bitcoin gibi para birimleri üzerinden sebepsiz kazanç ortaya çıkmaktadır. Bitcoin, İslam ilkelerine bağdaşmaz olup reel ekonomiye ise bir katkı yoktur. Adam'a göre servetin çoğunu sanal varlıklara yönlendirmek topluma yarardan fazla zarar getirir. Ayrıca Bitcoin'e yatırım hizmete, emeğe ve mal üretime negatif yönde etki yapar. Ancak Faraz Adam, Bitcoin hakkındaki bu denli olumsuz eleştirilerinin yanında son cümle olarak Bitcoin'den elde edilen kârın meşrulaştırılabileceğini vurgulamıştır (Faraz Adam, 2020).

Çoğulu esmân veya esmûn olan semen kelimesinin sözlük anlamı “*bedel*”, “*ivaz*”, “*fiyat*”, “*satış bedeli*”, “*para*” ve “*kıymet*” manalarına gelmektedir. Semen kelimesi aynı zamanda sözlük manası olarak bir malın mübadele değeri olarak satıcı tarafından yazılı veya sözlü olarak açıklanan fiyattır. Terim mana olarak semen, bir satım akdinde malın karşılığında tarafların üzerinde anlaşmış olduğu bedel (Gözübenli, 2009: 465) ya da “*Kişinin zimmetinde borç olarak sabit olan şeydir*” (İbn-i Âbidîn, t.y.: 540) olarak tanımlanmaktadır. Mesela bir kimse 100 kuruşa bir kitabı satın alsa buradaki 100 kuruş semendir. Şayet bu ücret peşin olarak ödenmezse borç zimmette vaki olur (Bilmen, t.y.: 9). Türk hukukunda semen kelimesi ile anlaşılan bir satım akdinde alıcı kimsenin karşı edim olarak ödemeyi taahhüt ettiği para olarak anlaşılmaktadır (Gözübenli, 2009: 466).

Semen trampa işleminde aracı işleve sahiptir. Mesela bir kimse belirli bir kitabı 100 kuruş karşılığında satın alsa, belirlenen kitap müşteriye verilir. Ancak 100 kuruş, ta'yin ile teayyün etmez ve semen olarak herhangi bir 100 kuruş verilir (Bilmen, t.y.: 5-6).

Hanefilere göre semen akdin gereği veya hükmü niteliğinde iken Maliki, Hanbeli ve Şafiilere göre satım akdinin temel rükunlarından bir tanesidir. Bu anlamda semenin, mütekavvim mal olması, miktarının ve niteliğinin bilinmesi şarttır. Zira semensiz bir satım akdi ittifakla batıldır. Fakat satım akdinde semenden söz edilmezse bu durumda Hanefilere göre akit, fasit iken diğer mezheplere göre ise akit batıldır. Ayrıca Hanefiler, semenin miktarı veya vasfı veya ödeme şekli belli değilse o akdi fasit olarak sayarlar. Hanefi anlayışında satım akdinde, temel amaç mebî' elde etmektir. Satış bedeli ise bu temel amacın sadece bir

aracıdır. Bu nedenle Hanefilere göre mebi', mâ'kûdün aleyh, semen ise mâ'kûdün bih olarak nitelendirilir. Hanefilerin satım akdinde mebi' ve semene yönelik hükümleri, bu çerçevede belirlenmiştir (Gözübenli, 2009: 466).

Hanefi fikhına göre para, mislîlik vasfından ötürü semeniyet özelliği taşımaktadır; bir mal ne kadar mislîlik vasfına sahip olursa o mal, o derece semeniyet özelliğine sahip olur ki, mislîlik vasfını en fazla taşıyan mallar ise sikke olarak basılmış olan paralardır. O halde semen vasfını, mutlak manada tedavüldeki para olarak tanımlayabiliriz. Bir mutlak satım akdinde şayet para ile mal mübadele edilirse burada para, semen mal ise mebi' olur. Şayet sarf akdinde vuku bulunduğu gibi para ile para mübadele edilirse burada iki görüş söz konusudur. Bunlardan birincisi her iki bedelde mutlak olarak semendir. İkinci görüşe göre ise her iki bedel de bir yönden semen bir yönden ise mebi'dir (Gözübenli, 2009: 466).

Hanefilere göre mübadeleler söz konusu olduğunda para olmayan misli malları semeniyete elverişlilik açısından değerlendirirsek kıyemi mala nispetle paraya daha yakın olması vesilesiyle para ile kıyemi mal arasında yer alır; para, mislî mal ile mübadele edildiği zaman semen olurken misli mal ise mebi' olarak değerlendirilir (Gözübenli, 2009: 466). Mesela bir kimse "*Ben senden bir ölçek buğdayı yüz dirheme aldım*" dese burada bir ölçek buğdayın mebi olduğu konusunda hiçbir ihtilaf söz konusu değildir (İbn-i Âbidîn, t.y.:541). Trampa işlemlerinde, mislî mal ya mislî malla ya da kıyemî mal ile mübadele edilebilir. Şayet mislî mal, mislî mal ile mübadele edilirse hangi malın semen ve hangi malın mebi' olacağı konusunda iki farklı görüş söz konusudur; Birinci görüşe göre bu mübadele işlemi trampadır ve her iki malda mebi' olarak değerlendirilir. İkinci görüşe göre mübadeleye konu olan mislî mallardan eğer zimmette mevsuf sıfatını taşıyan mevcutsa konusu misli mal semen iken diğer mal ise mebi' olur. Şayet her iki mislî mal da bu özelliği taşıyorsa bu durumda ifade esas alınır. İfade de başında "be" harf-i cerini alan misli mal semen diğeri ise mebi olarak değerlendirilir (Gözübenli, 2009: 466).

Misli mala semen olduğuna dair bir ta'yin yapılmazsa (yani şudur diye söylenmezse) ve para ile karşılaştırılmazsa semen hükmünde değerlendirilir. Akit esnasında semen olarak kabul edilen misli malın var olup olmaması durumu değiştirmez. Mesela bir kimse "*Şu köleyi sana bir ölçek buğdaya sattım*" dese burada köle satılan mal, bir ölçek buğdaya bedel hükmünü alır. Yalnız misli mal, semen olduğuna dair bir ifade alırsa, akit esnasından ise belirlenmiş olursa ve mevcut olursa veya nakit para ile karşılaştırılırsa bu durumda mebi

olduğu konusunda hiçbir şüphe söz konusu değildir. Misli mal, kıymete tabi bir mahiyet taşıyorsa mutlak anlamda semendir ki, kayıtlanmasa da hükmü değişmez. Çünkü burada misli mal, zimmete borç olarak vaki olmayıp bizatihi ayn olarak vaki olur. Mesela bir kimse *“San şu köleyi şu kadar ölçek buğdaya sattım”* dese burada buğday semen olarak değerlendirilir (İbn-i Âbidîn, t.y.:540). Misli mala semen olduğuna dair bir ifade gelmezse, karşılaştırıldığı şey para olmazsa mebi hükmünü alır. Çünkü misli mal diğerleri ile karşılaştırıldığı vakit insanın zimmetinde borç olarak sübut eder. Mesela bir kimse *“Ben, senden bir ölçek buğdayı, şu köleye satın aldım”* dese buğday mebidir. Aynı zamanda buğday zimmette borç olarak vaki olacağı için de selem şartları uygulanması burada lazım gelir. Misli mal, semen olduğuna dair bir ifadeyi ek olarak almazsa mebi hükmünü alır ki, akit esnasında belirlenmezse de aynı hüküm geçerlidir. Mesela bir kimse *“Şu köle karşılığı sana bir ölçek buğday sattım”* dese buğday mebi hükmünde değerlendirilir (İbn-i Âbidîn, t.y.:541).

Hanefi Mezhebine göre şayet kıyemi mal, para ile mübadele edilirse bu durumda mebi’ olacağı konusunda herhangi bir ihtilaf söz konusu değildir. Lakin kıyemî mal, kıyemî mal ile mübadele edilirse bu durumda 3 görüş bulunur; birinci görüşe göre sarf işleminde olduğu gibi her iki kıyemi mal da hem mebi’ hem de semen olarak değerlendirilir. İkinci görüşe göre kıyemi malların ikisi de mebi’ olur ve böyle bir mübadelenin mutlak peşin vuku bulması gerekir. Üçüncü görüşe göre mübadelede kullanılan ifade önemlidir. İfade içerisinde başına “be” harfi ceri bulunan kıyemi mal semen olarak değerlendirilirken diğeri ise mebi’ olarak değerlendirilir (Gözübenli, 2009: 466).

Hanefi Mezhebi, kıyemi malın, misli mal ile mübadelesinde misli malın semeniyet açısından daha elverişli olması sebebiyle misli malı semen, kıyemi malı ise mebi’ olarak benimsemişlerdir. Fakat kıyemi mal, muayyen olmayan misli bir mal ile mübadele edilirse bu durumda ise kıyemi mal semen, muayyen olmayan misli mal ise mebi’ olur ve böyle bir akit, satım akdi olmaktan çıkarak selem akdine dönüşür (Gözübenli, 2009: 466).

Maliki fihına göre para ile mal mübadelesi söz konusu olduğunda para semen mal ise mebi’ olarak değerlendirilir. Bu mübadele haricindeki durumlarda ise mübadele edilen şeylerin hangisi mebi’ ya da hangisi semen olacağı isimlendirme haricinde çok fazla önem arz etmez. Şafii mezhebine göre para ile mal mübadelesi söz konusu olduğunda para semen mal ise mebi’ olarak değerlendirilir. Bu mübadele haricindeki durumlarda ise irade

beyanındaki ifade dikkate alınır. İfadede başında “be” harf-i ceri bulunan mal semen iken diğer ise mebî’ olarak değerlendirilir. Hanbeli mezhebi ve Hanefilerden İmam Züfer’e göre semen ve mebî’ eş anlamlı kelimelerdir. Bu sebeple her durumda irade beyanı esas alınarak mübadele işlemlerinde semen ve mebî’ değerlendirilmesi yapılır. İrade beyanında başında “be” harf-i ceri bulunan şey semen iken diğer ise mebî’ olarak değerlendirilir (Gözübenli, 2009: 466).

Fıkhın en temel iki kaynağı Kur’ân ve sünnettir. Bu kaynaklara rücu ettiğimiz zaman paranın mahiyeti olsun sınırları olsun ya da temel fonksiyonları olsun bir bilgiye rastlamamaktayız. Sadece nüzul döneminde yaygın bir şekilde kullanılmakta olan altın ve gümüşten bahsedilmektedir. Allah, Tevbe Suresi 34. ayette “*Ey iman edenler! Hahamlardan ve rahiplerden birçoğu, insanların mallarını haksız yollarla yiyorlar ve Allah'ın yolundan alıkoyuyorlar. Altın ve gümüşü biriktirip gizleyerek onları Allah yolunda harcamayanları elem dolu bir azapla müjdele*” buyurmaktadır. Bu ayet ile Allah, altın ve gümüşün bir harcama aracı olduğuna işaret etmiş ve nüzul döneminde ödeme aracı olan madenlerden bahsetmiştir (Candan & Yaşlak, 2020: 279).

Altın ve gümüş ile alakalı hadislerdeki kullanım ise onların bir ölçü olarak kullanılması üzerinedir. Hz. Muhammed bir hadisinde “*Beş Ukiyyeden (200 dirhem/561 gr) az olan gümüşte, beşten az olan devede ve beş veskden (653 kg) az olan (toprak mahsullerinde) zekât yoktur*” (Buhari, t.y.:351) buyurmaktadır. Hz. Muhammed başka bir hadisinde “*Yirmi dinarın olmadıkça (81 gr altın) senin üzerine (zekât olarak) bir şey yoktur*” buyurmaktadır. Toplumda yaygın bir şekilde kullanılmasından yola çıkarak hatırı sayılır derecede fukaha altın ve gümüşün mübadele aracı olarak yaratıldığını ifade etmiştir. İbnü’l Hümmam ve Merginani gibi Hanefi alimlerinin altın ve gümüşün asli itibari ile para olarak yaratıldığını ifade eden söylemleri mevcuttur (Candan & Yaşlak, 2020: 279).

İmam Şafii altın ve gümüşün para olarak kullanılması hususunda altın ve dirhem bedel olduğunu bu denli yiyecek ve diğer maddeler ile kıyaslanamayacağını ve her şeyden farklı olduğunu ifade etmiştir. Bu söylemden etkilenen Cüveyni gibi bir takım Şafii fakihleri altın ve gümüşteki para vasfının kasır bir illet olduğunu savunmuş ve diğer maddelerde söz konusu olamayacağını ifade etmişlerdir. Ayrıca altın ve gümüşün ticari bir mal olduğu fakat para olarak da kullanıldığı görüşü fukahanın önemli bir kısmı tarafından savunulan diğer bir görüştür. Belâzûrî, Hz. Ömer zamanında altın ve gümüş paralarda tağşişin ve ifsatın

artmasıyla Hz. Ömer'in deve derilerinden para yapma girişiminden bahsetmektedir. Fukahanın bir kısmı bu rivayetten yola çıkarak altın ve gümüş dışındaki herhangi bir maddenin para olarak kullanılmasında bir sakınca olmadığını, altın ve gümüşün diğer maddelerden farklı olmadığını ve sadece bu iki maddenin kullanımının daha fazla yaygın olmasından ötürü değerli olduğunu savunmuşlardır. Bu görüşten esinlenen ilk dönem fakihlerinden İmam Malik, deve derileri gibi farklı maddelerden para edinebileceğini belirtmiştir ki, onun bu düşüncesi farklı maddelerden para edinebileceği düşüncesi günümüz fetva heyetlerinin ve fıkıh meclislerinin dayanak noktası olmuştur (Candan & Yaşlak, 2020: 280).

Şafii mezhebine göre altın ve gümüş ancak külçe halinde iken semen görevinde olabilir. Ziyet eşyası ya da kap gibi eşyalar halinde kullanım amacı semen olmaması sebebiyle semen görevine haiz değildirler (en-Nevevî, t.y.:445).

Hanefi klasik kitaplarında tağşiş edilmiş paralar ve felsler hususunda farklı görüşler zikredilmektedir. Ancak hâkim olan görüş; mağşuş da olsa halkın nezdinde kabul görmüş (piyasada kullanımda olan) paralar (felsler gibi), belirlenmeseler bile para olarak benimsenirler ve bunlar ile yapılan alışveriş caizdir. Mesela bir kimse yarım dirhem değerinde fülus karşılığında bir şey satsa, satın alan kimsenin zimmetinde yarım dirhem değerinde fülus vaki olur (el-Kudûrî, t.y.: 216). Çünkü eşyalara karşılık olarak halk bunları semen olarak kabul etmiştir. Şayet ifade ettiğimiz paralar ile alakalı bir akit yapılır, akitte bu paraların cinsinden anlaşma sağlanırsa zimmette anlaşılan para cinsinin miktarı kadar borç sabit hale gelir. Bu para cinsinin ta'yinine gerek olmayıp dinar ve dirhem gibi semen vasfına haizdirler (es-Serahsî, t.y.:25). Mesela Mâverâünnehir bölgesinin bazı Hanefi fakihleri kendi dönemlerinde halkın arasında yaygın ve kıymetli olan ama neredeyse gümüş niteliği kaybolacak derecede tağşiş edilmiş İdâlî ve Gatarife paralarını gümüş para olarak benimseyip bu paralarda faizin cereyan etmeyeceğini savunmuşlardır. Çünkü onların nezdinde bu paralar, para hükmünde sayılmazsa faizin önü açılmış olacak ve halk da bundan sakınmayacaktır (Candan & Yaşlak, 2020: 280).

Hanefi Mezhebi'nde hâkim olan görüşe göre fülus ile alışveriş caizdir. Şayet fülus tedavülden kalkmış olursa ancak tayin edilse bu alışveriş caiz olur. Ya da fülus tedavülde olsa ancak belirlenmemiş olsa bu alışveriş yine caizdir. Bir kimse fülus ile bir şeyi satsa

sonra fülüs tedavülden kalksa alışveriş batıl olur. Kim sarrafa dirhem verse ve dese ki; “*bana bir fülüs ve bir habbe eksik yarım ver*” bu alışveriş caiz olur (el-Mevsilî, t.y.: 39-42).

Maliki mezhebinde para kavramı bir hayli geniş olup altın ve gümüşe has birtakım kaideler mevcuttur. Felsler ile alakalı mezhep içerisindeki tercih edilen görüş ise felslerde faiz cereyan etmesinden ötürü para olarak kabul edileceğidir (el-Karâfi, t.y.:259). Ayrıca Maliki Mezhebine göre, tağşiş oranı önemli olmaksızın insanlar arasındaki muamelelerde kullanılmakta olan ve özellikleri malum tağşiş paralarda alışverişin caiz olduğu ifade edilmektedir (Candan & Yaşlak, 2020: 281).

Şâfiî ve bir görüşünde Ahmed bin Hanbel, altın ve gümüş dışında başka maddelerden elde edilmiş olan ve halk nezdinde para olarak itibar gören şeylerin (felslerin) para hükmünde olmadığını ifade etmişlerdir. Ancak daha sonra Şafii fukahasında, felsler şayet örfen bir karşılığı mevcutsa dikkate alınır ve bütün akitlerde hükmen para hükmündedir görüşü hâkim olmuştur. Ayrıca tağşiş oranı bilinmeyen altın ve gümüş paralar şayet örfen bir karşılığı var ise kullanılmasına yönelik cevaz Şafii fukahası tarafından benimsenmiştir. Son dönem Şafii kaynaklarında bakır, kurşun ve deri gibi maddelerden elde edilen fülusun bir değişim aracı olabileceği hususunda net rivayetler vardır. Bütün bu açıklamaların yanında bahsetmek gerekir ki; altın ve gümüş dışındaki füluslar, ne kadar kendisine değer biçilirse biçilsin Şafii fukahasına göre uruz hükmündedir (Candan & Yaşlak, 2020: 281).

Ahmed bin Hanbel’in ikinci görüşünde, felslerin para olarak kullanılmasında herhangi bir sakıncanın olmadığı ifade edilmektedir (el-Makdisi, t.y.: 190). Çünkü bu durumda garar yoktur ve bu durumun önüne geçilmesine imkân yoktur. Her ne kadar bunların uruz veya para olması konusunda mezhep imamları arasında ihtilaf olsa da mezhep içerisinde tercih edilen görüş uruz olduğu yönündedir. Ahmed bin Hanbel’in bu görüşüne Buhuti’ye sorulan soruyu örnek olarak verebiliriz; Buhuti’ye, büyük çoğunluğu bakır olan az bir kısmı ise gümüş olan mesebbiyye ismi verilen paranın hükmü sorulunca, Buhuti, İmam Ahmed bin Hanbel’den aktardığı bir rivayet ile cevap vermiştir; şayet bir mesebiyye halk arasındaki muamelelerde fülüs olarak tanımlanıyorsa bu paranın kullanılmasında bir sakınca yoktur (Candan & Yaşlak, 2020: 281).

Mağşuş paraların mübadele kullanılması hususunda; Hanefilere göre mağşuş paralarda altın veya gümüş veya katkı maddesinden hangisi daha fazla ise bu durumda sarf ahkâmının fazla olan maddesine göre hüküm alır. Diğer mezheplere göre ise mağşuş paranın

içindeki altın ve gümüş miktarına dikkat edilmesi gereklidir. Şayet bir paranın oranı asıl madenden daha fazla farklı madene sahip ise ve bu para halk tarafından para olarak kabul görmüşse bu durumda bu para, sarf ahkâmına tabi olmadan para hükmünde değerlendirilir. Yalnız bu para halk tarafından para olarak benimsenmemiş ya da benimsenmiş fakat daha sonradan kullanımı terk edilmişse bu durumda bu paralar, uruz veya sil'a olarak isimlendirilir ve menkul mal olarak değerlendirilirler (Güney, 2020b: 12).

Yukarıdaki anlatılanlardan yola çıkarak diyebiliriz ki; fukahânın önemli bir kısmı tağşîş de olsa fülûs ismi verilen paraların makbul olduğu hususunu ve onlarla alışverişin caiz olduğunu benimsemişlerdir. Fakat fülûsların, mutlak para olduğu konusunda fukaha arasında görüş ayrılığı vardır. Fukahânın bir kısmına göre fülûslar uruz, kimisine göre para, bazılarına göre akit yaparken tarafların ittifakıyla para hükmünü alırken kimisine göre de bazı durumlarda para bazı durumlarda uruzdur (Candan & Yaşlak, 2020: 282).

Mebî', bey' akdine konu olan mal (Aybakan, 2003: 212) ya da satışta tayin edilerek satılan şey olarak tanımlanmaktadır. Mesela bir kimse ta'yin edilen bir kitabı 100 kuruşa satın alsa, bu satıştaki tayin edilen kitap mebî' olur (Bilmen, t.y.:5-6). İslam Hukuku'nda bir mübadeleye bey' akdi diyebilmemiz için bedellerden birinin ferden muayyen diğerinin ise nev'an muayyen/para olması lazım gelir. Bedelleri zikrolunduğu üzere olan alışveriş akdinin ferden muayyen olan bedeli mebî' konumunda iken nev'an muayyen/para olan bedel ise semen görevini alır (Aybakan, 2003: 212). Mebî' ve semen arasında tayin ile teayyün olup-olmamları açısından bir farklılık olup, bir bakıma benzer kavramlardır dememiz mümkündür. Hanefi Mezhebine göre alışveriş akdinde satılan mal, mebî' konumundadır. Bedel konumunda olan ise akdin gereği/hükmü belirlemekte kilit rol oynamaktadır. Bu denli akde bağlanacak hükümler açısından bir alışveriş akdinde neyin mebi ya da neyin semen olduğunu tespit etmek önem arz etmektedir. Bir mal şayet semen olarak kullanımda ise o malın cinsi, türü, nev'i, miktarı ve vasfı akdin başında tayin edilmelidir.

Kripto paraların mebi olup-olmadığı sorusuna cevap verebilmemiz için mütekavvim, mevcut olma, teslim imkanının olması ve ma'lum olması gibi durumların kripto paralar için ne kadar mümkün olduğunu araştırmak lazım gelmektedir (Canbaz & Berkun, 2021: 117).

Başında Şevki İbrahim Allam'ın olduğu Mısır Fetva Kurulu, Bitcoin ile alakalı görüşmek adına toplanmıştır. Mısır Fetva Kurulu'na göre Bitcoin, iktisadi anlamda olumsuz etkileri olan, volatilitesi yüksek olan ve kanun denetiminden uzak olan bir yapıya sahiptir.

Onun bu hali ise cehalet, garar ve aldatma gibi durumlara yol açabilir. Hz. Muhammed (SAV) “*Bizi aldatan bizden değildir*” buyurmaktadır. Mısır Fetva Kurulu’na göre Hz. Muhammed’in bu kavli bir anlamda emir telakki etmektedir. Bu denli Mısır Fetva Kurulu, Bitcoin’in ve sanal paraların alımına ve satımına haram olarak karar vermiştir (Şevki İbrahim Allâm, 2020).

İslam düşüncesine göre bir şeyin para olarak sayılabilmesi için onun hammaddesinin veya içsel değerinin bir önemi yoktur. Asıl önemli mevzu zimmette borç olarak sabit olabilme özelliğidir. Bu denli şayet para olarak kabul edilecek şey, mal para olacaksa misli veya adediyyât-ı mütekâribe cinsinden mal olmalıdır. Günümüzde para mahiyetinde kabul edilen hakiki değeri olmayan kâğıt paralar, banka kayıtlarından öteye geçemeyen kaydi paralar ve tamamen dijital olan kripto paralar zimmette sabit olmaları ve bölünebilir olmaları sebebiyle para olarak benimsenebilirler. Fakat söz konusu para türleri hakiki bir değere sahip olmaması sebebiyle bu paraları piyasaya süren kurumun kendisine itibar edilen, güçlü, şeffaf bir yapıya sahip olması, yeteri kadar koruma ve denetim organlarının olması ve değer dalgalanmasından uzak olabilecek niteliğe sahip olması gerekir. Ayrıca itibari para, kaydi para olarak isimlendirilen günümüzdeki para çeşitlerinin meydana gelmesi faizli kredi ve işlemler gibi sebeplerden meydana gelmektedir. Bu durum aslında paranın para olmasına çok fazla dokunmamakla birlikte paranın piyasaya sürülmesi ve miktarının denetimi mutlak bir şart ile faizsiz bir yöntem ile gerçekleşmelidir (Güney, 2020b: 14).

Dünya Müslüman Alimler Birliği Sekreteri Muhyiddin el-Karadaği kripto paralar ile alakalı görüşünü bildirmiştir. el-Karadaği’ye göre kripto para platformunda kazanan insanların sayısı çok az iken kaybedenlerin sayısının ise bir hayli fazladır. Buna bağlı olarak kripto paralar meşru olmayan bir yolla insanların mallarının ele geçirilmesidir ki, bu durum toplumsal ve iktisadi anlamda sorunlara sebebiyet vermektedir. Ayrıca el-Karadaği’ye göre kripto para birtakım kimseler tarafından elektronik para olarak tanımlansa da kripto paralar bu zümreye dahil edilmemelidir. Ayrıca kripto paraların üretim amacına bakıldığı takdirde para olmadığı görülmektedir. Çünkü paranın değer biriktirme, mübadele aracı olma ve karşılıklı borçlanma gibi fonksiyonları varken Bitcoin ve iz düşümü diyebileceğimiz paralarda bu işlevlerden bahsetmek zordur. Bu durumun sebebi ise Bitcoin ve benzeri kripto paraların arkasında kurumların değil de insanların uğraşı ile ancak birtakım toplulukların bulunmasından kaynaklıdır. Aynı zamanda kripto paralar insanların benimsediği, kullandığı/revaçta olan ve insanların nemalandığı bir şey de değildir. Fiziki bir gerçekliği ve

manevi anlamda da bir değeri yoktur. Kanun dışı birtakım olaylara sebep olması, kaynak olması vs. kripto paraların İslam açısından elini zayıflatmakta olup kredi kartlarında kullanılan para ile de mukayese edilmesi dūřünülemez. Çünkü kredi kartları arkasında şirketler ve bankalar bulunmaktadır.

Filistin Fetva Kurulu, Kudūs ve Filistin Bař Müftüsü Muhammed Hüseyin başkanlığında řer'an kripto paraların en meşhuru olan Bitcoin'in durumunu görüşmek üzere toplanmıştır. Filistin Fetva Kurulu'na göre Bitcoin, İslam'ın tahdidini çizmiş olduğu semenlerden farklı bir yapıya sahiptir. İslam penceresinden bakıldığı takdirde para, piyasadaki mal ve hizmetlerin ölçü birimidir ki, semeniyet illeti bunu gerektirir. Ancak Bitcoin, sadece bazı kurumlarda geçerliliği olup çoęu alışverişte bir itibara sahip değildir. Bitcoin'in bu durumu onun piyasadaki mal ve hizmetlerin ölçüsü olmadığını göstermektedir. Aynı zamanda İslam'ın benimsediği para, bilindik bir devlet otoritesi eliyle basılıp piyasaya sürülmelidir. Ancak Bitcoin'de böyle bir durum yoktur. Ayrıca Bitcoin'in üretiminde çalışan insanlar için ise rizokolar çok olup Bitcoin'in yapısı kumar ile benzerlik göstermektedir. Ayrıca řer'an bir şeyin para olarak kabul görmesi için halk tarafından benimsenmiş/revaçta olması şarttır. Ancak Bitcoin, sadece belli bir zümre tarafından kabul görmüş olup değerinde de volatilitenin yüksek olması, onu insanlar nezdinde güvenilmez kılmaktadır. Filistin Fetva kurulu yukarıda zikredilenleri göz önüne alarak garar-ı fahişin ve kumara benzer yapının Bitcoin'de var olduğunu bu sorunların özölüne kadar ise Bitcoin'in hükmünün haram olacağını ifade etmiştir (Al-Queadaghi, 2020).

4.1.3. Kripto Paranın Nehyi Meselesi

Kripto para hususunda olumsuz ve olumlu görüş beyan edenlerin söylemlerine geçmeden önce İslam Hukuku Usul'ü anlayışında nehyin mahiyetine bakılmasının yararlı olacağı dūřüncesindeyiz; kripto para nehyinin bu doğrultuda belirlenmesi, kripto para hususunda daha isabetli karar verilemeye fayda sağlayacaktır.

Hanefi usulcüleri, şari tarafından nehyedilen şeyin nehyedilme sebebi olan kabihliği, kubuh li aynihi ve kubuh li gayrihi olarak taksim etmiştir; kubuh li aynihi, bir şeyin zatında kötülük bulunmasıdır. şari, bizatihi kötülük bulunan şeyi, zatında mevcut bulunan kötülük sebebiyle yasaklamıştır. Bu tür kubuh, genelde batılığa yorulur ki bu kubuh çeşidi de kendi içerisinde iki gruba ayrılmaktadır; vad'an li aynihi kubuh (yapısı bakımından bi zatihi kötülük), yalancılık, haksızlık, adaletsizlik ve nimete karşı nankörlük etme gibi fiiller bu

gurup içerisinde yer almaktadır. Kötülük vasfı bu fiillerden ayrılmaz bir parça olarak görülür ki haramlıkları neshedilemez olarak düşünülmektedir. Bu kötülükler aklen de idrak edilebilir. Şer'an li aynihi kubuh (din ve hukuk bakımından bi zatihi kötülük), hür insanın satılması ve abdestsiz namaz kılma gibi fiiller bu gurup içerisine girmektedir. Bu kubuh çeşidi, aklen idrak edilememekle beraber Şarinin özünde kötülük olduğunu haber verdiği şeylerdir. Kötülük vasfı, bu fiillerden ayrılmaz bir parça olarak görülür. Kubuh li gayrihi, bir şeyin ona ilişkin kötü vasfından ötürü kötü olmasıdır. Şari, bu şeyi vafında bulunan kötülük sebebiyle yasaklamıştır. Bu tür kubuh, fasitliğe ya da mekruhluğa yorulur ki bu kubuh çeşidi de kendi içerisinde iki gruba ayrılmaktadır; vasfen li gayrihi kubuh (yasaklanan şeyin ayrılmaz niteliğinden li gayrihi kubuh), ribalı alım ve satım, bayram günü oruç tutmak gibi fiiller bu kubuh grubu içerisinde yer almaktadır. Bu fiiller, aslı itibariyle aslında meşrudur. Fakat bu fiillere şer'an istenmeyen bir vasıf ilişmiştir ve bu sebepten ötürü yasaklanmıştır. Mesela bayram günü oruç tutma meselesinde, bayram günü Allah'ın kullarına ziyafet günüdür ve Müslümanlar Allah'ın misafirleridir. Bugünde oruç tutma ise bu daveti geri çevirme anlamına geleceğinden ötürü yasaklanmıştır ki ona ilişkin zaman kavramı ondan ayrılamayacak bir vasıftır. Hanefi mezhebine göre bugünde tutulan oruç hukuki sonuç doğurur. Ama bugünde tutulan oruç, oruç tutan kimseye günah kazandırır. Mücaviran li gayrihi kubuh (yasaklanan şeyin ayrılabilir niteliğinden li gayrihi kubuh), hayızlı kadınla cinsel temas, Cuma vaktinde alım ve satım yapma, gasp edilmiş olan yerde namaz kılma gibi fiiller bu kubuh grubu içerisine girmektedir. Bu fiiller özü itibariyle meşru olduğu halde eziyet verme düşüncesi, namazın kaçırılma tehlikesi ve başkasının mülkünü işgal etme gibi şer'an istenmeyen sebeplerden ötürü ilişik ama ayrılabilir kötü vafından dolayı yasaklanmıştır. Mesela bir kimse gasp edilmiş bir arazide namaz kılarken, o arazinin sahibinin bu fiile izin vermesi ile sorun ortadan kalkar. Hanefi mezhebine göre eğer arazi sahibi izin vermezse bile kılınan namaz hukuki sonuç doğurur. Yani kişinin kıldığı namaz mükellefiyetinden düşer. Ama bu fiili gerçekleştirme sebebiyle kişi günah işlemiş olur (en-Nesefî, t.y.: 140-159).

Hanefi mezhebine göre eğer bir nehiy gelmişse fakat bu nehiyde yer alan kubuhun hangi çeşit kubuh olduğuna dair bir delil elde yoksa bu durumda hissi fiiller ve şer'i fiiller taksimi devreye girer; hissi fiiller, meydana gelmeleri şer'i şerifin varlığına bağlı olmayan, şer'i şerifin gelmeden önceki mahiyeti ne ise sonrasında da mahiyeti değişmeyen fiillerdir. Bu fiillere adam öldürme ve zina gibi fiiller örnek verilebilir. Hissi fiillere dair yasaklamalar

eğer zıddına bir delil mevcut değilse kubuh li aynihi çeşidine hamledilir. Mesela bir kimsenin hayızlı olan eşi ile “وَلَا تَقْرُبُوهُنَّ حَتَّىٰ يَطْهُرْنَ” ayeti nazarında ilişkiye girmesi yasaktır. Asıl itibari ile bir kimsenin eşi ile ilişkiye girmesi helaldir. Fakat eşinin burada arızı durumunu anlatan ayetten ötürü yasaklanmıştır. Aslı itibari ile bu fiil (kişinin eşi ile ilişkiye girmesi) hissi olduğu halde delile binaen bu fiile dair yasak – ki normal şartlar altında kubuh li aynihi kısmına dahil olmalı- kubuh li gayrihi kısmına dahil olur. Ama adam öldürme, zina etme gibi fiiller hissi ve aksine delil olmadığı için kubuh li aynihi kısmına giren fiillerdir. Şer’i fiiller, meydana gelmeleri şer’i şerifin varlığına bağlı olan veya şer’i şerif gelmeden önceki mahiyeti şer’i şerif geldikten sonra değişen fiillerdir. Bu fiillere namaz, zekât, oruç, bey ve icâre gibi fiiller örnek olarak verilebilir. Şer’i fiillere yönelik yasaklamalar, eğer aksine delil mevcut değilse kubuh li gayrihi vasfen kısmına hamledilir. Yani bu fiiller asli itibari ile meşru ama vasfi itibari ile meşru olmayan fiillerdir. Mesela bir kimsenin abdestsiz namaz kılması yasaktır. Aslı itibari ile bu fiil şer’i fiil olduğu halde delile binaen bu fiile dair yasak -ki normal şartlar altında kubuh li gayrihi vasfen kısmına hamledilmeli- kubuh li aynihi kısmına dahil olur. Fakat kerahet vakti namaz kılma, bayram günü oruç tutma ve gasp edilmiş yerde namaz kılma gibi fiiller, şer’i ve aksine delil olmadığı için kubuh li gayrihi vasfen kısmına hamledilir. Şafiiler bu meselede Hanefi mezhebinden ayrılmaktadır. Hanefi mezhebine göre şer’i fiillere yönelik yasaklar kubuh li gayrihi vasfen kısmına dahil edildiği için, bu yasakları yapmanın hukuki bir sonuç doğuracağını ama yapmanın da fasid veya mekruh veya haram olacağı belirtilir. Şafii mezhebi bu meselede zikredilen fiillerin herhangi bir hukuki sonuç doğurmayacağını yani batıl olacağını ifade eder. Hanefiler, Şafiilerin bu düşüncesine yönelik madem bu fiiller hukuki sonuç doğurmayacak yasaklanma anlamı nedir? diye sorarlar. Yani bir fiil yasaklanıyorsa, yasaklanan fiilden kul imtina etsin ki ödül alsın ve imtina etmeyecekse de ceza alsın yani iradesini kullansın anlamında bir görüş beyan ederler (en-Nesefî, t.y.: 140-159).

Şafii düşüncesine göre bir şeyin zatından veya ayrılmaz bir vasfından dolayı yasaklanması o şeyin fesadını gerektirmektedir. Fesat ki meşruiyete aykırı olması sebebiyle yasaklanan şey zatından ve vasf-ı lazımından ötürü yasaklanmışsa meşru olamaz. Böyle bir fiili gerçekleştiren kimse ise özü itibariyle yasaklanan bir fiili yapmış olur. Şafii mezhebi bu mantık ile aslen meşruluk ve vasfen kötülük bir arada bulunmayacağı düşüncesinde olduğu için Hanefilerin vasfen li gayrihi kubuh çeşidini li aynihi kubuh kısmına dahil ederek bu konuda Hanefi düşüncesinden ayrılmıştır. Bu düşünce çatısı altında bakıldığında Şafii

düşüncesine göre yasaklanan şey zorunlu olarak kötüdür ve bir şey iyi ki emredilmiştir. Mesela ribalı alım ve satım gibi fiiller, Şafiiler tarafından batıl hükmünü alır. Hanefilere göre ise bu akitler hukuki sonuç doğurur ama fasittir. Yani bir kimse 100 kg buğdayı 150 kg buğday karşılığında satarsa, bu akitte Hanefi mezhebi aksine Şafii mezhebine göre mallar tarafların mülkiyetine geçmez ve taraflar sanki nesih edilmiş bir şeyi yapmış gibi kabul edilirler. Ya da bir kimse bayram günü oruç tutarsa Şafii mezhebine göre bu oruç hukuki bir sonuç doğurmaz. Ama Hanefi mezhebine göre bugün tutulan oruç, oruç tutan kimseye günah kazandırır ama hukuki sonuç doğurur. Yani Ahmet, hesabını yapmadan, bayramdan 2 ay önce kefaret orucu tutmaya başlasa ve orucunun tam 61. günü bayram gününe denk gelse, bu durumda bayram günü oruç tutmak zorunda kalsa ve tutsa Şafii mezhebine göre tuttuğu oruç hukuki bir sonuç doğurmaz yani Ahmet'in borç mükellefiyeti düşmüş olmaz. Hanefi mezhebi düşüncesine göre ise bu tutulan oruç hukuki sonuç doğurur ama oruç tutan Ahmet'e günah kazandırır. Yani Ahmet, bugün oruç tuttuğu için günah işler ama kefaret borcundan da kurtulur. Ya da bir kimse zina ederse, zina ettiği kimse ile sıhri haramlığı Şafii mezhebi düşüncesine göre oluşmaz. Ama Hanefi fıkhı düşüncesine göre sıhri haramlık oluşur. Yani Ahmet, Ayşe ile zina etse bu durumda Şafiilere göre Ayşe'nin annesi ve kız kardeşleri Ahmet'e haram olmaz veya Ahmet'in babası Ayşe'ye haram olmaz. Ama Hanefilere göre olur. Ya da bir kimse bir malı gasp eder ve sonra tazmin ederse, buna rağmen Şafiilere göre bu mal gasp edenin mülkiyetine geçmez. Ama Hanefilere göre geçer. Ya da bir kimse masiyet için bir yolculuk yapsa bu durumda bu kimse Şafiilere göre ruhsattan yararlanamaz. Yani bir kimse *“Ben Rusya'ya kadınlar ile zina etmek için gidiyorum”* dese ya da *“Ben Van'a falancayı öldürmeye gidiyorum”* dese bu durumda bu kimseler için Şafiilere göre namaz kısaltma gibi veya oruç tutmama gibi ruhsatlar oluşmaz. Ama Hanefi anlayışına göre oluşur. Ya da kafirler Müslüman ülkesini işgal etseler ve isti'la yolu ile Müslüman mallarını alıp kendi ülkelerine götürseler bu mallar onları mülkiyetine Şafii düşüncesi ile geçmez. Ama Hanefilere göre geçer. Yani daha sonra Müslümanlar atağa geçip, kafirlerin ülkesine saldırırsa ve kendi ülkelerinden kafirlerin götürdükleri malları geri alsın, bu mallar Şafii düşüncesine göre, Hanefi mezhebi aksine ganimet olarak sayılmaz ve ilk sahiplerine geri verilir (el-Gazzalî, t.y.: 199-204).

Şafii mezhebine göre hissi ve şer'i fiillerdeki yasaklarda li aynihi kubuh içerisinde değerlendirilir. Eğer hissi ve şer'i fiillerde mutlak bir yasak varsa bu, o şeyin bizzat kendisinin kötü olduğunu gösterir. Bu sebeple o şeyin aslen meşruluğu kalmaz ve gayri

meşru sayılır. Ancak o şeyin özü itibariyle iyi olduğuna dair bir delil varsa bu durumda o şey özü itibariyle gayri meşru sayılmaz. Bir şeyin harici bir sebeple yasaklanması ise fesadını gerektirmemektedir. Bu sebepten ötürü harici sebeple yasaklanan bir şeyi yapan kimse özüne nispetle yasaklanan şeyi yapmış olmaz (en-Nevevî, t.y.: 210-216).

Şafii mezhebinde temel kural, şer’i ve hissi fiillerde kötülük aslında değil de vasıftadır. Ancak asli itibari ile kötülüğün var olduğuna dair bir delil olduğu zaman, o yasak nesihden mecaz sayılır. Yani nehiy kalıbıyla gelmiş olan bir cümle olabilir. Ama burada nehiy değil nesih söz konusu olur. Bu duruma örnek olarak Nisa Suresi 22.ayette Allah, “ وَلَا تَنْكِحُوا مَا نَكَحَ آبَاؤُكُمْ مِنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَمَقْتًا وَسَاءَ سَبِيلًا ” buyurmaktadır. Allah burada yasaklanan şeyi nehiy sigası ile ifade etmiştir ve yasaklanan şey nikahın özünde değildir. Yani nikah asli itibariyle meşrudur. Fakat burada nikaha ilişkin bir vasıfta kötülük söz konusu olduğu için böyle bir nikah yapılırsa batıl değil de fasit dememiz lazım. Fakat nikah helallik için yapılır. Bu nikah, helal olmadığı için her ne kadar nehiy kalıbı kullanılsa da nesih sayılır ve özünde kötülük olduğu kabul edilir (en-Nevevî, t.y.: 210-216).

Hanbeli mezhebi genel anlayışına göre yasaklanmış olan bir fiilin zatında, vasf-ı lazımda ya da harici bir sebepte bulunan kabihlikten ötürü yasaklanıp yasaklanılmadığına bakılmaz. Onlara göre yasaklanan şeyin yapılması sahih değildir ve hukuki bir sonuç doğurmaz. Mesela Cuma namazı vaktinde ikinci ezandan sonra bir kimsenin alışveriş yapması “ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ” ayeti gereğince yasaklanmıştır. Bu sebeple bu fiili gerçekleştirmek haram olduğu üzere aynı zamanda bir hukuki sonuç da doğurmaz. Yani Ahmet, Cuma Namazı vaktinde ikinci ezandan sonra zaruri olmayan bir alışveriş gerçekleştirse, gerçekleştirilmiş olan bu alışveriş hem haramdır hem de hukuki sonuç doğurmaz. Bu hüküm evi uzakta olan kimse için birinci ezandan itibaren geçerlidir. Burada ki kişinin evinin cumayı kılacağı yere uzaklık ne kadar fazla ise süre sınırı o derece yükseltilebilir. Aynı zamanda bu hüküm bu vakit içerisinde pazarlık yapan ya da pazarlamacılık yapan içinde bu davranışlar haram olan davranışa vesile olduğu için geçerlidir. Ya da aynı hüküm herhangi bir farz namazında vaktin daralması sonucu alışveriş yapan (alışveriş yaparsa namazın farzı kaçacak durumda), içinde geçerlidir. Fakat bu vakit içerisinde (Cuma namazı vakti) bir kimse zaruretten ötürü alışveriş yaparsa bu durumda alışverşi geçerli olur. Mesela Ahmet, hasta ve ilaç alması gerekiyor. Eğer almazsa hastalığı nüksedecek ve problem yaşayacak. Bu durumda eczaneden bu vakit içerisinde ilacını alması geçerlidir (el-Buhutî, t.y.: 314-318).

Maliki mezhebi kötü olan fiilleri li aynihi ve li gayrihi olarak ayırmaktan ziyade nehyin Allah hakkı ile ilgili mi yoksa kul hakkı ile ilgili mi olduğuna bakılması gerektiği düşüncesindedir (el-Bâcî, t.y.: 234-240).

4.2. Kripto Paranın Meşruiyeti Meselesi

Dünya piyasasında kripto paranın kullanımı, internet kullanımının tüm dünyada artması ve yaygınlaşması ile birlikte gözle görünür şekilde arttı. Bu durum söz konusu paraların kullanımının meşruluğu konusunda tartışmalar başlatmıştır (Doğan, 2020: 242).

Kripto paranın hükmüne gelmeden önce şunu belirtmek gerekir ki yeni bir şeyin hükmünü İslam Hukuku'nda araştırırken o şeyin aynısını İslam Hukuku'nda bulmak her zaman mümkün olmayabilir. Bu durumda "*asıl olan helallerdir ve haramlardır*" ilkesinden hareketle davranmamız gerekir. İslam Hukuku anlayışında helaller geniş haramlar ise dar bir alan kapsamaktadır. O halde bir şeyin helal mi? Yoksa haram mı? Olduğunu anlamak için o şeyin haram olduğuna dair bir delil var mı? Yok mu? Ona bakmamız lazımdır. Şayet o şey haram şeyler ihtiva etmiyor ya da haram olan bazı şeylere sebep vermiyorsa o halde o şey helaldir diyebilmemiz mümkündür (Beşer, 2021).

Kripto paraların hükmü araştırılırken yapılan en büyük hatalardan bir tanesi de genelleme yapılmasıdır. Yani bir kripto para birimi üzerinden genelleme yapılarak bütün kripto paralara hüküm verilmeye çalışılmasıdır. Kripto paraların her biri özelde araştırma konusu olmalıdır. Çünkü gerek üretimleri gerek tedavül şekilleri gerek yasal zemine oturup oturmaması gerekse de bir varlığa dayanıp dayanmaması mevzuu bakımından farklılık arz etmektedirler. Bu anlamda garar ve bilinmezlik içermeleri de farklılık arz edecektir. Bu anlamda blockzincir teknolojisi de bu genellemeden nasibini almaktadır. Yalnız bilinmelidir ki blockchain teknolojisi farklı bir şey, kripto para ise başka bir şeydir. Kaldı ki, blockchain teknolojisi mevcut haliyle katılım finanslarında kullanılmakta olan bir sistemdir. Ayrıca kripto parayla alakalı yerinde bir fıkhi karar için el ictihadu'l-cemai'ye ihtiyaç duyulmaktadır. Çünkü söz konusu mevzuu ekonomik finans, teknolojik, muhasebe ve hukuk gibi alanları ilgilendirmektedir. Bu anlamda birlikte ya da paydaşların yapacağı ortak çalışmaların şer'i, etik, muhasebe ve yönetim standartlarının belirlenmesi gibi çeşitli çalışmaların yapılması önem arz etmektedir (Karaman, 2021a).

4.2.1. Kripto Paranın Bir Devlet Eliyle Piyasaya Sürülmemesi ve Bir Devlet Tarafından Tanınmamasına Yönelik Tartışmalar

Kripto paraların, devlet ya da devlet gibi kendisine güvenilen bir kurum tarafından piyasaya sürülmediği takdirde meşru olmadığını ifade eden bir grup vardır;

İslam Hukuku Profesörü Orhan Çeker bu hususta “*Kripto paralar para olma vasfını kazanabilmiş değil. Bu vasfı kazanması için; bir devletin bu parayı kabul yani tekeffül etmesi ve bir mal veya hizmetin karşılığı olması yani bir mal veya hizmeti ifade etmesi gerekir. Bu para bir mal veya hizmeti ifade ediyor mu? Yok. Öyleyse bu para neyin karşılığıdır? Hiç. Bu yüzden bu para caiz olarak görülmemektedir*” (Çeker, 2021) demiştir.

el-Karadaği, kripto paranın birtakım kimseler tarafından elektronik para olarak tanımlandığını ancak kripto paraların bu zümreye dahil edilemeyeceğini, kripto paraların üretim amacına bakıldığı takdirde ise para olmadığını ifade eder. Çünkü el-Karadaği’ye göre paranın değer biriktirme, mübadele aracı olma ve karşılıklı borçlanma gibi fonksiyonları varken Bitcoin ve altcoinlerde bu işlevlerden bahsetmek zordur. Bu durumun sebebi ise Bitcoin ve benzeri kripto paraların arkasında kurumların değil de insanların uğraşı ile ancak birtakım toplulukların bulunmasından kaynaklıdır. Ayrıca El-Karadaği’ye göre kripto paralar insanların benimsediği, kullandığı/revaçta olan ve insanların nemalandığı bir şey de değildir. Fiziki bir gerçekliği ve manevi anlamda da bir değeri yoktur. Kanun dışı birtakım olaylara sebep olması, kaynak olması vs. kripto paraların İslam açısından elini zayıflatma olup kredi kartlarında kullanılan para ile de mukayese edilmesi düşünülemez. Çünkü kredi kartları arkasında şirketler ve bankalar bulunmaktadır (Al-Quradaghi, 2018).

Güney Afrika Fetva Kurulu Olan Majlisul Ulama Of South Africa, Bitcoin ve altcoinlerin konunun anlaşılmasında dolayı gerçek para olarak görülmesi düşüncesini doğru olarak görmemektedir. Kurula göre ancak bir devlet, herhangi bir kripto para birimini, para olarak kabul ettiği takdirde, söz konusu kripto para, para olarak kabul edilebilir. Bu yüzden müslümanların kripto parayı kullanması haramdır (Majlisul Ulama, 2020).

Hayrettin Karaman, kripto paraların devlet tarafından basılmadığı gibi insanların büyük bir çoğunluğu tarafından da kabul görmediğini bu denli her ne kadar fihri açıdan mal olarak kabul edilebilse bile para şartlarını taşımamalarından ötürü para olmadığını ifade etmiştir (Karaman, 2021a).

Başında Filistin ve Kudüs Baş Müftüsü Muhammed Hüseyin'in bulunduğu bir toplantıda Filistin Fetva Kurulu, İslam'ın benimsediği paranın, bilindik bir devlet otoritesi eliyle basılması, piyasaya sürülmesi gerektiğini ancak Bitcoin'de böyle bir durumun olmadığını ileri sürmüştür. Ayrıca Filistin Fetva Kurulu, şer'an bir şeyin para olarak kabul görmesi için halk tarafından benimsenmiş/revaçta olmasının şart olduğunu ancak Bitcoin'in, sadece belli bir zümre tarafından kabul görmüş olup değerinde de volatilitenin yüksek olması nedeniyle insanlar nezdinde güvenilmez olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca Filistin Fetva Kurulu'na göre Bitcoin, İslam'ın tahdidini çizmiş olduğu semenlerden farklı bir yapıya sahiptir; İslam'da para, piyasadaki mal ve hizmetlerin ölçü birimidir ki, semeniyle illeti bunu gerektirir. Yalnız Bitcoin, sadece bazı kurumlarda geçerliliği olup çoğu alışverişte bir itibara sahip değildir. Bitcoin'in bu durumu onun piyasadaki mal ve hizmetlerin ölçüsü olmadığını göstermektedir (Al-Quradaghi, 2018). Müfti Faraz Adam ise Bitcoin'in, mütekavvim mal zümresine ilhak edilebileceğini -ki bu durum tartışmaya açıktır- yalnız Bitcoin'in, şer'an paranın işlevlerini yerine getirememekte olduğunu ve bu denli semeniyyet vasfını taşımadığını ifade etmiştir (Faraz Adam, 2017).

Kimi İslam Hukuku Araştırmacıları ise yukarıda zikredilen görüşü desteklemek adına, tarihe atıf yaparak İslam Tarihi boyunca paranın devlet eliyle ya da onun itimadını arkasına alan kurum/kuruluşlar ile basıldığı söylenmiştir. Para olabilmenin ise birinci şartı olarak bu şartı ön plana atmışlardır (Onur, 2021: 299).

Kripto paranın herhangi bir devlet güvencesi altında olmamasından mütevellit gayri meşru olacağı yönündeki düşüncelerin yersiz olduğu birtakım İslam Hukuku araştırmacıları tarafından vurgulanmaktadır;

Günümüz iktisatçıları tarafından bir nesnenin para olarak kabul edilebilmesi için devletçe basımının zorunlu olmadığı sadece halkın kabul ve kullanımını sağlaması o paranın meşru olması için yeterli olduğu ifade edilmektedir. Diyanet İşleri Yüksek Kurulu şer'an kabul edilen paranın tanımını "*Kullanıcılar arasında değişim ya da kıymet ölçüsü olarak genel kabul gören, kaynağı itibariyle kullanıcılara güven veren her türlü paranın kullanımı caizdir. Bu noktada önemli olan husus, para olarak bilinen değişim aracının kendi özünde yani üretim şeklinde, sürüm aşamalarında ve muhataplık niteliğinde büyük belirsizlik (garar) içerip içermemesi, bir aldatma (tağrir) aracı olarak kullanılıp kullanılmaması ve belli bir kesimin haksız ve sebepsiz zenginleşmesine vesile olup-olmamasıdır*" ("Din İşleri

Yüksek Kurulu Başkanlığı”, 2020) şeklinde yapmıştır. Kaldı ki günümüzde mevcut bulunan (Rusya tarafından piyasaya sürülen kripto para) Ethereum ve (Venezuela tarafından piyasaya sürülen kripto para) Petro gibi bazı kripto paraların devletler tarafından piyasaya sürüldüğü bilinmektedir (Doğan, 2018: 247-248). Bu bağlamda devlet ya da devlet gibi güven veren bir kurum tarafından teminatı üstlenilen ve üzerinde belirsizlik bulunduğu iddiası olmayan kripto paraların kullanımı meşru olarak düşünülür (Doğan, 2020: 246). Çünkü söz konusu durumda garar, muhatap gibi sorunlar ortadan kalkacaktır. Ancak söz konusu durumun gerçekleşmesi halinde kripto para mantığının ortadan kalkacağını böylece de başarısını da kaybedeceğini düşünen araştırmacılar mevcuttur. Çünkü kripto paranın amacı âdemi merkezîyet olması, piyasaya göre değer kazanması (alımı ve satımı), dağınık tip ile yönetilmesidir (Van İlahiyat TV, 2021). İslam Borçlar Hukuku ile bağlantı kurarak kripto paralar ile alakalı açıklama yapan Abdülvehhab el-Âkil, Bitcoin ve altcoinlerin para fonksiyonlarını yerine getirdiğini söyleyerek kripto paraların itibari para olarak değerlendirilmesinin mümkün olduğu kararına varmıştır (el-Âkil, 2020).

Süleyman Kaya, “*kripto para herhangi bir devlet otoritesinin güvencesi altında olmaması sebebiyle helal değildir*” hükmüne sarılanların yersiz bir tutuma sahip olduğunu ifade etmiştir. Süleyman Kaya, böyle bir şer’i şart yoktur ve Hanefi klasik kitaplarına baktığımızda bir şeyin para olarak kabul edilmesinin halk nezdinde benimsenmesi ile doğru orantılı olduğunu görmekteyiz, demiştir. Ayrıca Süleyman Kaya, kripto para sisteminde Ripple gibi merkezi bir kuruluşa sahip kripto para birimleri olduğu gibi Bitcoin gibi hiçbir merkeze sahip olmayan kripto para birimlerinin mevcut olduğunu belirterek bu anlamda Ripple gibi kripto para platformlarının caiz olması gerektiğini söylemiştir. Ayrıca Süleyman Kaya, kripto paradaki volatilitenin yüksek olmasından mütevellit paranın değer ölçüsü ve mübadele aracı olma fonksiyonlarını yerine getiremediğini bu denli ise para olarak kabul edilemeyeceğini ancak ilerleyen zaman diliminde bir genel kabul ile istikrarlı bir para birimi olarak da karşımıza çıkabilecek bir potansiyele sahip olduğunu bildirmektedir. Süleyman Kaya bu hususta kripto paraların mübadele ve değer saklama aracı olarak veya para transferinde kullanılmasında fikhen bir beis olmadığını sözlerine eklemiştir (Kaya, 2018).

Faruk Beşer, halk nezdinde altın ve gümüşün, para olarak kullanımından vazgeçilmesinden sonra ekonomide kullanılan paraların kaydi, itibari, sanal gibi para çeşitlerine dönüştüğünü ve halen para olarak kabul edilmesinde bir sakınca olmadığını, kripto paraların ise bu tarz paralardan bir tanesi olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca Faruk Beşer,

hızla gelişen ve önüne geçilmesi imkânsız bir teknoloji dünyasının var olduğunu ve bu dünyaya ayak uydurulması gerektiğini söylemiştir. Faruk Beşer, bu durumda yapılması gerekenin yeni olan şeyleri reddetmek yerine o şeylerin batıla araç olmasına -ki faiz/riba, haram malların mübadelesi, rüşvet, hırsızlık, aldatma, yüksek aldanma riski/garar, kumar, cehâlet-i fâhişe gibi unsurlar İslam tarafından batıl olarak belirlenmiştir- engellemek olduğunu sözlerine eklemiştir (Beşer, 2021).

Nuri Kahveci ve Yahya Bilginer'e göre fikhen kripto para ile alakalı doğru bir sonuca ulaşmak isteniyorsa yaşanan çağ ayak uydurmak zorunluluktur. Kripto paralar içerdiği riskler ile birlikte -ki geleneksel paralar için de bu riskler her daim vardır- bugün büyük bir pazar haline gelmiştir. Bu paraların, geleneksel paralardan farkı yoktur. Değer biriktirme aracı olarak ya da mübadele aracı olarak kullanılmasında bir sakınca yoktur. Kripto paralar ister mal olarak ister menfaat olarak görülsün bir değerdir ve kişinin zimmetinde hesaplanıp dini vecibelerin ona göre yerine getirilmesi şarttır (Kahveci & Bilginer, 2021: 278). Mesela bir kimse hacca gitmek için nisap miktarı oluşsun diye bekliyorsa ve bu kişi kripto paraya da sahip ise sahip olduğu kripto para değerini de nisap miktarına katmalıdır. Gerekirse de bu parayı kullanarak dini yükümlülüğünü yerine getirmelidir.

4.2.2. Kripto Paranın Yapısının Manipülasyona ve Spekülasyona Müsait Olması ve Neticesinde Değerinde Dalgalanma Meydana Gelmesi ile Haksız/Sebepsiz Kazanç Elde Edilmesine Yönelik Tartışmalar

Kripto paraların değerindeki volatilité sebebi ile haksız/sebepsiz kazancın olduğunu bu denli bu paranın caiz olmadığını düşünen birtakım kimseler vardır;

Dünya Müslüman Alimler Birliği Sekreteri Muhyiddin el-Karadaği'ye göre İslam iktisadının ana unsurları değişim, üretim, tüketim ve yardımlaşmadır. Ancak kripto para bu unsurlara zarar vermektedir; kripto para platformunda kazanan insanların sayısı çok az iken kaybedenlerin sayısı ise bir hayli fazladır. Buna bağlı olarak kripto paralar, meşru olmayan bir yolla insanların mallarının ele geçirilmesidir ki, bu durum toplumsal ve iktisadi anlamda sorunlara sebebiyet vermektedir (Al-Quradaghi, 2018).

Hayrettin Karaman, kripto paranın gerçek bir sistemi olmadığını, bir otorite tarafından denetlenmediğini ve aracısı olmadığını -ki bu durum uyuşturucu ticareti, kara para aklama gibi yasadışı faaliyetlerde kullanılmasını heveslendirmektedir- spekülasyonu ve

(sayısının tahdit edilmiş olması, yatırımcılar tarafından meyledilmesi vs. sebeplerinden ötürü) volatilitesi yüksek olduğunu, sebepsiz zenginleşme ve hak kaybına sebep olma ihtimalinin olduğunu ifade etmiş, bu denli de caiz olmadığı üzere görüş bildirmiştir (Karaman, 2021a).

Faraz Adam, Bitcoin'in volatilitesi, güvenlik, teknolojik, kara para aklama, veri, işlem, aracılık, yasal düzenleme, yapısal deflasyon, rekabet, ölçeklenebilirlik, tekel ve likitide gibi birçok risk içerdiğini ve Bitcoin'in yapısına bakıldığında pazarlanabilirlik, şeffaflık, dolaşım, malın korunması ve adalet konularında başarısız olduğunu söylemiştir. Faraz'a göre buraya kadar zikredilen menfi haller ise Bitcoin alanların, Bitcoin'lerini harcamalarına, biriktirmelerine böylece de bu kimselerin likitide yapıp Bitcoin'in değerinde sebepsiz büyümeye sebep olmasına neden olmaktadır. Bu şekilde ise Bitcoin gibi para birimleri üzerinden sebepsiz kazanç ortaya çıkmaktadır (Faraz Adam, 2017).

Kudüs ve Filistin Baş Müftüsü Muhammed Hüseyin Başkanlığında toplanan Filistin Fetva Kurulu, Bitcoin'in değerindeki dalgalanmanın bir hayli yüksek ve bu denli halk tarafından güven duygusunun bu paraya karşı düşük olduğunu ifade etmiştir. Bu durumdan mütevellit ise haksız/sebepsiz kazançların var olduğunu sözlerine eklemiştir (Al-Quradaghi, 2018).

Faruk Beşer'e göre kripto para, bireyleri kısa sürede zengin eden bir yapıya sahip olsa da ve onun bu özelliği insanları kendine çekse de ülkelere uzun vadeli düşündüğümüz zaman büyük zararlar vermektedir. Yani karı ve zararı göz önüne alındığında zararı, karını aşmış ve haksız/batıl para kazanç sağlama imkânı taşımaktadır. O halde onun bu hali, helal dairesi içerisinde sayılması mümkün değildir (Beşer, 2021).

Başında Şevki İbrahim Allam'ın olduğu Mısır Fetva Kurulu'na göre Bitcoin, iktisadi anlamda olumsuz etkileri olan, volatilitesi yüksek olan ve kanun denetiminden uzak olan bir yapıya sahiptir. Onun bu hali ise cehalet, garar ve aldatma gibi durumlara yol açabilir. Hz. Muhammed'in "*Bizi aldatan bizden değildir*" buyruğu Mısır Fetva Kurulu'na göre bir anlamda emir telakki etmektedir. Bu nedenle Mısır Fetva Kurulu, Bitcoin'in ve sanal paraların alımına ve satımına haram olarak karar vermiştir (Kahveci & Bilginer, 2021: 275).

Kripto paraların değerindeki dalgalanma sebebi ile haksız/sebepsiz kazancın olduğunu, bu denli bu paranın caiz olmadığını dūřünenlere karşı duran bazı gōrūřler de vardır;

Muhammed Ebu Bakar, kripto parada volatilitenin yūksek olması sebebiyle caiz olmadıęına dair gōrūřlerin yersiz olduęunu bu tarz dalgalanmaların, her tūr paraada olmasının muhtemel olduęunu ifade etmiřtir (Abu Bakar, 2018).

Sūleyman Kaya, kripto paraların dūnya piyasasına bakıldıęında kūçük bir paya sahip olduęunu bu yūzden manipūlasyona/spekūlasyona mūsait bir yapıya sahip olduęu ve neticesinde ise haksız/sebepsiz kazanç elde etme ihtimalinin yūksek olduęunu ifade etmiřtir. Ancak Sūleyman Kaya, bu ihtimale baęlı kalarak kripto paranın haramlıęı hususunda hūkūm verenlerin, hata yaptıklarını ve giderek būyūyen kripto para sermayesinde, kūçük olan hacmin gitgide būyūyeceęini bu denli bu problemin minimum seviyeye geleceęini ifade etmiřtir (Kaya, 2018). Sūleyman Kaya'ya gōre kripto para birimleri geleceęin vazgeçilmezleri arasında olacaktır. Bu yūzden onları tamamen yok sayma yerine ıslah edip ekonomimize monte etmeliyiz. Sūleyman Kaya bu hususta kripto para sisteminde spekūlasyona ya da manipūlasyona sebep olmanın caiz olmadıęını sōzlerine eklemiřtir.

4.2.3. Kripto Paraların Yasa Dışı İşlere Mūsait Yapısının Bulunması Hususunda Tartışmalar

Kripto para sisteminde iřlemlerin gerçek kimlikler ile deęil de sanal kimlikler ile yapılıyor olması ayrıca sōz konusu paraların ekseriyetinin kurucusunun, sorumlusunun ve merkezinin bilinmemesi buna baęlı olarak denetimsizlięi suçlara alet olmasına kapı aralamaktadır. Çūnkū bu sayede bazı kimseler gerçek kimliklerini gizleyerek ya da sistemin belirsizlięinden ve denetimsizlięinden yararlanarak terōrizme katkı, kara para aklama ya da suç geliri (uyuřturucu, silah satımı vb.) gibi iřlemlerini daha rahat yūrūtmektedirler (Doęan, 2020: 248). Bu nedenle kripto para platformunun yasa dıřı iřlere mūsait bir yapısı olmasından ötürū caiz olmadıęını dūřünen birtakım kimseler vardır;

Faruk Beřer ve Hayrettin Karaman'ın bu hususta gōrūřleri aynı doęrultudadır; kripto paraların sistemi gereęi kara para aklama, terōre yardım etme, uyuřturucu, çocuk pornosu, gizli silah satımı gibi yapılması yasak ve ifsadı būyūk olan řeyleri yapma ya da finansman

olma konusunda sistemin kapısının ardına kadar açık olduğunu söyleyerek bu denli caiziyatı konusunda olumlu görüş beyan etmemektedirler (Beşer, 2021).

Kripto para platformunun yasa dışı işlerde kullanım konusunda kolaylık sağlaması karşılığında caiz olmadığına yönelik görüşlere karşı çıkan kimselerde mevcuttur;

Muhammed Ebu Bakar'a göre¹¹ kripto para platformunda illegal yollar ile para kazanma ihtimali vardır. Asli itibari ile helal ticaret/yatırım aracı olarak kullanılması gereken kripto paraların, gayrimeşru yollarda kullanılması, tasarrufunda problemi oluşturur. Aksi halde kendisinde değil. Kripto paranın bu hali, fikhen/kanunen yasak olması gereğini oluşturan bir durum değildir. Bu sebeple caiz değildir hükmü verenler, kripto para platformuna ve blockchain sistemine hâkim değillerdir (Abu Bakar, 2018).

Süleyman Kaya, kripto para sistemi üzerinden yasa dışı işlemlerin kolaylıkla ilerlediği düşüncesinin dikkate alınması gerektiğini, kripto paranın sunduğu olanakların meşru işlerde kullanıldığı kadar gayrimeşru işlerde de kullanılabileceğini ancak bu sıkıntının geleneksel paralarda da mevcut olduğunu bu yüzden kripto paranın caiz olmamasını gerektiren bir halin bulunmadığını ifade etmiştir (Kaya, 2018).

4.2.4. Kripto Paranın Üretiminde Elektrik Sarfiyatının Yüksek Olduğuna Dair Tartışmalar

Kripto para üretiminde kullanılan üst düzey aletlerin elektrik sarfiyatının çok yüksek olduğundan dolayı kripto para üretimindeki elektrik sarfiyatının, israf olacağına yönelik Prof. Dr. Orhan Çeker, “... bu parayı oluşturmak için büyük çapta elektrik harcandığından elektrik israf edilmektedir” demiştir (Çeker, 2021).

Orhan Çeker'in bu görüşüne karşın Süleyman Kaya, kripto paranın üretimi esnasında elektrik tüketiminin fazla olduğunu bundan ötürü ise olumsuz yorumlar aldığını ifade etmiştir. Ancak Süleyman Kaya, bu problemlerin giderilebileceğini bu denli sorunlardan ötürü kripto paraların önünün kesilmemesi gerektiğini vurgulamıştır (Kaya, 2018).

---

¹¹ Blossom Finans Şirketi Danışmanı

4.2.5. Kripto Paraların Vergilendirilmesinde ki Zorluklar Hakkında Tartışmalar

Kripto paranın vergilendirilmesi konusunda yaşanan sıkıntılardan ötürü kripto paranın haram olduğunu düşünen Hayrettin Karaman'a göre kripto para sistemi, devletlerin vergi sistemini uygulaması hususunda zor ve vergi kaçakçılığı konusunda müsait bir yapıya sahiptir (Karaman, 2021a). Kaldı ki çoğu kullanıcı tarafından kripto para birimlerinin platformu, vergi cenneti olarak bilinmektedir.

Hayrettin Karaman'ın bu görüşüne karşın Süleyman Kaya, kripto para birimlerinin vergilendirme problemi olduğunu ifade etmiş ancak bu durumun kripto paraların caiz olmamasına sebep teşkil etmeyeceğine, ileride hayatın vazgeçilmezi olacağı düşünülen kripto paranın, bu probleminin giderilmesi gerektiğini vurgulamıştır (Kaya, 2018). Türkiye kripto paraların vergilendirilmesi hususunda hala bir yöntem bulamamıştır. Ancak birçok ülke bu konu üzerinde yoğun bir şekilde çalışmakta, bazı ülkelerde ise kripto para hakkında birçok düzenlemeler getirilmiştir.

4.2.6. Kripto Para Sistemindeki Madencilik İşi ve Madencilik İşi ile Cuâle Akdi Arasındaki Benzerlikler Hakkındaki Tartışmalar

Cuâle akdi, yapılacak olan bir iş karşılığında ücret verme sözü ya da mükâfat vaadi manasına gelmektedir. Klasik fıkıh kitaplarında cuâle akdi anlatılırken en fazla kullanılan örnekler; kaçan bir hayvanı yakalayacak ya da hasta olan bir kimseyi iyileştirecek olana ücret/hediye vermedir. Hanefilere ve Zahirilere göre cuâle akdi var ile yok arasında olan bir şey için yapılması nedeniyle risk içeren bir edinme olması, başlangıçta somut bir emeğe ya da mala dayanmaması ve müteakideynden birinin belirsizliği sebebiyle meşru değildir. Çünkü işi kimin yapacağı ve yapılacak işin yapılma süresi belirsiz haldedir. Bu mevzuda Hanefi mezhebine karşıt olarak Maliki, Şafii ve Hanbeli mezhepleri ise ihtiyaç sebebiyle cuâle akdini caiz kabul etmişlerdir. Bu mevzudaki en büyük dayanakları ise Yusuf Suresi 72.ayette anlatılan hükümdara ait olduğu söylenen ve kaybolan su kabına getirene bir deve yükü mükafat verilmesi ve akrebin sokması ile hastalanan bir kimseyi, iyileştirmek maksadı ile Kur'ân okuması ve cuâle akdi ile bir koyun alması neticesinde ise Hz. Muhammed'in, bu olayı onaylamasıdır (Aydın, 1993: 77-78).

Kripto para konusunda müspet düşüncelere sahip düşünürler, kripto para sistemindeki madencilik işi ile cuâle akdi arasında birtakım benzerliklerin olduğunu düşünmektedirler;

Kimi İslam Hukukçularına göre madencilik ile Cuâle akdi arasındaki benzerlik gayet mümkündür. Mesela elektronik para ağı olan Bitcoin, madencilik yapan her bir kimseye 50 coin değerinde bir vaat vermekte ve bu fiyatlandırmanın her 4 yılda bir ise %50 oranında düşeceğini ifade etmektedir. Bu durumda câil (iş veren) olan kimse, işi ilk olarak yapana 50 coin veren elektronik para ağı, Bitcoin'dir. Tanımda belirtilen mubah iş ise işlemlerin kısa süre içerisinde elektronik para ile belgelendirilmesidir. Bu ise ne olduğu belli olan ve süresi tayin edilmiş olan bir iştir. Bu yöntemi müdârebe benzeri insanlar ihtiyaçları sebebiyle tercih ederler. Bu anlamda madencilik, câilin belirleme yapmadığı bir Cuâle akdi olarak görülür. Bu süreçte ortaya çıkan ortaklık caizdir ve madenci şayet belirlenen işi tamamlarsa bu durumda belirlenen ücreti alır. Başka bir yönden bu iş mudarebe akdi olarak da görülebilir (Doğan, 2020: 248).

Abdülvehhab el-Akil, blockchain madenciliği hususunda madencilik işinin, madencinin karşılık olarak ödül kazanmış belirli bir iş olduğunu ve bu işin devam eden mali işlemlerin, elektronik para ağına hemen işlendiğini bu bağlamda da Bitcoin Madencilik işinin cuâle akdine benzediğini ifade etmiştir. Ayrıca el-Akil açıklamasına Bitcoin madenciliği dijital platformda, uzun emekler neticesinde Bitcoin elde eden madencinin, vaat edilen mükâfatı almasında bir sakınca olmadığını eklemiştir (el-Âkil, 2020).

Süleyman Kaya, kripto para madenciliğinin caiz olduğunu ifade etmiş, kripto para ister para ister emtia ister bir varlık olarak görülsün önemsiz olduğunu ve fıkhî olarak mütekavvim içerisine dahil edilmesi gerektiğini söylemiştir. Ayrıca Süleyman Kaya'ya göre kripto para, nisap miktarı içerisinde dahil edilmeli ve zekâtı verilmelidir. Süleyman Kaya, kripto para birimi için saadet zinciri benzetmesinin yakışı kalır bir benzetme olmadığını ve sistem içerisindeki madencilerden mütevellit yapılan bu yakıştırmanın, yersiz olduğunu söylemiştir. Süleyman Kaya, madencilerin sistem içerisinde bütün onaylarda, denetlemelerde ve tescil işlerinde sorumlu olduğunu sözlerine eklemiştir (Kaya, 2018).

2017 yılında Rıfâî İslamway isimli bir sitede kripto para ile alakalı konuşan Halid Abdülmünim er-Rıfâî'ye göre kripto para platformunda hile ve aldatma olmaksızın

madencilik yapılmasında bir beis yoktur. Madencilik işinden elde edilen gelirler ise helal daire içerisindedir (Canbaz & Berkun, 2021: 127).

4.2.7. Kripto Para Sisteminde Yaşanan Erişim Problemi Hakkında Söylemler

Kripto para platformunda, iş ve işlemlerin tamamı internet ağ üzerinden şifreli bir şekilde gerçekleşmektedir. İnternet bağlantısının olmadığı bir yerde, kripto para hesabına erişim sağlanması hususunda sıkıntılar zuhur etmesi mümkündür. Bu denli kripto paranın caiz olmadığını savunan bir grup vardır (Alkış, 2020: 193).

4.2.8. Kripto Para Sisteminde Yapılan İşlemlerin Geri Alınamaması ve Hesabın Kaybolması Hakkında Söylemler

Kripto para sisteminde merkezi bir yönetim anlayışı yoktur. Yani otoriter bir güç anlayışı, platformda yer almamaktadır. Bu durumda ise yapılan hiçbir işlemin geri alınamaması (rücu muhayyerliği olmaması) (Doğan, 2018: 239) ve bir kimsenin hesabına giriş yapmak için koyduğu şifreyi kaybetmesi ya da unutmaması ya da hesap sahibinin şifresini, kimseye söylemeden vefat etmesi neticesinde şifrenin bir daha alınamaması gibi sorunlar zuhur etmesi muhtemeldir; kripto para sisteminde, şifre girilip para transferi yapıldığı andan itibaren bir daha geri dönüş söz konusu değildir. Yani malı sattın ve bir daha geri dönüş yoktur. Ya da miktar, yanlış birine gittiye bu durumda yine geri dönüş durumu söz konusu değildir (Van İlahiyat TV, 2021). Bilhassa yukarıda zikri geçen vefat durumlarında kripto hesabına erişim sorunu, miras problemlerini de beraberinde getirmektedir. Çünkü şifrenin yenilenmesi için başvurulacak bir otorite yoktur ve hesabın sahibi olan kimsenin, gerçekten o hesabın sahibi olduğuna dair bir delil de yoktur. Kripto paranın bu halleri ise güvensizliğe sebep olmaktadır. Bu denli bir grup tarafından kripto paranın caiz olmadığı düşünülmektedir.

Kripto paranın erişimi ile alakalı zikredebileceğimiz bir diğer sıkıntı ise her ne kadar merkezi bir yönetim olmamasından kaynaklı ihtimali az olan siber saldırı ve sabit disklerin bozulması neticesinde veri kaybının yaşanmasıdır. Ancak böyle bir durum %51 saldırısı¹² ile mümkün olabilir ki, bu husus ile alakalı geniş bir açıklama ikinci bölümde yapılmıştır.

---

¹² Platformdaki bilgisayarların %51'ne hâkim olarak yapılan saldırıdır

4.2.9. Kripto Paranın Sunmuş Olduğu Hizmetler ve Sistemi Hakkında Tartışmalar

Kripto para ile ilgili iş ve işlemlerde zaman, mekân ve limit unsuru önemini kaybetmiştir. Kripto para platformunda çok yüksek hızda, anlık olarak (iş günü olup olmaması önemsiz bir şekilde), herhangi bir alt ve üst limit ya da ekstra masraf ve ödeme gibi etmenler olmadan maliyet hacmi düşük bir şekilde işlem ve transfer yapabilme imkanı mevcuttur (Kaya, 2018). Ayrıca kripto para sistemi, kullanıcılarına kişisel bilgilerin verilmesini mecburi kılmadan halihazırdaki bankacılık sisteminden daha komplike, güvenli ve taklit edilemeyen bir altyapı sözü vererek internet erişiminin olduğu her yerde kullanıcılarına kripto para hesaplarına ulaşmalarını mümkün kılmaktadır. Kripto para hesabı, devletlerin kontrolü altında tuttuğu para ve hesaplara göre el konulması hemen hemen imkânsız olan bir güce sahiptir. Bu nedenle kripto para sisteminin getirmiş olduğu bu avantajlar, halk nezdinde onu daha cazip hale getirmektedir (Doğan, 2020: 245).

Kripto para ile ilgili gerek sistem gerek ise sunulan hizmetler dikkate alınarak kripto paranın helal olmadığını düşünen bir grup vardır;

Mehmet Boynukalın, kripto para platformunda aşırı belirsizlik olması sebebiyle Bitcoin'in günümüzdeki şartlar ile caiz olamayacağını ifade etmiştir. Bu hususta Mehmet Boynukalın ile benzer düşüncelere sahip olan Faraz Adam, Bitcoin ile alakalı sıkıntılarının olduğundan ancak Bitcoin'den elde edilen kârın meşrulaştırılabileceğinden bahsetmiştir (Faraz Adam, 2020).

Mısır Başmüftüsü Şevki İbrahim Allâm, kripto para kullanımına sıcak bakmamaktadır. Çünkü Allâm'a göre kripto paralar, piyasa dengesine negatif yönde etki etmekte, emek anlayışına hasar vermekte, kripto para kullananlar hukuki anlamda korumasız kalmakta ve bu konuyla alakalı kripto para sistemi otorite dediğimiz kişi, kurum veya kuruluşları yetkisiz bırakmaktadır. Ayrıca kripto paralar ölçü, değer ve bozma işlemlerinde hile, kandırma ve aldatma gibi etmenlere müsait olmasından ötürü "*Bizi aldatan bizden değildir*" hadisine ters düşmektedir. Bu anlamda kripto para kullanımı hem devletlere hem de bireylere büyük zararlar verebilme ihtimalini taşımaktadır. Bu ihtimaller ise Mecellenin 19. Maddesi ve hadis-i şerif olan "*Zarar vermek ve zarara zarar ile karşılık vermek caiz değildir*" hukuk ilkesine aykırıdır (Allâm, 2020). Bu hususta aynı doğrultuda düşünen Servet

Bayındır, kripto para gibi meçhul bir sisteme sahip olan ve muhatabı olmayan platforma yatırım yapmanın şu anki hal ile doğru olmayacağı düşüncesindedir (Servet Bayındır, 2017).

Hamdi Döndüren, kripto paraların garar ve tağrir içerdiğini ayrıca değerinde yüksek dalgalanmanın olduğunu dile getirmiştir. Hamdi Döndüren'e göre kripto paraların, kumara benzerlik yönü de olmakla birlikte insanları kolay yoldan para kazanmaya alıştırmaya gibi kötü bir yöne de sahiptir. Bu sebeplerden ötürü Hamdi Döndüren, kripto paraları haram olmasa da mekruh olarak nitelemiştir (Döndüren, 2018).

Kripto para hususunda gerek sistem gerek ise sunulan hizmetler dikkate alınarak kripto paranın helal olmadığını düşünenlere karşı bu sıkıntıların giderilmeyecek sıkıntılar olmadığını ve bunlar nedeniyle kripto paralara haram hükmünü verenlerin yersiz bir karar verdiği düşüncesinde duran bir grup vardır;

Hasan Doğan ve Faruk Beşer'e göre kripto para, kullanıcıların dolandırılmasına sebep olan birtakım güvenlik sorunları içermektedir; kripto paranın pozitif ekonomi içerisinde hali göz önüne alındığında, İslam'ın batıl olarak kılınmış olduğu şeylerin hepsi olmasa da aldatma, garar, kumar özelliği içermeye gibi batıl işlerin çoğunu tazammum etmektedir. Bunlarla birlikte kripto para, her geçen gün önü alınmaz bir şekilde büyümektedir ve yukarıda zikrettiğimiz sıkıntıları, ıslah edilemeyecek değildir. Sadece bunlara bakarak bu para türünden vazgeçmek ise doğru bir hareket olmayacaktır. Bu sistem vazgeçilmemesi gereken, İslam'ın kesinlikle kabul etmeyeceği faiz, garar gibi unsurların, bu sisteme kalıcı bir şekilde yerleşmeden (İslam alemi bu meseleden geri kalmadan) harekete geçilmesi şarttır (Beşer, 2021). Mesela ileride Türkiye, kendisinde bolca bulunan bor madenini esas alarak belki de borcoin isminde bir kripto para birimi çıkarabilir. Buna engel olunmaması gerekmektedir (Doğan, 2018: 247-248). Hasan Doğan ve Faruk Beşer ile bu hususta benzeşen düşüncelere sahip olan Alpaslan Alkış'a göre kripto paralar, bir servet biriktirme aracı ve mübadele aracı olarak kabul gördüğü takdirde piyasada kullanılmasında hiçbir mahsur yoktur. Ayrıca yakın zamanda kıymetli bir madene endeksli olarak kripto para birimleri, kimi kamu otoritelerince piyasaya sürülmüş olup bu paraların geleceğin vazgeçilmezi olacağını göstermiştir. Bu yüzden kripto paralardaki sıkıntıların ıslah edilmesi ve belirsizliklerin giderilmesi ile beraber helal hükmünü alması gerekir (Alkış, 2018: 80-81).

Muhammed Ebu Bakar, Bitcoin'in oldukça iyi muhafaza edildiğini, kişi şifresi ile başka hesaba transfer yapılmadığı sürece paranın, hesapta olmaya devam edeceğini ifade

etmiştir. Yani kripto para sisteminde oldukça güvenli bir yapı, kontrol edilebilir ve doğrulanabilir bir altyapı sistemi olduğu Muhammed Ebu Bakar tarafından ifade edilmiştir. Ayrıca Muhammed Ebu Bakar'a göre kripto paraların İslam Hukuku açısından kullanımında herhangi bir problem yoktur. Dini Yükümlülükler ise kripto para ile yerine getirilebilir (Abu Bakar, 2018). Dini yükümlülüklerin kripto paralar ile yerine getirilmesinin mümkün olduğu düşüncesine yakinen Süleyman Kaya, kripto paraların, zenginlik hesabına dahil edilmesi ve zekatının verilmesinin gerektiğini düşünmektedir. Muhammed Abu Bakar ile bu hususta aynı istikamette ilerleyen Nuri Kahveci ve Yahya Bilginer, kripto paraların şer'i olan risklerinin ve sıkıntılarının giderildikten sonra değer saklama, alım-satım, kiralama aracı olarak (ödeme aracı olmasında) kullanılmasında hiçbir sakınca olmadığını ifade etmektedirler (Kahveci & Bilginer, 2021: 280).

Süleyman Kaya, kripto para sisteminde aldatma ve aldanma hususlarında da kapalılık olduğunu ifade ederek bu sistemin açık ve şeffaf olduğunu, denetlenmesinin de mümkün olduğunu ifade etmiştir (Kaya, 2018).

4.2.10. Kripto Para Sisteminin Kumara Benzediğine Yönelik Tartışmalar

Kripto para sisteminin kumara benzediğini bu denli caiz olmadığına yönelik görüşler bulunmaktadır;

Filistin Fetva Kurulu, Bitcoin'in üretiminde çalışan insanlar için rizikoların çok olduğunu ve Bitcoin'in yapısının kumar ile benzerlik gösterdiği için caiz olmadığını savunmaktadır. Filistin Fetva Kurulu ile bu hususta aynı düşüncelere sahip olan Hayrettin Karaman'a göre kripto paralar, fıkhi ve iktisadi açıdan para hüviyetini kazanamamış olmak ile birlikte spekülasyon ve kumar temelli bir yapıya sahiptir. Bu yüzden fıkhi açıdan mal ve yatırım aracı olarak kullanılması mümkün değildir (Karaman, 2021b).

Majlisul Ulama Of South Africa isimli Güney Afrika Fetva Kurulu, kripto para platformunun kumara benzer yapısı olduğunu ve haksız kazanç mevzuunda ise Müslümanlar için bir tuzak olduğunu ileri sürmektedir. Ayrıca kurula göre kripto para platformundaki vaat edilen gizlilik, bir göz boyamadan ibaret olup sistemde gizlilik yoktur. Kripto paralar bu anlamda haramdır (Majlisul Ulama, 2018).

Kripto para sisteminin kumara benzediğine yönelik görüşlerin yersiz bir tutum olduğu düşüncesine sahip olan Süleyman Kaya, kripto para sisteminin kumara benzetilmesini zorlama bir yorum olarak gördüğünü ifade etmektedir (Kaya, 2018).

4.2.11. Kripto Paranın Yatırım Aracı Olarak Görülmesi Hususunda Söylemler

Hayrettin Karaman'a göre altın ve döviz kuru gibi yatırım araçlarına para yatırıp, yükselmesini beklemek ve satışını gerçekleştirerek kar etmek her ne kadar helal olsa da, İslam iktisadına faydası olmayan paranın ekonomiye zarar vermesi anlayışından ötürü, hoş görülmeleyen bir davranıştır ve muttaki kula yakışmaz. Kenz olarak da değerlendirilmesi mümkündür. Bu anlamda sanal paraya yatırım yapmak ve kâr etme amacı gütmeye, caiziyyatı sorgulanır haldedir (Karaman, 2021a). Bu hususta Hayrettin Karaman ile benzer düşünceye sahip olan Faraz Adam'a göre Bitcoin, İslam ilkeleriyle bağdaşmaz olup reel ekonomiye ise bir karı yoktur. Bu anlamda bir kimsenin servetinin çoğunu sanal varlıklara yönlendirmesi topluma yarardan fazla zarar getirir. Ayrıca Bitcoin'e yatırım hizmete, emeğe ve mal üretime negatif yönde etki yapar (Faraz Adam, 2018).

Süleyman Kaya, sarf kurallarına riayet edildiği takdirde döviz alıp-satma işlemlerinden gelir elde etmede bir sakınca olmadığını ancak son zamanlarda Türk Lirasının değer kaybetmesi ile bu durumu kendi lehine çevirmek isteyen kimselerin görünürde bir sarf akdi ile döviz alım-satımını yaparak kâr etmeye çalıştığını ve buradaki alım-satımın helal olduğunu söylemenin biraz güç olduğunu ifade etmiştir. Süleyman Kaya, buradaki hükmün kripto paralar için de söylenebileceğini sözlerine eklemiştir (Kaya, 2018).

Halid Abdülmünim er-Rıfâî, 2017 senesinde Rıfâî İslamway adlı bir sitede meşru yollar ile kripto paraların elde edilmesinde hiçbir sakıncanın olmadığını ancak kabza, cins birliğine ve faize bulaşılmamasına dikkat edilmesi gerektiğini vurgulamıştır (Canbaz & Berkun, 2021: 127).

4.2.12. Kabz Yönünden Kripto Para Hakkındaki Söylemler

Kripto paranın meşru olmadığına dair bir diğer görüş ise kabzın meydana gelmemesinden ötürüdür. İslam hukukunda kabz, hakiki ve hükmi olmak üzere iki başlık altında incelenmektedir. Bu ayrıma göre menkullerin tesliminde menkullerin mutlak anlamda yer değiştirmesi gerektiğinin şart olmadığı, satıcı için ise tahliyenin yeterli olduğu ifade edilmektedir. Bu duruma paralel olarak zilyetliğin hükmen teslimi şart olan, bilhassa

bugün tüm aşamalarının sanal ortamda kendine has yöntemler ile gerçekleştiği, garar riski olmayan mevzularda (havale gibi) kabz şartı aranmaz. Bu anlamda kripto paraya kabz yönünden ötürü yapıştırılan gayri meşruluk sıfatı geçersizdir diyebiliriz (Doğan, 2020: 246).

Hayrettin Karaman kabz cihetinden kripto paraların, diğer paralar karşılığında alınıp satılması durumunda karşılıklı ödemelerin peşin olması gerektiğini vurgulamaktadır (Karaman, 2021a).

4.2.13. Kripto Paranın ve Sisteminin Pozitif Ekonomide Paranın ve Bankacılık Sisteminin Bir Alternatifi Olduğu Hakkında Söylemler

Kripto paralar şayet bir tekelleşme yoluna gitmezse piyasalardaki tekel paraların tahatını sarsmakta, parasal işlemlerde ve para transferlerinde alternatif bir yolun habercisi olmaktadır. Kripto para sistemi, bugün görünen yüzü ile ilerleyen zamanlarda bankacılık sisteminin sınırlarını daraltacağını belki de kısmen tasfiye edeceğini göstermektedir. Çünkü baktığımız zaman kripto para sisteminde, bankacılığın standart aracılığı ortadan kalkmakta ve bugünkü şartlarına baktığımızda faiz uygulaması görülmemektedir. İslam ekonomisi sisteminde ise faizin şiddetle yasaklanması İslam ekonomisi sisteminde kripto paraların meşruiyetini belirleyebilecek önemli bir özellik olması muhtemeldir (Doğan, 2020: 248).

4.2.14. Kripto Para İnkita' Durumundadır Hakkındaki Söylemler

Fıkıhta kesad ve inkita' kavramları fukaha arasında tartışma konusu olmuştur. Kesad, bir paranın piyasa içerisinde toplumdaki insanların nezdinde itibar görmemesi durumunu ifade etmektedir. İnkita'a ise bir paranın toplumun belli kesimlerinin evlerinde veya sarraplarda bulunma hali dışında bulunmaması anlamına gelmektedir. İslam nezdinde kripto parayı inkita' durumuna benzetmemiz mümkündür. İmam Ebu Hanife'ye göre İnkita' hali kesad hali gibi olup, böyle bir para ile yapılan akit ise batıldır (Onur, 2021: 292).

4.2.15. Kripto Paranın Bey'ul Ma'dum Olduğuna Yönelik Söylemler

Olmayan bir şeyin satılması manasına gelen bey'ul madum, kısmen Bitcoin ile eşleştirilmektedir. Mesela bir kimse “denizdeki şu balıkları sana sattım” dese ya da bir adam “şu uçan kuşlardan şunu sana sattım” dese bu durumda bey'ul ma'dum satışı meydana gelmiş olur ki, fukahanın çoğunluğuna göre akit esnasında var olmayan malın satımı caiz değildir. Kripto parada da bey'ul ma'dum söz konusu olduğunu düşünen fukahada vardır.

Fakat kripto para ma'dumluk oluşu görüşü sorgulanabilir niteliktedir (Van İlahiyat TV, 2021).

4.3. İslami Ölçülere Uygun Kripto Para ve Blockchain Tabanlı Platform Oluşturma Çabaları

İslam dünyası yaklaşık olarak 1,7 milyar nüfusa sahiptir (Wikipedi, 2022). İslam finans piyasalarının değeri ise 4 trilyon dolar kadar olduğu bilinmekte olup, önümüzdeki yıllarda daha da artacağı tahmin edilmektedir. İslam dünyasının gerek nüfusu gerek finansı gerek de potansiyeli göz önüne alındığında kripto para piyasasında söz hakkı alması gerektiği kanaatindeyiz ki, bu anlamda İslam aleminde helal kripto para üretme, bunların işlem göreceği İslami platformları oluşturma ve mevcut kripto para sistemlerini İslamileştirme çalışmalarının hız kazandığını söyleyebiliriz (Doğan, 2020: 249). Kripto paraların İslami finansın içerisinde yer alması gerektiğini düşünenler son zamanlarda İslami bir kripto paranın üretilip üretilmeyeceği hususunda tartışmaktadırlar.

4.3.1. Blockchain Tabanlı İslami Ölçülere Uygun Platformlar Zekât Fonlarının Yönetimi

Blockchain tabanlı yerelde ve özelde birçok örneği bulunan zekat fonlarının yönetimi ile alakalı programlar ve şirketler, toplanan fonlardan paydaşlara yatırım imkanı tanıyarak faydanın daha da genişlemesini fırsat sunar. Malezya Uluslararası İslami Finans Eğitim Merkezi (INCEIF) bünyesinde, İslami Sosyal Finansman ismi verilen bir program geliştirilmiştir. Geliştiricileri Dr. Ziyaad Mohammed ve ekibi olan programın altyapısı, blockchain teknolojisi kullanarak kurulmuştur. Dr. Ziyaad ve ekibi oluşturdukları bu program ile 2018 yılının şubat ayında Madrid'de İslam Kalkınma Bankası ve IE Business School tarafından düzenlenmesi yapılan bir müsabakaya katıldı ve yarışmada birincilik elde etti. Yarışma ile birlikte bu uygulama, dikkatleri üzerinde toplayarak Dubai merkezli AidTech adlı bir Finctech şirketi ve Uluslararası Kızılhaç Federasyonu ile ortaklı prensip anlaşmasına vardı (Yurtseven, 2020: 165-176).

Kripto Para Borsası

ADAB Solutions (FİCE)

Kripto para borsalarında, İslami ölçüleri dikkate alan finans yapılarının açılması yönündeki çalışmalar günümüzde büyük bir hızla devam etmektedir. Bu anlamda atılmış adımların en büyüğü Birleşik Arap Emirlikleri merkezli ADAB Solutions'a aittir, diyebiliriz.

Birleşik Arap Emirlikleri merkezli bir start-up şirketi olan Adab Solutions, şeriate uygun olarak dinamiklerini sürdüren ve 2019 yılının Ekim ayında faaliyete giren ilk kripto para borsasıdır (İlayda Peker, 2019). Yaklaşık olarak 2 milyon Müslüman toplumuna, helal kripto para yolunu açmayı hedefleyen ADAB Solutions, 3.8 trilyon hacmi olan İslam Ekonomisinde bir ihtiyaç olduğunu düşünerek işlem hacmi olarak günlük 146 milyon aylık ise 4.4 milyar Amerikan doları beklenti ile kurulmuştur. 2022 yılına gelindiğinde ise bu kripto para borsasının 1,9 milyon kullanıcıya ulaşması hedeflenmektedir (Doğan, 2020: 252). FICE, her ne kadar finansal ve yatırım imkanları sebebiyle BAE merkezli kurulsada İsviçre'de de yasal destek hizmeti alacaktır (Demirel, 2018).

Kripto para ve blockchain ile bir hayli ilgili olan Birleşik Arap Emirlikleri, bu hususta birçok konferans düzenledi ve blockchain teknolojilerini denedi. FİCE (First İslamic Crypto Exchange) olarak isimlendirilecek bu borsa ise bu yatırımların nihayetinde konumunda olacaktır ("Donanım Haber", 2018). FİCE, İslami standartlara uygun bir şekilde işleyişini sürdürecektir olsa da kullanıcılar açısından herkesin erişimine açıktır ("İslam İktisadı", 2018).

İslami Finans Departmanı ve Şeriat Danışma Kurulu (Uluslararası Bağımsız Şeriat Uzmanlarından meydana gelmektedir) tarafından İslami standartlara göre denetimi yapılan ADAB Solutions'da, manipülasyona ve spekülasyona yer yoktur. Şeriat Danışma Kurulu tarafından platform içerisindeki her bir kripto para, denetlenmekte ve şeriate uygun olmayan kripto paralar platform içerisinde barındırılmamaktadır. Bu sebepten ötürü ADAB Solutions yöneticileri, müslümanların gönül rahatlığı ile bu platform içerisinde yatırımlarını gerçekleştirebileceklerini söylemektedirler (Aydın, 2018).

ADAB Solutions içerisinde kilit göreve sahip olan Şeriat Danışma Kurulu üyelerinde, Müslüman olmak, ekonomik/mali anlamda bir eğitim almış olmak, İslami Finans Sektöründe tecrübesi olmak, İslami kaynaklara hâkim olmak ve iyi derecede Arapça bilmek şartları aranmaktadır (Demirel, 2018).

ADAB Solutions yöneticileri, alkollü içecekler ve tütün üretimi gerçekleştiren şirketler ile kripto para hizmetleri hususunda çalışmayacaklarını ve dijital para projelerinde çok yüksek oranlar ile faiz vermelerinden ötürü yer almayacaklarını ifade etti. Ayrıca derinlemesine bir açıklama yapmadan ahlaksız hizmetler sunmayacaklarını sözlerine eklediler (“Kripto Koin”, 2018).

ADAB Solutions, ADAB Charity isimli bu projesinin çatısı altında toplum içerisinde adalet ve barış ortamını oluşturmak adına yıllık net gelirinin %2,5 kısmını ihtiyacı olan kimselere zekât olarak dağıtacaktır (Demirel, 2018).

Eylül 2018’de İslami Kripto Borsası anlamında ICO’sunu gerçekleştiren FICE, ICO’da alınan kripto paraların, borsanın hizmetlerine erişim sağlamak için yardımcı key olarak kullanılacağını ve borsa içerisindeki bütün komisyonların ADAB Coin ile dağıtılacağını ifade etmiştir. ADAB Solution kurucu ve CEO görevini üstlenen Timur Turzhan, kurulan kripto para borsası ile alakalı *“Şeriatın normlarına uygun fikirler anlaşılabilir maddi değere dayanır, açık bir iş stratejisine sahiptir. Bu bize, helal projelerin birçok kripto-para birimi girişiminin güzel işaretlerinden çok daha güvenli olduğunu iddia etmemizi sağlar. İslami Kripto Borsası, FICE’ya yatırım yaparak İslam Ümmeti için ihtiyaç duyulan ve iyi planlanmış bir projeyi yalnızca desteklemekle kalmayacaklar. Aynı zamanda iyi bir kâr getirebilecek değerli bir kazanım elde edeceksiniz. Ekibimiz işine adanmıştır ve belirlenen tüm hedeflere ulaşmak için elinden gelenin en iyisini yapar”* (“İslam İktisadı”, 2018) demiştir.

FICE, 3 milyon uygulama desteği sağlamaktadır. Yani en hızlı kripto para borsalarından bir tanesidir. Web, İOS, Android, Mobile HTML5 desteği olan FICE, transfer ücreti olarak %0.05 ile %0.2 arasında bir maliyet çıkarmaktadır. Dil desteği olarak İngilizce, Arapça, Çince, Rusça, Malezya ve Endonezya dilleri sağlanmaktadır (Demirel, 2018). Sistem içerisinde Şeriat Danışma Kurulu’nun uygun gördüğü diğer kripto para birimleri de olmakla birlikte ADAB Coin ismi verilen ve sistem içerisinde sistem ile birlikte kurulan bir kripto para birimi de vardır. Söz konusu para birimi, bir sonraki başlıklarda müstakil olarak ele alınacaktır.

Akıllı Çek-Bono-Kontrat İşlemleri

İslam ülkelerinin bugün kripto para sistemine uyumlu işlemler yapılabilmesi için uygun altyapı oluşturma gayretleri devam etmektedir. Özellikle bu alanda Birleşik Arap Emirlikleri kullanmış oldukları NBD Emirates İslamic Blockchain kripto sistemi ile öncülük etmektedir. Birleşik Arap Emirlikleri, kripto para kullanımını 2017 yılında çek tabanlı ödeme sürecinde kullanarak dolandırıcılığa karşı başarı elde ettiğini söylemiştir. Ayrıca Emirates İslam, Blockchain altyapısını kullanan ilk İslam bankası olarak dikkat çekmektedir (“İslam İktisadı”, 2018). Birleşik Arap Emirlikleri’nin bu çalışmaya benzer bir diğer çalışması ise Abu Dabi merkezli Al Hilal Bank, Dubai içerisinde ofisleri bulunan ve bir Fintech Start-up firması olan Jibrel Network’un da katkısıyla Ethereum Blockchain tabanlı sukûk (faizsiz bono işlemi) işlemi gerçekleştirmiştir. Bu anlamda Al Hilal Bank ilk İslam bankası olarak karşımıza çıkmaktadır. Al Hilal Bank’ın blockzincir tabanlı sukuk projesine binaen, Al Hilal Bank CEO’su Alex Coelho *“Akıllı blok zinciri İslami sukuk” u başlatan ilk banka olmaktan gurur duyuyoruz*” demiştir. Coelho, konuşmasının sonunda ise *“maliyet verimliliği, sağlam Şariat-uyumluluğu ve yeni fırsatların kilidini açması”* hususunu vurgulamıştır. İslam dünyasında bu alandaki diğer bir çalışma ise Suudi Arabistan’dan gelmiştir. Suudi Arabistan Ulusal Ticaret Bankası olan Al-Ahli Bank Ripple Net içerisinde kendisinin de yer alacağını söylemiştir (Doğan, 2020: 250).

Çeşitli Blockchain Tabanlı Çalışmalar

Jab IncuBlock, Güney Kore merkezli bir teknoloji şirkettir ve İslami sınırlar içerisinde bir blockchain teknolojisi geliştirmek adına Malezya Hükümet Danışma Komitesi ile anlaşma gerçekleştirmiştir. Söz konusu anlaşmaya göre taraflar, İslam’ın uygun gördüğü ve topluma fayda verecek bir blockchain teknolojisi üzerinde ve merkezi olmayan bir uygulama üzerinde çalışma yapacaklardır.

4.3.2. İslami Ölçülere Uygun Kripto Para Oluşturma Çabaları

İslami kripto para, ancak belli şartlarda İslami kripto paranın meşru olduğunu kabul edenler için geçerli bir kavramdır. Bunu kabul etmeyen İslam hukukçuları ise meşru ya da helal kripto paranın olamayacağı görüşündedir. Belirli şartlar ile İslami kripto paranın olabileceğini düşünen kimselerin, İslami kripto paradan kastı, İslam’ın uygun bulmadığı diğer finansman enstrümanlar ile alakası bulunmayan, kendisine güvenilen bir otorite

tarafından uygun bir madene göre piyasaya sürülmüş olan ve meşru olan bir kurum tarafından niteliği belgelenmiş olandır. Ancak burada belirtmemiz gerekir ki; bu anlamda bir sonraki başlıkta örneklerini vereceğimiz kripto paraların İslami olduğu yönündeki söylemler, kurucu şirketler ya da destekçiler tarafından bir iddiadır. Mesela İsviçre merkezli bir teknoloji şirketi olan X8 AG, Bahreyn Merkez Bankası tarafından kendisine İslami danışmanlık yetkisi verilmiş olan Shariyah Review Bureau adlı şirketin kendisine verdiği sertifikaya dayanarak bir Ethereum tabanlı kripto para piyasaya sürmüştür. Söz konusu para ise 8 itibari para ve altın tarafından da desteklenmektedir.

İslamic Blockchain aracılığıyla insanların kullanımına sunulan finansal ürünler ve sözleşmeler İslam hudutları içerisinde olup faiz, alkol, kumar, pornografi gibi konuları mevzu edinen faaliyetlere yaklaştırmamaktadır. Bu anlamda diyebiliriz ki; günümüzde İslami olarak nitelendirilen ve bir sonraki bahislerde açıklamaya çalışacağımız Stellar, OneGram, GoldX, Quintar, BİGA vs. girişimler önümüzdeki günlerde artacaktır (Doğan, 2020: 251).

Stellar

Kurucuları eski Avukat Joyce Kim ve Mt. Gox'un kurucusu ve Ripple'in da kurucu ortaklarından olan Jed McCaleb¹³ olan Stellar (XLM), 2014 yılında kurulmuş olup temelde merkeziyeti olmayan sunuculara sahip, blockchain alt yapısını ve dağıtık defter teknolojisini kullanan bir ödeme sistemidir ("Bitlo", 2018). Stellar, dünya üzerindeki bütün finansal işlemlerin sadece tek ağda problemsiz bir şekilde işlemlerini sağlamak amacıyla dizayn edilmiş bir yapıya sahiptir. Stellar platformunda, değeri olan bir varlığı ya da Dolar, Peso, Bitcoin gibi hemen hemen her türlü para birimini dijitalleştirerek ona dijital bir kimlik verebilir daha sonra söz konusu dijital kimliği çok hızlı, hesaplı ve güvenli bir şekilde transfer edebilir ya da takas edilmesi sağlanabilir ("Bitpanda", 2021). En basit şekliyle Stellar, Ripple adlı kripto para birimine benzeyen bir değer aktarım ağı olarak isimlendirilebilir (Nasdaq, 2018). Shariyah Review Bureau adlı şirket, Stellar ve

---

¹³ Ripple 2012 yılında kendini piyasalarda gösterdiğinde bu amaca hizmet eder anlamda büyük para transferi yapan şirketlere bir nevi rakip oldu. Amacı reel olan para transferi araçlarına bir alternatif olabilme çabasıydı. Stellar'ın kurucularından olan McCaleb kısa süre içerisinde Ripple ile yönetsel anlamda anlaşamadı ve Ripple'den 2013 yılında ayrılarak 2014 yılında Stellar'ı kurucu ortaklarından oldu.

platformuna İslami ölçülere uygun olduğuna dair sertifika veren ilk İslami Danışmanlık şirkettir (Doğan, 2020: 250).

Stellar'ın kuruluş amacı ve buna bağlı olarak dizaynı diğer blockchain altyapısına sahip platformlardan daha farklıdır. Diğer blockchain tabanlı platformların amacı pozitif finans kuruluşların yerini almak ve halkın kullandığı para birimleri haline gelmekken Stellar ise tedavüldeki para birimlerinin ya da kıymetli varlıkların kullanımının da coğrafi sınırları kaldırmayı hedeflemektedir. Yani bankalar arası uluslararası varlık transferine imkân sağlamak amacını gütmektedir (“Bitlo”, 2018). Buna binaen ise Stellar’ın vaadi pozitif para birimlerinin ve kıymetli varlıkların (Bitcoin ve Ethereum’a göre) hızlı -ki mekân ve zaman fark etmeksizin her işlemin süresi 3-5sn kadardır-, maliyeti düşük ve güvenli bir şekilde transferini ve takasını sağlayan bir transfer politikasıdır. Bunun için ise söz konusu para ve malların tokenize edilmiş halini kullanmaktadır. Pozitif finansal sistemde bir değerli varlığın ya da para biriminin coğrafik olarak sınır dışına transferi çok pahalı bir işlemdir. Stellar bu sorunu çözmek amacıyla dizayn edilmiştir (“Bitpanda”, 2021). Ayrıca Stellar'ın temel amacı yanında çok katmanlı sistemi sayesinde, Stellar platformunda akıllı sözleşmeler kurmak ve bunların yönetilmesini sağlamak mümkündür. Bu özellik yeni tokenler üretebilmek ve transferini sağlayabilmek anlamına gelmektedir (“Bitlo”, 2018).

Stellar, AAIOIFI sertifikasını alarak Muhasebe ve Denetleme Kuruluşları tarafından sınırları çizilen İslami niteliğini tescil ettirmiştir. Stellar sistemi içerisinde kurulmuş olan şirketler, Stellar üzerinde varlığı bulunan işletmelerin varlıklarını ve varlıkların kullanımlarını, uygunluk kontrollerini yaparak bütün süreci kontrolü altında tutacak niteliğe sahiptir. Ayrıca Stellar üzerinde kurulmuş sistemlerden bir tanesi olan SDF, Eliptik ortaklıkla Stellar ve kripto para sistemine erişim sağlayarak lümen arzında sistemle uyumlu araçları Stellar ağına entegre eder (Uzman Coin, 2020).

Stellar, “*The Stellar Development Foundation*” adı verilen, 2014 yılında kurulmuş, kâr etmek gibi bir niyeti olmayan ve Stellar ağının büyümesi amacını güden bir vakıf tarafından desteklenmektedir. Söz konusu vakıf, Stellar kod veri tabanının muhafazası, Stellar etrafındaki teknik-ticari toplulukların desteklenmesi ve madenciler ile kurumlar arasında köprü görevi görmek gibi işlevlere sahiptir (“Stellar”, t.y.). The Stellar Development Foundation, Stripe'in CEO'su olan Patrick Collison'un katkıları ve Stellar ile Ripple'in kurucu ortağı olarak bilinen Jed McCaleb tarafından kuruldu. Stellar ilk

finansmanını ise 3 milyon dolar kadar meblağı, Stripe'dan temin etti. Söz konusu vakfın yönetim kurulu ve danışmanları ise ekonomi dünyasında önemli yeri olan eski PayPal yöneticisi Keith Rabois, YCombinator ortağı Sam Altman, AngelList kurucu ortağı Naval Ravikant ve Automattic CEO'su Matt Mullenweg gibi kimselerdir (Nasdaq, 2014).

Mayıs 2017'de Stellar'ın bir ticari kolu olarak kar amacı gütmeyen Lightyear.io adlı kuruluş piyasada yerini almıştır. Lightyear adlı kuruluşun kurulması, Stellar çalışanlarını rahatlatmış olup onları sadece sistemin çalışması için kod yazma işine odaklanma noktasına itmiştir ("Fortunetech", t.y.). Eylül 2018'de Stellar'ın kuruluşu olan Lightyear Corporation, bir Blockchain Startup'ı olan Chain'i satın aldı ve söz konusu şirketler (birleşik şirketler) Interstellar ismini aldı ("Bloomberg", t.y.).

Stellar, Eylül 2017'de bir fayda programı kurdu. Söz konusu fayda programı Stellar Ortaklık Hibe Programının bir parçası olup aynı zamanda projenin gelişmesinin sağlanması için 2 milyon dolar değerinde lümen dağıtmak üzere dizayn edilmiştir ("Bloomberg", t.y.).

Stellar ağındaki her bir tokenin, dış dünyada bir karşılığı vardır. Stellar kullanıcıları ise bunu bildiklerinden ötürü Stellar üzeri sahip oldukları her şeye fiziki olarak da sahip olduklarını düşünmektedirler ("Bitpanda", 2021). Stellar ağı, 2014 yılında başlamış olup kurulduğundan bu yana 4 milyondan fazla bireysel hesap, 450 milyondan fazla ise işlem yapmıştır. Yapılan işlemlerin tamamı ise Stellar ağında işlenmiştir. Stellar'ın kuruluşundan itibaren vurgulanan halka mâl olduğudur. Hatta sitesindeki "*Şayet bir şey halka aitse o şeyin sahibi yoktur*" ifadesi bu söylemi ifade etmektedir ("Stellar", t.y.).

Stellar ağında üretilen paraların başlangıçtaki ismi Stellar iken daha sonra söz konusu para biriminin ismi Lümen veya XLM ismi ile adlandırılmış (Nasdaq, 2018) olup, ağda hesapların başlatılması ve işlem yapılması için küçük miktarlarda lümene ihtiyaç duyulmaktadır. Fakat Stellar ağında hiçbir para birimine ayrıcalık yapılmadığı yeri gelmişken söylenmesi gerekmektedir. Ayrıca bir kripto para birimi olarak Stellar, Bahreyn Merkez Bankası tarafından bir para birimi olarak kabul görmektedir. Stelların zuhur ediş amacı; herhangi bir para biriminin dijital temsillerini desteklemektir. Böylece geleneksel para birimlerini daha kullanışlı ve erişilebilir hale dönüştürmek hedeflenmektedir. Programın da dizayn edilişi bu kurgu üzerinedir ("Stellar", t.y.). Stellar platformu üzerinde Noorcoin ismi verilen bir dijital para birimi kurulmuştur. Kurulan para birimine Dünya Şariat Kurulu,

2018 yılında şeriata uygunluk sertifikası vermiştir. Buna binaen Noorcoin kendisini “*İlk Şeriat uyumlu kredi kartı bilgisi saklama aracı*” olarak tanımlamaktadır.

Stellar blokzincir teknolojisinde, her bir işlemin birim masrafı 0,00001 lümandır. Söz konusu ücretin alınma amacı, kar gütmek değildir. Ayrıca söz konusu ücret, tahsil edilmesinden bir süre sonra yeniden dağıtılmaktadır. Lumens Coin, Stellar’ın asli varlıklarından olup DDos tarzı saldırılar gibi spamlara caydırıcı bir işlev görmektedir. Ayrıca işlemlerde birim başına düşen masrafın az olması kötü niyetli insanları bu platformdan uzak tutmaktadır (Uzman Coin, 2020).

Stellar’ın işleyişinin nasıl olduğunu daha anlaşılır olması açısından misallendirme yöntemi ile anlatmaya çalışalım; Stellar sisteminde farazi 1 ABD Dolarının dijital temsili oluşturulabilir. Oluşturulmuş olan dijital temsile ise “dolar jetonu” ismi verilmektedir. Farz-ı misal Ahmet ismindeki bir şahsın dolar jetonu olduğunu düşünelim. Ali ismindeki bir şahıs, geleneksel dolar getirdiğinde Ahmet, Ali’ye dolar jetonu verebileceğini söyleyebilir. Ali ise aldığı dolar jetonunu geri getirirse Ahmet kendi mevduat hesabında bulunan dolarlardan biri için sırayla kullanım sözü verebilir. Bu işlem geleneksel dolar ile dolar jetonu arasında 1:1 ilişkiyi kurmuş olur. Geleneksel dolar ile dolar jeton arasındaki 1:1 ilişki, dünyadaki tüm jetonların, eş değer bir depozito ile destekleniyor manasına gelmektedir. Stellar’ın kurmuş olduğu bu sistem ile insanlar jetonları geleneksel para gibi ticari faaliyetlerinde, borç alışverişlerinde, değer biriktirme işlemlerinde vs. kullanabilirler. Ayrıca bu sistem insanlara jetonların geleneksel para ile değişebileceği farkındalığını oluşturur. Bu mevzuyu bir örnek ile daha da pekiştirelim; John isminde Amerika’da yaşayan birisini düşünelim. John’un 5000 Dolar Jetonunu, Ali ismindeki bir şahsa borç olarak verse Ali’de bu jetonları araba almak için kullanmak istese hiçbir banka ya da kredi onayına gerek kalmadan bu işlemi gerçekleştirebilir. Arabayı aldığı satıcının ise mekânının bir önemi yoktur -ister söz konusu satıcı Singapur’da isterse Meksika’da olsun-. Satıcı jetonların sahibi olmaya devam edebilir ya da jetonlarını takasla ekonomi de istediği gibi dolaştırabilir. Ama geleneksel (temel) dolarlar ABD’deki banka hesabından ayrılmaz (“Stellar”, t.y.). Söz konusu senaryo ilk bakışta çok uç bir kurgu ya da sıra dışı bir yapıda gözükebilir. Ancak günümüz bankacılık anlayışından çok da farklı bir tarafı yoktur. Ayrıca sistemdeki tokenlerin birebir karşılığını oluşturma ile alakalı hesaplamalar ve ayarlamalar platform içerisindeki 3. parti kurum olarak görebileceğimiz, Anchor ismi verilen regüle edilmiş yapılar tarafından sağlanmaktadır. Yani kullanıcıların bu mevzu ile alakalı kafa yormasına gerek yoktur (“Bitpanda”, 2021).

Dijital Dolar (Dolar Jetonu), Dünya'nın her yerinden bütün insanların ABD'de bir bankada dolar hesabı olmasa bile 1 ABD Doları değerine sahip olabileceği anlamına gelmektedir. Mesela Venezuelalı bir kimse, ailesinin aylık giderini ABD Doları olarak saklayabilir. Ya da Filipinli bir gurbetçi, eve ABD Doları gönderebilir. Aile ise takasa hazır olana dek dijital ve güvenli bir şekilde bu parayı saklayabilir. Ya da ABD'de bulunan bir şirket Meksika'da bulunan bir satıcı firmaya jeton şeklinde dolar ile ödeme yapabilir. Ya da bir satıcı tedarikçisi çok kısa sürede ödeme yapabilir. Yukarıda zikrettiğimiz bütün işlemlerde elden ele dolaşan jetonlar (dijital belirteçler) değer kaybetmediğinden pozitif bankacılık sisteminin masrafları ve sürütmesi kenara çekilmiş olur. Verdiğimiz örneklerin tamamı kurmaca olmayıp bugün söz konusu örneklerin çoğunu Anchor USD adlı bir şirket günlük olarak binlerce ABD Doları için gerçekleştirmektedir. Elbette burada hazır yeri gelmişken söylemek gerekir ki her ne kadar örnekler dolar için verilmişse de Stellar sadece dolara has bir ağ değildir. Peso jetonları, Naira Jetonları, Yuan Tokenleri, Pound Jetonları, Bitcoin Jetonları, Euro Jetonları gibi dijital değerler Stellar'da mevcuttur ("Stellar", t.y.).

Stellar platformunda para birimlerini birbirini çevirmek için kullanıcıların extra bir enerji harcamasına hacet yoktur. Burada sadece isteğini belirtmesi yeterlidir. Stellar bu özelliğine "path-payment" ismini vermektedir ("Stellar", t.y.). Stellar platformunda bir kimse istediği anda bir sunucu kurarak katkıda bulunabilir. Stellar da sistem içerisindeki bir mevzuya müdahale edebilecek ya da sunucuları kontrol edebilecek bir otorite söz konusu değildir.

Stellar sisteminde madencilik anlayışı yoktur. Yani kazma yöntemi ile lumens kazanma durumu Stellar platformunda söz konusu değildir. Stellar bu yöntemin yerine "pre-mined" ismi verilen başka bir usul geliştirmiştir ki, bu sistemle bir nevi bilhassa Bitcoin sisteminde var olan ve cuâle akdini andıran sistemi ortadan kaldırmaya çalışmıştır. Stellar'ın kuruluşunda Stellar platformuna, stellar ağının lansmanında 100 milyar stellar bırakılmış ve %1 enflasyona tabi tutulmuştur ("Bitpanda", 2021). Söz konusu miktarın %25'i kâr amacı gütmeyen ve finansal içerme icra eden kurum ve kuruluşlara dağıtılırken Stripe adlı şirket söz konusu Stellar'ın %2'sini vermiş olduğu geliştirme fonu karşılığında almıştır (Techcrunch, 2018). Ancak Stellar'ın kurmuş olduğu enflasyonlu sistem 2019 yılına kadar devam etmiş olup 2019 yılında Stellar, enflasyon kararından vazgeçmiş ve lümenlerin 50 milyarın biraz üstünde bir sayı ile sınırlanması gerektiği kararına varmıştır. 50 milyar lümenin 20 milyarı

sistem üzerinde kullanıcıların istifadesine sunulmuşken geriye kalan 30 milyar ise Stellar vakfı bünyesinde vakfın giderleri için tutulmaktadır (“Bitpanda”, 2021).

Bitcoin ve türevleri olan kripto paralarda sistemin korunması madenciler üzerinden yürümektedir. Madenciler ağa katılan yeni bilgileri onaylamak ile görevlidir. Bu görevleri ile ağın korunmasını sağlamaktadırlar. Ancak Stellar da madencilerin olmaması hasebiyle sistemin korunması nodeler aracılığıyla sağlanır. Nodeleri çalıştırmak hem çok kolay hem de çok ucuzdur. Stellar ağı üzerinde kim sunucu olmak isterse bir sunucu kurarak bunu gerçekleştirebilir. Yalnız Stellar üzerinde bir madencilik söz konusu olmadığı ve buna binaen kazanç olmadığı için kullanıcıları sunuculuğa teşvik eden bir sistem şimdilik yoktur. Yalnız burada da yeri gelmişken belirtmek gerekir ki bu sunuculuk işlemlerini her ne kadar küçük kullanıcılar yapmaya yanaşmasa bile Stellar ağına büyük yatırım yapan IBM, Satoshi Pay, Wirex, Keybase gibi büyük şirketler hem yatırımlarını korumak hem de işlemlerini güvence altına almak için sunucu görevlerine sahip çıkmaktadırlar. Büyük yatırımcılar harici elbette bu Stellar'a güvenen ve ayakta tutmak isteyen kullanıcılar da sunucu kurarak Stellar'a bu anlamda destek sağlamaktadırlar (“Bitpanda”, 2021).

Stellar platformunda yapılan bütün işlemler, blokzincire kaydedilmekte ve herkes tarafından görüntülenebilmektedir. Aynı zamanda her kripto para da var olduğu gibi Stellar'ın da bir gizlilik politikası mevcuttur. Bu denli Stellar içerisinde ki, cüzdan adresleri kişilerin gerçek kimliklerini taşımamaktadır. Bu durum ise sistemin anonim olarak kullanılabilceği anlamına gelmektedir ve para borsalarında yer alan cüzdanlar gibi bilinen cüzdanlara gidilmediği sürece gerçek kimliğe ulaşılması çok zor bir işlemdir (“Bitpanda, 2021).

Jed McCaleb Stellar ağı kurucularından biridir ve Stellar'ı kurmadan önce de Ripple'in kuruluşunda yer almış ve Ripple'a hizmet etmiş bir kimsedir. Bu denli Stellar sistemi ile Ripple sistemi arasında bazı benzerlikler söz konusudur (“Bitlo”, 2018). Her iki platformda temelde varlık transferlerini hızlı ve düşük maliyetle gerçekleştirmek gibi ortak bir amaca sahiptir. Ancak aralarındaki usul farklılığı bu iki platformu birbirinden ayırmaktadır (“Bitpanda”, 2021). Peki gelelim bunlar arasındaki farklılıklara;

Hitap ettiği kitle açısından Stellar, daha çok geleneksel finans sorunlarına eğilerek bunlara bireysel çözümler getirme noktasında kafa yormaktadır. Mesela iki insanın arasında para gönderimi meselesini çözmek gibi. Bu denli Stellar, hedef kitle olarak Ripple'in aksine

çok büyük olmayan banka ve finansal kuruluş olmayan yapılara hizmet vermeyi hedeflemektedir. Ayrıca Ripple, amacı olan varlık transferlerini hızlı ve düşük maliyetle yapmak için bankalar, borsalar ve ödeme şirketleri gibi kurum ve kuruluşlar ile ortak olmakta çareyi bulurken Stellar ise bankacılık hizmetinden faydalanamayan insanlara söz konusu amacı ulaştırmaya çalışmaktadır (“Bitlo”, 2018).

Verimlilik ve fonksiyonellik açısından Stellar, Ripple göz önüne alındığında programlanabilir Blockchain kategorisine girmektedir diyebiliriz; mesela 2021 Temmuz ayına geldiğimizde çalışması olduğu halde hala Ripple platformunda akıllı kontrattan söz edemezken Stellar içerisinde bu durum çoktan kullanıcıların istifadesine sunulmuştur.

Merkeziyetçilik bakımından Stellar platformu, tamamen âdem-i merkeziyetçi bir yapıya sahip iken Ripple ise son derece merkeziyetçi bir yapıya sahiptir (“Bitlo”, 2018).

Yayımlı açısından Stellar’ın Ripple’a göre farklı ülkelerde ve şehirlerde ofisler açma anlamında bir hayli önde olduğunu görmekteyiz.

Yapı bakımından Ripple deflasyonist bir yapıya sahip iken Stellar da durum aksinedir; Ripple platformunda para transferi yapabilmek için kullanılan XRP adlı Ripple ağının, para birimi yakılır. Bu durum ise deflasyonist bir yapıya sebebiyet verir. Ancak Stellar 2019 yılında sonra sabit olacak tarzda 50 milyar lümen olarak para adedini belirlemiştir (“Bitpanda, 2021).

Bakış açısı olarak Stellar kâr amacı gütmeyen bir vakıf anlayışı ile hareket ederken Ripple kar amacı güden bir esnaf mantığı ile hareket etmektedir (“Bitlo”, 2018).

CaizCoin

Caizcoin, ismini Arapça kökenli bir kelime olan ve “*izin verilen, kendine güvenilen, yasal olan*” manasındaki “جائز” kelimesinden almaktadır. Kripto para piyasasında herkese finansal özgürlük sağlamayı hedefleyen ve bilhassa İslami kesime hitap etme amacı güden ilk sertifikalı İslami kripto para birimi ve blockchain olduğu iddia edilen Caizcoin, Globenewswire’a göre 2020 yılında Almanya’nın Heidelberg adlı şehrinde kurulmuş olan ve kendi ifadeleriyle “*İslami ilkelere uyarken herkesin mevcut finans dünyasına katılmasını sağlayan yenilikçi finansal çözümler sunmaktır.*” misyonuna sahip bir kripto para birimidir. Resmi sitesinde “*İslami Finans İlkeleri ile Blockchain Teknolojisini birleştiren bir kripto*

para birimidir”, “Kripto Varlıklarına İnsani ve İslami Değer Odaklı Yaklaşım”, “Cüzdan Üzerinden Anlık İşlemler” ve “Blockchain Teknolojisi İslami Değerler ile Buluşuyor” gibi sloganları bulunan Caizcoin’in kurucuları “İslami Finans kurallarına uygun olarak dünyanın her yerinden insanlar arasında para transferi yapın.” çağrısı ile bilhassa İslami kesim olmak üzere herkesi Caizcoin’de aktif olmaya davet etmektedir. Hali hazırda “Caizcoin.io” adlı sitede satışı yapılan Caizcoin’in ilk defa 15 Ocak 2021 yılında özel satış ile satımı yapıldı. Daha sonra şubat ayında Avrupa ATV’de bir ilan ile birlikte 16 Mart’ta halka satışına başlandı. Türkiye’de de İslami yakıştırmaları yapılması sebebiyle gündem olan Caizcoin için “Mükemmel İslami Coin’e yatırım yapın” naraları yükselmeye başlamıştır. Caizcoin ekosisteminin temel amacı İslam nüfusuna ve pozitif finansal sistemle mücadele eden tüm insanlara yenilikçi finansal sunmaktır. Caizcoin jetonları İslam ile uyumlu olan Blockchain üzerine inşa edilmiş olup geçerli bir ödeme aracı olarak hizmet etmekte olup satıcılar, STK’lar, ödeme ortakları ve diğer kurumlar ile ortaklıklar aracılığıyla birçok kullanım örnekleri vardır. Ayrıca üçüncü taraf uygulamaların kolay ve verimli entegrasyonunu sağlayan bir API’ye sahiptir. Caizcoin ekosistemi, içerisindeki verilerin en üst düzey korunmasını ve belirteçlerin ayrıntılarını sağlayan, desteklenen bir hiper güvenli cüzdandan meydana gelmektedir. Kullanıcıların, fonlarını kullanmalarına ve yönetmelerine ayrıca İslami Finans Standartlarından finansman sağlamalarını sağlayacak şekilde tamamen dijital bir bankacılık çözümü sağlamak için bankacılık ortaklarıyla çalışılması hedeflenmektedir (“Caizcoin”, t.y.).

Caizcoin’in Özellikleri:

Daha Kolay Kullanım

Caizcoin API’si sayesinde farklı türdeki satıcıların ve iş ortaklarının entegrasyonunu kolaylaştırmak amacıyla düşük işlem ücreti ve ultra kısa işlem süresini sağlayarak para birimi olarak kullanımını mümkün olduğunca kolaylaştırmaya çalışır (“Caizcoin”, t.y.).

Ayrıca Caizcoin resmî sitesinde kullanıcılara hizmet vermek amacıyla bir Canlı Destek bölümü bulunmaktadır ki bu durum Bitcoin, Ethereum gibi İslami bir amaç gütmeyen kripto paralar göz önüne alındığında muhatap bulma konusunda önemli bir etmendir (“Caizcoin”, t.y.).

Uyumlu Ağ

Caizcoin, her bir sahibine ve yatırımcısına, her işbirlikçi satıcı ve ortak için ayrıntılı bir inceleme süreci olanağı tanır. Söz konusu süreç İslami finans yasalarına bağlı kalmaya odaklanmaktadır (“Caizcoin”, t.y.).

Faizsiz Finansman

Caizcoin, herhangi bir faiz ücreti olmadan finansmana izin verir. Çünkü İslami finans anlayışında temel olan faizsizliktir (“Caizcoin”, t.y.).

Sermaye Destekli

Caizcoin, Caizcoin Holding AG’nin bir ürünü olup söz konusu şirket sermaye ve metal desteklidir. Bu durum, Caizcoin ağına katılan herkese yatırım güvenliği sağlar (“Caizcoin”, t.y.).

Düşük İşlem Ücretiyle Anında İşlem Özelliği

Caizcoin teknolojisinde düşük maliyetler ile global anlamda hızlı işlemler yapmak mümkündür. Ayrıca platform para transferini, belirli şartlar ve koşullar uygulanarak güçlü ve gelişmiş Caiz-zinciri tarafından güvence altına alınacaktır (“Caizcoin”, t.y.).

Fetva Sertifikası

İslami finansın, Caizcoin’in blockchain teknolojisi, buna bağlı özellikleri ve hizmetleriyle bunları kapsayacak olan çözümü bulduğu belirli kurallara ve gereksinimlere uyması şarttır (“Caizcoin”, t.y.).

Bağış ve Kutsal Kitap gibi Materyallerin Alınmasına Yönelik Ahlaki e-Ticaret Mağazaları ile Antlaşma

Caizcoin, “İslam temelinde toplum huzuru vardır” ilkesinden hareketle zekât ve fitre gibi sosyal fayda sağlayan yardımlar gibi bağışlar için kripto para biriminin kullanılmasına izin veren STK’lar ile antlaşma yapmıştır (“Caizcoin”, t.y.).

Ayrıca Caizcoin geliştiricileri, Caizcoin ile farklı ahlaki materyallerin alınabilmesi için çeşitli e-ticaret mağazaları ile antlaşma yapmıştır. Mesela Caizcoin’e sahip bir kimse

antlaşma sağlanan e-ticaret mağazalarından kutsal kitabı alımı sağlayabilecektir (“Caizcoin”, t.y.).

Maksimum Güvenlik

İslam Finansının sacayaklarından bir tanesi olan güvenlik ve güvenilirliktir. Bu denli Caizcoin ekosistemi maksimum güvenlik için bir kripto cüzdan ve blockzinciri kurmuştur. Caizcoin bu anlamda kripto para savunmasızlığını en aza indirmek adına ve operasyonlardan, manipülasyonlardan daha az etkilenmek adına bir Likitide toplayıcı teknolojisi kullanmaktadır (“Caizcoin”, t.y.).

Ayrıca güven kavramı bir kripto para biriminin öncelediği şeylerin başında gelmektedir. Caizcoin sistemi, her işlemi her nodenin denetimi altında tutacak blockzinciri tarafından nodelere güvenlik sağlamıştır. Borsa ve ödemeler, bir ödeme geçidi sistemi altında kontrol edilecektir. E-cüzdanlar, kripto para birimini her kullanıcı için güvenli hale getirmek için işlemleri de kontrol edecektir (“Caizcoin”, t.y.).

Küresel Bir Para Birimi

Caizcoin bütün dünyada işlevi olacağını düşündüğü bir para birimi kurma hedefindedir. Bu hedefindeki en büyük amacı ise küresel anlamda para birimleri tanınmayan ya da uluslararası pazarda dikkate alınmayan para birimlerine sahip bilhassa Müslüman ülkelerinin, sahip olacağı Caizcoin ile küresel anlamda bir paraya sahip olmasını sağlamaktır (“Caizcoin”, t.y.).

Her Adımda Şeffaflık

Caizcoin ekibi şeffaf olmayı temel ilkelerinden biri olarak görmüştür. Kullanıcılarının güvenini kazanan bir açıklık, izlenebilirlik ve gizlilik dengesi geliştirmiştir. Ayrıca Caizcoin, kullanıcıların faaliyetlerini ve performansını incelemeleri için “SEC S-q” adında bir formu da doldurtmaktadır. Sunulan bilgiler, yatırımcılara platformu nicel olarak değerlendirme ve bilinçli kararlar verme fırsatı sağlayacaktır. Dış bütünlük denetimleri aracılığıyla, kullanıcıların kanaatini güvence altına alacak ve finansal performanslar sırasında yer alan risklerin anlaşılmasını sağlayacaktır (“Caizcoin”, t.y.).

Merkezi Olmayan Bir Sistem

Caizcoin kripto para ortamında nadir görünen bir finansal özgürlüğü kullanıcılarına sunmak istemektedir. Bu anlamda üçüncü bir tarafın tamamen etkisinden uzak bir blokzincir merkezi kurmuştur (“Caizcoin”, t.y.).

Caizcoin’in değeri 15 Haziran 2021 tarihinde 1,5 ABD Doları iken 2 Kasım 2021 tarih itibari ile değeri 10,45 ABD Doları olmuştur. Ayrıca 2 Kasım 2021 tarih itibari ile sistemde 490 holders bulunmakta ve söz konusu tarihe kadar sistem üzerinde 800 adet transfer gerçekleşmiştir. Caizcoin sitesinde ifade edildiği üzere güçlü bir KYC’ye (Müşteri Tanıma Sistemi) ve İslami bir yapıya sahiptir. Aynı zamanda yakın zamanda “*UNISWAP, LİNCH, BİNANCE ve HUOBİ*” gibi platformlarda yerini alacaktır (“Caizcoin”, t.y.).

Caizcoin kendi içerisinde saadet zincirine benzeyen bir ödül mekanizması da oluşturmuştur. Bu durumu bir misal ile açıklamamız hem anlaşılma hem de anlatma açısından daha kolay olacaktır. Ali isminde bir şahıs düşünelim. Ali kendisine verilen referans kodu ile bir başkasına Caizcoin aldırırsa, aldırması olduğu Caizcoin miktarının %10’nu kendisine hediye olarak gelir (“Caizcoin”, t.y.).

Caizcoin alımını gerçekleştirebilmek için evvelden resmî sitesinden isim, soy isim, e-posta ve şifre ile bir üyelik oluşturmak gereklidir. Üyelik aktif olduktan sonra daha önce oluşturulmuş olması gereken Ethereum cüzdanının sisteme eklenmesi gereklidir. Caizcoin ETH, XRP, BTC, DASH, XLM gibi birçok kripto para birimi ile satın alınabildiği gibi TL, Dolar, Euro gibi para birimleriyle de alımı gerçekleştirebilmektedir (“Caizcoin”, t.y.).

Caizcoin’in İstanbul/Türkiye, Heidelberg/Almanya, Moskova/Rusya Federasyonu, Kahire/Mısır, İslamabad/Pakistan, Delhi/Hindistan, Tagum/Filipinler, Varna/Bulgaristan, Vilnius/Litvanya ve Cham/Headquater/İsviçre olmak üzere dünya üzerinde 10 adet ofisi bulunmaktadır. 2 Kasım 2021 tarihi itibari ile 999.999.999 adet Caizcoin basılmıştır. Caizcoin’in kullanmış olduğu alt yapı Ethereum Blockchain (ERC20) olup akıllı sözleşmesi ise Etherscan’dir (“Caizcoin”, t.y.).

Caizcoin sunmuş olduğu hizmet ile GIFA 2021 (Global Islamic Finance Awards), 2021 Yılı'nın Uluslararası Kripto Para Platformu ve 2021 BDT İslami Bankacılık ve Finans Ödülleri gibi mükafatları kazanmıştır. Caizcoin yapmış olduğu bu zamana kadar ki ummalı çalışmalarının karşılığını yukarıda zikredilen ödüller ile almıştır. Caizcoin’in sitesinde

belirtilen yol haritasına göre yapacakları etkinlikler devam edecektir. Caizcoin 'in İslami yakıştırmasını almasına sebebiyet veren belli başlı özellikleri mevcuttur. Bunlar;

Caizcoin, İslami Mali Standartlara göre düzenlenmiş olup silah, tütün, yetişkin (porno) sanayi, alkol veya domuz eti gibi alanlarda aktif halde varlığını sürdüren şirketler ile iş birliği söz konusu yoktur. Ayrıca Caizcoin, şeriata uygun olan portföyleri ve borsaları kullanmaktadır (Sputnik Türkiye, 2021).

Caizcoin, İslam'a uygun olan projeleri finanse eder ve şeriata uygun bir şekilde kredi olanağı sağlar ve (Devlet direktifleri, hisse senetleri, mülk, fonlar ve diğerlerinden meydana gelen) yatırım kataloğuna İslami platformda kolay yatırım sunar (Sputnik Türkiye, 2021).

Dünya İslami Blockchain Federasyonu Başkanı, Avrupa Fıkıh Konseyi Başkanı ve Uluslararası Müslüman Alimler Birliği Kurumu Üyesi olan Nihat Çiftçi (Guddusi Hoca) Caizcoin ile diğer kripto paraları birbirinden ayıran özellikleri şöyle anlattı;

Caizcoin Manipüle Edilemez

Kripto paraların tamamı Ethereum altyapısı üzerine kurulu olan blockchain sistemine bağlıdır. Fakat Caizcoin'in kendisine münhasır özel bir yazılımı söz konusudur. Bu durum onun herhangi bir sistemin üzerinden manipüle edilme olasılığını kaldırmaktadır. Ayrıca piyasadaki kripto paraların tamamı muhatapsız olup belirsizlik içermektedir. Ancak Caizcoin'in bağlı olduğu şirket ve uzman ekibi Whitepaper'da açıklanmıştır. Böylece Caizcoin'de ki belirsizlik giderilmiştir. Bu sebeplerden ötürü diyebiliriz ki Caizcoin'de gabn (belirsizlik) ve garar (aldatma) yoktur ("İçerik Haber", 2021).

Caizcoin Spekülatif Hareketleri Engellemektedir

Kripto para piyasasında bir kimse istediği kadar token alma hakkına sahiptir. Bu durum ise fiyatlarda adaletsiz hareketlenmeleri ve spekülasyonu doğuran sebeplerin başında gelmektedir. Fakat Caizcoin'de token alanlara istediği kadar token alma hakkı tanınmamaktadır. Yalnızca alım hakkı ana sermayenin belli bir oranında tahdit edilmiştir. Caizcoin özel yazılımıyla da birlikte spekülasyonu doğurabilecek işlemleri kolayca tespit edebilmekte bununla beraber bunun önüne geçebilmektedir. Caizcoin'in bu özelliği şeriata uygun olmayan alanlarda kullanımı engellemektedir ("İçerik Haber", 2021).

Caizcoin Taşınabilir ve Bölünebilir Özelliğine Sahiptir

Caizcoin'in diğer birçok kripto paradan farklı olarak altın, bakır gibi ticari emtialara ve varlıklara endeksli bir gerçek değeri söz konusudur. Ayrıca kripto paraların taşınabilir ve bölünebilir gibi bir özelliği de yoktur. Ancak Caizcoin'in kendisine has bankacılık sistemi ve smart kartı sayesinde taşınabilir ve bölünebilir özelliği vardır. Caizcoin'in diğer bir özelliği ise -ki belirtmek gerekir diğer kripto paralarda da bu özellik söz konusudur- kişinin özel borçlarından ötürü tokenlerine tedbir kararı ve hacr konulamaz ("İçerik Haber", 2021).

Caizcoin ile Yapılan İşlemler İslam Hukukuna Uygundur

Tamamen İslami finans kaidelerine bağlı kalınarak kurulan ve yönetilmeye devam eden Caizcoin'de helal alım-satım, helal ticaret ve helal yatırım özelliği mevcuttur. Şu an piyasadaki sanal paralar ile zekât, fidye ve fitre gibi ödemelerin yapılması mümkün değildir. Fakat Caizcoin'de bunları ödeme özelliği vardır. Mesela Caizcoin'e sahip bir kimse İslami anlamda faaliyet gösteren kurumların kampanyalarına katılarak anonim olarak yardımda bulunabilir. Ya da Avrupa'da yaşayan kimseler camilere yine Caizcoin sistemi üzerinden anonim olarak yardımda bulunabilir. Ayrıca Caizcoin, önümüzdeki zamanlarda İslam Ticaret Hukuku'na ait kripto para üretmek isteyenlere teknik ve fıkhi manada hizmet vermeyi planlamaktadır ("İçerik Haber", 2021).

Caizcoin Miras Olarak Bırakılabilmektedir

Günümüz kripto paralarında miras mevzuunun karşılığı yoktur. Yani miras bırakılamaz. Yalnız Caizcoin'de ki özel yazılım sayesinde yatırımcıların vefatı halinde sahip olduğu tokenler otomatik olarak yakınına geçmektedir ("İçerik Haber", 2021).

Caizcoin Daha Az Enerji Tüketimi ve Düşük Maliyet Sağlamaktadır

Kripto para sisteminde var olan madencilik sistemi Caizcoin sisteminde mevcut değildir. Caizcoin mevcut alt yapısıyla elektrik tüketimine ihtiyaç duymaz ("İçerik Haber", 2021).

Caizcoin'in İslami Finans Sistemine Katkısı

Caizcoin'in en önemli özelliği faizsiz yatırım imkânı sunmasıdır. Bu özelliği ise faizle sistemine yürüten banka ve yatırım şirketlerinin korkulu rüyası ve alternatifi olacaktır.

Saniyeler içerisinde uluslararası para transferine imkân tanıyan Caizcoin, zaman tasarrufu ile israfı engellemektedir. Ayrıca güçlü ve bağımsız altyapıya sahip olan Caizcoin, sınırsız ve takipsiz mülkiyet edinme hakkını kullanıcılarına sunmaktadır (“İçerik Haber”, 2021).

Caizcoin üzerine buraya kadar anlattığımız hususlar, Caizcoin üzerine ortaya konulan görüşler ve sistemi kuranların anlattıklarıdır. Ancak yaptığımız araştırmalar neticesinde Caizcoin’in, İslami yakıştırmaları yapılmayan kripto paralardan çok bir farkını göremedik.

OneGram

Altın veya başka bir maden merkezli kripto paraların meşru olduğunu düşünenlere göre Birleşik Arap Emirlikleri merkezli bir start up firması tarafından piyasaya sürülmüş olan ve karşılık spekülasyon açık olması diye her birimine karşılık iyi muhafaza edilmiş bir yerde bir gram fiziksel altın saklanan OneGram adlı kripto para, İslam Dünya’sında para alanında önemli bir yeniliktir. OneGram kurucularından olan İbrahim Mohammed, altının en ilkel yatırım aracı olduğunu ve bu sebeple kurdukları sistemi altın merkezli bir şekilde inşa ettiklerini ifade etmiştir. İbrahim Mohammed, inşa ettikleri sistemin ise İslami şartlara uygun olacağını iddia etmiştir (Emre Günen, 2018). İbrahim Mohammed, piyasaya sürdükleri altın merkezli kripto paranın Dubai merkezli Al Maali isimli danışmanlık şirketinden helal sertifikası aldığını ifade etmiştir. Ayrıca Reuters’da yayınlanan bir habere göre İbrahim Muhammed, altın merkezli kurdukları bu kripto para biriminin, şeriat kurallarına uyumlu ve blockchain altyapısını kullanan dijital bir veri olduğunu ifade etmiştir (Duran, 2018).

Şeriat kurallarına uymadığı gerekçesiyle Müslüman yatırımcılar, kripto para birimlerinden uzak durmaktadır. Dubai menşeli bir start up şirketi, bu duruma altın ile çözüm bulmaya çalıştı; OneGram kurucusu, alınan her bir kripto para birimi karşılığında kasasında bir gram altın muhafaza etmeyi vaat etmektedir. Böylece fiziksel yatırım olmayan ve bu sebeple İslam mantalitesinde uygun görülmeyen kripto paralara çözüm bulunmuş olacaktır (Günen, 2018). Elbette Onegram Projesi’nin şeriate uygun olduğu yönündeki iddialar Onegram projesine, sistemi kuranlar ya da destekleyenler tarafından verilmiştir. Şu an bu husus, onların iddiasından öteye gidememektedir.

BİGA Projesi

Takasbank Genel Müdür Vekili Yönetim Kurulu Üyesi Gökhan Elibol, “*bir gram altın*” manasına gelen BİGA Projesini “*Dünyanın ilk fiziksel altına dayalı Blokzincir tabanlı transfer sistemi*” olarak tanımlamaktadır. BİGA projesi, blokzincir teknolojisinin finans sektöründe yerini alması için Takasbank AR-GE merkezinin yapmış olduğu bir çalışmadır. BİGA projesinde kullanılan ve ismine BİGA ismi verilen kaydi paraların kendisine ait bir değeri olmayıp değeri altına endekslenmiştir. Böylece değeri de muhafaza altına alınmış olmaktadır (TakasBank, 2020). BİGA için bir nev’i altın karşılığında dijital para basmak diyebiliriz. BİGA sisteminin kafamızda somutlaşması adına diyebiliriz ki; 1970’lerde Amerikan’ın altın karşılığı para basmayı terk ettiği dönemdeki o ara dönemin blockchain teknolojisi ile yapılmasıdır (Vav TV, 2022).

BİGA projesinin temelleri 2016 yılının ilk çeyreğinde Takasbank Blokzincir Çalışma Grubuna kadar gitmektedir. 21 Nisan 2017 yılında 5746 sayılı kanun kapsamında Türkiye Cumhuriyeti Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı’nın onayı ile Ar-Ge Merkezi olarak tanımlanan Takasbank, fiziksel altına dayalı olan ve Blokzincir teknolojisini kullanır halde BİGA projesini ilk defa ortaya çıkarmıştır. Takasbank tarafından yazılım ve sistem geliştirmesi yapılarak ayrıca bankaların da katılımıyla işlevsel hale gelen “*kişiden kişiye hesaptan hesaba*” ATS, Takasbank tarafından 16 Temmuz 2018 tarihinde sistemin üyesi olan bankalara ve müşterilerine kullanıma açılmıştır. Bu tarihe kadar geleneksel yöntemler ile Altın Transfer Sistemi (ATS) gerçekleştirilirken Takasbank, Blokzincir teknolojisi kullanılarak ATS’nin yapılabileceği fikrini ileri sürerek BİGA projesini başlatmıştır. BİGA projesinde tam mahremiyet, fiziksel bir dayanak, BİGA’nın kendine ait bir değeri olmaması ve halihazırdaki regülasyonlar ile BİGA’nın var olabilmesi söz konusu projeyi ayrı bir yere taşımaktadır. Son zamanlarda BİGA üzerinde yapılan bu geliştirmeler ile birlikte Albaraka Türk Katılım Bankası, Garanti BBVA, Kuveyt Türk Katılım Bankası, Vakıfbank ve Ziraat Bankası gibi bankalarda test süreci yapılmış ve %100 memnuniyet sağlandığı gözlenmiştir. “*BİGA Dijital Altın*” marka adına sahip olan BİGA projesindeki amaç ölçütleri belli olan her bir gram fiziksel altın karşılığında üretilen ve misli Borsa İstanbul kasalarında saklanan BİGA’ların doğru, kontrollü ve mahremiyet odaklı bir şekilde kullanıcılar arasında transfer edilebilmesini sağlamaktır (TakasBank, 2020).

BİGA projesi dünyada ilk Altın Transfer Sistemiyle uyumlu bir şekilde çalışan sistemi kurma konusunda çalışmakta ve söz konusu oluşturulacak paranın ise ismi BİGA olacaktır. Altın Transfer Sistemi (ATS) tam bir entegre içinde BİGA projesi ile çalışmakta, fiziki altınların saklanması ve kaydıleştirilmesinde etkin bir rol oynamaktadır. ATS ve BİGA projesi arasındaki bu entegrasyon kaydi altınların dijital hale getirilmesinde devamında ise BİGA'ya dönüştürülmesinde ve BİGA'ların da kaydi altına geri dönüştürülmesinde mümkünatı ortaya çıkarmıştır. Ayrıca bu dayanışma fiziki varlık ile dijital hale getirilmiş varlık arasında bütün bir yapıyı ortaya koymuştur. Bu dayanışmanın altyapısına ise blokzincir teknolojisi ile destek sağlanmış olup böylece dijital varlıkların transferi, mutabakatı ve raporlanması olağan hale gelmiştir. İleriki zamanlarda ise bu proje kapsamında altın gibi diğer değerli madenlerin de transferinin mümkün kılınması amaçlanmaktadır (TakasBank, 2020).

BİGA projesinde dijital varlıkların ihracı, itfası ve transferi gibi 3 tane yeti bulunmaktadır. Ayrıca BİGA ve ATS arasındaki uyum sayesinde ise mutabakat yetkinlikleri, izleme ve raporlama gibi yetilerde söz konusudur (TakasBank, 2020).

ATS, Takasbank tarafından 16 Temmuz 2018 yılında kullanıma sunulmuş bir sistemdir. Bu sistem sayesinde banka müşterileri altın hesaplarında bulunan altınlarını bankalar arası kaydi olarak transfer imkânı sağlamaktadır. Bu sayede altın kullanımının piyasada kullanım yeri sağlamış ayrıca bir finansal araç olarak altının kullanılmasının teşviki sağlanmıştır. ATS'nin kurulma amacı BİST'te tutulan fiziki altınların kaydi hale getirilmesini, kaydi hale getirilen altınların yurtiçinde Takasbank gözetimindeki bankaların altın hesaplarında bulundurulabilmesini ve altın hesaplarında bulundurulan kaydi altının bankalar arası transferini sağlayabilmektir. Kısaca ifade etmek gerekirse ATS sistemi, altının EFT'si ya da havalesi işlevini görmektedir (TakasBank, 2020).

ATS ve BİGA entegrasyonu BİGA projesinin sacayaklarından bir tanesidir. ATS ile BİST'te bulunan fiziksel altınlar BİGA'ya çevrilir. Böylelikle her BİGA'nın bir fiziki karşılığı olmuş olur. Dijital haldeki BİGA ile fiziksel haldeki altın arasında dönüşüm ve mutabakat mümkündür. Kullanıcılar ise bu sistem içerisinde işlemlerini anlaşmalı bir banka aracılığı ile yapabilmektedir. Böylece kullanıcılar ne zaman isterlerse BİGA'larını tekrardan banka üzerinden altına çevirebilmektedirler (TakasBank, 2020).

BİGA projesi transfer imkânı da sağlamaktadır. BİGA'ya sahip olan kullanıcılar 7/24 işlem yapma hakkına sahiptir. Şayet BİGA sistemine yeni bir kurum dâhil olursa bu durumda blokzincirine bir node olarak bu kurum belirir. Sistemdeki her bir node blokzincir ağı üzerindeki bilgilerin bir kopyasını belleğinde taşır. Şayet bir kullanıcı belirli bir miktardaki BİGA'yı bir başka kullanıcıya göndermek isterse bu durumda söz konusu miktar şifreli olarak gönderilir ve blokzincir ağı üzerinde bu miktar bilgisi şifreli olarak tutunur. Bu sebepten ötürü de onaylanması harici miktarı, transferin işleminin gerçekleştiği taraflar ve rüglatör kurum haricinde kimse bilemez. Transfer işlemi onaylandıktan sonra blokzincirine tutunan şifreli miktar bilgisi güncellenir. Ayrıca doğrulama ile ilgili bilgi ayrıntılı olarak sisteme işlenir (TakasBank, 2020).

BİGA projesinin bir diğer önemli yetisi ise mutabakattır. BİGA teknolojisinde kurulan sistem hatasız ve sürekli çalışabilsin diye periyodik olarak kontrolleri gerçekleştirilir. Söz konusu kontrollerin temel amacı ATS üzerindeki ve blokzincir ağı üzerindeki varlıkların miktarların toplamı ile BİST kasalarında saklanan fiziksel varlıkların miktarlarının toplamının eşit olmasıdır. Şayet herhangi bir olağandışı durum ile bu eşitlik sağlanamazsa bu durumda itfa, transfer ve ihraç işlemlerinin tamamı söz konusu hata giderilene kadar dondurulur (TakasBank, 2020).

BİGA projesinde ihraç özelliği de söz konusudur. Takasbank ATS'de kaydı bulunan bir üye, BİST kasalarında mevcut 995/1000 saflığındaki LBMA içi şartlara münasip altınlarını kaydileştirebilir. Daha sonra kaydileşen bir gram altına karşılık gelen bir BİGA ihracını Altına Dayalı Dijital Varlık Platformu'ndaki hesaplarına geçebilir. Buna ihraç işlemi denir ki söz konusu işlem sadece ATS'nin belirlemiş olduğu saatlerde mümkündür (TakasBank, 2020).

BİGA projesinin bir başka kabiliyeti ise itfadır. Takasbank ATS'ye kayıtlı olan üyenin BİGA'larını kaydi altına dönüştürerek sistemden ayrılmasına itfa işlemi denir ki bir kullanıcı Altına Dayalı Dijital Varlık Platformundaki bir BİGA'yı bir gram kaydi altına çevirerek ATS üzerindeki hesaplarına aktarabilir. İtfa işlemleri ancak ATS'nin belirlediği saatler içerisinde mümkündür (TakasBank, 2020).

BİGA projesinin temeli transfer işlemi olmakla beraber diğer blokzincir tabanlı uygulamalara göre volatilité açısından daha güvenilirdir. Çünkü diğer blokzincir tabanlı uygulamaların hiçbirinin misli ya da bizatihi fiziksel bir karşılığı olmadığı için regüle

olmamış piyasada inişleri ve çıkışları bir hayli fazladır. Bu da güvensizliğe yol açmaktadır. Fakat BİGA projesindeki misli karşılık değerdeki dalgalanma açısından farklı spekülasyonların önüne geçmektedir.

Peki gelelim en önemli meseleye; BİGA projesinde üretimi sağlanan kaydi altınlar kripto para sayılabilir mi? Bu soruya olumlu bir şekilde yanıt verenler olduğu gibi olumsuz yanıt verenlerde olmuştur. Bunun sebebi hala günümüzde kripto paraya net bir şekilde tanım yapılmamasından kaynaklanmaktadır. BİGA, kriptografik algoritmaları çok kullanması, alt yapı olarak blockchain teknolojisini kullanması, sisteminde tek bir merkeze bağlanma olmaması, işlemlerinde güvenliliği esas alması gibi etkenlerden kripto paraya benzemektedir. Yalnız fiziki bir varlığının misli de olsa olması ve denetlenebilir özelliği kripto para sisteminden onu ayırmaktadır. BİGA, kullanmış olduğu blockchain teknolojisiyle değerlerin aktarımı konusunda ve ödeme sistemi olarak kullanılmaktadır. BİGA sisteminde, bankalarda ve aracı kurumlarda hesap açılarak kullanılması için çalışmalar devam etmekle beraber henüz son kullanıcılar için istifadeye sunulmamıştır. Bu anlamda yapılacak ilk çalışmalar cüzdan ara yüzü dijital cüzdan olacaktır. Cüzdan ara yüzü çalışmasıyla BİGA alım-satım işlemleri, dijital cüzdan çalışmasıyla da kişilerin bireysel hesaplarını yönetmeleri sağlanacaktır. BİGA projesi bu çalışmaları son kullanıcıların tanımlandığı aracı bir kurum üzerinden gerçekleştirecektir. Ayrıca BİGA projesi transfer işlemlerinde gerekli gizliliği ve sağlıklı işlem yapabilme yetisine sahip frameworklere sahiptir. BİGA henüz yayılma dönemine girmemekle birlikte sağlıklı bir şekilde işler hale geldiğinde bankalar ya da aracı kurumlar ile altım satıma hazır hale gelecektir.

BİGA sistemi, Yusuf Erdem Gezgin'e göre sarf akdi açısından bir problem teşkil etmediği gibi fiziki bir varlığa dayanmasından ötürü fihhi açıdan da bir problem taşımamaktadır. Ayrıca Yusuf Erdem Gezgin, BİGA'nın, klasik manadaki kripto paralardan farklı bir sisteme sahip olduğunu ve fiziki altınların pozitif bankacılık sisteminde transferini mümkün kılacağını söylemektedir. Mesela A ismindeki bankadan B ismindeki bankaya altın transferi yapılabilir. Ancak BİGA ismi verilen sistemin, her ne kadar İslami hassasiyet ile üzerinde çalışma yapılsa da bireysel bankacılığa dönük bir tarafı yoktur (Vav TV, 2022).

GoldX

Kurucuları Robin Lee ve Ridwan Abdullah olan Malezya'da ki HelloGold adlı bir Startup firması, 2017 yılı sonunda Goldx ismindeki geliştirdiği bir kripto para birimine,

Amanie Advisors adlı fetva şirketinden şeriata uygunluk belgesi olarak kripto paranın haramdır ve helaldir tartışmasına kısmen de olsa son vermeyi başardığını iddia etmektedir. Kuala Lumpur merkezli bir girişim olan Goldx'in altına endeksli olması, güvenilir ve şeffaf bir süreçte denetlenebilir olması gibi özellikleri helal sertifikası almasında önemli bir rol oynamaktadır. Robin Lee, helal sertifikası alan GoldX ile ilgili olarak *“Altın yatırımları diğer yatırımlara göre riski en az olan yatırım seçeneği. Bu nedenle dünyada gittikçe büyümekte olan kripto para piyasasına altın destekli GOLDX kripto para ile giriş yaparak yatırımcıların kayıp risklerini en aza indirmeyi hedefliyoruz.”* açıklamasında bulunmuştur. Söz konusu para biriminin şeriata uygunluğu ile alakalı ise *“Malezya'nın mali piyasalar için yetkisine sahip Amanie Advisors şirketine şeriata uygundur sertifikası alabilmek için başvuru yapmıştık. Yapılan araştırmalarda kripto paramız GOLDX'in İslam'a uygun olduğu tescillendi ve şeriata uygundur sertifikasını aldık. Kripto para dünyasında ilk şeriata uygun kripto para olduk.”* açıklamasında bulunmuştur. Robin Lee verdiği röportajda son olarak ise *“GOLDX'in en büyük hedefi her bireyin altın yatırımını en az zararla yapabilmesini sağlamak. Bir yatırımcı GOLDX kripto parasıyla bankalara veya kuyumculara gitmeden kendi telefonlarındaki uygulamalardan istediği altın yatırımını yapabilecek. Mesela Türkiye'de yaşayan bir kişi, altın fiyatını düşük gördüğünde 1 liralık altın alımı yapabilecek. Diğer yandan, bankaların aksine zarar ve kar kontrolünü yine telefonlarından kolay ve hızlıca yapabilecekler.”* açıklamasında bulunmuştur. HelloGold firmasının resmî sitesinde ise GoldX ile alakalı *“Altınlarımızdan başlayarak, gerçek varlıklarımızı dijital ortama aktarmak ve demokratikleştirmek için her zaman teknolojiyi kullanmaya çalıştık. Yeni piyasaya sürdüğümüz GOLDX, günümüzün kripto yatırımcısına karlılık sunacak.”* açıklamasında bulunulmuştur (Şalvarcıoğlu, 2018). Ayrıca HelloGold firmasının pazarlama yetkililerinden olan Manuel Ho'ya göre söz konusu üretilen kripto para ile satın alma ve satma işlemleri çok daha kısa sürede ve daha az spekülatif bir şekilde gerçekleşmesinden ötürü İslamidir (Doğan, 2020: 250).

Onegram tarzına benzer bir kripto para birimi olan GoldX, şeriata uygunluğu olmayan ve tartışılan geleneksel bankacılık anlayışını tercih etmeyen, bu sebepten yeteri kadar hizmet alamayan İslami kaygısı yüksek bireylere ulaşmayı ve onlara hizmet vermeyi amaçlamaktadır. GoldX, ERC20 tokenidir ve Bullion Star International tarafından Singapur'da güvenli bir kasada alınan kripto para birimlerinin her birinin karşılığında %99,99 yatırım sınıfı bir gram altın sakladığını ifade etmiştir (Duran, 2018). Robin Lee,

GoldX 'in kurulumu için Malezya'yı akıllı telefon meraklılarının, orta gelirli ailelerin ve kentsel bir yaşama sahip olmasından ötürü seçtiklerini Tayland, Dubai ve Endonezya pazarına açılmak için ise çalıştıklarını ifade etmiştir ("DIGFIN", 2018).

Ethereum tabanlı GoldX platformunda, müşteri kayıtları dağıtılmış defter teknolojisinde tutulmaktadır. Platform içerisindeki sözleşmeler ZK Labs ve ChainSecurity tarafından, altın her 6 ayda bir Bureur Veritas tarafından denetlenirken XL Group tarafından ise altın sigortalanmaktadır (Pikri, 2018). Robin Lee, GoldX ile banka hesabı olmayan kimseleri hedef aldıklarını ve Müslüman kimliği sebebiyle bankacılık işlemlerinden uzak kalanlara, İslami ölçülere uygun bankacılık hizmeti vermeyi amaçladıklarını ifade etti.

GoldX, pozitif ekonomide Bitcoin veya Ethereum ile hellogold.org adlı siteden satın alınabilmektedir. Ancak yakın zamanda Robin Lee'nin açıklamasına göre kripto para borsalarında da yerini alacaktır ("Digital News Asia", 2018).

GoldX, henüz tam manasıyla oturmamış bir sisteme sahip olmakla birlikte İslami yakıştırmaları ise ona kurucuları ve destekleyicileri tarafından verilmektedir.

Quintar

Quintar mevzuunu açıklamadan önce bir token olan Quintar'ın mahiyetini daha iyi anlamak adına token ile coin (kripto para) arasındaki farkı izah etmeye çalışacağız. Kripto paralara kısaca coin ismi de verilmektedir. Coinler, seri üretilen ve kriptografi kullanılarak oluşturulan elektronik paralardır. Fakat token ile aynı şey değildir. Coinler gönderilir, alınır, çıkarılır ve kamuya açık blockzincirlere bağlıdır. Aynı zamanda coinler dijital para, zaman içerisinde değer depolayıcı, şifreleme teknikleri ile oluşturulan olarak nitelenebilir. Coinler de dijital defterler esastır ve itibari para özelliklerini taşıdığı söylenebilir. Coinler de veriler toplu bir şekilde depolanır. Ardından şeffaflığı ve güvenliği sağladığı düşünüldüğü Blockchain katılımcıları içerisinde paylaşılır. Token ise proje ekosistem için bir ödeme aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. Coin ile token arasındaki temel fark, sahibine ağa katılım imkânı vermesidir. Token'e belli zaman diliminde ve belli bir amaca hizmet etmek amacıyla piyasaya sürülen tiyatro biletini örnek verebiliriz. Token kendi içerisinde şirket hisselerinde kullanılan tahvil ve belli bir projede kullanılan yardımcı jetonlar olarak iki kısma ayrılmaktadır. Tokenlere örnek olarak İslami Finans konusunda göze batan ve İsviçre menşeli olan Quintar Capital Switzerland ile ISL-Blockchain Sarl firmalarının 12 Nisan

2019 yılında piyasaya sürdükleri ve İslam Hukuku esaslarına uygun olduğunu iddia ettikleri Quintar adı verilen tokeni verebiliriz. Quintar ve benzeri girişimlerden harici bankacılık sisteminden ve Başka Finansal Kurumlardan müstakil Cenevre merkezli ama küresel odaklı bir kripto para ekosistemi var olduğu ileri sürülmektedir. Söz konusu sistem ile kullanıcılar İslamic Blockchain güvenliğinden ve hızından yararlanabilecek tamamı şeffaf ve aracısız bir usule dayanan işlemlerini, verilerini ve stratejilerini üçüncü şahısların ve kurumların müdahalelerinden uzak bir şekilde yapabileceklerdir. Ayrıca söz konusu sistem dolandırıcılık işlemlerinin vuku bulmaması için işlemlerin tamamı dijital olarak imzalanır, işlem başlatıldıktan sonra iptal edilemez veya dondurulamaz (Doğan, 2020: 251).

ADAB Coin

Ethereum tabanlı (ERC-20) bir kripto para birimi olan ADAB Coin, şer’i standartlara uygun bir şekilde kullanıcıların kripto para iş/işlemlerini gerçekleştirdikleri bir kripto para ödeme platformu olduğu kurucu şirket tarafından ifade edilmektedir. ADAB Coin platformu, şer’i standartlara uygun bir hizmet sunduğu iddia etmekle birlikte kullanıcı seçimi yapmaksızın yani sadece Müslümanlar kullanabilir gibi bir sınırlama gerçekleştirmeksizin küresel çapta herkesin erişimine açık bırakılmıştır (“NedirCoin”, 2018).

Toplamda 480 Milyon ADAB Coin üretilecek olup 345 milyon satışa sunulacaktır. Bir kimse ADAB Coin satın almak isterse Ethereum ve Bitcoin ile alışverişini gerçekleştirebilecektir. ADAB Coin yatırımcılarına %55 ile %85 arası bonus token hibesi sistem içerisinde yatırımlarına göre verilecektir (Demirel, 2018).

Aber (Öneri)

Suudi Arabistan Finans Otoritesi ve Birleşik Arap Emirlikleri Merkez Bankası, ortak bir çalışma ile blockchain temelli ve proof-of-consept yöntemli şeriata uygun bir kripto para denemesi yapacaklarını ve kurulacak dijital paranın isminin, Aber olacağı duyurdu. Her iki ülke, sınır ötesi ödemelerde maliyetin düşürülebilmesi ve teknik aksaklıkların giderilmesi için görüşmeler yapmak amacıyla bir araya gelmekteydi. Bu amaçla kurulumu kararı alınan Aber’in, işlem maliyetlerin düşürülebilmesi ve teknik problemlerin giderilebilmesi için Blockchains ve Distributed Ledgers teknolojileri gibi yeni teknolojilerden faydalanacağı yapılan açıklamalar arasındadır. Ayrıca Aber, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri’nde ihtiyaç halinde ülke içi ödemelerde önemli bir alternatif olarak da

kullanılabilecek. Aber ile alakalı ilk işlemler, her iki ülkenin bilindik bankaları üzerinden sadece kendi aralarında gerçekleştirilecek. Şayet kurulan sistemden verim alınırsa devamı için çalışmalar sıklaştırılacak (Peker, 2019). Şayet teknik bir engelle karşılaşırsa gelecekteki kullanımlar için ekonomik ve yasal zorunluluklara dikkate alınacaktır (“Saudi Central Bank”, 2020). Suudi Arabistan, devlet denetimi olmaması ve çok fazla risk içermesi sebebiyle Bitcoin başta olmak üzere bütün kripto para birimlerini yasaklamış bir devlettir. Ancak onun bu adımı, kripto para borsasının ne kadar büyüdüğünü ve gereklilik hali alacağını habercisidir.

Aber Projesinin başlatılması ilk olarak Abu Dabi’de 17 Ocak 2019 tarihinde yapılan Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri Koordinasyon Konseyi İcra Komitesi Toplantısı’nda 7 maddelik bir ortak çalışma iledir. Birleşik Arap Emirlikleri, kripto para hususunda kripto para yanlısı bir izlenim vermektedir (Huillet, 2018).

Türkiye Merkez Bankası Dijital Para Birimi (Öneri)

Dünya üzerinde kripto para ve dijital para birimlerine yönelik çalışmalar ve atılımlar gün geçtikçe artmaktadır. Ancak Türkiye kripto para konusunda soğuk bir tavır takınmaktadır. 19 Mayıs Atatürk’ü Anma, Gençlik ve Spor Bayramı’nda Türkiye Başkanı Recep Tayyip Erdoğan, Millet Kütüphanesi’nde gençler ile bir araya geldi ve konuşmasının sonundan kripto paraya sıcak bakmadığını ifade etmiş olup (“Investing”, 2020) Dolmabahçe’de akademisyenler ve ekonomistler ile bir araya geldiği sohbet toplantısında kripto para yasasının hazır olduğunu ve vakit kaybetmeden meclise gönderileceğini söylemiştir. Erdoğan, birini zengin diğerini fakir eden bu tarz platformlara kapalı olduklarını ve kripto paraya karşı bir savaş içerisinde olduklarını konuşmasının sonuna eklemiştir (“Bigpara”, 2020). Ancak Türkiye, her ne kadar kripto para kavramına soğuk baksa da blockchain alt yapısını kullanma hususunda geri kalmayarak bu teknolojiyi bir dijital para birimi oluşturma hususunda kullanmayı hedeflemektedir. Resmî Gazete ’de yayınlanan 2022 yılı çalışma planında, bu mevzuda bilgiler verilmiştir; Yerli dijital para birimi ile alakalı yapılacak olan çalışmalarda merkez bankası, hazine ve maliye bakanlığı ve TÜBİTAK görevlendirilmiştir. Ayrıca çevrimdışı ödeme alma ve programlanabilir para katman servislerine yönelik teknolojik anlamda alt yapı oluşturma çalışmalara başlanacak olup bu hususların araştırılması, geliştirilmesi ve test edilme süreçleri gerçekleştirilecektir. Dijital

Türk Lirası'nın, günlük hayatta aktif olarak insanların kullandıkları sistemler ile entegre çalışması ise yine yapılacak çalışmalara arasındadır ("ChipOnline", 2018).

İslam Hukuku Profesörü Orhan Çeker, Türkiye'nin kripto para karşısındaki soğuk tavrına yakın bir yaklaşım sergilemektedir. Ancak olası bir kripto para birimi basma eğilimine girilirse basılan kripto para biriminin ölçüsünün altın, gümüş ve yerli eşya gibi adil bir ölçü olması gerektiğini, halkın emek ve malının ancak bu şekilde korunabileceğini düşünmektedir. Orhan Çeker, kripto para hususunda devletin çalışmaları hususunda ise ölçü birimine dikkat çekerek, ölçü birimi döviz olursa hiçbir şeyin değişmeyeceğini ifade etmiştir (Çeker, 2021).

İsCoin (Öneri)

İslam Ülkelerinin, Amerikan Doları'nın dünya ticaret piyasasındaki hacmini küçültmek ve ABD Dolarına bağılılığı azaltmak adına; kendi aralarındaki ticaretlerinde kendi yerel paralarını ya da altın/petrole dayalı başka bir ortak para birimini ya da ortak bir yerel para birimini kullanma fikri yıllardır gündemdedir. Ancak ticaret yapan ülkelerin, herhangi birinin parasının değer kaybetmesi durumunda diğer tarafın zarar etme ihtimali, kendi yerel paralarını kullanma konusunda, altın ve petrolün değerinin Amerikan Doları ile belirlenmesi sebebiyle Amerikan Doları piyasasını düşürülememesi, altın veya petrole dayalı başka bir ortak para birimini kullanma hususunda ve birbirinden coğrafya olarak uzak olan ya da henüz daha siyasi-sosyal-ekonomik birliklerini sağlayamamış Müslüman Ülkelerinin zor bir durumda kalması, ortak yerel para birimini kullanma mevzuunda sıkıntılar doğuracaktır. Bu sebeplerden ötürü Müslüman ülkelerin ticari ilişkilerinde, para işlemlerinde ortak dili kullanmak adına İsCoin önerisi yapılmıştır (Çetin, 2020: 79-84).

İsCoin ismi verilen kripto para biriminin değeri; altın, Amerikan Doları, Euro, İngiliz Sterlini, Çin Yuanı, Japon Yeni, Suudi Arabistan Riyali, Türk Lirası, Endonezya Rupiahı ve Rus Rublesi'ni içine alan bir sepetten meydana gelmektedir. Sepetin hazırlanırken ülkelerin ticaret hacimleri, gayrisafi milli hasılatları ve G20 zirvesine katılan üç Müslüman ülke dikkate alınmıştır. Sepet içerisinde yer alan para birimlerinin ve altının, sepete etki ettiği bir yüzdelik dilimi vardır. Altın'ın, yıllardır güvenilir bir liman olarak görülen yatırım aracı olması ve birçok merkez bankası tarafından rezerv para olarak benimsenmesinden ötürü sepet içerisindeki değeri, diğer paralara göre itibar açısından en yüksek olmasından ötürü %25 ile en fazladır. Amerika Doları, Euro ve İngiliz Sterlin'in sepet içerisindeki değeri,

Amerika Doları'nın, Euro'nun ve İngiliz Sterlin'in dünya ticaret piyasasında sepetteki diğer paralara göre hacimlerinin yüksek olmasından, kullanıldığı ülkelerde finansal istikrar söz konusu olduğundan ve yerel para olarak kullanıldığı ülkelerde faiz oranlarının, enflasyonun ve volatilitenin düşük olmasından ötürü %15 iken diğer para birimlerinin sepete etkisi ise %5'dir. Bütün para birimlerine %10 yüzdellik dilim verildiği düşünülürse İsCoin değerinde volatilitenin oluşması muhtemeldir. Çünkü gelişmekte olan ülkelerin para birimlerinde değer dalgalanması görülecektir (Çetin, 2020: 79-84).

İsCoin'in değeri, her para biriminin sepete yaptığı yüzdellik dilimin etkisi, sepet içerisindeki paraların, Amerika Doları'na karşı volatilitesi ve çapraz kur değerleriyle saptanır. Sepet düzenlemesi yapılırken sepet içerisinde değer kaybeden paranın açığını, değer kazanan para tamamlar mantığı dikkate alınmıştır. Ayrıca sepet, hiçbir devletin kontrolünde olmayacaktır. Sepetteki bu avantajlar, paranın istikrarlı olması yolunda atılan önemli adımlardır ki, aynı zamanda bu paraya karşı güveni tesis edecek etmenlerdir. İsCoin'in yaygınlaşması ve toplumda güven tesis etmesi amacıyla alım-satımında veya ihracında elde edilecek komisyon gelirlerinin karz-ı hasen uygulamalarında kullanılması ya da sosyal sorumluluk projelerinde kullanılması tavsiye edilen durumlardandır. Likitide ve para politikası üretme araçları ile İslam Ülkelerinin ekonomik anlamda kalkınmasını Müslümanların refah seviyelerini yükseltmek amacıyla kurulan IKB (Standart & Poor's ve Moody's ve Fitch gibi derecelendirme kuruluşlarından AAA en yüksek notu aldı) eliyle İsCoin kurulursa, paraya karşı ayrıca güven tesis edilmiş olacaktır (Çetin, 2020: 79-84).

Zamanla gelişecek İsCoin, ileride telefona indirilecek bir uygulamayla bile işlemlerin kolayca yerine getirilebileceği bir hal alabilir (Çetin, 2020: 79-84). İsCoin, her ne kadar bir öneri olsa da anlatıldığı sistemde helal olduğu söylemi bir iddiadan öteye gidememektedir.

Kuala Lumpur Zirvesi (Öneri)

İslam Ülkeleri 18-21.12.2019 tarihleri arasında Kuala Lumpur'da Müslümanların yaşamlarının refah seviyesini yükseltmek adına "*Kalkınma Öncelikleri ve Mücadele Edilmesi Gereken Alanlar*" temalı bir zirve gerçekleştirdiler. Zirveye Malezya, Türkiye, İran, Katar ve Pakistan iştirak etmiş olup Dünya'da yaşayan Müslümanların, daha iyi bir yaşam sürebilmeleri için çözüm arayışına girmişlerdir.

Türkiye Cumhuriyeti Başkanı Recep Tayyip Erdoğan, İran Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani ve Malezya Başbakanı Mahathir Muhammed, Kuala Lumpur zirvesinde tabiri caiz ise ayrı bir fiskos oluşturarak “*Müslümanlar İçin Daha İyi Bir Yaşam*” temasında birtakım meseleler üzerine konuştular. Bu meselelerden bir tanesi de Müslüman Ülkelerin, kendi aralarındaki ticaretlerinde Amerika’ya bağılılıklarını azaltmak adına ortak bir para kullanımı idi. Free Malaysia Today’in yaptığı habere göre Amerika’nın kendilerine ambargo uyguladığı İran Başbakanı Ruhani, konu ile alakalı ortak bir dijital paranın kullanılmasını teklif etti. Ruhani konuşmasının sonuna Müslümanların ortak olarak kullanabilecekleri bir dijital para biriminin yapılmasını kendi merkez bankaları ile ortaklaşa bir çalışma ile sağlayabileceklerini ekledi. Ruhani’nin teklifini, Malezya Başbakanı Mahathir Muhammed, daha önceden Malezya’nın bunu önerdiğini ama Türkiye ile İran’ın bunu ilk defa dile getirdiğini, Müslüman Devletlerin, kendi aralarındaki ticaretlerinde artık ABD Doları kullanmamalarını ve Amerika’ya bağılı kalmamaları gerektiğini; Amerika’nın istediği anda ambargo uygulayarak Müslüman Devletlerin ticaret hacimlerini küçülttüklerini bu anlamda Müslüman Devletlerin kendi aralarındaki ticaretlerinde kendi para birimlerini ya da ortak bir dijital para kullanabileceklerini ifade ederek Ruhani ’ye destek çıkmıştır (Ergin, 2019). Mahathir Muhammed, konuşmasının sonunda yeni blockchain teknolojisini kullanarak ve kendi Merkez Bankaları ile ortaklaşa çalışarak Müslümanların istifadesine sunabilecekleri bir kripto para birimi üretebileceklerini ifade etti (“Coinbilgi”, 2020).

İran Milli Kripto Para Birimi (Öneri)

İranlı Öğrenciler Haber Ajansının (ISNA) haberine göre İran Merkez Bankası Başkanı Ali Salih Abadi, Tahran’da bir konferansta milli kripto para ile alakalı açıklamalarda bulunmuştur; “*Milli Kripto Para, Merkez Bankasının gündemindeki önemli konulardan biridir. Kripto para ile ilgili altyapı hazırlandı ve gerekli talimatlar verilecek. Kısa süre içinde deneme sürümü piyasalarda yer alacak*” (“Sputnik Türkiye”, 2019).

İran, Küba ve Venezuela ile birlikte ABD’nin yaptırımlarına, ticari ve finansal cezalarına maruz kalan ülkelerin başında gelmektedir. Bu anlamda bilhassa ABD’nin yaptırıma maruz kalan ülkeler kripto paraları, ABD Doları hegemonyasından bir kaçış olarak görmektedir. İran, yerel tüccarların ihracat ve ithalatta Bitcoin başta olmak üzere kripto para kullanılmasını sağlayacak bir yasal düzenleme için düğmeye basarak İran Merkez Bankası ve Sanayi, Maden ve Ticaret Bakanlığı antlaşma imzalamıştır. Bu mevzu ile alakalı İran

Sanayi, Maden ve Ticaret Bakan Yardımcısı aynı zamanda İran Ticareti Geliştirme Örgütü (TPO) başkanı Alireza Peymanpak, yeni ödeme sisteminin kısa süre içerisinde kullanıma sunulacağını söylemiştir (“Sözcü.com”, 2022)

İran, Çin, Rusya, ABD, Kazakistan, Kanada ve İzlanda gibi indirimli elektrik tarifesinin uygulandığı ülkelerden bir tanesidir (“Sputnik Türkiye”, 2019). İran’ın bu özelliği Dünya’da %4,5 oran ile en çok kripto para madenciliği yapan 7 ülkeden bir tanesidir ki İran için kripto para sahası bir ekonomik alan mahiyetindedir (“Sözcü.com”, 2022).

4.3.3. Blockchain Teknolojisinin Kullanılabileceği Alanlar

Vakıf ve STK Hizmetleri

Vakıf ve STK hizmetlerinde iş ve işlemler, bu hizmetlerin en büyük problemi olan şeffaflık hususunda sorunun giderilmesi adına dijital olarak yürütülmesi mümkündür. Mesela bir vakıf ya da STK tarafından yardım kampanyası yürütülse, yardım toplandıktan sonra kampanya takipçileri (yardım alan/veren) için blockchain teknolojisi ile kurulan altyapı, bir kontrol mekanizması halini alır. Örneğin toplanan bütçelerin nereye, nasıl ve neden harcandığı, bağış yapan/alan kimselerin normal şartlar altında kimliklerin gizli tutulması ancak denetim anında rahatlıkla açıklanabileceği, yapılan bağışın miktarı ve cinsi, yardım alanların/edenlerin durumu ve yardım alanların nereden (farzı gelim vakfın hangi şubesi gibi) aldığı, mükerrer yardımların olmaması gibi şeffaf bir takip sistemi blockchain altyapısı için kolay ve işlevsel bir işlemdir (Yurtseven, 2020: 166-167).

Seçim ve Referandum İş ve İşlemlerinde

Ülke içerisinde ya da bölge içerisinde yapılan seçimler veyahut referandum gibi güven isteyen uygulamalarda blockchain teknolojisinin kullanımı seçmenlerin kimlikleri gizli tutularak şeffaf bir seçim anlayışı ortaya konulmasında faydası büyük olacaktır (“İslam İktisadı”, 2019).

Helal Gıda Tedarik Zinciri

Dünya’da yaklaşık olarak 7 milyar yaşayan insanın 2 milyara yakın kısmı Müslümandır. Müslüman olan kimselerin ise dini vecibelerinden kaynaklı olarak yiyecek, içecek, kozmetik, temizlik, ilaç gibi alanlarda dinlerinin öngördüğü malzemeleri kullanması gereklidir. Bu alanda hizmet veren Helal Gıda Piyasasına baktığımız zaman 2017 yılında 1,4

trilyon Amerika Doları piyasası olduğunu görmekteyiz. 2023 yılında ise bu miktarın 2,6 trilyon Amerikan Doları'na yükselmesi beklenmektedir. Blockchain teknolojisi, bu alanda kullanılarak büyük anlamda verimliliği arttıracığı düşünülmektedir. Üreticiden tüketiciye kadar olan bütün süreç, şayet dağıtık defter teknolojisi kullanarak şeffaf bir şekilde tüketicilere açılırsa yani süreçteki her husus hakkında bilgi paylaşımı yapılırsa hem bu alanda hizmetlere yönelik güven tesis edilmiş olur hem helal gıda ürünleri dünyaya daha kolay tanıtılır hem de helal gıda tedarik zincirlerinin verimliliği bu sayede artacaktır (Yurtseven, 2020: 167-168).

Devlet Tescil İşlemleri

Noter, evlilik, ölüm, tapu gibi devlet tescil iş ve işlemlerinde blockchain teknolojisinin kullanımı kayıtların güven içerisinde muhafaza edilmesinde önemli katkı sağlayacaktır. Çünkü günümüzde bu gibi kayıtlar merkezi kayıt dediğimiz tek bir veri muhafaza edici üzerinde saklanmaktadır. Ancak blockchain teknolojisi ile bu veriler, birden fazla sunucu üzerinde saklanacağı için olası veri kaybı ya da siber saldırı durumlarda mevcut haline nazaran daha güvende olacaktır (“İslami İktisadı”, 2020).

Tekâfül

Günlük yaşantımıza baktığımızda ister zorunlu olsun ister isteğe bağlı olsun sigorta hizmeti hayatımızda vardır. Bu işlemin, İslami Kaideleri uygun bir şekilde yürütülmesi meselesine tekâfül ismi verilmektedir. Tekâfül sisteminin, blockchain teknolojisi üzerine oturturulması ile sürecin başından sonuna dağıtık defter teknolojisi kullanılarak şeffaf bir şekilde bilgi paylaşımı ile yürütülmesi, aldatma ve aldanma hususlarını minimize hale getirir ve sisteme karşı güven unsurunu güçlendirir. Bu hususta akıllı sözleşmelerin kullanımı, sistemin işleyişini daha düzenli hale getirecektir. Blockchain sistemi üzerine oturtulmuş akıllı sözleşmeler ile oluşturulan sigorta sözleşmeleri sayesinde tekâfül şirketleri ve poliçe sahipleri arasında bilgi akışını ve ödemeleri kolaylaştırır. Dağıtık defter teknolojisi ve akıllı sözleşmeler ile kurulan sistem ile bütün süreç izlenebilir bir hal alır. Kaldı ki eşler arası bir tekâfül programı bile oluşturulması mümkündür (Yurtseven, 2020: 167-168).

Finansal Hizmetlerde

Dünya üzerindeki ülkelerin çoğunda finansal hizmetler, BDDK, Uluslararası Finansal Düzenleyiciler ve Merkez Bankası gibi kurum ve kuruluşlar üzerinden

yürütülmektedir. Ancak finans anlamında aracı görevi gören ve iş/işlemlerimizi kolaylaştıran kurum/kuruluşların yararları kadar sınırlamaları da vardır. Bu sınırlamalardan kurtulmak adına blockchain teknolojisini finansal hizmetlere entegre etmek bu alandan daha verim alınmasını kolaylaştıracaktır. Çünkü blockchain teknolojisi günümüzde kullanılan finansal sistemlerin aksine dağıtık sunucu anlayışına sahiptir. Onun bu hali verilerin merkezi sunucuya göre daha güvende olduğu manasına gelmektedir. Ayrıca aracıya ihtiyaç hali olmaması ile bilgisayar üzeri hazır gelen bir kod ile güvenli bir şekilde kullanıcılar kendi arasında finansal işlemlerini yapmaktadırlar (“İslami İktisadı”, 2020). Yeri gelmişken belirtelim İran, Cezayir, Sudan, Libya ve Fas gibi ülkeler Status Qua’ya tabi olmadıklarından ötürü pozitif finans anlayışındaki kısıtlamalara maruz kalmamaktadırlar. Blockchain teknolojisi ise zannımızca İslami standartlar penceresinden baktığımızda global piyasadaki finansal çaresizliğin büyük bir alternatifidir.

Smart Hukuk

Blockzincir teknolojisi üzerine inşa edilen akıllı sözleşmeler ile yapılacak olan sukuk ihraçları, İslam Finans Piyasasına ciddi anlamda sermaye anlamında katkıları fazlaştıracaktır: Yatırımcı ve ihraç sahipleri, süreçteki her anı rahatlıkla takip edebilecek ve paydaşı olabilecektir. Böylece sistem içerisinde şeffaflık hâkim olacak, verimlilik artacak ve maliyet azalacaktır. Smart Hukuk ismi verilen bu sistem ile küçük ve orta işletmeler, vakıflar, dernekler ve sosyal fayda projeleri kendi sukuk ihraçlarını rahatlıkla yapabileceklerdir (Yurtseven, 2020: 167-168).

Hizmet Sektörü

Devletlerin hizmet sektörü olan sağlık, eğitim, kültür, bilim ve sanat gibi alanlarda blockchain teknolojisi kullanılması vatandaşların kişisel verilerinin koruma altında olması ile iş ve işlemlerini daha güvenli ve hızlı yapması manasına gelmektedir. Ayrıca birden fazla sunucu olması hasebiyle az da olsa gerçekleşmesi muhtemel teknik problemlerin olduğundan daha az problemlili hale getirecektir (“İslami İktisadı”, 2020).

Zekât Fonları ve Yönetim Sistemi

Blockchain tabanlı yerelde ve özelde birçok örneği bulunan zekât fonlarının yönetimi ile alakalı programlar ve şirketler, toplanan fonlardan paydaşlara yatırım imkânı tanıyarak faydanın daha da genişlemesini fırsat sunar. Malezya Uluslararası İslami Finans Eğitim

Merkezi (INCEIF) bünyesinde, İslami Sosyal Finansman ismi verilen bir program geliştirilmiştir. Geliştiricileri Dr. Ziyaad Mohammed ve ekibi olan programın altyapısı, blockchain teknolojisi kullanarak kurulmuştur. Dr. Ziyaad ve ekibi oluşturdukları bu program ile 2018 yılının şubat ayında Madrid'de İslam Kalkınma Bankası ve IE Business School tarafından düzenlenmesi yapılan bir müsabakaya katıldı ve yarışmada birincilik elde etti. Yarışma ile birlikte bu uygulama, dikkatleri üzerinde toplayarak Dubai merkezli AidTech adlı bir Fintech şirketi ve Uluslararası Kızıllaç Federasyonu ile ortaklı prensip anlaşmasına vardı (Yurtseven, 2020: 165-166).

BEŞİNCİ BÖLÜM

SONUÇ VE ÖNERİLER

İnsan, sosyal bir varlıktır. Dünya hayatı sürecinde ise bir insan, diğeri ile iletişime ve etkileşime girmelidir; insan, dünya ömrü sürecinde yeme, içme, barınma vs. gibi ihtiyaçlarını gidermek zorundadır. Ancak insanın her ihtiyacını, kendisinin karşılamasına yani kendi kendisine yetmesine imkân yoktur. Bu sebeple insan bazı ihtiyaçlarını, diğeri insanlardan temin etme adına ticari muamele içerisinde girmelidir. Kaldı ki insan nüfusunu artmasıyla beraber temin edilen eşyaların, bütün insanlığa yetmesi için ise profesyonel bir çalışmaya girilmesi de şarttır. Bu noktada, insanların ticari muamelelerinde, bir mübadele vasıtasına ya da bir değer biçme aracına ihtiyacı hâsıl olmaktadır. Bu denli para ya da işlevini gören bir nesne, trampa usulünün zorluklarından ötürü insanlık tarihi içerisinde her daim var olan/olacak yerini korumaktadır.

İnsanlık tarihine baktığımız zaman farklı şekillerde ve tanımlarda karşımıza çıkan para kavramı, genel mahiyette *“halkın para olarak gördüğü her şey paradır”* tanımı ile tanıtılmaktadır. Paranın tarihçesine baktığımız zaman ise paranın; parasız dönem ve paralı dönem olarak ikiye ayrıldığını görmekteyiz. Paralı dönem içerisinde ise paranın çeşitli şekillere girdiğini ve son olarak günümüzde kaydi para olarak isimlendirdiğimiz rakamlardan ibaret dijital bir hal aldığını görmekteyiz. Kaydi paraların bir nev’i olarak isimlendirebileceğimiz kripto para kavramı ise para anlamında günümüzde gelen son noktadır. Kriptoloji yöntemi kullanılarak üretilmesi, iş ve işlemleri yapılan bu para türü ve platformu önümüzdeki zamanlarda vazgeçilmezimiz olarak hayatımıza yerleşeceği zannımızca benimsenmiştir.

İslam nezdinde muhatabı olmaması, yüksek tağrir ve garar içermesi, elektrik sarfiyatının çok yüksek olması, kumara benzer yapısının olması, denetim ve takip edilebilirliği ve neticesinde vergi mükellefiyetini ortadan kaldırma hali, yasa dışı işlere kapı aralaması gibi birçok problemi bulunan kripto paralar, birtakım İslam otoritelerince kabul görmemiştir. Ancak bu cevaz görmeyenlerin yanında kripto paranın, hayatın vazgeçilmezi haline gelecek olduğunu iddia eden ve sıkıntılarının giderilemeyecek olmadığını kabul eden birtakım otoritelerde mevcuttur. Bu hususta bizim düşüncemiz; kripto paraların halledilemeyecek sıkıntıları yoktur. Bunların İslam kaideleri çerçevesinde çözülüp İslam’a entegre edilmesi şarttır. İslam âlemi, tarihsel sürece bakıldığı zaman birtakım hususlarda

maalesef “*caizdir ya da caiz değildir*” noktasına takılarak geri kalmıştır. Kripto para da geri kalanlar zümresine dahil edilmemelidir. Kaldı ki kripto para, bir eşyadır ve eşya kendi başına masumdur. Bu düşüncemizi bir örnek ile açık hale getirmeye çalışalım; bir bıçak düşünelim. Bir bıçak ile adam öldürüp günah da işleyebiliriz ya da kocaman bir mahallenin top oynayan çocuklarına, elma dağıtmak için (bu bıçak ile) dilimleme işi yaparak sevap da işleyebiliriz. Bu örnekte tek başına yani yaptığı işe bakmadan bıçağa baktığımızda; bıçağa, “*helaldir ya da haramdır*” hükmü vermek tarafımızca anlamsız kaçmaktadır. Mecelle şartlarından olan “*Eşya da aslolan ibahadır*” maddesini temele alırsak kripto para da bir eşyadır. Kripto parayı nasıl ve nerede kullanacağımız önemlidir. Farz edelim kripto parayı, takip edilebilir özelliği zayıf olmasından yararlanarak yasa dışı faaliyetlerde kullanırsak bu doğru bir hareket olmaz ve kullanımı haram olur. Yalnız kripto para, yine takip edilebilirliği zayıf olan yönünü kullanılarak aklıktan ölmeye terk edilmiş ve yardım ulaşması engellenen Yemenli Müslümanlara, yine yardım ulaşması engellenmeye çalışılan ve Çin zulmünde olan Doğu Türkistan’da ki Müslümanlara, Afrika’da açtırılan su kuyularına ya da İsrail’in zulmünde olan Filistinli Müslümanlara gönderilirse, kripto paranın burada İslam’a ve alemine hayırdan başka bir şey getirdiği olmaz ve hükmü helal olur. Bu görüşümüzü daha iyi anlaşılır hale getirmek adına yaşanmış bir olay ile örneklendirme yapalım; Türk İslam Dayanışma Derneği’nin bakımını üstlendiği Shacklewell Lane Camii ilk kripto para ile sadaka ve zekât kabul eden camii olarak tarihe geçmiştir. Shacklewell Lane Camii, “*Toplanacak zekâtın cami tadilatı ve muhtaçlara yardım olacağını*” belirten kripto para ile zekât verme hususunda şöyle bir duyuru yapmıştır; “*Müslümanlar zekât vecibelerini web sitemizden Bitcoin ve Ethereum olarak yapabilirler*”. Bu duyuru ile alakalı cami imamı Erkin Güney duruma sıcak baktığını ifade etmiştir. Cami danışmanı Zayd al-Khair ise, “*herhangi bir para birimi kendiliğinden helal ya da haram olmaz. Önemli olan paraların hangi yönde kullanıldığıdır*” ifadesini kullanarak kripto paraların haram olmadığını onu haramlaştıran şeyin kullanım şekli olduğunu söylemiştir (“Donanım Haber”, 2018).

Ayrıca kripto para, tağrir ve garara sebebiyet veren unsurlardan temizlenirse, günümüz iktisadında faiz ile yorulan geleneksel paranın karşısında eşi benzeri olmayan bir alternatiftir. Hele ki, Amerikan Doları hegemonyası altında olan Müslüman Devletler için kullanılması gereken çağ atlatacak bir teknolojidir.

Kripto paralar hususunda, İslam âleminde ki tartışmaların yanında elini çabuk tutan ve birtakım fetva meclislerinden onay alarak Stellar, Caizcoin, Biga, Onegram gibi İslami

standartlarda kripto para üretimi yaptığını iddia eden ülkeler ve kurum-kuruluşlar vardır. Bu tür çalışmaların ise İslami kripto para platformu kurma çabalarıyla beraber her geçen gün artacağı düşüncesi, günümüzdeki çalışmalara baktığımız zaman biz de zuhur etmektedir. İslam aleminde kripto para ile alakalı yapılan çalışmalar hususunda söylememiz gerekir ki; samimiyetle İslam alemine fayda için bu alanda çalışanlar olduğu gibi İslam kelimesinin ardına sığınarak ve istismar ederek bu meseleden nemalanan kimseler de mevcuttur. İslami kripto para iddiası ile ortaya çıkan kripto paraların ise günümüzdeki yeri, iddiadan öteye gidememektedir. Hatta bazı İslami yakıştırmaları ile ortaya çıkan kripto paraların normal kripto paralardan farklı olmadığı da tarafımızca yapılan araştırmalarda saptanmıştır. Ayrıca yeri gelmişken yine belirtmeden geçmememiz gereken bir mevzu daha vardır; kripto para dediğimiz kavram, yapısına baktığımızda merkezi olmayan, takip edilebilirliği olmayan, kullanıcıları anonim olan vs. gibi bazı özelliklere sahiptir. Ancak kripto paraların bu özelliklerini, İslam'ın içerisine yedirmeye çalışmak, tamamen İslam açısından mümkünatı olmayan bir durumdur. Yani kripto paranın, İslam'da yer alması için bu gibi sıkıntılarından tamamen kurtulması gerekir. Bu anlamda İslam kaideleri uyarınca oluşturulduğu iddia edilen kripto paralara ya da yaptığımız okumalardan çıkarsamalarımızla tahayyül ettiğimiz İslam'a uygun kripto paralara baktığımızda, aslında kripto para olmadıklarını görmekteyiz. Çünkü İslam kaideleri sınırları içerisine kripto parayı çektiğimiz zaman kripto paradaki demirbaş özellik olarak tarif edebileceğimiz ve tağrir, garar gibi İslam'ın kesinlikle ret vereceği mevzulara sebebiyet veren özelliklerin kripto paralardan çekilmesi gerekmektedir. Bu durumda oluşan ve İslami kripto para olarak tanımladığımız şey, pozitif iktisatta kripto para olarak tanımlanan şeye karşılık gelmemektedir. Artık oluşturduğumuz bu para türü, kriptoloji yöntemi ile üretimini, iş ve işlemlerini gerçekleştirdiğimiz/gerçekleştireceğimiz yeni bir para türüdür.

Kripto paranın hususunda mesnetsiz olarak kripto paranın, sadece para özelliği olmadığını aynı zamanda bir güvenlik yazılımı olduğunu düşünen kimselerde mevcuttur. İleride bu kimselerin düşüncelerinin ne denli doğru olduğu ortaya çıkacaktır. Ayrıca kripto paranın, Amerika tarafından piyasadaki karşılıksız gezen Amerikan Dolar'larının aklanabilmesi için ortaya çıkarıldığını savunan bir grupta vardır. Bu hususta bu görüşe benzer bir başka görüşte, kripto paranın Amerika tarafından çıkarılmadığını ancak Amerika'nın bu platformu piyasadaki karşılıksız Amerikan Dolar'larını aklamak için kullandığıdır (Dilipak, 2021).

KAYNAKÇA

- Abu-Bakar, M. M. (2018, 24 Mayıs). “Shariah analysis of bitcoin, cryptocurrency, and blockchain”. *Shariah Analysis in Light of Fatwas and Scholars’ Opinions*.
- Adam, M. F. (2017, Ağustos). “Bitcoin: shariah compliant”. *Amanah Finance Consultancy*, 1-54.
- Ahmet, C. P. (t.y.). *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*. Matbaa-i Osmaniye: İstanbul.
- Akdiş, M. (2011). *Para Teorisi ve Politikası*. Gazi Kitabevi: Ankara.
- Akyıldız, A. (2003). Para. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 34, 163-166). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Alkış, A. (2018a). “İslam Hukuku Açısından Bitcoin ve Kripto Para”. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(2), 69-89.
- Alkış, A. (2020b). “Para Olabilme Yönüyle İslam Hukuku Açısından Kripto Para”. M. Şimşek ve M. Samar (ed.). içinde *İslami Finans ve Finansal Teknolojiler (Fintech) Blokzincir-Akıllı Sözleşmeler-Kripto Paralar*. (s.177-198). NEU Yayınları: Konya.
- Allâm, Ş. (2018, 3 Ocak). Mısır Kripto Para Birimlerini Yasakladı. Erişim Adresi: Mısır Kripto Para Birimlerini Yasakladı | Fintechtime
- Al-Quradaghi, M. (2018, Mayıs). الحكم الشرعي للعملة الرقمية الالكترونية . Erişim Adresi: El-Karadaği: Bitcoin meşru bir bilimsel elektronik süreç olduğu için kendisi için yasak değildir, ancak bunun sonucunda ortaya çıkan spekülasyonlar ve fon kaybı nedeniyle yasaktır - alqaradaghi.com
- Aren, S. (2007). *100 Soruda Para ve Para Politikası*. İmge Kitabevi: Ankara.
- Aybakan, B. (2003). Mebî ‘. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 28, 212-214). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Aydın, M. A. (1993). Cuâle. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 8, 77-78). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Aydiner, T. (2018, 30 Ekim). Sadece Helal Coin’ler: Dünyanın İlk İslami Kripto Para Borsası Ne Zaman Açılacak. Erişim Adresi: Sadece Helal Coin’ler: Dünyanın İlk İslami Kripto Para Borsası Ne Zaman Açılacak? › CoinTürk (coin-turk.com)
- Bardakoğlu, A. (1996). Gabn. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 13, 268-273). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

- Bayındır, Servet. (2017, 21 Aralık). Bitcoin veya Ethereum Gibi Sanal Kripto Paralara Yatırım Yapmanın, Bunları Alıp Satmanın Hükümü Nedir?. Erişim Adresi: Bitcoin vs. gibi dijital paraları alıp satmanın hükümü nedir? | Fetva.
- Beşer, F. (2021, 17 Ekim). Kripto Para Ya da Bitcoin Kullanmanın Hükümü, *Yeni Şafak Gazetesi*.
- Bigpara. (2021, 24 Aralık). Cumhurbaşkanı Erdoğan: Kripto Para Yasası Hazır. Erişim Adresi: Cumhurbaşkanı Erdoğan: Kripto para yasası hazır | Ekonomi Haberleri (hurriyet.com.tr)
- Bilmen, Ö. N. (t.y.). *Hukukî İslamiyye ve İstılahatı Fıkhiyye Kamusu* (8 Cilt). Bilmen Yayınevi: İstanbul.
- Bitlo. (t.y.). Stellar Lumens (XLM) Nedir?. Erişim Adresi: Stellar Lumens (XLM) Nedir? Her şeyiyle Stellar Lumens (XLM) [Rehber] - Bitlo.com
- Bitpanda. (t.y.). Stellar Lumens (XLM) nedir?. Erişim Adresi: Stellar Lumens (XLM) nedir? (Kapsamlı Rehber) (bitpanda.com)
- Bitpanda. (t.y.). Proof of Stake nedir?. Erişim Adresi: Proof of Stake (PoS) nedir? (bitpanda.com)
- Bloomberg. (t.y.). Blockchain Startup Chain Merges With Stellar to Accelerate Use. Erişim Adresi: Blockchain Startup Chain Merges With Stellar to Accelerate Use - Bloomberg (archive.org)
- Btcturk, Btcturk. (2020, 3 Eylül). Proof of Stake nedir?. Erişim Adresi: Proof of Stake (Hisse Kanıtı) Nedir? Nasıl Çalışır? (btcturk.com)
- BTK (2020, 20 Şubat). *Kripto Para Araştırma Raporu*. Erişim Adresi: <https://www.btk.gov.tr/uploads/pages/arastirma-raporlari/kripto-para-raporu-5f11dfe709c25.pdf>
- Caizcoin. (2022, 4 Temmuz). Caizcoin An Islam-Compliant Governance Layer. Erişim Adresi: [whitepaper.pdf](https://caizcoin.com/whitepaper.pdf) (caizcoin.com)
- CaizCoin. (t.y.). Bridge to The Future. Erişim Adresi: Caizcoin - Islamic Compliant Cryptocurrency
- Canbaz, M. F. ve Berkun, G. (2021). “Kripto Para Teknolojisi ve İslami Finans Açısından Meşruiyeti”. *Journal of International Banking Economy and Management Studies*, 4(1), 98-133.

- Candan, A. ve Yaşlak, H. İ. (2020). “Bitcoin Örneği Üzerinden Fıkhın Kripto Paralara Bakış Açısı”. C. Korkut (ed.). içinde *İslam İktisadında Para Bakırdan Dijitale*. (s.257-293). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları: Ankara.
- CoinBilgi. (2019, 19 Aralık). Kuala Lumpur Zirvesi’nde Türkiye, İran ve Malezya’dan Ortak Dijital Para Açıklaması. Erişim Adresi: SON DAKİKA: Kuala Lumpur Zirvesi'nde Türkiye, İran ve Malezya'dan Ortak Dijital Para Açıklaması - Coin Bilgi
- CoinMarketCap. (2022, 24 Ekim). Kripto Para İstatistikleri. Erişim Adresi: Cryptocurrency Prices, Charts And Market Capitalizations | CoinMarketCap
- Çeker, O. [Orhan]. (2021, 25 Şubat). Kripto Paralar açık erişim: (7) Prof.Dr. Orhan Çeker Twitter'da: "KRİPTO PARALAR: Kripto paralar para olma vasfını kazanabilmiş değil. Bu vasfı kazanması için; 1. Bir devletin bu parayı kabul yani tekeffül etmesi, 2. Bir mal veya hizmetin karşılığı olması yani bir mal veya hizmeti ifade etmesi gerekir." / Twitter
- Çetin, A. (2020). “İslami Esaslara Uygun Kripto Para Önerisi: İslami Coin (İsCoin)”. *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 12(22), 79-84.
- Çetinkaya, Ş. (2018). “Kripto Paraların Gelişimi ve Para Piyasalarındaki Yerinin Swot Analizi ile İncelenmesi”. *Uluslararası Ekonomi ve Siyaset Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 2(5), 11-21.
- Demirel, Ö. (2018, 10 Eylül). Şeriat Kurallarına Uygun İlk Kripto Para Borsası: ADAB”. Erişim Adresi: APA-7-Yazim-Kurallari-ve-Kaynak-Gösterme.pdf (erdogan.edu.tr)
- DİA. (1995). Eşrefi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 11, 477). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Digital Finance. (2018, 29 Temmuz). HelloGold: Digitizing Gold For The Masses. Erişim Adresi: HelloGold: digitizing gold for the masses - Digital Finance (digfingroup.com)
- Digital News Asia. (2018, 19 Şubat). HelloGold's GOLDX is Now Syariah-Compliant. Erişim Adresi: HelloGold's GOLDX is now Syariah-compliant | Digital News Asia
- Dilipak, A. (Yayıncı). (2019). Bitcoin, Sanal Para, Yapay Zekâ ve Humonoidler [Değerlendirme]. İstanbul: Youtube.
- DİB (2017, 21 Mart). *Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı Bilgilendirme Platformu*. Erişim Adresi: Din İşleri Yüksek Kurulu : Dini Bilgilendirme Platformu (diyanet.gov.tr)
- Donanım Haber. (2018, 24 Ağustos). Bu da şeriate uygun kripto para borsası. Erişim Adresi: Bu da şeriate uygun kripto para borsası | DonanımHaber (donanimhaber.com)

- Doğan, H. (2018a). “İslam Hukuku Açısından Kripto Paralar ve Blockchain Şifreleme Teknolojisi”. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 26(2), 225-253.
- Doğan, H. (2020b). “İslam Hukuku Bakımından Kripto Para Uygulamaları”. C. Korkut (ed.). içinde *İslam İktisadında Para Bakırdan Dijitale*. (s.229-256). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları: Ankara.
- Donanım Haber. (2018, 21 Mayıs). Sadaka ve Zekâta Kripto Para Dönemi Başlıyor. Erişim Adresi: Sadaka ve zekâta kripto para dönemi başlıyor | DonanımHaber (donanimhaber.com)
- Döndüren, H. (2018, 1 Mart). Bitcoin Caiz Değildir, *İlme Destek Derneği*.
- Dönmez, İ. K. (1993). Cehâlet. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 7, 219-222). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Dönmez, İ. K. (1996). Garar. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 13, 366-371). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Duran, E. (2018, 12 Nisan). Şeriata Uygunluk Sertifikasına Sahip Kripto Para. Erişim Adresi: Şeriata uygunluk sertifikasına sahip kripto para - Dünya Halleri (dunyahalleri.com)
- el-Bâcî, E. V. S. H. S. T. (t.s.). *İhkâmü 'l-fusûl fi ahkâmi 'l-usûl* (2 Cilt). Dâru's Samî': Riyad.
- el-Buhârî, E. A. M. İ. İ. C. (t.y.). *Câmiu's Sahîh*. Dâru İbn-i Kesîr: Dimaşk- Beyrût.
- el-Buhûtî, M. Y. S. (t.s.). *er-Ravzu 'l-Mürbi'*. Daru'l Müeyyid – Müessetü'l Risâlet: Beyrût.
- el-Gazzâlî, H. E. H. M. M. M. A. T. (t.s.). *el- Mustasfâ* (4 Cilt). Dâru'l Ma'rife: Beyrût.
- el-Hasenî, A. (1996). *İslam'da Para*. Adem Esen (çev.). İz Yayıncılık: İstanbul
- el-Karâfî, E. A. Ş. A. İ. A. M. (t.y.). *El-Furûk* (4 Cilt). Dâru'l Ma'rife: Beyrût.
- el-Kudûrî, E. H. A. B. E. B. M. B. A. (t.y.). *El-Muhtasar*. Qadımı Kutub Khana: Pakistan.
- el-Mergînânî, E. H. B. A. B. E. B. B. A. F. (t.y.). *El-Hidâye* (4 Cilt). Dâru'l-Arkam: Beyrût.
- el-Mevsilî, E. F. M. A. B. M. B. M. (t.y.). *El-İhtiyâr*. Çağrı Yayınları: İstanbul.
- en-Nesefî, E. B. H. A. A. M. (t.s.). *Keşfü 'l-esrâr fi Şerhi Menâri 'l-envâr* (2 Cilt). DKİ: Lübnân
- en-Nevevî, E. Z. Y. B. Ş. B. M. (t.y.). *Sahih-i Müslim Şerhi El-Minhac* (12 Cilt). Daru'l Fikr: Beyrût.
- en-Nevevî, E. Z. Y. B. Ş. B. M. (t.y.). *Minhâcü 't-tâlibîn*. Dâru'l Minhâc: Beyrût.
- es-Serahsî, E. B. Ş. M. B. E. S. A. (t.y.). *El-Mebsût* (31 Cilt). Dâru'l Ma'rifet: Beyrût.
- Ergin, F. (1983). *Para ve Faiz Teorileri*. Beta Yayınları: İstanbul.

- Ergin, Ö. (2019, 19 Aralık). İran Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani 'den Türkiye-İran-Malezya Zirvesinde Dijital Para Önerisi. Erişim Adresi: <https://www.coinkolik.com/iran-cumhurbaskani-hasan-ruhaniden-turkiye-iran-malezya-zirvesinde-dijital-para-onerisi/>
- Fortune Tech. (t.y.). Stripe-Backed Stellar Places a New Bet on Blockchain in the Developing World. Erişim Adresi: Stellar Debuts Global Blockchain Payment Network Lightyear | Fortune.com (archive.org)
- Genç, M. (1995). Esham. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 11, 376-380). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Gözübenli, B. (1986a). İslam'da Para ve Fonksiyonları. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Gözübenli, B. (2009b). Semen. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 36, 465-467). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Günay, H. M. (2010). Tağrîr. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 39, 375-376). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Günen, E. (2018, 10 Nisan). Müslümanlara Özel Altın Destekli Kripto Para Çözümü. Erişim Adresi: <https://fintechtime.com/tr/2018/04/muslumanlara-ozel-altin-destekli-kripto-para-cozumu/>
- Güney, N. (2020a). “İslam Hukukunda Para Kavramı ve Paranın Yeri”. C. Korkut (ed.). içinde *İslam İktisadında Para Bakırdan Dijitale*. (s.29-62). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları: Ankara.
- Güney, N. (2020b). “İslam Hukukunda Para Kavramına Genel Bir Bakış”. M. Şimşek ve M. Samar (ed.). içinde *İslami Finans ve Finansal Teknolojiler (Fintech) Blokzincir-Akıllı Sözleşmeler-Kripto Paralar*. (s.1-18). NEU Yayınları: Konya.
- Hacak, H. (2003). Mal. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 27, 461-465). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Hardle, W. K., Harvey, C. R. ve Reule, R. C. G. (2019). Understanding Cryptocurrencies. *International Research Training Group*, Erişim Adresi: Understanding Cryptocurrencies* | Journal of Financial Econometrics | Oxford Academic (oup.com)
- Hiç, M. (1978). *Para Teorisi*. Elektronik Ofset Yayınları: İstanbul.
- HMB (t.y.). Paranın Tarihi. Erişim Adresi: Paranın Tarihi - T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı Darphane ve Damga Matbaası Genel Müdürlüğü

- Hosein, I. N. (2007). The Gold Dinar and Silver Dirham: Islam And The Future of Money. Erişim Adresi: THE GOLD DINAR AND SILVER DIRHAM: ISLAM AND THE FUTURE OF MONEY (wordpress.com)
- Huillet, M. (2019, 29 Ocak). UAE-Saudi Arabian Digital Currency 'Aber' to be Restricted to Select Banks at Start. Erişim Adresi: <https://cointelegraph.com/news/uae-saudi-arabian-digital-currency-aber-to-be-restricted-to-select-banks-at-start>
- Hürriyet.com. (2021,31 Ağustos). Thodex'in Kurucusu Kripto Faruk'un 350 Milyonluk Tatlı Hayat Böyle Bitti. Erişim Adresi: Thodex'in kurucusu Kripto Faruk'un 350 milyonluk tatlı hayat böyle bitti - Son Dakika Haberler (hurriyet.com.tr)
- İbn-i Âbidîn, H. D. (t.y.). *Reddü'l-Muhtâr 'ale'd-Dürri'l-Muhtâr* (18 Cilt). Âlimu'l Kutub Yayınevi: Beyrut.
- İbn Müslim, E. H. M. H. M. K. (2005). *Câmiu's Sahîh*. Darutaybe: Riyad.
- İbn-i Kudame, E. M. M. A. B. A. B. M. C. M. (t.s.). *el-Muğnî*. Dâru'l-fikir: Beyrut.
- İçerikhaber. (2021, 28 Mart). Caizcoin'i Diğer Kripto Paralardan Ayıran Özellikler Neler?. Erişim Adresi: Caizcoin'i diğer kripto paralardan ayıran özellikler neler? - İçerik Haber (icerikhaber.com)
- İslam İktisadı. (2018, 30 Ağustos). BAE Şeriat Uyumlu İslami Kripto Borsası Projesini Başlattı. Erişim Adresi: BAE Şeriat Uyumlu İslami Kripto Borsası Projesini Başlattı | İslam İktisadı (islamiktisadi.net)
- İslam İktisadı. (2022, 28 Ocak). İslami Finans'ta Blockchain. Erişim Adresi: İslami Finans'ta Blockchain | İslam İktisadı (islamiktisadi.net)
- İstanbul Takas ve Saklama Bankası Anonim Şirketi. (t.y.). Biga Projesi. Erişim adresi: biga_whitepaper.pdf (takasbank.com.tr)
- Investing.com. (2022, 20 Mayıs). Cumhurbaşkanı Erdoğan: -Kripto paralara sıcak bakmıyorum-. Erişim Adresi: Cumhurbaşkanı Erdoğan: "Kripto paralara sıcak bakmıyorum" Yazar Investing.com
- Kahveci, N. ve Bilginer, Y. (2021). "Çağdaş İslâm Hukukçularının Kripto Paraların Meşruiyetine Dair Görüşlerinin Analizi". *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 26, 257-285.
- Kallek, C. (1997). *Asr-ı Saâdetde Yönetim-Piyasa İlişkisi*. İz Yayıncılık: İstanbul.
- Kaplanhan, F. (2020). "Para Sistemlerindeki Dönüşümün Dünü, Bugünü ve Geleceği". C. Korkut (ed.). içinde *İslam İktisadında Para Bakırdan Dijitale*. (s.101-138). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları: Ankara.

- Karaman, H. (2021a, 22 Ağustos). Kripto Para ve Dijital Sistem, *Yeni Şafak Gazetesi*.
- Karaman, H. (2021b, 29 Ağustos). Kripto Para ve Dijital Sistem-2, *Yeni Şafak Gazetesi*.
- Karaoğlan, S., Arar, T. ve Bilgin, O. (2018). “Türkiye’de Kripto Para Farkındalığı ve Kripto Para Kabul Eden İşletmelerin Motivasyonları”. *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 6(2), 15-28.
- Kardavi, Y. (1984). *İslam Hukuku’nda Zekât*. İbrahim Sarmış (çev.). Kayıhan Yayınları: İstanbul.
- Kaya, S. (2018, 2 Şubat). Her Kripto Para Ayrı Değerlendirilmeli. Erişim Adresi: Her Kripto Para Ayrı Değerlendirilmeli | Sakarya Üniversitesi Haber Sitesi
- Köse, S. (1998). Hile. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 18, 28-29). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kripto Koin. (2018, 23 Ağustos). 1.8 Milyar Müslümana Hizmet Etmeyi Amaçlayan İlk İslami Kripto Borsası Açıldı. Erişim adresi: 1.8 Milyar Müslümana Hizmet Etmeyi Amaçlayan İlk İslami Kripto Borsası Açıldı – Kriptokoin.com
- Majlisul Ulama. (2018, 16 Ocak). Bitcoin Is Not Currency. Erişim Adresi: BITCOIN IS NOT CURRENCY | The Majlis - The Majlis
- Makrizi, E. A. T. A. A. A. (1967). *En-Nukudü’l-İslâmiyye*. el-Mektebetü’l-Hayriyye: Necef.
- Mıshkın, F. S., and Serletis, A. (2010). *The Economics Of Money, Banking And Financial Markets*. Pearson: Canada.
- Nakamoto, S. (2008, 20 Kasım). Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System. Erişim Adresi: bitcoin.pdf
- Nasdaq. (2014, 31 Temmuz). New Bitcoin Challenger Launches. Erişim Adresi: New Bitcoin challenger launches (archive.org)
- Nasdaq. (2018, 19 Ocak). 2 Game-Changing New Cryptocurrencies With Serious Backing. Erişim Adresi: 2 Game-Changing New Cryptocurrencies With Serious Backing - Nasdaq.com (archive.org)
- NedirCoin. (t.y.). ADAB Coin Nedir? ADAB Solutions Fiyat Tahminleri. ADAB Coin Nedir?. Erişim Adresi: Adab Solutions Fiyat Tahminleri (nedircoin.com)
- Onur, M. (2021). “Sanal (Kripto) Para Birimlerinin İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi”. *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 289-310.
- Orman, S. (1992). “Modern İktisat Literatüründe Para, Kredi ve Faiz”, *Para, Faiz ve İslam İlmî Toplantı*, İslami İlimler Araştırma Vakfı, İstanbul. 1-68.

- Öztürk, M. (2002). Genel Hatlarıyla Osmanlı Para Tarihi. *Türkler Ansiklopedisi* (C. 10, 802-822). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Parasız, İ. (2016). *Para Teorisi ve Politikası*. Ezgi Kitabevi: Bursa.
- Peker, İlayda. (2019, 30 Ocak). BAE ve Suudi Arabistan Kripto Para Denemelerine Başlıyor. Erişim Adresi: BAE ve Suudi Arabistan Kripto Para Denemelerine Başlıyor › CoinTürk (coin-turk.com)
- Pikri, E. (2018, 5 Şubat). This M'sian Startup Just Launched A Token That Could Fix One Of Bitcoin's Biggest Problems. Erişim Adresi: GoldX Is A Gold-Backed Token Launched By Malaysian Startup HelloGold (vulcanpost.com)
- Pilkington, M. (t.y.). Blockchain Technology: Principles and Applications, Research Handbook on Digital Transformations. Erişim Adresi: Blockchain Technology: Principles and Applications by Marc Pilkington :: SSRN
- Saudi Central Bank. (2019, 29 Ocak). A Statement On Launching "Aber" Project, The Common Digital Currency Between Saudi Arabian Monetary Authority (Sama) And United Arab Emirates Central Bank (Uaebc). Erişim Adresi: A Statement on Launching "Aber" Project, the Common Digital Currency between Saudi Arabian Monetary Authority (SAMA) and United Arab Emirates Central Bank (UAECB)
- Sözcü. (2022, 14 Ocak). İlk adım İran'dan: Uluslararası ticarete Bitcoin dönemi başlıyor. Erişim Adresi: <https://www.sozcu.com.tr/2022/ekonomi/ilk-adim-irandan-uluslararasi-ticarete-bitcoin-donemi-basliyor-6887964/>
- Sputnik Türkiye. (2021, 18 Mart). Bitcoin'e 'İslami' rakip: Caizcoin. Erişim Adresi: Bitcoin'e 'İslami' rakip: Caizcoin - 18.03.2021, Sputnik Türkiye (sputniknews.com.tr)
- Sputnik Türkiye. (2021, 12 Aralık). İran, 'milli kripto parasını' piyasaya sürüyor. Erişim Adresi: İran, 'milli kripto parasını' piyasaya sürüyor - 12.12.2021, Sputnik Türkiye (sputniknews.com.tr)
- Stellar Development Foundation. (t.y.) an Open Network for Money. Erişim Adresi: Stellar Development Foundation – Stellar
- Şalvarcıoğlu, A. (2018, 22 Şubat). HelloGold teknoloji şirketinin kurucusu Lee: Şeriata uygun ilk kripto para olduk. Erişim Adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/hellogold-teknoloji-sirketinin-kurucusu-lee-seriata-uygun-ilk-kripto-para-olduk/1070435>
- Uslu, R. (2014). "İslam Hukukunda Para Birimleri". *Journal of Islamic Research*, 1(25), 28-38.

- TCMB (t.y.). Kâğıt Paranın Tarihçesi. Erişim Adresi: [KagitParaTarihce.pdf \(tcmb.gov.tr\)](https://tcmb.gov.tr/KagitParaTarihce.pdf)
- Usmani M. (2002). *An İntroduction To İslamic Finance*. PDF: Kluwer Law International.
Erişim Adresi: *An Introduction to Islamic Finance - Muhammad Taqi Uusmani, Muḥammad Taqī ‘Uṣmānī - Google Kitaplar*
- UzmanCoin. (2020, 13 Ocak). Stellar (XLM) Nedir? Stellar Grafiği ve Yorumları. Erişim Adresi: *Stellar (XLM) nedir? Stellar grafiği ve yorumları (uzmancoin.com)*
- Van İlahiyat TV. (Yayıncı). (2021). İslam Hukuku Açısından Kripto Para ve Bitcoin // Abdurrahman Candan [Söyleşi]. Van: Youtube.
- Vav TV. (Yayıncı). (2022). İslam Fıkında Bankacılık İşlemleri – Fıkıh Meclisi (52.Bölüm). İstanbul: Youtube.
- Vikipedi. (t.y.). İslam'ın Nüfus Yapısı. Erişim Adresi: *İslam'ın nüfus yapısı - Vikipedi (wikipedia.org)*
- WBG, W. B. G. (2018, 22 Ağustos). *Cryptocurrencies and Blockchain*. World Bank Group.
ErişimAdresi:
<https://documents1.worldbank.org/curated/en/293821525702130886/pdf/Cryptocurrencies-and-blockchain.pdf>
- Yurtseven, M. (2020). “Bilgi Teknolojisine Dayalı Finansal Ürünlerin İslami Finans İlkeleri Bağlamında Değerlendirilmesi: Kripto Para ve Blokzincir Örneği”. M. Şimşek ve M. Samar (ed.). içinde *İslami Finans ve Finansal Teknolojiler (Fintech) Blokzincir-Akıllı Sözleşmeler-Kripto Paralar*. (s.145-176). NEU Yayınları: Konya.
- ez-Zebîdî, Z. A. B. A. B. A.-L. (1984). *Sahih-i Buhâri Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercemesi ve Şerhî* (8 Cilt). Kâmil Miras (çev.). Yenigün Matbaası: Ankara.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

İsim SOYİSİM :
Doğum Yeri :
Doğum Tarihi :

EĞİTİM DURUMU

Lisans Öğrenimi :
Bildiği Yabancı Diller :

İŞ DENEYİMİ

Çalıştığı Kurumlar ve Yıl :

İLETİŞİM

E-posta Adresi :
ORCID :